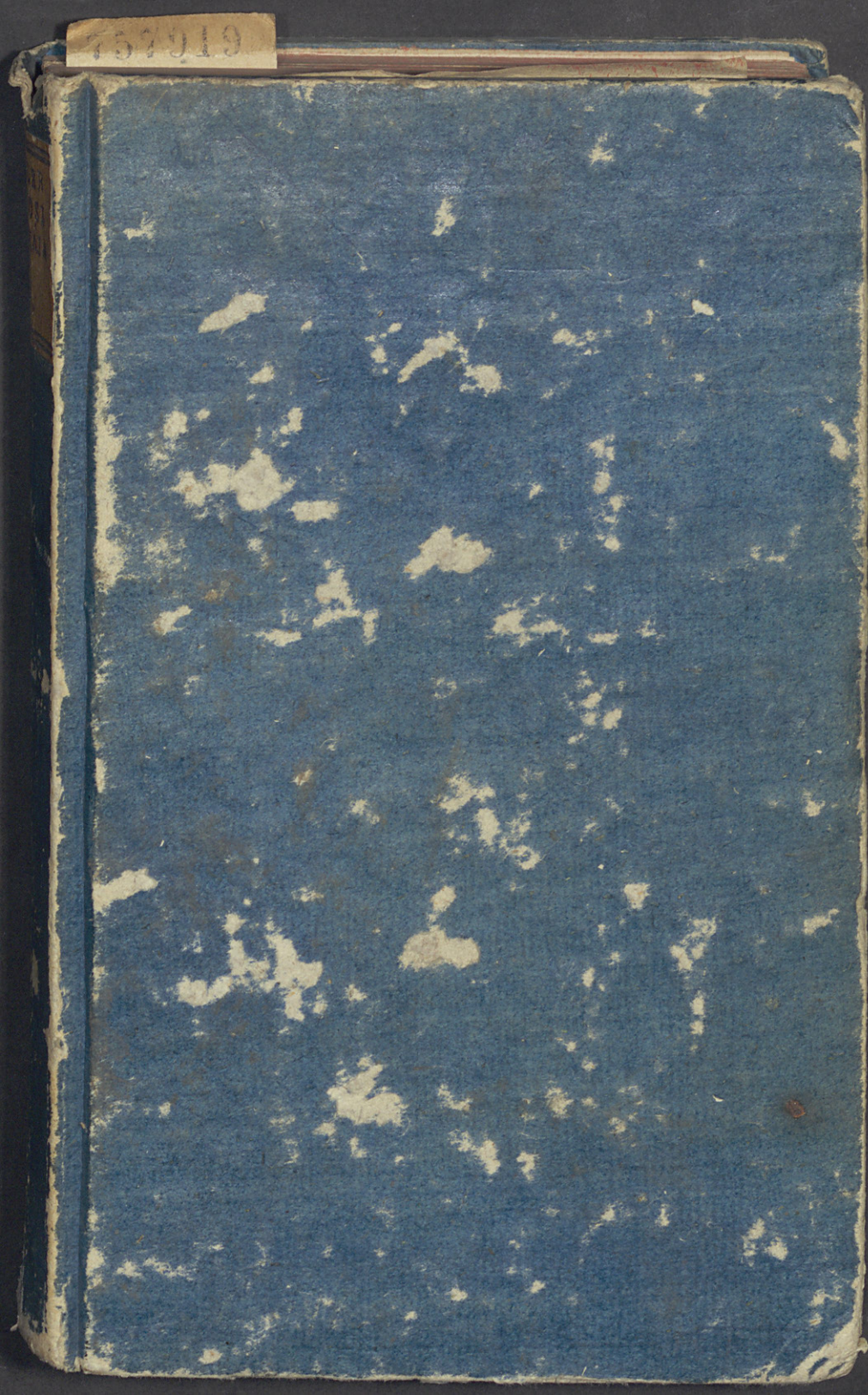

757919

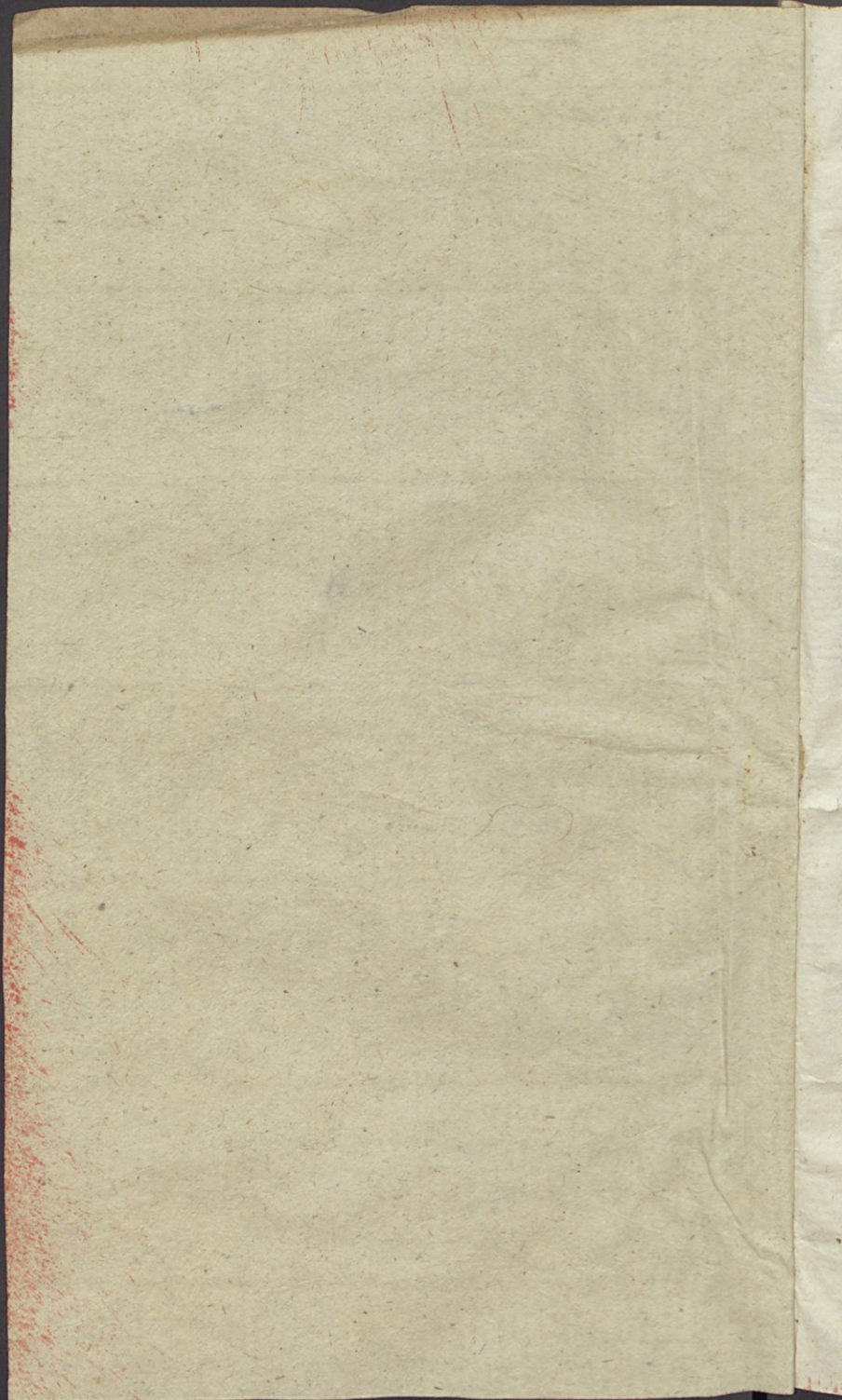

~~N 2~~
25

Catalogi.	Plutei.	
H. $\frac{11}{1}$	~~M. 8~~	~~5~~ 10

90
3

ORVOSI MUNKA

ELSÖ DARAB.

ОРВОСІ МУНКА

ЛЕСО ДАРА

SZ

HÁISZLER GYÖRGY'
ORVOSI MUNKÁJA.

ELSŐ DARAB

*A' főbb Hideglelésekről, a' Pestis-
ről, és a' Hideglelős kiüté-
sekről.*

*Bibliotheca Regia
Schol. Piarum
1834.*

WESZPRÉMBEN

Nyomtattatott Számmer Mihály' Bettivel.

1834.

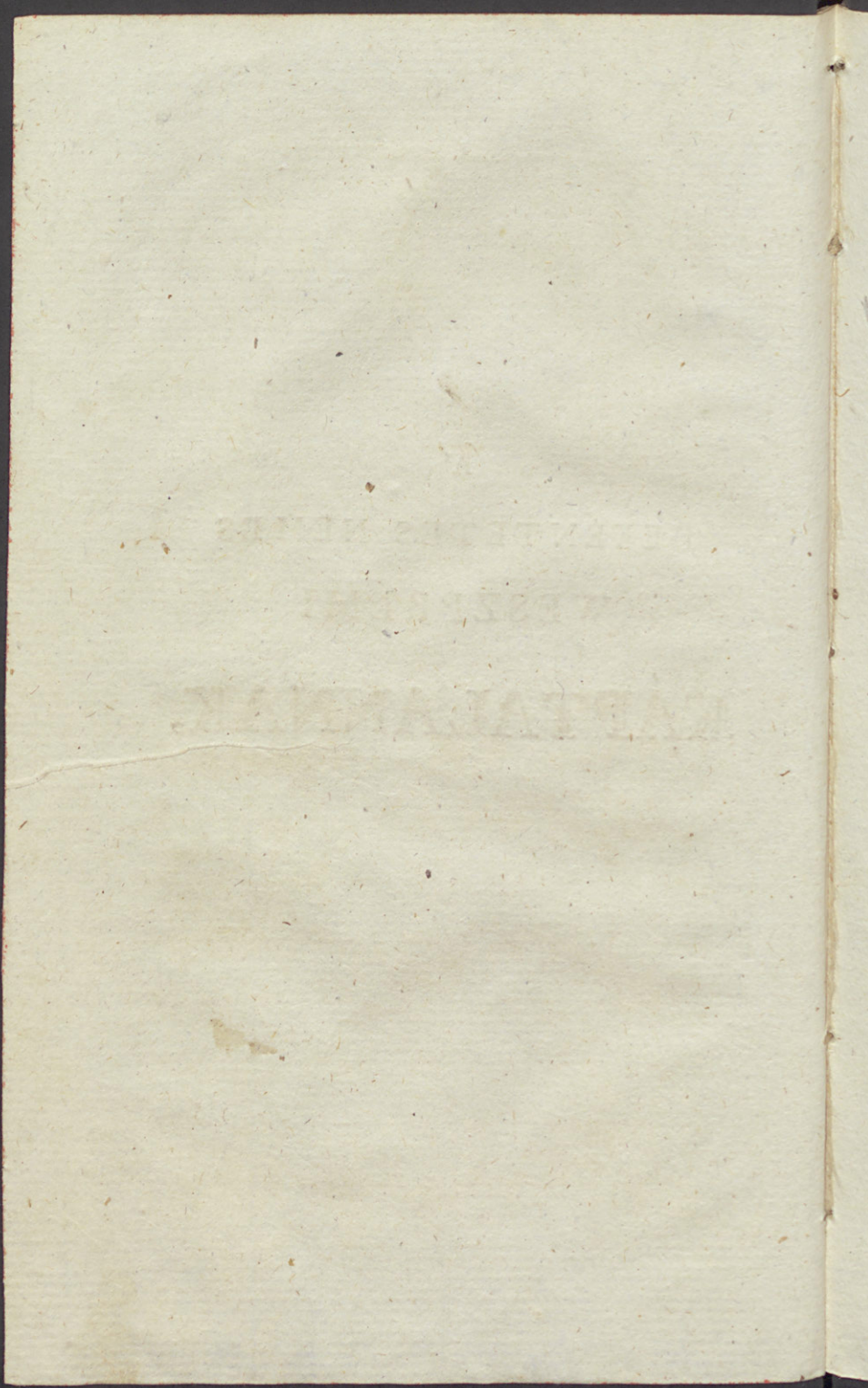
07011

Handwritten text, possibly a signature or title, written in dark ink.

A'

TEKÉNTETES NEMES
WESZPRÉMI
KÁPTALANNAK.

TEKÉNTETES NEMES
K Á P T A L A N,
MÉLTÓSÁGOS,
FŐ TISZTELENDŐ URAK!

Boldog, kit ép testel, és jó egészség-
gel megáldott a' Természet! tsak hogy
semminek nintsen az Ég alatt örö-
kös állandósága, azért az egészség-
is könnyen, és sokszor véletlenül meg-
bomlik. Már illyenkor elveszti az
élet legnagyobb kelemetességét, és a'
mi Szer felett neveli a' kárt, az, hogy
a' legjobb szándék mellett sem jár-
hat-

*hat-el az Ember vidám Lélekkel, és
elegendő buzgósággal kötelességiben,
ISTENT, magát, másokat illető tisz-
tyeiben. Oda az egész Boldogság! —
Valóban az ilyen boldogtalannak á-
palgatása nem utolsó Jótétemény.
Ez völt tzellya ezen Orvosi Mun-
kának, mellyben a' Köz haszonért
örömmel foglalatoskodtam; de a' melly
egy-*

egyedül a *TEKÉNTETES KÁP-*
TALAN hazafiúi Nagyszívűségének
köszöni megjelenését. — Sok ditsére-
tekre fakadni, temérdek hasonló je-
les tetteit elő-számlálni hiúság, ta-
lán megbántás volna? Elég, ha belől
érzi kiki; hogy példás Bökezűségével
hasznot hajtott; mellyért az Embe-
riség köszönettel tartozik. Én pedig
há-

*hálaadatos szívemet azzal nyilatkoz-
tatom, hogy a' leg mélyebb tisztelet-
tel vagyok*

A' T. N. KÁPTALANNAK

*alázatos szolgája
Háiszler György*

ELŐ-BESZÉD.

A' természeti rend úgy kívánná, hogy minekelőtte a' főbb Hidegteleésekről, a' Pestisről, és az hidegteleős kiütésekről irtt Munkámat nap fényre botsátom, az egészséges emberi testnek tisztyeit, 's munkálkodásait ábrázollyam; minthogy is akár melly munkálkodás maga rendétől távozzék, tisztyében akadályoztassék, avagy megbomollyon, a' nélkül, hogy mi az épség? eme' fogyatkozó változásnak velős megismerése mintegy lehetetlen. Megtette ezt már néhány esztendőkel ama' Nemes Hazánk előtt magának nagy érdemeket szerző RácZ Sámuel Ur, az emberi testnek egészségéről irtt nyomós ajánlatu Munkájában. (Physiologia) Én azért e' helyett inkább a' józan Ész, és tapasztalásokon épült nyavalyák kita-

nulásának módjával szolgállok ; mert vajmi kevesek , kik ezt a' módot tudnák , s' tartanák ! holott tsupán ettől függ a' nyavalyák' kitalálása , 's gyökeres orvoslása.

Ha kedvet találok , 's megkegyelmeznek az Egek életemnek , a' *nem hideg*lelős , *hossz*sztt ideig tartó Nyavalyáknak leírásával is fogok kedveskedni. Elég jutalom , ha hivatalomhoz szabott foglalatosságaim közt rend kívül való fáradságomért csak Egy leend is , Ki fogja mondani : *Iparkodott.*

ELSŐ DARABNAK FOGLALATTYA.

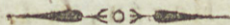
	<i>Lap.</i>
A Nyavalyák' kitanulásának módgya	1.
A' Hideglelésről általlyában - - -	10.
A' rázó Hidegről - - -	18.
A' gyuladozó Hidegről - - -	55.
Az agyvelő gyuladásról - - -	72.
A' szem gyuladásról - - -	81.
A' fül gyuladásról - - -	93.
A' nyelv gyuladásról - - -	100.
A' torok fájásról - - -	105.
A' tüdő gyuladásról - - -	119.
Az oldal nyilallásról - - -	136.
Az ágyék hártjának gyuladásáról -	147.
A' közép hártya, a' sziv zatskó, és a' sziv gyuladásról - - -	154.
A' máj gyuladásról - - -	157.
A' gyomor gyuladásról - - -	171.
A' lép gyuladásról - - -	182.
A' bél gyuladásról - - -	185.
A' has-hártya, háj-hártya, és fodor- háj-hártya gyuladásról - - -	199.
A' vese gyuladásról - - -	207.

Az

	Lap.
A' hugyos hólyag gyuladásról	- 216.
A' méh gyuladásról	- - - 223.
A' tökök' gyuladásáról	- - - 234.
A' vizellő tsőnek gyuladásáról	- - - 238.
Az epe Hidegről	- - - 243.
A' rothadt Hidegről	- - - 260.
A' taknyos Hidegről	- - - 284.
A' Pestisről	- - - 294.
Toldalék a' Lelki Atyáknak	- 350.
A' hideglelés kiütésekről	- - - 365.
A' hólyagos Himlőről	- - - 366.
A' himlő Béoltásról	- - - 383.
A' vörös Himlőről	- - - 409.
A' Skárlátról	- - - 423.
A' köles Himlőről	- - - 432.
A' Patétsről	- - - 438.
A' tsalán Himlőről	- - - 443.
Az Orbántzról	- - - 446.

A' NYAVALYÁK' KITANULÁSÁNAK MÓDJA.

A józan ész', és tapasztalásokon épült nyavalyák' kitanulásának módjában három különös időállapodásokat (stadia temporis) állítok.

Az *elsőben* a' betegnek a' mostani nyavalyáig elfolyt élet-ideit vizsgálom.

A' *másodikban* a' mostani nyavalyának kezdetét az Orvosnak hivattatásáig nyomozom.

Az *harmadikban* azt fejtegetem, a' mit az Orvos a' nyavalyának velős megismerésére szükségeset, hivattatásakor találhat.

I. Darab.

A

AZ

ELSŐ IDŐSZAKASZ.

Ez egyedül a' nyavalyára elrendelő okoknak kikeresésében foglalatoskodik; azért elmégyen

1-szer A' Temperámentumon, vagy is a' testi-mérséklésen.

2-szor Az Élet-időn.

3-szor Az Élet-módján.

4-szer A' Nemen.

5-szer Az Hazán, és Lakóhelyen.

6-szor Az előbbeni egészséges, vagy beteges Állapattyan a' betegnek.

1-szer A' Temperámentumnál, vagy is testi-mérséklésnél nem szükséges a' sokféle különbözőségekbe, 's innénd eredett felosztásokba erefzkedni; elég tudni, hogy az erős, kemény, 'hajnoki természettel alkotott test inkább hajlandó a' heves nyavalyákra: valamint ellenben a' lágy, taknyos testű, híg, és alig öszveálló vérből formált test, a' gyengeségből, és romlott nedvekből eredendő nyavalyákra.

A' testnek alkatvánnya, és állása is bizonyos nyavalyákat okozhat. A' rövid nyak,

nyak, a' nagy fő gutatütést; a' lapos mely, és hosszú nyak mely-nyavalyákat, vérpökést, oldalnyilallást, tüdőgyuladást. 's a' t.

2-szor Minden Élet-idő rendszerént más nyavalyákat táplál. A' fogazás, a' nyavalyarontás, az hólyaghimlő, a' geleszták; 's a' t. gyermekek' nyavalyái. A' kemény, heves nyavalyák a' megnötteket késértik. A' véneket a' lassú, hosszú nyavalyák emésztik.

3-szor Az Élet-módjár a' is nagyon különböznek a' nyavalyák. Más rendbéli nyavalya szokni meg a' gondos fáradságok után élőt; más a' tsendes, nyugódalmas életet; más a' minden időhöz szokni kellett katonát, és polgárt; más az iróasztalnál elmerült, elposhadt elmét.

4-szer A' Nemnek a' nemzés, és szaporítás' okáért különböző test-alkatvannya különös nyavalyák alá vagon vetve. Régi valóság, hogy az afzszonyi Nemen sokkal több nyavalyák orozkodnak, mint a' férfiuin. Ugyan is mik volnának a' Szüzek', a' viselősek', a' gyermekágyasak', és dajkák' nyavalyái?

5-szer Az Hazának, és Lakóhelynek fekvése, és környéke minő nagy különbséget tévzen, megtanulhatni a' teremtményekből. Ez a' hegyet, amaz a' völgyet, a' róna földet szereti. Ama' hegyes havas tartományok izmos, óriási embereket nevelnek; zsombékos, lapányos, ködös helyeken nyomorúltt hideglelőseket találni.

6-szor A' testnek különös betegségekre való eredeti elrendeléséből, és az előrement egészséges, vagy beteges állapottyából kitanulhatni az hátrahagyott hibákat, 's ezekből, hogy mit, 's mennyit birhat-meg a' most nyavalygó test. Ugyan is a' hofzszú nyavalyák, a' mértékletlen vérfolyások után 's a' t., mi jót lehet reményleni? Mennyit lehet bizni az eképpen elnyavalgott erőre? Nem de az egészséges, tökéletes erőben lévő test jobb reménységgel biztat?

A MÁSODIK IDŐSZAKASZ.

Ez a' jelenvaló nyavalyának kezdetét, és folyását egész az hivattatásig taníttya.

Itten előszer is az előrement elrendelő, és gerjesztő okokra kell figyelmezní, Meg

kell

kell kérdezni a' beteget, tudná-e betegségének okát adni? Hirtelen, avagy lassan kezdődött-e a' betegség? Befzélye-el (ha tőle kitelik) a' napról napra tapasztalt változásokat, 's történeteket; ha maga el nem beszélheti, befzélyék-el a' körüllette lévők.

Mindeneknek figyelmetes meghalgotása után következik az hidegtelelésnek, (ha jelen vagy) és a' szembetűnőbb történeteknek fontos megkülömböztetése; mellyre előfordul:

AZ HARMADIK IDŐSZAKASZ.

Melly a' betegségnek mostani vóltát, 's állapotját vizsgálja.

Iten a' most jelenvaló történeteket a' múlt napokbéliekkel öszve kell hasonlítani, hogy eképp' a' nyavalyának valóságos vóltát, kezdetét, nehezedését, súllyát, apadását tekéletesen kilehessen nyomozni; mivel ettől függ orvoslása.

Kérdésbe jön azért a' Fő: szabad, kábul, nehéz, könnyű, szédelgős, avagy fájos-e?

A' Száj-íz: természetes, megromlott, keserű, édeses, agyagos, és ragadós-e?

A' Nyelv: fejér, sárga, barna, fekete, nedves, avagy száraz, repedett-e? Vagyon-e bőfögés? Millyen büzü?

A' Nyak', és torokban: vagyon-e fájdalom, avagy valami akadály a nyelésben? és hol vagyon?

A' Mely körül: a' Lélekzés, Hurut, Pökés, Fájdalom, és a' Fekvés jönnek kérdésben.

A' Lélekzés szabad, nehéz, fájdalmas, és fáradságos-e? nagy erőlkedéssel gyakorlott, és fullasztó, egygyenlő, vagy rendetlen, szapora, avagy lassú-e? A' kileheltt levegő meleg-e, vagy hideg?

Az Hurut száraz-e, vagy nedves? fájdalmas-e avagy nem? Az hurutra való ingerlés a' melyben, a' hasban, avagy a' torokban vagyon-e?

A' Pökés: a' mit a' beteg kipökik, sok-e, vagy kevés, avagy éppen semmi? könnyen, nehezen pöki-e? Színre, fejér, sárgás, vérrel vegyes-e? híg, szivós, genyetség forma-e, avagy éppen genyetséges?

A'

A' *Fájdalom* állandós-e, avagy szökő, és tsak néha tér vissza? tsupán szorító-e, avagy nem? és kitsin helyre szorult-e, vagy nagyobbra terjedt-e ki? (a)

Könnyen *fekhetik*-e a' beteg mind a' két felén, avagy nehezen? vagy egyikén nehéz, sőt lehetetlen a' fekvés? vagy éppen egyikén sem fekketik, tsak hanyat egyedül, tsak ülve, 's feltámogatva kell neki feküdni? Miért? mi akadályoztattya?

Lágy, kemény, feszült fájdalommal, avagy a' nélkül vagyon-e a' Has? A' fájdalom mindúntalan egy helyen marad-e, vagy tsak néha jön? nagy, vagy kitsin helyet foglal-e el?

A' *Hastisztulás*, vagy is ganajlat, a' mi elmégyen, sok, kevés, vagy éppen rekedett? kemény, híg, vizes, taknyos, véres, genyetség forma, vagy szinte genyetséges? könnyen, avagy erőltetve nyomódik-e ki?

A'

(a) Az hurutnak, lélekzésnek, és fájdalomnak voltát egy mély bélelékezés, és mely fohászkodás által elegendőn ki lehet tanulni.

A' *Vizellelnél* meg kell vizgálni: a' *menyiséget*, *színt*, és a' *benne tartottakat*. *Menyiségre* sok-e, vagy kevés? *Színre*: epés, sáfránfzínü, veres, tüzes, gyuladozott, nyers, éretlen, vagy megérett, zavaros? A' *benne Tartottakra* nézve, ha felhótskével, seprüvel, avagy a' nélkül *vagyon-e*? a' sepreje taknyos, genyetséges, vagy téglaporhoz hasonló; a' felhótske a' *fzínén*, a' *közepén*, vagy az edény *fenekén* *vagyon-e*?

A' *testnek közönséges borítója* körül négyre kell ügyelni: a' *Gőzelésre*, a' *Színre*, a' *Melegre*, és a' *bőren előforduló Kiütésekre*. A' *Gőzelésre*: a' *bőr száraz*, vagy *nedveses* lehet általlyában az egész *testen*; vagy *csak némelly helyeken*. Nem *külömben* *Színre*: *sárga*, *veres halavány*, *hóltfzínü* lehet; A' *Melegre*: a' *test meleg*, *égető*, vagy *hideg-e*? A' *Kiütésekre* nézve: *vagyon-e* a' *bőrön valami kiütés*? és *mitsodás*?

Az *Élet-érszökés* sokat változik. Főbb változásai, ha *gyorsabb*, vagy *lassúbb* a' *természetesnél*; ha *lágú*, vagy *kemény*, ha *erős*,

erős, vagy gyenge, ha nagy, vagy kicsin, egyenlő, vagy rendetlen, és félbenhagyó.

Az éren botsátott *vérből* kell kitanulni a' testben kerengelő vérnek tulajdonságát; ha sükeres, vastag, 's nagyon egybeálló-e? avagy híg, és göröngyös? Ebből lehet meglátni a' gyuladózó hártjának fe-jér, vagy sárga színét, egygyenlő kiterjedését, vagy ölzveguzsorodását; a' fok, vagy kevés vérvizet.

Végképpen meg kell a' beteget kérdezni: Élt-e már mostani betegségében valami Szerekkel, és minő következőésekkel?

Ezek után egy pillantást vetvén az akkori Esztendő-részre, az abban uralkodó járvány nyavalyákra, felvévén ujra a' megjegyzett szembetünőbb történeteket, a' kitalált állandós, alábbhagyó, avagy egészfzen félbehagyó hideglelést; az elrendelő, és ferkentő okokat, mintegy ujjezelve valósodik ki az orvoslásnak tellyes fogamatú módja.

AZ HIDEGLELÉS RŐL ÁLTALLYÁBAN.

De Febre,

AZ Hideglelés általlyában egy olly közönséges betegség, melly időt, vagy Tartományt nem tekintvén, semmi életidőnek, semmi Nemnek sem kedvez, még a' legrendesbb életmód sem ment tőle. Télen, nyáron, tavaszkor, őszkor; az havas Tartományokban úgy, mint az hevesekben, a' gyermekeket, mint a' nőtt, 's megállapodott idejüeket, még a' méhében röjtött magzatot is nyavalgattya, öldözi.

Feloztása. Ennek sok ágos, bogos elmétfárasztó feloztásaiba erefzkedni, nem tzelom. A' leg-együgyübb, de leg-hafznosbb feloztás mellett tsupán azonn igyekszem, hogy annak okát kinyomozván, azt meg-rontsam, semmisítsem.

Éllyenek bár azért az Orvosok akár-minő leleményes Nevezetekkel; Én a' meg-nevezést meghatározom: 1-szor az ő folyásából. 2-szor az helyről, és idő-ről; hol, 's mikor dühösködik. 3-szor: tulajdon természetéből.

For

Folyásából: esméretes (a) Az *állandó hideg*, melly néhány napokig minden félbenhagyás nélkül szüntelen töri a' beteget. (b) Az *alábbhagyó hideg*, melly majd keményebb, majd szelidebb, de egészfzen el nem áll. (c) A' *félbenhagyó*, vagy is *rázohideg*; ez egynéhány órák után egészfzen elmúlik, de idővártatva szintén az előbbi történetekkel felváltva megint vissza tér.

Az Helyről, és Időről: Némelly Helyek, és Tartományok bizonyos hideglelős nyavalyáknak valóságos nemzői, és dajkái. Ezek *Honynyavalyáknak* nevezetnek, úgy p. o. a' posványos, meleg környékekben ritkán szabadok a' lakosok a' rothadt indulatú Hasmenéstől, a' gonosz indulatu leg akaratosbb Hideglelésektől. Az Időre nézve: Minden Esztendő-rész, minden időváltozás bizonyos változásokat tesz az emberben, mellyek által a' test már erre, már amarra a' betegségre inkább hajlandó. Ez a' Neme *járvány nyavalyának* hivattatik.

A' Természetre nézve felosztódik az hideglelés: (a) *gyuladózó Hidegre* (b)

epe

epe Hidegre (c) rothadt Hidegre (d) és taknyos Hidegre. Hozzá adom a' *Pestist*, és a' forró nyavalyákkal előforduló *kiütéseket*.

Ezek a' tulajdon természetekből nevezett Hideglelések közönségesen *járványok*, és az Esztendő forgásban mintegy bizonyos természeti rendet követnek. A' *gyuladozó Hideg* a' kemény, hideg, száraz télnek szüleménye. Az *epe hideg* a' nedves, majd lágymeleg, majd hives tavaszt, és az ősznek eleit szereti. A' sütő nyár a' *rothadt hidegeket* táplálja. A' *taknyos hideglelés* az hideg, nedves, ködös tavaszt, és ősz, szinte a' lág, nedves telet is kedveli.

Ezt a' természeti rendet az Esztendőforgásnak szokatlan változásai fokszor megsorbítyák. Légyen p. o. a' tél erős, kemény, tartson az hideg szokásnál tovább; való, hogy a' gyuladozó hideg is tovább fog tartani, még tavaszkor is fog látszatni; holott a' gyenge nedves téllal vagy éppen elő sem jön, vagy, ha előfordul is, nem mint tiszta gyuladozó, hanem mással szövetkezve jelenik meg.

Ennek az Időből, és Termézfetből vett felosztásnak hasznát, és szükségét fogjuk főképp' tapasztalni azokban a nyavalyákban, mellyek mintegy álarza alatt már ezt, már amazt a' nyavalyát járták, és egyedül ama' szemesebbtől esmértetnek meg, ki a' több főbb hideglelésektől költsönözött történeteket megváltani, az okait kitalálni, és az így elfattyazott nyavalyát az egyik, vagy másik főbb hideglelésre ráházni tudgya.

Okai. Kettős ok szükséges akárminő hideglelésnek nemzésére: Az elrendelő, vagy is elkészítő, és a' serkentő ok.

Az elrendelő ok minden állati valósnak tulajdona. A' serkentő ok ezer meg ezerféle; mellyet sok Orvosok' fáradtságos hószas leírása után Boerhave négy rendekre szedett; én pedig mások után nagyobb könnyebbség okáért hat rendekre osztom.

Az elsőben legyen a' Levegő; 2-dikban: az Étel, és Ital; 3-dikban: a' Mozgás, és Nyugvás; 4-dikben: az Álom, és Virrogatás; 5-dikben: a' tesinek

Tisz-

Tisztulásai; 6-dikban: az elme-indulatok, és a' külső erőszak. E' rendes felosztásban minden kigondolható nyavalyának serkentő okát ki lehet találni.

Kezdeté. Az hideglelés nem egyszerűen, nem egyenlő erővel szöki-meg az embert, bátor a' gonosz indulatu, minden előjáró változások nélkül villám gyanánt hirtelen lenyomja. A' beteg előre szokott elevenségét, és könnyüségét elveszti, kedvetlen, szomorú, fázékony kezd lenni; a' gyakor ásítózások, és nyujtózások közt feje kábúl, az ételkivánás elvész, a' szája szárad, nyúghatatlanúl aluszik; szóval: egész teste eltunyúl, elnehezül, elbádgyad, méglen a' kitsin, és gyors élet-érveréssel meg nem borzad, meg nem rázódik annyira néha, hogy egész teste mintegy elfásúl, eljegesül.

A' Fázást nyomban követi a' Forróság. Ekkor könnyebben lehel ugyan a' beteg, az élet-érverés is emelkedik, és lassúb, de a' szomjuság sokszor olthatatlan, a' főfájás dühösködő.

A' Főrróság egyedül a' testnek üresedésére, legtöbbször *izzadásra*, és *seprűs vízzelre* távozik; melly azután vagy egészen elmarad, vagy valami idő múlva szinte az előbbi történetekkel felváltva megint vizsgálja tér; vagy más nyavalyára változik.

Kimenetele. Az hideglelés *Kimenetele* ről teendő jövendölés függ a' serkentő okoknak különbségétől, az élet-időtől, a' nemtől, a' testnek megsértett munkálkodásaitól, és a' más vele vegyétett nyavalyáknak vóltától.

Orvoslása. Az Orvoslása az hidegleléseknek általlyában abban áll, hogy az elesett élet-erők felemeltessenek, a' módfelett felemelttek alább szállíttassanak; a' serkentő okok megrontassanak, a' testből ki-mozditassanak, a' sullyos történetek enyhíttessenek, és így a' megbetegedett testi vólt egészségére vizsgálja állíttassék.

Még valamit a' lelki Atyának utasítására; mellyből a' betegnek jövendő sorsáról ítélhessen, hogy valamint az Orvos a' testet megtartani siet, és iparkodik: úgy Ő a' lelket megnyerni utolsó pihenésre ne hallaszsa.

Vévén azért észre a' Lelki Atya a' betegnek kényesbb, és izgathatóbb természetét, a' súlyosbb nyavalyát, és a' nyavalyás máteriának a' fő felé sietését a' közelítő eszelődésről méltán gyanakodhatik; mellynek ím' jelesebb Tanui: A' duzzadt, és felette piros ábrázat, a' merevedett, könyvező, és szikrázó szemek, a' fülzuggás, vagy tsengés, és a' nehéz hallás; a' szédelgés, a' lütető főfájás, és a' rövid nyughatatlan aluvások; mellyekből a' beteg a' sok rettentő álmadozások miatt mintegyre felijed, magához nehezen jön, a' kérdésekre nem felel; avagy a' nélkül, hogy kérdeztetett, felel; éppen nem, avagy igen keveset szomjuzik, noha felette nagy a' forróság; keveset minden ülepedés, avagy benn' uszkáló felhőtske nélkül a' tiszta vízhez hasonlót vizellik; semmiről sem panaszkodik, semmi fájást sem érez. Ezeket a' hiv tanukat tapasztalván a' Lelki Atya a' beteget idein korán az örökségre készítse-el, hogy estvére kelvén, a' mikor a' hideglelés nevekedik, a' kivalódott eszelődéft nyugott elmével szemlélhesse.

Az élet-érfzőkésről sokat nem lehet mondani; mert ennek többféle majd reménységgel kedvező, majd veszedelemmel fenyegető változásai orvosi tudományt kívánnak. Elég az, hogy a' szüntelen változó, alig mozgó, meg megszűnő, gyors élet-érverés semmi esetben sem jó.

A' gyakor ájulások, ha a' beteg fordul, vagy fel-ül; a' lassú, és fáradságos, vagy kitsiny, és szapora, nem egyenlő, ket-tőzött, fulasztó, nagy erőlkedéssel gyakorlott, sohajtozó, hörrögő lélekzés, és az oldal-lágyoknak fájdalmas, levegős feldagadása a' halál postái.

A' felette száraz, repedezett, halavány, vagy nagyon veres, szederjes, fekete, öfzve guzsorodott, refzkető nyelv, a' fenének jele.

A' hangos; ismét a' nehéz, éppen lehetetlen lenyelés; az ajak', és szemhéjak' halaványodása, szederjesedése, az elforgatott, nyíltt, mozdulatlan, sárgás, véreses, a' világoságot nem fzenvedő jeges szemek, a' lenyelő-gégének, és az agyvelőnek sér-tését bizonyítyák.

Az hideg, ragadós, nagyobb tseppekben öszvegurdultt veréték; a' testnek halottas büze, az erőtlentő hasmenés, kivált ha a' betegnek tudta nélkül megy-el, a' tagok' rezketése, és a' kemény ín-rángatódások; a' szüntelen aluvás; vagy álomtalanság; a' fog-tsikorgás, rágitskálás, hánkodás, bolygás; a' kezek' szüntelen mozgása, az ágy-némő tépegetés, megbomlott elmét, és belső kemény görtsős rángatódásokat jelentenek. És így mind ezek a' jelenések kétségesé teszik a' gyógyulást, és többnyire halálosak. Valamint tsak nem mindenkor halálos jel az is, ha a' beteg a' nélkül, hogy tudgya, a' pulsus-tapintásra elrántya a' kezét; a' mint is a' kérdésre: hogy mért húzta-el a' kezét, tettét tagadgya.

A' R Á Z Ò H I D E G R Ò L.

De intermittente Febre.

Majd egy nyavalya sinszen, mellyet könnyebben lehessen megesmérni a' rázó, vagy is félbenhagyó. Hidegnél; mert ez valamint egynehány órák után egészen elmulik, úgy
va-

valami idő múlva szintén az előbbi történetekkel felváltva megint vizsgálja tér. Tapasztalhatni azért a' félbenhagyó, vagy is rázó-hidegben két különböző időt: a' szabad, és ostromló időt.

Feloztása. Az ostromló idő, vagy is a' rázóhidegnek ostroma naponként vizsgálja térhet; vagy a' két ostromok között egy szabad napot engedhet; vagy pedig a' beteg egy nap hideglelésben, és két nap egymás után hideglelés nélkül lehet. Im' a' rázóhidegnek első feloztása: a' *mindennapi, harmadnapi, és negyednapi* hideglelés.

Második feloztása: a' *rendes, és rendetlen* hideglelés. Az ugyan azon történetekkel, és környülállásokkal tarttya-meg az ostromot. Ez elvétí, és hol hamarább, hol későbbre, avagy más környülállásokkal jön vizsgálja.

Az harmadik feloztást az *esztendő-rész* határozza-meg; a' *tavaszi, tavaszit*; az *ősz, őszi-hideglelést* nemz.

Ez az akár *tavaszi*, akár *őszi-hideg* néha nyilvánóságos; néha pedig más nyavalyát színlel. Az *valóságos*, ez *színlett* félbenhagyó hidegnek nevezetik.

Az ötödik felosztás a' más hideglelés-
sel lett öfzvezövetkezésből támad, tudni-
illik a' *dupla harmadnapi*, és *dupla negyed-*
napi félbenhagyó hideg.

Ugyan is, ha a' hideg a' beteget min-
dennap kileli, de még is a' második napi
történetek az első napi történetektől egé-
fzen különböznek; az harmadik napi o-
strom pedig az első napihoz hasonló; és
úgy a' negyedik napi a' második napihoz;
ez a' hideg *kettős*, vagy *dupla harmadna-*
pi hideglelés léfzen. Valamint *dupla ne-*
gyednapi lefz az, melly két nap egymás-
után ostromollya a' beteget, azután egy nap
elmarad, hanem meg ujjolag két nap egy-
más után nyomorittyta. Itten az első napi
ostrom hasonló a' negyedik napihoz, a' mint
a' második napi az ötödikhez.

A' *mindennapi* hideget nem nehéz a'
dupla harmadnapitól különböztetni; mint-
hogy ez mindennap szinte az előbbi törté-
netekkel, és környülállásokkal felváltva me-
gint vizsgálja tér; ritkább, és majd egyedül
a' sükeres, nyálkás takonnyal terhelt gyer-
meki esztendőkkben közönséges, tovább is
tart;

tart; nehezebb is gyógyítani. Az *harmadnapiban* az első napi ostrom nem hasonló a' második napival, sem a' második napi az harmadik napival; azonfellyül közönségesbb; a' megnőtt, epés temperamentumakat kísérti leginkább. Orvoslása is könnyebb.

Legátolkodottabb a' negyednapi hideg, kivált a' fekete epének, és az őfzi időnek szüleménnye. Ez néha egy, két elztendéig is elgyötri a' beteget.

A' *tavaszi félbenhagyó hideg* gyúladozó indulatú szokott lenni; hamar gyógyúl; senkit meg nem öl, ha tsak ellenkező szerekkel nem izgattatik; inkább a' testet a' megromlott nedvektől tisztítja, a' megrögzött régibb daganatokat megrázza, az elrekett eretskéket kibonttya, és sokszor meggyógyítja azt, a' mit még hathatósbb orvosságok sem tellyesíthettek.

Az *őfzi félbenhagyó hideg* az epéből részesül; azért epés, sárepés, rothadt indulatú, még a' legfogánatosbb szerekre sem könnyen távozik. Lépdaganatokat, máj, és gyomor-puffadásokat, keménységeket,

vízikórságot, sárgaságot, 's más többféle megvesztegetéseket hágy maga után.

A' *valóságos félbenhagyó* hideg fázással kezdődik, reá következik a' forróság, 's izzadással végződik.

A' *színtelt félbenhagyó* hideg közönségesen más nyavalyát hazudik; alig vagyon nyavalya, mellynek képében már meg nem jelent.

Okai. A' félbenhagyó hidegnek számtalan serkentő okai közül legközönségesebbek: a' sok, és nehezen emészthető téztás, 'siros, és félrothadt eledelek, a' nedves levegő, az alacsony, árnyékos, erdős, posványos helyek, az epés, sárepés ifzap, a' taknyos geleszták' fézfke, a' megrekedett szokásban volt vér folyások, a' képtelen harag, ijedés, és szomoruság, az akadályoztatott teft párádzása 's a' t.

Kezdeté. Sokszor hirtelen kezdődik; de leggyakrabban előbb megbádgyad a' beteg, ásítózni kezd, a' hátban valami kevés borzadáft érez, a' kezek, és lábok meghűlnek, elhalaványodnak, a' körmek megszederjesednek, az élet-érverés öfzvevonódik,

dik, megkitsintül, és felette gyors lesz. Ezekkel a' beteg fázni, 's borzadni kezd, a' bőr hasonló lesz a' lúdbőrhez, a' fogakat öfzveveri, 's öfzvekopogtattya; a' lélekzés elnehezül, szomjuhozik, minden ételt utál, gyomra émeleg, néha sok sárvízes, taknyos matériát okádik, türhetetlen főfájásról panaszolkodik, a' vizellet többnyire nyers, a' vízhez hasonló.

Mihelyt a' fázás szünni kezd, azonnal az élet-érverés emelkedik, szabadabb, tellyesebb, és erősebb kezd lenni. Az ábrázat megpirosodik, a' beteg egéfsz testben száraz forróságról panaszlkodik, a' szomjuság olthatatlan, a' főfájás nőttön nő, és ha az hideglelés felette súlyos, a' tagjaiban tapasztalható rángatódásokon kívül még esze nélkül is beszél.

Végre a' száraz forróság apadni kezd, a' bőr meglágyúl, a' beteg megizzad, az élet-érszökés lassanként természetes állapotjára tér, és az előbb nagyon tüzes vizellet most már vastag, sűrű, téglaporhoz hasonló seprüt téfzen az edényfenekére. Szóval: minden történetek el-tsenedesednek, és

a' beteg az ostrom után kevés bádjadtságon kívül magát jól érzi. 'S illy formán kezdődnek, folynak, 's végződnek a' rendes félbenhagyó hidegtelelésnek ostromi.

A' *rendetlen*, és *színlett félbenhagyó hidegnek* létét elárullyák a' serkentő okok; a' gyakor ásítózások, és nyujtózások, a' lankadtság, az éjtszaki nehéz büzü izzadások, a' sárgás, halavány ábrázat, az ételutálás, vagy telhetetlenség, a' lobogó héségek, és nyughatatlanságok, kivált az evés után; a' sárga, szomorú szemek, a' kevés sáfránzínü vizellet, sűrű, megtörött korpás, vagy téglaporhoz hasonló ülepedéssel. Ezek, ámbátor a' beteg fennjár, elégségesen bizonyossá teszik a' *rendetlen*, és *színlett félbenhagyó hidegnek* lételet.

Kimenetele. Általlyában a' félbenhagyó hidegtelelések vagy *Egészségre*, vagy *halálra* fordulnak, vagy más *nyavalyába* öltözkednek.

A' közönséges harmadnapi akár *tavaszi*, akár *ősz*i félbenhagyó hideg, melly a' külömben egészséges környékben az egészséges embert megfzöki, hamar távozik; ha

tsak

csak ellenkező szerekkel nem bizgattatik. Ellenben a' gonosz indulatú, más veszedelmes nyavalyát jádzó legtöbbszer harmadik, vagy negyedik ostrommal a' beteget megöli. Az öregeknek még a' közönséges őszii negyednapi hideg is veszedelmes, kivált ha kemény, és sokáigtartó a' fázás; többnyire a' fázás alatt hálnak-meg.

Minden félbenhagyó hidegek, mellyek akármik okból nagyon akaratosok lettek; különösen: a' *mindennapiak*; a' *színlettek*, és az *őszii negyednapiak* sok különböző nyavalyákat hagynak magok után. Mellyekből legközönségesbbek: a' gyomor, máj, és lép-daganatok, a' lábok', vagy az egész testnek daganattya; has-vizikórság, sárgaság, száraz fájdalmak, érzékenységek' tompulása, valóságos tüdővezés; az aszfonyi nemben a' rendetlen hószám 's a' t.

Orvoslása. A' félbenhagyó hideg ketős orvoslást kíván. Másit kíván, mikor a' beteget ostromollya; másit mikor az ostromtól szabad.

Mikor a' beteget ostromollya, akkor annak gyökeres orvoslásáról gondolkodni sem

lehet, hanem lefektetvén, és jól bétakarván a' beteget, hogy a' test annyival hamarabb általmelegedjék, és gyengén gőzeleni kezdjen, közben sok lágymeleg, vértvékonyító Theákat kell vele itatni, 's egyedül a' súlyosabb történeteknek elmellőzésében kell foglalatoskodni. Lásd Nro. 1—2.

A' hideg ital a' fázás közt ártalmas, szinte úgy az ofstrom alatt enni sem jó; sőt már ennyihány órával előbb kell magát az étektől tartóztatni, minthogy ez által csak alkalmatosság adatik az alkalmatlan okadásokra; noha az okadás sokszor a' gyomorgörtstől is származik, mellyet a' Méntafühből készített herbathé megszüntet, kivált, ha kívül a' gyomorra is ugyan e' füből meleg kötés rakatik.

Mihent az élet-érverés emelkedik, az ábrázat megpirosodik, és az egész testet a' száraz forróság megfutotta, azonnal a' fedezöket el kell a' betegről venni, és csak könnyen kell befedni. Italúl a' meleg theák helyett kevés etzettel, avagy tzitromalma lével vizet kell néki adni. A' tisztított borkő is nagyon jó. A' főfájást a' törtt

gya-

gyalog fenyőmagból, kenyérbélből, és etzetből készített kötés a' homlokra szemláto mást enyhíti.

Az izzadással végződik az oftrom, melly után minden történetek eltűnnek, 's közönségesen álom következik.

Következik a' kérdés: *Szabad-e a' félbenhagyó hidegben eret vágni?* A' félbenhagyó hidegben eret vágni általlyában veszedelmes; de a' nagy, és sokáig tartó forróságban, ha az élet-ér erősen ver, és fellelte tellyes, a' beteg fiatal, erős, bővérő, ábrázattya szederjes, piros, szemei szikrázó, és érz nélkül dühösködik, hogy méltán agyvelő gyúladástól, avagy gutatitéstől kellessék félni; akkor az érvágás okvetetlen szükséges. Ez az eset a' tavaszi félbenhagyó hidegleléseknél igen gyakori; az ősziéknél ritkább.

Minekutánna a' beteg az oftromtól szabad, azonnal a' gyökeres orvosláshoz kell fogni.

A' gyökeres orvoslás a' sokféle félbenhagyó hidegleléseknek egymástól való különbözéséhez szabva, hat fő módokban
ha-

határozza magát. Az 1ső gyúladást-oltó, a' 2-dik oldó, a' 3-dik üresítő, a' 4-dik érző énerősítő, az 5-dik zavaró, a' 6-dik az egy-befszövött mód.

Ezekben az hat fő módokban állapodik-meg akárminő félbenhagyó hideglelésnek gyökeres orvoslása. A' három első a' serkentő okokat másítyák, és kivesszik; a' három utolsó pedig különösen az érző-ínakat védelmezik az izgató okok ellen.

I. A' gyúladást-oltó mód előre megkivánnya, hogy a' beteg melegen, és tsendesen maradjon; az hevítő, erős, fűszerzamos étkektől, 's italoktól, nem különben a' rendetlen elmebeli indulatoktól magát tartóztassa. Orvosságul belől a' ritkító, hűtő, lágyító, langyos italokat javasollya; kívül pedig a' meleg-lágyító kötéseket, gözéléseket, all-lövelléseket, (*) ér-vágást, piótzázást, és köpölezést ajánlya.

A' gyúladást-oltó szerek közt némelyek gyengébbek; mások erősebbek. A'
gyen-

(*) All-lövellés Klystér helyett, addig is, még jobbat találni.

gyengébbek, úgymint: a' pipats virág, a' papfajt-fü, az ökörfark-fü virág, a' fejer málva, a' savó, a' manna, és a' gyengébb közép-sók, kivált használatosok a' tavaszi félbenhagyó hidegekben, mellyek nagyon száraz, 's hideg tavasz eleivel kezdődnek, és leginkább az ifju, amúgy egészséges temperámentumuakat nyavalgattyák.

Az hathatósbak szükségesek ott', a' hol az előbbi történetekkel egy hofzszantartó kemény forróságot tapasztalhatni, hol a' beteg a' szenvedhetetlen főfájás miatt e-sze nélkül dühösködik; hol a' szederjes, nagyon tüzes ábrázat, és a' tellyes, erős, kemény élet-érverés gutatütéssel, avagy való-ságos gyúladással, oldalnyilallással, agyvelő, tüdő, gyomor, avagy bélgyúladással ijesztget. Többnyire még az ijedésből, haragból, hirtelen kihevülésből, és meghütésből támadott félbenhagyó hideglelések is eleintén ezt a' gyúladást-oltó módot kívánnyák.

II. Az *oldó*, vagy is *ofzlató mód* a' taknyos, sükeres nedveket ritkittyá, az el-lágyúltt potrohos testet serkenti, a' megre-
ke-

kedett edényeket, és eretskéket kinyitogatya, és a' testnek tisztulásait izgattya.

Ez a' mód szükséges kivált a' hideg, nedves őszi akaratos mindennapi, és negyednapi, avagy már másodszor visszafért hideglelésekben, szinte úgy a' sárgasággal, avagy vizikórsággal öfzvefzövetkezett hideglelésekben, mellyek főképp' a' hideg természetűeket, a' lusta, taknyos, poshatt, epés temperámentumuakat, 's a' korosabb ideűeket ostromollyák.

Az ofzlató orvosságok közül legközönségesebbek (a) a' minden három rendbéli sók, tudniillik: a' *savanyú*, *közép*, és *luggos sók*; (b) a' természetes, és mesterséges szappanok; (c) a' gúmmik, és érett savanyós gyümölts; (d) a' keserű füvek, 's gyökerek, és ezeknek kisatoltt levek; avagy belőlek készített kivonások. A' vad tzikória, az Orofzlányfog-fű, a' pörje-gyökér, a' quássia, a' szent Lázló Király füve, galanga, és örvény gyökerek; a' keserű üröm; a' Pápa-fű, vagy is bogátskoró; az ezer-jó-fű; a' földifűst-fű; a' difznósaláta; az olasz úti-fű; a' Rhebárbára; a' tengeri hagyma

's a'

's a' t. Ezekből pilulák, Decoctumok, vagy is főtt vizek, és Liktáriumok készítettnek.

Már a' megditsért ofzlató szereknek a' nyavalyához szabott alkalmas, és fogantatos megválasztását a' körülállások határozzák-meg; úgy, ha a' beteg erős, száraz, heves testel bír, ha vastag, sűrű, epés, a' gyúladásra hajló nedvekkal bővelkedik, ha szorulásokat szenved, ha tsoportos daganatai, máj, lép, fodorháj, avagy más illetén keménységei vannak; ha sárgaság szökte-meg, vagy amúgy sok sükeres, tsi-pős motsokkal bővelkedik, melly jobbára a' vérben, hogy-sem az első útakban vagon; ha keveset, de nagyon sűrűt vizel-lik, és izzad; akkor a' közép-sók, és a' szapanos szerek, vagy ezeknek kisatoltt levek kivántatnak. Lásd Nro. 3—4—5.

Ha pedig a' beteg ellágyult, lusia, puffadott testel, hideg, sükeres, taknyos nedvekkal bővelkedik, akkor a' keserű, izgató szerek legalkalmasbbak. Nro. 6—7—8.

Mind az egyik, mind a' másik rendheli oldó szerek megvárják a' módos megválasztást, hogy a' nyavalyához, és a' be-

tegnék környülállásaihoz szabva kelleténél erősebbek ne adattassanak ; ne talán valaki külömben a' beteget azokkal sokáig nyomorgassa, erejétől megfoszsa, folyó részzeit megvefztegesse, és illy formán hofzszas bádgyadtságokat, daganatokat, vizikórságokat 's a' t. mesterséges erőszakkal reá tolyon.

III. Az *üresítő mód* főképpen az ősz hideglelésekben, és általlyában azokban szükséges, mellyek az epés, nyálkás, duzzatt, rendetlen életűeket, és gelesztásokat lopják-meg.

Ennek gyakor szüksége abból kiteszik, hogy ritka hideglelés az, melly valami taknyos, enyvforma, epés ifzap nélkül volna, melly is magát azzal nyilatkoztattya-ki, hogy a' nyelvet kivált reggel fejéres, sárga, zöldes, vagy feketés motsok fogja-el, melly néha a' fogakat, fog-ínt, és az egész száj üreget is hémázollya.

Ha pedig az első utakban ; az-az : a' gyomorban, vagy belekben, avagy mind a' kettőben illyetén ifzapos mátéria találkozik, azt meg lehet tudni a' nyelvnek, és száj-

szájüregnek leírt mivóltából, a' megromlott édesses, savanyú-keserűs, avagy éppen elveszett száj-izből; ha az ételkivánás helyett böfögésekkel egyeledett émelgésekről panaszolkodik valaki; ha nehezen, vagy éppen nem emészt a' gyomor, ha a' gyomor, a' sziv-táj, és az ódallágyok felfujódott kemények, ha fájdalmat, rágást, 's más e'féle nehezségeket érez; ha okadás, avagy erőtlentő hasmenés ostromollya; ha az ábrázat elszárgul, elhalaványodik; ha kissebb mozgásokra szokatlanul elbádgyad, és izad; ha sokat, de nyughatatlanul a'ufzik, és az aluvásra inkább bádgyad, sem hogy erősednék; végre, ha az ostrom alatt fellelte sokat hánykodik, 's nyughatatlankodik. Ezekből az első útakban heverő ifzapos matéria elégségesen kivalósodik.

Igaz, hogy az elszámlált jelek nintsenek mindenkor mindnyájan jelen; tsak azért számláltattak-el mind, hogy kiki tudhassa, minő sokféle jelengetésekkel esmérteti-meg magát az első útakban elrejtett undokság.

Már *okádtató* szerekkel-e? hashajtókkal, avagy mind a' kettővel kellessék-e azt az elrejtett matériát az első útból kiűriteni, a' következendők taníttják.

A' motskos, izzapos száj, a' megvesztegetett íz, a' megbomlott, avagy egészen elveszett étel-kivánás, a' nehéz emésztődés, a' főnek nehézsége, 's tompa fájdalma, a' szédelgés, a' keserű, savanyú, tsipős, büdös böfögések, az émелgések, a' hányásra való erőltetések, és valóságos okadások, a' szívtájnak, és oldallágyoknak szorongató, 's fájó keményedései, és feszülései mind annyi megintő jelek, hogy a' gyomorban heverő izzapot okádtató szerekkel kelletik kiindítani. Lásd Nro. 9—10.

Tiltatnak mindazonáltal az okádtató szerek a' sülyben, és a' gyomornak, beleknek, vagy májnak kemény mirigyében. A' gutatítésre hajlandóknak, sérülteknek, viselős, és gyermekágyas személyeknek is csak egyedül az orvosi kéz adhat okádtatókat.

A' mikor a' beteg főképp' reggel szókatlan lankadtságról, és nehézségről panaszol-

szolkodik, és majd tsekélyebb, majd érzékenyebb fájdalmat a' hátában, a' vékonyokban, és lábaiban érez; a' mikor a' has tele duzzadt, korgó, és kemény; a' mikor gyakran hasfájások, és rágások megszökik; a' mikor ritka, kemény, dögbüzü, avagy éppen gyakor, lágy hasüresedései vannak sok dögbüzü szelekkel; ha nyughatatlan éjtűzakákat, és éjjeli izzadásokat szenved; akkor a' *hashajtó szerek* szükségesek. Lásd Nro. 11—12.

Egybe kötve adatnak az okádtatók, és hashajtók, ha ama' megromlott izzapos materiától mint a' gyomor, mint a' belek meg vannak töltve. Ezek ámbár a' hideglelésnek kezdetével leg-foganatos'bban adódnak is, azomban, ha a' jó, és alkalmas orvoslás elmulasztatott, vagy a' rest gyógyítás miatt a' már kiürítettett első utak megint megtellettek, ezeket kell újjonnan elővenni, ezekkel kell a' gyógyítást kezdeni. Lásd Nro. 13—14.

Eddig különösen a' serkentő okokat másító, és kivesztő módokról vala a' szó; következnek azok a' módok, mellyek tsu-

pán az érzőinakat erősítik, és azokat az izgató okok ellen védelmezik, hogy az hideglelésre ingerlő okok rajtuk erőt ne vehessenek.

IV. Az *érző-ínerősítő mód* az első, melly a' testnek erősítésében foglalatoskodik; ugyan is azért a' keserű, erősítő, és a' tulajdonon úgy nevezett *érző-ínerősítő* szereket foglallyá magában.

Általában az őszi félbenhagyó hideglelések a' tavasziak előtt megkívánnyák ezt az *ínerősítő* módot; de mindenütt hasznos, és foganatos, a' hol elegendőn kitisztult a' beteg, és semmi keménység nem taláztatik a' testben; 's azon fellyül lankadt, lusta testel bír; avagy a' mértékletlen, és helytelenül adott ürítő orvosságok által, a' hófű ostromoktól, avagy más akárminő mofióha okból ellankadt, elerőtlenedett.

A' sok keserű, erősítő, és a' tulajdonképpen úgy nevezett *érző-ínerősítő* szerek közül legközönséges'bbek: a' kétféle üröm, a' pápa-fű, az ezer-jó fű, a' földi-fűst fű, a' méh fű, fodorménta, a' székfű virág, a' ruta, az olasz úti-fű virág, a' narants-alma héj, az ángelika, örvény', galanga, baldrián, és

a' virgyiniai kígyó-fű gyökerek, a' Sz. László Király füve, a' kalmus, és ezeknek keserű, 's erősítő kivonásai; a' jó ó bor, és a' peruviai fahéj, mellyről különösen.

Mind ezek a' keserű, erősítő szerek erősítő erejekre nézve megegygyeznek magok között; de kissebb, vagy nagyobb hatóságok, avagy más közbenjáró tulajdonságok miatt az hideglelésnek körülállásai, és a' betegnek állapotja határozzák meg a' választást. Ugyan is melly tetemes hiba volna, egy nagyon elgyengült, elbágyadt hideglelésnek, ki még fellyül reá nagyon izgatható, olasz úti-fű virágot orvosságúl adni 's a' t.

A' Peruviai fahéjről.

Valamit a' Peruviai fahéjről csak mondani lehet, e' négyféle erköltsekben határozódik; tudniillik az erősítő, az érző-erősítő, a' rothadás ellentálló, és a' félbenhagyó hideglelést öldöklő erköltsekben.

Hogy sokak reménységekben általa megtáfoltatnak, nem ő benne a' fogyatkozás; magoknak tulajdonítsák buta vigyázatlan-

ságokat, hogy a' jó héj helyett roszat adnak, hogy a' körülállásokat, és az időt meg nem választják; hogy a' mértékben, és módban semmi rendet nem tartanak.

Hogy azért a' Peruviai fahéj ritka hatáságával használjon, előszer is *jó legyen*. 2-szor *bizonyos körülállásokban*, és *alkalmatos időben adassék*. 3-szor a' mértékben; 4-szer a' *legalkalmatosbb mód választásában fogatkozás* ne legyen.

Jó lesz a' Peruviai fahéj, ha gyenge, és vékony; azért a' kemény, vastag, szálkás, fás nem jó. Jó, ha külső színe barnás fekete, belől sárgás, vereses, vagy fahéj színű. Jó, ha könnyen lehet törni, és a' töréshelye kevesé tsillámlik; ha könnyen lehet rágitskálni, ha kevés öszveszívó ize vagyon; ha szaga kevesé fűszeres, és főzés közben nagyon habzik.

2-szor *Bizonyos körülállásokban*, és *alkalmatos időben adassék*. Értetődnek itten a' testnek előre ment kitisztulásai, a' serkentő okoknak megrontása, és kihajtása; mellyekre nem hogy kitsinyedett volna az hideglelés, inkább nevelkedett; itten,

ten, ha semmi keménységek nintsenek a' betegben, ha régólta ofstromollya a' beteget, ha a' bádgyafztó izzadás egészen elfonnyafztya; foganatos léfzen a' peruviai fahéj; sótt általlyában annyival szükségesbb léfzen, mennél kevesebbet lehet a' természet tehetségétől várni, mennél kényesbb, és izgathatóbb a' beteg, és mennél többet kedvez a' nedves, hideg idő az hideglelésnek; a' millyenek az őfzi, és a' lapányos helyeken garázdálkodó hideglelések szoktak lenni, mellyek minden orvosságot megjádzanak; egyedül a' peruviai fahéj fogyafztya, 's öli-meg őket.

A' színlett félbenhagyó hideglelésekben is, mellyek gutaütés', avagy más veszedelmes nyavalyának képében nyilván való veszedelemmel fenyegetnek, és közönségesen a' harmadik, vagy negyedik ofstrommal a' beteget megölik, okvetetlenül szükséges a' peruviai fahéj, hogy általa tsak egy hirtelen megfojtassanak; de tanátsosabb ilyen esetet orvosra bizni.

Az *alkalmatos időre* nézve nints, a' ki nem tudná, hogy nem az ofstrom alatt, ha.

hanem a' közbenjáró szabad időben kelle-
 tik a' peruviai fahéjat adni; tsak az a' kö-
 zönséges mindennapi hiba, hogy vagy idő
 előtt, azaz előbb adatik sem hogy a' test
 megtisztult, és a' serkentő okok megron-
 tattak; vagy későn, minekutánna a' hideg
 már erőt vett a' betegen, minekutánna már
 egészen megfosztotta ereitől. Itten nem
 nagy tsudákat várhatni tőle; ottan pedig
 dagadásoktól, vizikórságtól, 's egyéb ve-
 szedelmesbb nyavalyáktól kell félni.

3-szor A' *mértékben fogyatozás* vagy
 is *hiba ne legyen*; minthogy, ha felesleg
 adatik, nyughatatlanságot, nehéz, rövid
 lélekzést, szorulásokat, daganatokat, vizi-
 kórságot, 's több e'féle kedvetlen követke-
 zéseket okoz. Ha pedig fősvényen adatik,
 akkor a' félbenhagyó hideg vagy éppen nem
 távozik, vagy ha elmarad is, rövid idő mul-
 va visszafra tér; avagy ha visszafra nem tér,
 a' gyógyuló semmiképp' fel nem épülhet;
 fogyatozik az ételkivánás, és emésztés, a'
 gyomor, és oldallágyok puffadt', feszült',
 és szorulttak lesznek; minden tsekély moz-
 gásra ki-üt a' veréték; végre vagy vizikór-
 ság-

ságba esik, vagy egy sorvasztó nyavalya végzi életét; melly kellemetlen következéséről azután a' fahéj vádoltatik. Nem elég tehát, hogy az alkalmas környülállásokban, és időben adatik; az elégséges mérték is megkívántatik.

Mennyit kell ebből a' héjből beadni, azt a' betegnek élet-ideje, és testi állapota, a' félbenhagyó hidegnek jobb, vagy rozsfzabb mivólta, és a' beadásnak módja határozzák-meg. Általlyában gyermekeknek kevesebb kell, mint a' megnötteknek; kevesebb az erős, bajnoki természetűeknek, mint a' gyengéknek; a' harmadnap, és a' jó indulatú félbenhagyó hidegek is kisebb mértékkel engesztelődnek, hogy-sem a' mindennapi, negyednap, roz indulatú, akaratos', és szinlettek. Még az ősziek, és az alacsony, posványos helyeken garázdálkodók is többet kívánnak, mint a' tavasziak, és az egészséges helyeken uralkodók.

Én az oszrom végzésével elkezdvén egész a' jövő oszromig a' gyermekeknek fél lattól egygyig; megnötteknek pedig két lattól három latig adom a' peruviai héjat; melly-

mellyre, ha a' betegnél megjön az ételki-
 vánás; ha nem puffad; ha nem érez sem-
 mi nyughatatlan nehézséget, ha hasa meg
 nem szorúl, inkább lágyúl, ha egész testé-
 ben erősedik, és épül, foganattyáról elég-
 ségesen bizonyossá tetetődöm. Ellenben,
 ha reá a' beteg még az előtte volt apeti-
 tussát is elveszti; ha puffad, ha hasa szo-
 rúl, nyughatatlankodik, és bádgyad; akkor
 meggyőződöm, hogy az hideglelést tápláló
 máteria újonnan meggyült, vagy hogy más
 nyavalya lappang elrejtve, melly a' peru-
 viai héjjal meg nem fér. Illyenkor azért
 a' héjjat más az esetre alkalmas orvosság-
 gal egybekötöm. p. o. ha valami meggyült
 máteriat találok, akkor közép-sókkal, Re-
 bárbarával adom. Ha görtsök, émelgések,
 okadások, avagy hasmenések jelenetik ma-
 gokat, akkor székfű virággal, méntával,
 fahéjjal, 's a' t. érkefztetem öszve.

Az e'képpen adott peruviai fahéjra a' kö-
 vetkezendő oszrom többnyire egészen elma-
 rad; igen ritkán tapasztaltam, hogy egygyen-
 lő erővel, vagy talán erősebben tért volna
 visszra. Ha csak jeleneti magát, akkor az

után.

utánna jövő szabad közidőben a' Chinát az előbbeni mértékkal adom ismét ; ha pedig ugyan azon erővel , avagy erősebben dühösködik , és semmi más lappangó okát nem találhatom , akkor a' mértéket nagyobbítom , mellyre a' félbenhagyó hideg azonnal elmarad ; de én a' chinával való élést , igaz , hogy ritkább , és kisebb mértékben , még is tovább is folytatom .

Az elmaradott hideg után még meddig kell a' peruviai fahéjjal élni , a' betegnek környüállásaiából , és a' félbenhagyó hidegnek vóltából leg-biztossabban el-lehet igazúlni . A' mindennapi , és negyednapi öfzi , avagy más rosz indulatú szinlett hideglelésekben továbbá kell vele élni ; a' tavaszi jó indulatú hideglelésekben , a' harmadnapiakban , a' midőn a' beteg egészséges környékben lakik , elég ha még ennyihány napokig , 's mindennap kevesebb adatik-bé belőle .

4-szer A' *leg-alkalmasbb mód választásában fogvatkozás ne legyen* . A' peruviai fahéj közönségesen keverékben , Likáriomban , Dekoktumban , kivonásban , avagy Tinkturában adatik .

Porban leghathatósb, ha amugy a' gyomor meggyözi. Ezt a' port vagy theával, vagy borral vegyítve veheti a' beteg; valami kellemetes vízzel, és Syruppal keverékben is lehet adni. Lásd Nro. 15—16—17.

Ha az első utak, azaz: a' gyomor, és belek annyira elgyengültek, hogy porban semmiképpen meg nem birják, akkor nagyobb mennyiségben meg kell főzni, és a' főtt vizet kell itatni; avagy a' kivonást kell adni. Lásd Nro. 18—19. Erre a' módra vagy elmarad a' hideg, vagy legalább annyira megerősednek az első utak, hogy azután a' port megbirják.

Nagyon elhatalmaskodott az a' hiú vitatás, hogy az hideglelés után a' chinát a' testből ki kell hajtani. Megfontolván azt, hogy a' chinának legfinomabb részetskéi a' bél-téj eretskéktől bészivattatván a' vérrel egybe-vegyülnek, 's úgy az egész testet megfuttják, a' hová az hashajtó szerek bé nem hathatnak, a' gorombább megemészthetetlen részei pedig, mellyek a' belekben visszamaradtak, öszvekeveredvén a' ganajlattal, ugyan azzal kiürülnek; nem tudom,

ha

ha az elhatalmaskodott hiú vitatás többet nem árt-e, hogy sem használ.

V. A' *zavaró mód*. Nints a' félbenhagyó hideglelések közt egy olly rendbéli hideg, melyet az eddig leábrázolt módok közül vagy egyik', vagy másikkal nem kelene gyógyítani; de minekutánna néha mindnyáit megjádza, 's meggunyollya, és a' beteget egyre nyavalgattya, olyankor a' *zavaró módhoz* kell folyamodni, melly leg hamarább segít.

Ez abban áll, hogy a' félbenhagyó hidegnek ofstroma előtt néhány órákkal olly változás történnyék a' testben, mellyre a' félbenhagyó hideg elerőtlenedjék, és az ofstromra tehetetlenné tetetődjék. Illyen változásokra gyógyúltanak-meg azok, kik haszontalan sok orvosságok után szörnyű ijedésre, haragra, avagy véletlen nagy örömsre a' régolta gyötrő akaratos félbenhagyó hideglelésektől megmenekedtenek.

Sydenhám illyetén hideglelőseket két, három órával az ofstrom előtt lefektetett, melegen befödette őket, és bodza virágból, hársfa virágból, virgyiniai kigyó gyökérből,

Léftyánból, avagy tsillagos ánisból készített theával tartotta. Haen kámforral, ördögfzarral, vagy ammoniák gummival ruhákat füsteltetett, mellyekkel, hogy a' gerjesztendő izzadással az osíromot megelőzhesse, hátokat dörgöltette.

Én egy órával az osírom előtt a' sétálást, vagy könnyű munka által teendő testi mozgást szoktam ajánlani, hogy e'képp a' test kihevüljen, 's megizzadjon a' nélkül, hogy felette elbádgyadjon.

Sydenhám az okádtató, hashajtó, és álom szerző orvosságoknak is nagy hasznát tapasztalta, ha kisebb mértékben adta, de az ezekkel való élés nagyon kényes, és azonkívül a' betegnek természetéhez, és a' nyavalyának körülállásaihoz alkalmaztatva kell adni, azért ha amaz ártatlan mód nem foganatos, a' kényesebb *zavaró módot* tanátsosbb orvosra bízni.

VI. Az *egybeszövött mód*. A' temérdek serkentő okokból, a' betegnek változó körülállásaiból, a' félbenhagyó hidegleléseknek a' járvány nyavalyákkal való öszvekapcsolásából elégségesen megvalósodik,
 hogy

hogy nem minden félbenhagyó hideglelés enged mindenkor egyre az említett, 's leírt módokból; néha ugyan azon egy félbenhagyó hideg különböző időben különböző módot vár, sőt néha ugyan azon időben különböző módokat kell egyszeribe egybe venni. Ugyan is hányszor nem látni, hogy a' félbenhagyó hideg gyuladozó, epés, avagy rothadt indulatú nyavalyával jár? hányszor meg nem szöki a' félbenhagyó hideg a' podágrikusokat, rüheseket, vizikórságosokat, a' gelesztás gyermekeket? 's a' t. Nem de sokszor megtörténik, hogy a' közönséges mindennapi, és negyednapi félbenhagyó hideglelésekben az előre kiírt első utak megint megtellnek; melly esetben félre tévén a' kezdett orvoslást, ujolag vizsgálja kell térni az okádtató, és hashajtó szerekre, avagy egybe kell kötni mind a' kettőt? Mi is az oka, hogy a' chinát majd magánosan, majd közép-sókkal, Rebárbárával, majd székfű virággal, mén-tával, és fahéjjal, majd lúgos sókkal, 's más keserű szerekkel kell egybe kötni? Mind ezekből hőven megbizonyodik, hogy

a'

a' félbenhagyó hidegleléseknek gyógyításában az *egybeszövött mód* kérdést sem szenved.

Az élet-rend. Az élet-rend mindenkor a' betegnek környülállásaihoz, és a' félbenhagyó hideglelésnek természetéhez legyen szabva; mellyek mivel különbözők, és változók, az élet-rend is hozzájuk szabva különböző, és változott legyen.

Az ostrom alatt, sőt néhány órákkal előtte már semmit ne egyék a' beteg; mindenek előtt a' 'siros, száraz, kemény, nehéz emészthetöktől ójja magát. Az ostromtól szabad időben gyenge marhahus levet finom téfztával, ri's, és árpakásával, vagy piritott 'semlével egyék; gyenge zöldséget, és főtt gyümöltset is ehetik.

Az erősítő mód már a' gyenge jól megfőtt huft is megengedi, tsak a' mohó megterheléstől őrizkedjék, avagy ellenben a' hofzszú koplalással magát ne rontsa, el ne bádgyalzfza.

Közönséges *italúl*; főképp az elerőtlenetek', őregeknek, és azoknak, kik megszokták, vízzel kevertt ó bor adassék; másoknak legjobb a' viz piritott kenyérral.

A' tisztá, száraz, meleg levegő nagyon könnyíti kivált a' tavaszi, és őszi hideglelések' gyógyítását, sőt csak az egy levegőnek változtatására már sokszor meg is gyógyultak az amúgy hosszúzas, és gyógyíthatatlan hideglelések.

Ártalmasak az erősebb fűszertó elmebéli, és testi munkák, ártalmasak a' hosszú virrogatások, a' nagy kihevülés, és hirtelen meghűtés, a' hosszú nyugvás, avagy mértékletlen mozgások; ójja azért ezektől magát, mint egészségének annyi ellenségeitől.

R E T Z E P T E K.

Nro. 1.

Végy: egy marék bodza virágot, ugyan annyi ökörfarkfü virágot. Egyelítsd össze Herbatének.

Nro. 2.

Végy: egy lat édes kömény gyökeret, másfél marék székfü virágot. Vagdald össze Herbatének.

I. Darab:

Nro. 1.

Rx. Fl. Samb.

— Verbas. aa. man.
un.

m. d. spec. pro The.

Nro. 2.

Rx. Rad. foenic. Unc. sem.

Fl. cham. V. man. un.
sem.

c. m. d. spec. p. The.

D

Nro.

Nro. 3.

Végy: másfél könting pör-
je gyökér kivonást, ugyan an-
nyi oroszlánfog gyökér kivo-
nást, három könting big le-
veles borkő földet. Olvazd-
el tiz lat édes kömény viz-
ben, adgy hozzá három lat
etzetes mézet. Egyelitsd öfz-
ve, 's adgy-bé minden má-
sodik órában két evő-kanállal.

Nro. 4.

Végy: két könting fejer
peszértze kivonást, ugyan an-
nyi szappanfű kivonást, egy
lat borköves borkőföt. Ol-
vazd-el tizenhat lat oroszlán-
fog főtt vízben; adgy hoz-
zá két lat édes kömény Sy-
rupot, ugyan annyi tengeri-
bagymás etzetes mézet. E-
gyelitsd öfzve, 's adgy-bé
minden 2-dik órában félka-
vés findsiával.

Nro. 5.

Végy: két lat szappanfű
kivonást, ugyan annyi pörje-
gyökér kivonást, három kö-
nting

Nro. 3.

ry. Extr. gramin.
— Tarax. aa dr. Un. fem
Liqu. ter. fol. tart. dr. tres.
Solve in aqu. foenicul.
Unc. quinque.
adde
Oximell. simpl. Unc. un.
fem.
m. d. oi. 2. hor. 2. Coch.

Nro. 4.

ry. Extr. marrub. alb.
— Sapon. aa dr. duas.
tart. tartarisat. Unc. fem.
Solve in Decoct. Tarax. c.
tot. Unc. octo.
adde
Oximell. squill.
Syrup. foenicul. aa Unc.
un.
m. d. oi. 2. hor. med. vasc.
Coffeac.

Nro. 5.

ry. Extr. Saponar.
— gramin. aa Unc. un.
Sal. mir. gl. dr. tres.
Syr.

zing tsudálatos söt, annyi
Rebárbárás tsikovia Syrupot,
bogy tsinálbass belöle lágy
Liktáviomot, minden 2-dik ó-
rában adgy fél kanállal.

Nro. 6.

Végy: masfél könting am-
moniák gummát, annyi gál-
bánt, három könting keserű ki-
vonást. Rebarbara Tiuktává-
val tsinály három gránnyi pi-
lulákat belölek. Adgybé nap-
jában háromszor, mindenkor
ötöt.

Nro. 7.

Végy: két könting keserű
gyökér kivonást, annyi keserű
három levelűfü kivonást, egy
könting ördögszart, fél kön-
ting Ruffi pilulás téstát,
Frantzofa essentziával tsinály
belölek három gránnyi pilulá-
kat. 'S adgybé napjában há-
romszor négy pilulákat.

Nro. 8.

Végy: nyoltz lac székfű
virág vizet, egy könting sa-
lamiak söt, annyi keserű gyö-
kér

Syrup. Cichor. c. Rh. q. f.
ut f. Electuar. molliss.
m. d. oi. 2. hor. med.
cochl.

Nro. 6.

℞. gum. ammoniac.
— galban. aa dr. un.
sem.

Extr. amaric. dr. tres.
Tinctur. Rh. aquos q. f.
f. f. a. pill. gr. trium.
d. ter de die quinque.

Nro. 7.

℞. Extr. gentian.
— trifol. fibr. aa dr.
duass

asaë. faetid. dr. un.
M. P. Ruff. dr. sem.
Essent. quajac. q. f.
f. f. a. pill. gr. trium,
d. ter de die quatuor.

Nro. 8.

℞. Aqu. fl. chamom. Ūnc.
quatuor
Sal. ammoniac. dep.
D a Extr.

kér kivonást, hat könting narantshéj Syrupot. Egyelitsd őszve, 's adgybé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 9.

Végy: egy grán bánytató borkövet, búsz grán bánytató gyökeret, tiz grán Rabarbrát, tórd porrá, 's elegyitsd őszve, 's add egyszéri bévételre.

Nro. 10.

Végy: négy grán bánytató borkövet, egy könting fok busznúfót, két lat Manna Syrupot, hat lat édes kömény vizet. Egyelitsd őszve, 's adgybé minden fél-órában egy kanállal, még eleget hánt.

Nro. 11.

Végy: negyven grán ket-tős sót, búsz grán Jalappát, egy tsep édes kömény olajt; tsinálj port belőlek 's add bé egyszerre.

Nro. 12.

Végy: négy lat tamarindus búst; egy lat tisztított bor-

Extr. gentian. aa dr. un.
Syrup. Cort. aurant. dr.
sex.

m. d. oi. 2. hor. 2. Cochl.

Nro. 9.

Rx. Tart. emet. gr. un.
Pulv. Rad. Ipecac. scr. un.
— — Rh. scr. sem.
m. f. Pulv.
d. p. dosi.

Nro. 10.

Rx. Tart. emet. gr. quatu.
Sal. polychr. dr. un.
Syr. mannat. Unc. un.
Aqu. foenicul. Unc. tres.
m. d. oi med hor. Uno
cochlear.
donec fatis vomuit.

Nro. 11.

Rx. Arcan. dupl. scr. duos.
Pulv. Rad. Jalap. scr. un.
olei dest. foenic. gutt. un.
m. f. Pulv. d. p. dosi.

Nro. 12.

Rx. Pulp. tamarind Unc.
duas.
Crem.

követ, 's annyi tsudálatos söt, olvasd-el elegendő forró vízben, azután szűrj-le tizenkét latra való, 's adgy hozzá két lat Manna Syrupot. Adgy-bé minden órában fél kávés findzsányit.

Nro. 13.

Végy: fél könting Jalappa port, két grán hánytató borkövet, tíz grán fehér nád mézet, egy tsep édes kömény olajt. Egyelítsd öszve, törd porrá, 's add bé egyszerre.

Nro. 14.

Végy: négy lat mannát, három könting sokhasznú söt, három grán hánytató borkövet, olvasd-el tizennégy lat meleg vízben, szűrd le, 's adgy bé minden órában két kanállal.

Nro. 15.

Végy: egy könting leg jobb peruviai sabéj port. Adgy illyent tizenkettőt — tizen-

Crem. tart.
 Sal mir. glaub. aa Unc. fem.
 m. solve in aqu. ferv. q. f. colat. Unc. sex.
 adde
 Syrup. Mannat. Unc. un.
 m. d. oi. hor. med. vasc.
 Coffeac.

Nro. 13.

R. Pulv. Rad. Jalap. dr. fem. tart. emet. gr. duo.
 Sach. alb. gr. decem.
 ol. dest. foenicul. gutt. un.
 m. f. Pulv. d. p. dosi,

Nro. 14.

R. Mann. elect. Unc. duas.
 Sal. polychr. dr. tres.
 tart. emet. gr. tria.
 m. solve in aqu. calid. Unc. sept.
 colat. exhib.
 d. oi hor. duo Cochlear.

Nro. 15.

R. Pulv. cort. peruv. felectiss. dr. un.
 d. tal. dos, 12—18.

nyoltzat, vegyen-bé minden
2-dik órában egyet.

Nro. 16.

Végy: három lat leg jobb
peruviai fabéj port, annyi
ménta Syrupot, hogy lágy
Liktárium legyen belőle. Adgy-
bé minden 2-dik órában egy-
kanállal.

Nro. 17.

Végy: két lat leg-jobb pe-
ruviai fabéj port, három lat
sárga fabéj Syrupot, nyoltz
lat méhfű vizet, annyi szék-
fű virág vizet. Elegyítsd
őszve, 's adgy-bé minden 2-dik
órában fél kávéfűszánsányit.

Nro. 18.

Végy: négy lat leg-jobb
peruviai fabéj port, főzd e-
legendő vízben egy óráig
szűrj-le hűsz latra-valót, adgy
hozzá három lat naránts Sy-
rupot. Elegyítsd őszve, 's
adgy-bé minden 2-dik órá-
ban fél kávéfűszánsányit.

Nro. 19.

summat. oi 2. hor. unum,

Nro. 16.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un. fem,
Syrup. menth. q. f.
f. Electuar. molliss.
m. d. oi 2. hor. un Cochl,

Nro. 17.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
Syrup. Cinnam Unc. un.
fem,
Aqu. Meliss.
— fl. cham aa Unc, quat.
m. d. oi 2. hor med. vasc,
Coffeac,

Nro. 18.

R. Cort. peruv. select. rud,
tus. Unc. duas.
coque f. q. Aqu. per hor.
un.
colat. Unc. decem.
adde
Syrup. Cort. aurant. Unc.
un. fem.
m. d. oi 2. hor. med vaso,

Coffeac.

Nro. 19.

Végy: egy lat peruviai
fabéj kivonást, három lat na-
vants Syrupot, tíz lat szék-
fű virág vizet. Elegyítsd
össze, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal.

Nro. 19.

Rx. Extr. Cort. peruv Unc.
sem.
Syrup. Cort. aurant. Unc.
un. sem.
Aqu. fl. cham, Unc. quinq.
m. d. oi 2. hor. 2. Coch.

A' GYULADOZÓ HIDEGRŐL.

De inflammatoria Febre.

Az alatt a' heves hideglelés alatt, melly a' gyuladózó vérnek más nyavalyáktól külömböztető jelei, és történetei által magát megesmérteti, szorosán, 's tulajdonképp a' gyuladózó Hideg értetődik.

Feloztása. Ez a' gyuladózó hideg magányosan lehet a' nélkül, hogy valami idegen matériával szövetkezve legyen, és *tsupa gyuladózó Hideg* léfzen; avagy epével, vagy más megvesztegetett matériával kapcsolódott egybe, és *vegyétett gyuladózó Hidegnek* mondatódik.

Mind az egyik, mind a' másik rendhéli gyuladózó hideg néha semmi tagot különö-

lönösen nem bánt; máskor meg azonkívül, hogy az egész testet egyenlően rongálja, valami belső, vagy külső tagot is izgat, 's meggyulafzt: akkor *közönséges* gyuladózó Hideg a' neve; ekkor pedig a' gyuladott tagtól veszi nevezetét. Innénd esméretes az agyvelő, a' tüdő, máj, 's a' t. gyuladások. Mind a' kettő igen közönséges, de természetes, és az orvoslásban legszükségesebb felosztások.

Okai. Ha más okok számba sem vetődnének is, tsak az, hogy a' nyári hé a' sok izzadással a' vért sikeresíti, és a' reá következő keményebb száraz hideg a' testet öszvevonnyá, 's öszveszítja, már elegendő ok arra, hogy az ember télen hajlandóbb legyen a' gyuladózó nyavalyákra. Szereti is különösen a' hideg, száraz esztendő időt, a' magas, északi szeleknek kitett környékeket, az ifju, erős, egészséges természetűeket, és vérmes temperamentumakat; kiknek megtörött, erős, sovány testek, és sikeres folyó részeik vagynak; kik sok, és nagy mozgásokat tesznek, (legyen a' sebesebb járás, tántz, lovaglás) és

goromba együgyű, erős, kemény, tsipős, száritó eledelekkel, és italokkal élvén, erős, kifárasztó kézi munkákban foglalatoskodnak.

Mindazonáltal a' legközönségesbb serkentő okok: az elmulatott szokott érvágás, vagy a' megrekedett szokott vérfolyás, a' nagy kihevülés, és hirtelen meghűtés, a' mértékletlen elme-indulatok, a' hevítő ételek, és italok, a' gyermek-ágy, a' külső erőszak, és általlyában valami azt végbenviheti, hogy a' folyó részek vagy éppen nem, vagy hátráltatva follyanak az erekben, és ekképp' mind a' szívet, mind az élet-ereket gyorsabb, 's erősebb öszvehuzásra izgathattya.

Azomban nem azzal az értelemmel vetetődgyenek a' most számlált okok, mintha máskor, és más okokból soha senkit meg nem környékezhetne a' gyuladozó hideg. Megesik néha, hogy alatson, posványos helyeken, melegebb időben, sőt nyár-dereván is megszökheti az embert; nints az a' környék, az az esztendő idő, az a' temperamentom, az az élet-idő, mellyet meg
nem

nem támadhatna; kisdedeket, gyenge, lajha, hideg természetűeket, még a' vizikór-ságosakat is meglopja. Az ilyen kényesbb eseteknek közlése a' közellebb lévő orvossal, mind a' beteg életének kedvez, mind pedig az Orvos személyét viselő Borbélynak betsületét örzi.

Kezdeté. A' külső tagok gyuladásait a' nagyobb forróságról, vörösségről, daganatról, és fájdalomról könnyű megesmérni. A' közönséges gyuladózó hidegeknél, és a' belső tagok' gyuladásainál se daganat, se pirosság nem látszik; a' forróságot pedig, és fájdalmat más nyavalyákban is látni; szükséges tehát a' közönséges gyuladózó hideget, és a' belső tagoknak gyuladásait más tünetenyekből kitanulni; mellyeket is részszerint a' betegben, részszerint a' betegen kívül kell keresni.

A' betegben tapasztalhatni: hogy az ifjú, erős, legegészebb személyeket többnyire semmi előjáró postával, hirtelen, s nagy hevesen egy keményen rázó, majd tsontig ható fázással megtámadgya; mellyből a' beteg magát valóságos félbenhagyó hideglelésben lenni gondollya, A'

A' fázást felváltya a' kemény forróság, melly az érintésre tikkad. A' fő türheto fájdalommal kábult, nehéz, az ábrázat piros, duzzadt; a' szemek szinte fénylenek; a' nyelv közönségesen piros, nedves; több napok múlva, minekutánna elsulyosodott a' nyavalya, az ajakak, a' száj, és nyelv száradnak, semminek se valóságos ízét, se szagát nem érzi; a' szomjuság nagy, a' lélekzés gyors, 's fáradságos majd több, majd kevesebb hurutolással; a' ganajlat kevés, és kemény; a' vizellet is kevés, veres, lángszinü; a' test-párázás hegett, az egész bőr száraz, forró; az álom zavarodott, nyughatatlan sokszoros felijedéssekkal, és gyakran valóságos ín-rángatódásokkal; az élet-érverés erős, kemény, tellyes, és gyors; az érből botsátott vér vastag, szivós, egybe-guzsorodott, szalanna forma hártýával béburkoltatott; a' viz rajta kevés; a' hideg nőttön nő, tsak reggelre kelvén valamennyire apad, estvére ujolag nevededik, 's nő; azomban, hátor az egész test nehéz, és lankadt, az élet-erők még is többnyire jók maradnak.

Ezek.

Ezekhez a' betegben tapasztalt tünetekhez járuljanak már a' betegen kívül való tünetek is, tudniillik: az eszterendő rész, és az uralkodó járvány nyavalya; forduljon elő a' most leírt történetekkel, és jelekkel télen, avagy tavasz elein a' nyavalya; legyen az idő hideg, száraz; legyen az akkori járvány nyavalya gyuladózó indulatú; kétséget sem szenved a' gyuladás, 's bizton kiki meghatározhattya a' hideglelésnek gyuladózó indulatját.

Kimenetele. Kimenetele *egészséget*, más *nyavalyát*, avagy *halált* hajt.

Egészséget: ha a' gyuladózó hideg semmi más rész indulatu nyavalyával öszve nints szövetkezve, és a' beteg az előtt egészséges testel vólt, akkor a' rendes orvoslás által a' természet ösztöne a' nyavalyát okozó matériát egészen elerőtleníti, 's kiüríti; a' mi is legtöbbszer izzadás, vérfolyás, vizelet, néha hasmenés, avagy gyültt tályog által történik-meg.

Ha a' gyuladás el nem öszlik, sem pedig izzadás, vérfolyás, vagy más úton a' nyavalyát okozó materia ki-nem ürül; akkor

kor a' bédugúlt eretskék, és az azokban megrekedett folyó részek megevesednek. Ha az év fejéres, vastag, 's jó indulattu, ha amugy a' természetben, és az orvosságokban bizni lehet, avagy a' borbélyi kéz hozzá férhet, akkor rossz következéseket ritkán vonsz maga után. Ellenben, ha az év felette híg, zöldellő, avagy barnás, tsipős, hüdös, akkor a' következések szomorúak.

Néha a' gyuladás sem el nem özlik, sem meg nem evesedik, sem más úton ki nem ürül inateriája; hanem a' nedvek az eretskéekkel szorosabban öszve-nyomódnak, öszve-keménykednek, és valóságos *mirigy*et tsinálnak. Ez az ikrás husoknak keményebb daganattya, há tsak valami kényesebb részt nem bánt, és nem felette nagy; se fájó, se veszedelmes nem szokott lenni.

Az el nem özlott, sem más móddal el nem fojtott gyuladás közönségesen *megfenésedik*. Belső fenét még eddig senki meg nem gyógyított; külsőt annak rendje szerint kell gyógyítani.

Rothadó hidegre tsak akkor változik a' gyuladozó hideg, a' mikor rosszúl gyógyít-

zatott, avagy illetén indulatu nyavalyával öszve vala kapsolva.

Orvoslása. A' gyuladozó hidegnek orvoslása abban határozódik-meg, hogy az okok, mellyek az élet-erőket mód-felett erőltetik, 's feszitik, elrontassanak.

Elrontatnak, ha a' folyó részek *sokaságokra* nézve megkevesitetnek; *sikeres mivoltokra* nézve pedig megvékonyittatnak.

Megkevesednek a' folyó részek az érvágással, köpölyözéssel, nadályokⁱ, vagy is piótzákkal, és az elrekedt természetes vérfolyásnak megindításával. Az elrekedt, bedugúltt eretskék kinyillanak, kitágulnak, és a' folyó részek megvékonyodnak; megritkúlnak a' *lágycító, vékonyító, hivesítő, gyengén feloldó* orvosi szerekre; nem különben *gőzölésekkel, párolásokkal, fürdőkkel, és all-lövellésekkel.*

Minden valóságos szembe-tünőbb gyuladozó hidegben első tehát a' vér letsapolás; mellyből mennyit kellessék egyszerre kivenni, avagy hányszor kellessék az eret megnyitni, azonfellyül hol, és mikor essék-meg leghelyesebben az érnýtás; ezeket

a^s gyuladózó betegségnek sullya, a^s betegnek időkorá, és természete, az elszendő résznek mivólta, 's más e'féle körülállások legfzerentsébben határozzák-meg.

Az első érvágás a^s betegre, időre, és az egyéb körülállásokra alkalmaztatva bőv, és mentől előbb meg-legyen; mivel egykorán tett bőv érvágás használatosbb két, három kitsin, és továbbra halasztottaknál; kivált az agyvelő', tüdő, gyomor', bél-gyuladásokban, és oldalnyilallásokban; a^s hol a^s gyuladást mindgyárt első 'sengéjében el kell fojtani.

Ha az első bőven tett érvágás után három, négy órák múlva az élet-érverés kitágul, megpuhul; a^s lélekzés könnyebbül, és szabadabb kezd lenni; a^s főfájás a^s többi történetekkel tikkad; jele, hogy elég volt a^s vér letsapolás, nem kell többszer eret nyitni. Ellenben, ha mind az élet-érverés, mind a^s főfájás, és lélekzés a^s többi fenyegető történetekkel megmaradtak, avagy, ha megsillapottak is, de meg vizsgálza tértek; akkor másodszor, harmadszor, és többszer is meg kell az eret nyitni. Rit-

ka eset, hogy három érvágásnál többre vólna szükség, kivált ha a' többi alkalmaztos orvosi szerek is idein korán, és annak rendje szerént adódnak.

A' közönséges gyuladózó hidegben mind egy, akár a' kézen, akár a' lában botsátódgység-ki a' vér; éppen, hogy a' kézen esett érvágásból inkább meg lehet tudni, a' kibotsátott vérnek mennyiségét, és minémiségét. Másképp vagyon akármelly különös résznek gyuladásával, akkor mennél közelebb eshetik-meg az érvágás a' gyuladott részhez, annál fogatosbb: úgy p. o. ha a' jobb tüdő, avagy a' jobb oldal-hártya gyuladott, az érvágás leghelyesebben a' jobb karon esik-meg.

Az érből botsátott vér'-szinén egy vastag, fejtér, szivós, bőr forma hártya formállya magát. Veszedelmes buta hibát követnek-el azok, kik a' vért mind addig eregetik, méglen ez a' hártya nem látszik; mivel több közbenjáró okokból a' vér néha az utolsó tseppig ilyen szokott lenni. Hasonló veszedelmes hiba az is: a' gyuladózó hidegben nyavalygó fejtér személyeken

azért,

azért, hogy a' hófzám magát jelengeti, az érvágást hallasztani, avagy éppen elmulatni. Más a' kisdédek' állapotja; ezeknél az érvágással nem kell hertelenkedni; a' piótzásás többnyire eloltya benne a' gyuladást.

Az érvágás után az orvosságok elrendelése következik. Minden lágyító, hivesítő, és vért-ritkító szerek idevalók. A' sokakból, hogy a' tanulni szeretők' elméit ne terhellyem, a' közönségesbbeket jegyzem fel: a' millyenek a' papsajt virágok, és levelek; a' fehér málna gyökér, levelek, és virágok; az ökörfark-fü virágok. Ezek közönséges vízben megfőzve nádmézzel, avagy más alkalmas Syruppal édesítve elegendő lágyítók, hivesítők, és vért-ritkítók; kivált, ha egy két könting salitrom, avagy más gyenge közép-só egy két lat tamarindussal velek feloldatódik.

Az ilyen ital a' gyuladozott sikeres vérrel annyival könnyebben vegyül, 's egy úttal a' vizelletet, és a' ganajlást is könnyíti, szaporítja; mert ámbár a' gyuladozó hidegben minden úgy nevezett hashajtó sze-

rek ártalmasak azért, hogy a' beleket izgattyák, 's ugy a' vérforgást siettetik, 's gyorsittják, következésképpen a' gyuladást öregbítik: még is, mivel vajmi ritka eset az, hogy az ilyen betegnek gyomra, 's bele meg ne legyen terhelve, illetén gyenge hashajtókat méltán kell ajánlani. Sőt azoknál, kiknél ezstendők multanak, hogy gyomrokat, 's beleket nem tisztították, kivált ha szájok is keserű, ha a' hányás erőlteti; legfoganatosbb hivesítő, és ritkító szer léfzen mindgyárt elein egy kevés hánytató borkőből, és sok-hasznú sóból készített hánytató viz, (Lásd! Nro. 20.) mellyből előszer két kanállal, azután minden fél óra múlva egygyel kell bévenni a' betegnek mind addig, míg kétszer, háromszor ókádott.

Ha pedig semmi ollyas jelek nintsenek, mellyekből a' természetnek a' hányásra való hajlandóságára, 's készségére lehetne itélni, akkor ollyan szert kell adni, melly a' gyomrot, és beleket minden hevítés, és rágás nélkül könnyen üríti. Ollyan a' Nro. 21. alatt feljegyzett por, mellyből minden második órában egyet bé kell vizben venni,

ni, és megfőtt aszalt szilva levét, avagy ökörfark-fü virágból tsinált herbatét kell reá inni.

Ez a' por olly ártatlan szer, hogy minden személy válogatás nélkül egyenlő módon munkálódik.

Közben, és az egész nyavalya' folytatában, kivált ha a' has szorúlt, el nem kell felejteni buza-korpából, és fehér málvából készített lágyító, 's hivesítő all-lövelléseket-is adni; hozzájuk adódik két, három kanálra való méz, egy annyi fa, avagy lenmag ólaj, és egy könting salitrom.

Már most, minekutánna az első utak ekképpen kiürültek, lehet a' tulajdonképpen úgy nevezett lágyító, hivesítő, és ritkító orvosi szereket adni, mellyekre a' vastag, sikeres vér megritkúlylon, és a' sok tsipős undokságokból izzadás, vizellet, és lassu hasmenés által megtisztúlylon. Lásd Nro. 22—23—24.

A' vért öblögető, 's frisítő gyakor italokra távozik az egyébbiránt ölthatatlan szomjuság; ezek hűttik-meg a' vért, 's akadályoztattyák a' fenét; ezek szüntetik a' sok-

nyughatatlanságot a' többi szembe-tünőbb történetekkel; azért gyakran, de képesen kell inni, ne talántán a' felette sok italokkal a' gyomor terheltessék, és a' bészivó edények bészíni, és a' vérbe által önteni ne gyözzék.

A' sokféleképp' készitetni szokott italok között leg-esméretesebb az etzetes mézzel, avagy málna etzettel savanyított, és sárga nádmézzel kellemetesebbé tett közönséges kútviz; a' tzitrom-almából, és fejér nádmézből vízzel készített Limonáda; hasztorulásokban pedig a' borköves, avagy salitromos viz.

Bétsben hordó számra víszik a' Betegházba a' savót, és kapva kapják a' betegek, mivel mind ivásra, mind szomjuság oltásra egyaránt kedvelteti magát; azonfellyül táplállyá a' testet, felzavarja a' gyomorban, és belekben heverő iszapot, meglágyítja, 's kimozdítja a' nagy héségtől megsült eméleszteteket; kivált, ha édes téjből borkövel készítettnek.

A' majd tőrhetetlen főfájást, és szörnyű héséget tsillapítja az etzettel egyelített

tett viz, ha belemártott ruhával a' fő békötetik; a' lábtalpakra pedig, ha etzettel, és sóval kevertt kovász tetetődik, elveszi, 's lezítja a' héséget.

Életrend. Az Életrend abban határozódik, hogy még a' beteg nyavalyáskodik, mindennemű 'siros hústól, kemény, és nehezen emészthető élelményektől ójja magát: híg levesek, könnyű zöldségek, főtt, és párlaltt gyümölcsök legyenek ételei. A' bor, ser, pálinka, és más akárminő heves italok mind annyi mérgek, úgy szinte a' rendetlen elme indulatok is.

Ha nyavallyájából élled, ha gyógyulófélben vagyon már a' beteg, akkor gyenge húst, és kevés jó bort vízzel egyelítve lehet néki engedni. Sokszor, de keveset egyék, ne talántán meg ne győzze az elgyengültt gyomor, 's előbbeni annyival veszedelmesbb nyavallyájába vízfzfa düllyen, többszer a-lugyék; a' tsendes álom az erőknek főbb megfzerzője.

Az hideg árt, de azért nagyon melegen még sem kell tartani a' beteget: a' mértékletes meleg leg jobb; azután ha valamit,

jelesül a' tisztaságot kell körüllette fzeretni.
A' tisztaság fél egészség.

R E T Z E P T E K.

Nro. 20.

Végy: négy grán bányta-
tó borkövet; egy könting sok-
hasznú sót; olvasd-el hat lat
meleg vízben. Szűrj-le, 's
adgy-bé minden fél órában
egy kanállal.

Nro. 21.

Végy: három könting tisztá-
ított borkövet, annyi kettős
sót, egy könting Rák szem-
met. Törd porrá, 's oszd-fel
négy egyenlő részekre. Agy-
bé minden 2-dik órában egy
port vízben.

Nro. 22.

Végy: egy lat fejer má-
lva gyökeret; egy marék fe-
jér málva levelet; vagdald
őszve, 's főzd elegendő víz-
ben egy fél óráig. Szűrj-le
másfél mészszelyt, 's adgy hoz-
zá egy könting salitromot, há-

Nro. 20.

℞. Tart. emet. gr. quat.
sal. polychr. dr. un.
m. solve in aqu. calid.
Unc. tribus
d. oi med. hor. uno coch-
lear.

Nro. 21.

℞. Crem. tart.
arcan. dupl. aa dr. tres
Lap. Cancr. dr. un.
m. f. Pulv. divid. in quat.
æqual. part.
d. oi 2. hor. Pulv.
un. in aqua.

Nro. 22.

℞. Rad. alth. Unc. Sem.
fol — manip. un.
c. m. coque s. q. aqu. font.
p. 1½ hor.
Colat. libr. un sem.
adde
nitr. pur. dr. Un.

vom lat etzetes mézet. E-
gyelitsd össze, 's adgy-bé
minden 2-dik órában egy find-
siával.

Nro. 23.

Végy: négy lat aszaltt
szilvát, két lat nyers árpát;
két könting tisztított borkö-
vet. Főzd elegendő vízben
az árpa' felhasadásig. Szűrj
le másfél meszszelt; adgy hoz-
zá egy könting Salitromot,
három lat tengeri szőlő Sy-
rupot. Agy-bé minden 2-dik
órában egy findsiával.

Nro. 24.

Végy: egy könting sálep
gyökeret; főzd elegendő víz-
ben fél óráig. Szűrj-le más-
fél meszszelyt; 's adgy hoz-
zá egy könting Salitromot;
három könting big leveles
borkó földet; három lat fejer
málva Syrupot; 's adgy-bé
minden 2-dik órában egy
findsiával.

oximell. simpl. Unc un.
sem°
m. d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 23.

R. Prunor. exsicc. Unc,
duas.
hord. mund. Unc. un.
crem. tart. dr. duas.
c. m. coqu. s. q. aqu. font.
ad Crepat. hord°
Colat. libr. un. sem.
adde
nitr. pur. dr. un.
Syrup. ribes. Unc un.
sem.
d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 24.

R. Rad. salep. dr. un.
conse. coque s. q. aqu.
font. p. 1/2 hor.
colat. libr. un. sem.
adde
nitr. pur. dr. un.
Liqu. terr. fol. tart. dr. tres.
Syrup. alth. Unc. un. sem°
m. d. oi 2. hor. un. vascul

AZ AGYVELŐ GYULADÁSÁRÓL.

De Phrenitide.

A' külső tagoknak gyuladását a' természet renden kívül való nagy vörösség, daganat, fájdalom, forróság, és a' benne lévő lökögés elégségesen kinyilatkoztattyák. A' belső gyuladást egyedül a' tünetmények, mellyek a' szenvedő tagnak megsértett, akadálafztatott, avagy egészen megbomlott munkálkodását követik, teszik nyilvánosságá.

Ha azért a' közönséges gyuladózó hidegben a' többi közönséges történeteken kívül a' beteg esztől megfosztódik, és sokszor dühöskedik is, ha a' szemek szikrázó, vad tekintetűek, ha az ábrázat ég, és a' vakszem élet-erek keményen vernek, bizonyos lehet akárki az *agyvelő gyuladásáról*.

Okai. Szereti az egészséges, vérmes ifjú esztendőket, kikenél a' nagy harag, és a' többi rendetlen elmébéli indulatok; a' napsütés, a' kisebesedett főnek hirtelen lezárítása, az or-vérfolyásnak hirtelen elállítása, a' rend-

det-

detlen kihevülések, a' hoszfzas, főképp' a' részegítő poharak mellett való virrogatások, és a' külső erőszakos fősértések a' legközönségesbb serkentő okok, noha általlyában minden közönséges gyuladási gerjesztő ok-is, ha a' vért erősebben az agynak hajtja, agyvelő gyuladást okozhat.

Kezdeté. Az agyvelő gyuladás ama' tüneteményeken kívül, mellyek által a' közönséges gyuladózó hideg magát más nyavalyáktól különbözteti, mindgyárt kezdetén valami kemény, lüttető, tűrhetetlen főfájással jelenik-meg; a' szemek fénylők, tüzések, hol szárazak, hol könnybe borultak, kidagadtak, és széllyel tekéngetők; az ábrázat duzzadt, szederjes; a' nyak, és vakszem erek látomást vernek, 's lökögnék, az elme zavaródás, ha még jelen nints, nyomba következik, pedig gyakran a' legkegyetlenebb dühöskedéssel; a' kérdésekre a' beteg komor tekintettel, és szokatlan kedvetlenséggel felel, lármáz, pökdös a' körüllette lévőkre; avagy mindegyre magában dörmög; fogait tsikorgattya, szájával rágitskál; néha egyszeribe mély foházkodá-

dások, és lassú, avagy igen is szapora lélekzések között eltsendesedik. A' szája, és nyelv nagyon száraz, krispány színű. Sárvizet okádik; az emésztet, és vizellet tudta nélkül megyen-el; roszszat jelent, ha a' külömben veres, láng színű vizellet világos tisztá. Az ér-szökés gyors, rezkető, rendetlen, elnyomott, az egész bőr száraz. Ezek, 's ezekhez hasonló tünetnyek nyilvánosságossá teszik az *agyvelő gyuladást*.

Nem szükség, hogy a' most elszámolt történetek mindenkor mind jelen legyenek. A' mint a' sokféle gerjesztő okok, a' betegnek állapattya, és a' szenvedő tag engedi, hol többen, hol kevesebben, már nagyobb, már kisebb súllyal jelenhetnek-meg.

Kimenetele. Bátor az *agyvelő gyuladás* a' legkeményebb, és legveszedelmesbb gyuladások közül való: még is, ha az alkalmatos, és helyes orvoslásra a' fő szabaddabb kezd lenni; ha az éfzen kívül létel, és dühösködés távozik; ha a' beteg magához tér, és letsendesedik; ha az or-vér, avagy aranyér bővebben megindul, avagy más birálló türesedések, p. o. sűrű zavaros

vizellettel, vagy hasmenéssel, történnék; vagy a' testnek valami külső részén tályog keletkezik; ha a' nyavalyának matériája a' főből hirtelen a' melyre vetődik, és a' beteg utánna hurutolni, 's nagy könnyebbségével pökdődni kezd, és egyben a' többi környülállások is tapasztalhatóképp' javúlnak; lehet az egészséghez reménység.

Ha meggenyetségesedik, és a' genyetség a' szemekre veri magát, orvosolhatatlan vakság a' következése. Szerentse, ha a' füleken, vagy az or-lyukakon adgya-ki magát; avagy ha a' nyakon valami daganatot, és fekélyt támaszt; különben a' tsipős genyetség a' körülette lévő részeket megrágja, türhetetlen főfájást, álmatlanságot, szédelgést, gutaütést, nyavalya-törést, efszelődést, 's a' t. tsinál.

A' végnélkül való krispány forma okadás, a' tagok' reszketése, és rángatódása, a' tellyeséggel elrekedt, vagy halavány világos vizellet; a' mindgyárt elein megjelentt hasmenés; a' fogok' tsikorgása, a' vörös elforgatott komor tekintetű szemek; a' nehéz furtsa lenyelés, tsuklás; a' már tsendes,

des, már dühös efzelődés közönségesen halállal végződnek; melly is vagy gutaütéssel, vagy az egész testet elálló ín-rángatásokkal szöllíttya-ki a' beteget a' világból.

Orvoslása. Az agyvelő gyúladásban ha az első négy napok hathatós segítség nélkül elmulatnak, az egészségről többnyire igen hiu a' reménység; tehát szapora segedelmet vár; melly abban áll, hogy a' fő felé rohanása a' vérnek gátolódgyék, a' gyúladás elofzlatódgyék, és e'képpen az evesedés, és a' fene akadályoztassék.

A' fő felé rohanást, és elofzlatást a' bővérvágás munkállya, mellyet a' környülállásokhoz, és a' betegnek ereihez szabva kétfzer, háromszor-is elő kell venni. Itt' a' nyak érvágás leg-foganatosbb, melly, ha az ujjal a' kults-tsonton megnyomattatik, és a' fő valamennyire hátra feszül, szemlátomást megdagad.

A' piótzázás, és köpölyezés sints kisebb haszonnal; sött, mint hogy ezzel a' vér egyenesen a' főből szivárkodik, és az amagy erőtlen beteg sem erőtlenedik-el annyira; néha három, négy untzia vérnek
ekép-

eképpen esett kivétele használatosbb, két, három a' karon, avagy lábon tett érvágásoknál. Az arany erek ha feldagadnak; avagy ha a' hó-fzám folyás megrekedt, akkor a' vég hurkára, a' szemérem testre, és a' tzombok' belső lapjára piótzákat kell rakni.

Ezek után a' hajat kell leborotválni, és a' Nro. 25. alatt lévő hideg párolóba több rétű ruhát mártva a' főre hidegen reá rakni. (Heventében egyenlő rész viz, és etzet ugyan azt a' szolgálatot teszi.) Ezt a' hideg kötést éjjel, nappal húzamosít kell folytatni, ha tsak görtsös rángatódások, tagok' reszketése, avagy az egész testet elfutó hideg meg nem lopná; a' mikor a' hideg kötéseket azonnal félre kellene tenni; főképp' ha a' lélekzés is nehezülne, és a' beteg is nagyon izzadna.

A' külső szerekhez tartozandók még a' láb-feredők, mellyekben minden reggel, és esive fél óráig lábait fereszse; a' lágyító, és hivesítő all-lövellések, és a' lábtalpokra kötendő kovász-is. Lásd Nro. 26—27.

Belől minden hivesítő, és lágyító orvosai szerek adathatnak; a' sokakból a' legkö-

közönségesbbek, de egy foganatuak találatnak Nro. 28—29. alatt. Lásd *a' közönséges gyuladózó hidegről is* Nro 22—23—24.

Ha ezekre a' hideglelés a' vele vólt veszedelmes történetekkel szünik, a' fő könnyebbül, a' beteg tsendesül, az ábrázat halványúl, a' szemek tüzes verességeket, és fényességeket elvesztik; akkor jó a' reménység, és azért, ha tsak a' változó környülállások mást nem kívánnak, tsak ugyan ezekkel kell tovább is az orvosláft folytatni.

Azomban, ha a' járvány nyavalya, a' betegnek epés temperámentoma, és az önként megindult epés kiüresedésekre következő könnyebbülések tanítanak, hogy a' jelenvaló betegségnek az oka az első útakban fekszik, tsak hogy valami része már a' vérben is által-szökött; való, hogy olyankor az érvágások után tüftént ennek az oknak kiforgatásában kelletik foglalatoskodni, és hogy ennek a' betegségnek gyógyítását a' valóságos epe hidegnek törvényeihez kelletik alkalmaztatni. Lásd *az epe hidegről.*

Életrend. Az életrend azokon kívül, mellyeket a' közönséges gyuladozó hideg kíván, megkívánnya, hogy a' mennyire lehet, a' beteg ágyon kívül tartózkodjék, fentüllyen, avagy legalább magos fejjel feküdjék. Körülette mindenekben kedvét kell keresni, hogy mentül nagyobb tsendességben, és nyugalomban legyen. Tehát a' sok szőzaporító, talán meg is boszintó látogatók az ilyen betegnél veszedelmesek.

R E T Z E P T E K.

Nro. 25.

Végy: tiz font hideg vizet; két font bor etzetet; tizenbat lat salitromot, és nyoltz lat salamiákat. Egyelítve ruhát márts, és rakd hidegen a' főre.

Nro. 26.

Végy: egy lat fehér málvagyökeket, vagdald őszve; főzd elegendő vizben fél óráig; szárj-le tizenbat latot, adgy hozzá egy könting salitromot, és bat lat len magolajt

Nro. 25.

R. Aqu. recent. libr. decem
acet. vin. lib. duas.
nitr. pur. Unc. octo.
sal. ammon. depur. Unc.
quatu,
m, d. p fomentatione frigida.

Nro. 26.

R. Rad. alth. Unc. sem.
c. coqu. s. q. aqu. font
p 1/2 hor.
colat. Unc. octo
adde
nitr. pur. dr. un.
ol.

olajt. Add all-lövellésnek.

Nro. 27.

Végy: egy font savanyú kovászt; három lat konyha-sót, annyi mustár mag lisztet. Elegendő etzettel tsinálj belőlek tésztát, 's kívül tedd a láb talpakra.

Nro. 28.

Végy: három lat nyers árpát, egy marék fejér málna levelet; vagdald-össze, főzd elegendő vízben méglen az árpa fel basad; azután olvasz-el két lat Mannát; másfél könting salitromot. Szűrj-le másfél mészszelyt, 's adgy minden második órában egy findsiányit.

Nro. 29.

Végy: egy lat fejér málna gyökeret; vagdald össze, főzd elegendő vízben fél óráig, azután adgy hozzá másfél marék ökörfarkfü virágot, egy lat reszelt édes gyökert; hadd állyon forrón egy

fer-

ol. lini. Unc. tres.

m. d. p Enemate;

Nro. 27.

Rz. Ferm. pan. acid. libr. un. sal. com.

farin. sem. Synap. aa.

Unc. un. sem.

acet. q. s. ut f. pasta.

d. ad plant ped.

Nro. 28.

Rz. Hord. mund. Unc. un. sem.

fol. alth. manip. un.

c. m. coque s. q. aqu.

font. p 1/2 hor.

deinde dissolve

Mann. elect. Unc. un.

nitr. pur. dr. un. sem.

colat. libr. un. sem.

d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 29.

Rz. Rad alth. unc. sem.

c. coqu. s. q. aqu. font.

p 1/2 hor.

dein. adde

Flor. Verbasc manip.

un. sem.

Liquirit. ras. Unc. sem.

relin-

fertályig; azután szárj-le más- fél megszelyt, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy find- siával.	relinque adhuc. in infus. fervid. p 1/4 hor, colat. libr. un. sem. d. u sumat oi 2. hor uno vasculo.

A' SZEM-GYULADÁSRÓL.

De Ophthalmia.

A' szemek' megtüzesülése *Szem-gyula-*
dásnak neveztetik.

Nints a' szemnek egy része-is, melly
meg nem tüzesülhetne; a' mint nints az az
időkor is, melly tőle mentes volna.

Okai. A' külső, és belső gerjesztő
okok számtalanok. Főbb okai: (a) a' külső
erőszak; ütés, dobás, dőfés, és más akár
hogy' ejtett sebek; szem dörgölések; bele
esett murva, és por; akárminő tsipős gö-
zök, és füst; erős kemény szél, tűz heve-
nye; szemszőrek befordulása; a' szemeknek
huzamósabb megerőltetése a' hó', avagy
egyébb kisded fényes testek' nézésével, hosz-
szas éjjeli olvasás, és irkálás; sok sirás. (b)
Belső tsipős nedvek, mellyek vagy ott ter-

mettek, vagy az egész testet elfoglalván, különösen a' szemekre által-tétetődtek; olyanok a' frantzoz, a' hólyagos-himlőből, a' skarlátból, és másféle tsipős nedvekből eredett szemgyuladások. (c) Az elrekedt természetes vér ürülések; p. o. a' fenakadott hófzám, aranyér, és or' vérfolyások. (d) A' gyomorban sompolygó epés iszaptól, és gelesztáktól. (e) A' fogak romlásától, és a' szemek körül lévő részeknek, vagy magokban a' szem-gödrökben lévő daganatokból, és fekélyekből. (f) Az agyvelő gyulásnak a' szemekre való le-ereszkedéséből. (g) A' buja mértékletlenségéből. (h) A' nagyobb erőltetésektől, mellyek a' kerengelő vért a' fő felé hajtyák; p. o. az erős okadásoktól, hurutolásoktól 's a' t. Ezekből szokott mind főbb, 's közönségesebb okokból a' szemgyuladás támadni.

Melly hasznos, és szükséges ezeket az okokat tudni, kitétszik leginkább azokban az esetekben, mellyekben a' közönséges gyulás ellen szolgáló orvosságokra a' szemgyulás nem hogy tsillapodna, inkább nevededik, 's akaratoskodik mind addig, még-
len

len valóságos serkentő okára találván, az el nem háritódik.

Kezdeté. Megesmérteti magát a' szemgyuladás a' héségről, a' pirosságról, szikrázásról; a' már nagyobb, már kisebb daganatról, és a' fájdalomról, melly a' világoson, kivált a' napfényen érzékenyebb, 's szinte tűrhetetlen.

Nintsenek mindnyájan a' most elő számlált történetek mindenkor jelen, nem is szükséges. Néha a' fájdalom olly tsekély, hogy a' feszülésen kívül alig érezni valamit; vagy tsak úgy tetszik, mintha fővény volna a' szemben kevés nyilallással, égetéssel, és vízketéssel. Néha pedig szörnyű a' fájdalom, melly is egy lökőgő, tűz gyanánt égető érzékenységgel a' szemöldököt, és az egész vakfzem környéket elállá a' nélkül, hogy sokszor kívülről valamit szembe-tünőbbet lehessen látni. Sokszor semmi daganatot nem látni, tsupán tsak elveresednek a' szemek; máskor akkora a' daganat, hogy alig férhet-meg a' szem a' szemgödörben; a' fájdalom már kitsinyedik, már nagyobbodik a' hozzá járuló kö-

zönséges gyuladózó hidegleléssel, melly a' betegnek még az észét is megzavarja, a' látást pedig tellyességgel tiltya.

Kimenetele. Ha a' szem-gyuladás nem éppen rosz indulatú, korán rendeltt alkalmas orvosságokra elfozlik; de ha a' gyuladás akaratos, az orvoslás késő, avagy helytelen, megevesedik. Fenét, avagy Rák-fenét szemben ritkábban látni.

A' szemnek mennél több részei gyuladtak, mennél mélyebben hatott a' gyuladás, és mennél romlottabbak a' nedvek; avagy mennél nehezebb a' gerjesztő okot kitalálni, és elverni, annál keservesbb, és veszedelmesbb az orvoslás. A' melly szem-gyuladás tsupán tsak a' külső részeket bántya, ha külömben egészes személyt szökött-meg, könnyü gyógyítani; a' veszedelem is kitsiny.

Orvoslása. Általlyában, ha ki szerentsésen akar orvoslani, mindenek előtt a' gyuladásnak okát keresse. Visgállyameg jól a' szemet, nints-e valami idegen test benne, mellyet annak módja szerint el-kellene venni? A' szemszörek nem hajlottak-e bé?

A'

A' beteg nem fekszik-e hideg, nedves fal mellett? 's a' t. Ezek' elemelése után a' szemet a' világosságtól, levegőtől, mozgás', és mindenféle izgatástól kell őrizni; a' mit gyenge 's többszeri békötésekkel végbe lehet vinni. A' kötés alatt meggyültt máterriát mind annyiszor lágymeleg édes téjjel ki kell mosni. Kerüllye a' beteg a' siráft, dörgölést, port, és füstet; a' hasa meg ne szoruljon, lábait meg ne hűtse; a' heves italoktól, 's rendetlen elmebéli indulatoktól magát ójja; sokat ne aludgyék, kivált alatson fejjel, és meleg kálhánál, minthogy ártalmas, valami a' vért a' fő felé hajtya.

Ha a' szem-gyuladás hidegleléssel jár, és az érfzőkés kemény, nagy, és gyors; a' beteg bőv vérű; a' lábon eret kell nyitni, mellyre, ha az élet-érfzőkés kissébb, puhább, és lassúbb, a' hideglelés is szelidebb lesz, de a' gyuladás semmit nem enged, a' halánték, és szem körül piótzákat kell rakni. Gyermekéknél az érnyitással nem kell heveskedni, többnyire a' piótzázás maga elegendő.

Kivül a' szemre hol száraz, hol nedves lágyító, 's enyhítő meleg kötések kívánatnak. A' nagyon érzékeny, fájó, feszültt, száraz, avagy sok tsipős kifolyó nedvekkel bővelkedő gyuladásban a' meleg lágyító, 's enyhítő nedves kötések szükségesek: különben meleg ofzlató, 's enyhítő száraz kötések kívánatnak.

Ez ilyen nedves lágyító kötések leg helyesebben készülnek a' fejer málna gyökérből, és levelekből; papsajt füből, lenmagból, birs alma magból, zsemle-bélből, ökör-farkfü virágból, és fejerliliomból 's a' t. téjbe főzve. Lásd Nro. 30—31. A' száraz kötéseket bab-lifztből, bodzavirág, és székfü virág lifztből kevés kámforral kell készíteni. Lásd Nro. 32.

Közben mind az orvosságok, mind az italok hivesítők, gyengén ofzlatók, 's hasajtók legyenek. Lásd Nro. 33—34.

Az all-lövellések, a' vérnek a' fő felé való sebesebb rohanását tartóztatták; tehát gyakrabban adassanak. Lásd. Nro. 35.

Ezekre közönségesen tsak hamar távozik a' gyuladás a' hidegleléssel együtt. Né-

ha még is akaratos; mert elmúlik ugyan a' hideglelés, de megmarad a' veresség kevés, tűrhető fájdalommal; ekkor nints fogantatásbb a' nyakszirt, fültöbe, avagy a' halántékokra rakott hólyag húzó flastromnál, melyet azután folyásban kell tartani.

Sóból, és hamuból készített langyos lábferedők is napjában egyszer, kétszer nagyon hasznosak; a' szemre pedig hideg, erősítő, gyengén öfzvefzivó szerek szükségesek; a' millyenek a' fejér gálitzkő, timsó, és az ólomból készített szerek, méfz, vagy rósa vízben feloldva. Lásd Nro. 36--37.

Történik, hogy ezekre a' hathatós szerekre is inkább nevededik, sem hogy engedne a' gyuladás; jele, hogy valami különös elrejtett ok táplállya; nints a' gyógyuláshoz reménység, mig ez el nem rontódik; ezt azért minden úton módon ki kell tanulni, 's el kell rontani. Legyen például a' súlyos tsipösségű nedvességekből támadott szem-gyuladás; egyedül a' súly ellen szolgáló szerek fogják meggyógyítani: a' vizi torma, a' kalánlevelű-fű, derétze-fű, a' tzitrom, narants 's a' t. lesznek orvos-

ságai. Lásd Nro. 38. — A' veres himlővel megjeleni szokott szem-gyuladást a' gyengén enyhítő, 's lágyító szerek oltalmazzák a' tsipős könyvek ellen. Lásd Nro. 39—40. A' gyomorban sömpolygó ifzaptól keletkezett szem gyuladást az okádtatók, és hashajtók gyógyítják. A' megromlott fogak, ha tőlek eredett a' gyuladás, kivetetődnek. Ha a' megrekedt hó szám okozza, (ekkor a' hideglelés is megjelenik) előre botsátván a' szem gyuladásban ditsértt szereket, mindgyarást a' hó számnak megindításáról kell aggódni. Nem kevesek a' példák, hol mindgyárt az első bővebb érvágásra, és buza korpából sóval készült láb fördőre megindult a' hó szám. Akaratosabb esetekben a' kis-hasra, a' szemérem tesfire lágy meleg kötéseket kell rakni, a' tzombokat meg kell dörgöltetni; sokszor a' szemérem testet meg is kell pióztázni, avagy köpölyözni. Itt is nagyon foganatosak a' lágyító all-lövellések.

Ez az orvosló módgya ama szem gyuladásoknak is, mellyek a' gyermek ágy tisztulásból, az aranyér folyásból, az elhalasztott érvágásból, hirtelen elállított or-vér

folyásból, avagy más szokott vér folyásoknak elfogásából származnak. Különös az, hogy valamint természetes vér-folyásoknak megrekedéséből szokott a' szem gyulladás eredni, ugy szinte vagynak Afzszonyi személyek, kiknél minden hófzám-folyással megjelenik, 's azzal meg el is mulik,

A' szem gyulladás, ha sokára hallasztódik, ha rofzszul orvosoltatik, avagy ha kemény, engedetlen gonosz indulatú; még a' legjelesebb orvoslás mellett is meggenyetségesedik, és a' genyetség vagy a' szemkamarákba öntődik, vagy a' világos szemhártyára, vagy az öszvefoglaló szemhártya alá fekszik; és külömbféle szemnyavalyákat, megvakulást is okoz; mellyeknek kényes orvoslása orvosokat illet.

Életrend. Az életrend egy a' közönséges gyuladózó hidegnek élete módjával; tsak az még hozzá való, hogy a' szemeket a' nagy világoságtól, a' szabad levegőtől, portól, fűtől, dörgöléstől, sirástól, és egyéb izgatástól meg kell kémélleni. A' fejjel sokat ne hajullyon; sokat se aludgyék, kivált alatson fejjel, és meleg kálha mellett,

RE-

R E T Z E P T E K.

Nro. 30.

Végy: fél font lágyító fü-
vetket, főzd elegendő édes
tejben kötésnek.

Nro. 31.

Végy: négy lat törtt len
magot; hat lat fehér kenyér
bél; egy marék bodza virá-
got. Főzd elegendő édes tej-
ben kötésnek.

Nro. 32.

Végy: négy lat bab lisz-
tet; három lat bodza virág
lisztet, annyi székfű virág
lisztet, egy könting törtt kám-
fort. Egyelítsd össze, 's add
száraz kötésnek.

Nro. 33.

Végy: egy lat Senna le-
velet; három lat választott
Mannát, két könting tisztí-
tott bor követ, egy könting
salitromot. Vagdald össze
's tartsd elegendő forró víz-

ben

Nro. 30.

Rx. Spec. Emoll. p. catapl.
libr. sem.
coque s. q. lact recent. ad
consistent catapl.

Nro. 31.

Rx. Sem. lin. levit. contus
Unc. duas.
micæ pan. alb. Unc. tres.
flor. samb. manip. un.
m. coque s. q. Lact dulc.
ad consistent. catapl.

Nro. 32.

Rx. farin fabar. Unc. duas.
— fl. samb.
— — chamom. aa
Unc. un. sem.
camphor. pulv. dr. un.
m. d. p. sicca fomentare.

Nro. 33.

Rx. fol. senn. Unc. sem.
Mann. elect. Unc. un. sem.
crem. tart. dr. duas.
nitr. pur. dr. un.
c. m. infunde in. s. q. aqu.
ferv.

p 1/2

ben bé zárt edényben fél óráig; azután szűrj-le tizenkét latot, 's adgy hozzá bodza Likáriomból három latot; 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 34.

Végy: egy könting salitromot; három könting tsudálotos sót; két lat txitrom lév Syrupot, tiz lat bodzavirág vizet. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában 2 kanállal.

Nro. 35.

Végy: egy lat fejér málna gyökeret, egy marék fejér málna levelet; vagdald öszve; főzd elegendő vizben fél óráig; szűrj-le tizenkét latot; adgy hozzá egy lat konyha sót; két lat len mag olajt. Egyelitsd öszve all-lövellésnek.

Nro. 36.

Végy: busz grán Salamiákat; tizennégy tsep ólom etzetet; tizenkét lat rósa vizet.

p 1/2 hor. vase clauso colat, Unc. scx.

adde

Roob. sambuc. Unc. un. sem.

m. d. oi 2. hor. 1/2 vascul

Nro. 34.

Ry. nitr. pur. dr. un.

sal. mir. Glaub. dr. tres.

Syrup. acetos. Citr. Unc. un.

Aqu. fl. samb. Unc. quinque.

m. d. oi 2. hor. 2 cochlear.

Nro. 35.

Ry. Rad. alth. Unc. sem. fol. — manip. un.

c. m. coque s. q. aqu. font p 1/2 hor.

colat. Unc. octo

adde

sal. com. unc. sem.

ol. Lin. Unc. un.

m. d. p Enemate.

Nro. 36.

Ry. Sal ammoniac. scr. un. acet Litharg. gtt. qua-

tuordec.

Aqu.

vizet. Egyelitsd öszve szem-
viznek.

Nro. 37.

Végy: hat grán fejér gá-
litzkót, nyoltz lat rósa vi-
zet. Egyelitsd öszve szem-
viznek.

Nro. 38.

Végy: vízi torna fris le-
vet, kalánfű levet; derétze-
fű levet, mindenikből négy
hatot. Elegyitsd öszve, 's add
bé felét; a' másik felét há-
rom óra múlva.

Nro. 39.

Végy: egy lat arabiai
gumma nyálkát; öt lat rósa
vizet. Egyelitsd öszve, 's
add szem viznek.

Nro. 40.

Végy: egy lat birsalma
mag nyálkát; bodza virág
vizet öt hatot. Egyelitsd ösz-
ve; 's add szem viznek.

Aqu. rosar. Unc. sex,
m. d. p colyrio.

Nro. 37.

Rj. Vitriol. alb. gr. sex,
Aqu. rosar. Unc. quatu,
m. d. p Colyrio.

Nro. 38.

Rj. Succ. recent. express,
nasturt. aquat.
— — cochlear.
— — beccabung. aa
Unc. duas.
m. d. media pars; et al-
tera dimidia pars post tri-
hot.

Nro. 39.

Rj. mucilag. gumm. arab.
Unc. sem.
Aquaе rosar. Unc. duas,
sem,
m. d. p Colyrio.

Nro. 40.

Rj. Mucilag. sem. Cydon,
Unc. sem.
Aqu. fl. samb. Unc. duas
sem,
m. d. p Colyrio.

A FÜL-GYULADÁS RÓL.

De Otalgia.

Ha ki állandós, égető, nyilalló, feszült, lüktető fájdalmat érez az egyik, vagy mind a két fülekben más több gyuladózó történetekkel, és hidegleléssel, annak *fül-gyuladása* vagon.

Feloztása. A' fülek vagy kívül, vagy belől gyuladnak-meg: a' *külső fül-gyuladás* többnyire orbántzos, nem szokott annyira veszedelmes lenni, (ha tsak hidegleléssel nem jön, a' mikor sok kemény történetekkel lehet öszve kaptsolva;) a' *külső vereségen*, és daganaton kívül, melly a' szomszéd részekre is kiterül, alig látni más valami szembetünőbb jelet; bátor a' daganat néha a' *külső hallás* járást majd egészen elzárja, 's illy formán nehéz hallást is okozhat.

Okai. Gerjeszti a' *fül-gyuladást* a' *külső erőszak*; a' *fülnek*, és *főnek megsértése*, 's megütése: ha valami idegen test a' *fülben* bele esik; ha *férgek*, avagy más *apro állatotskák* bele másznak, és benne költenek; a' *zápfogaknak*, avagy a' *vakszern*

tsontoknak fenésedése; a' főnek, 's füleknek hirtelen meghütése; akárminő tsipős máteriának a' fülekre lett általvétele; az azokba tett erőszakos befetskendezések, vagy ugyan azoknak vigyázatlan tisztogatása, avagy ha már régtől folytak, és a' folyás egyszeriben elállott; ugy szinte, ha kinek sebes feje hirtelen lezárad. 's a' t. Ezek a' legközönségesbb, és ugy mondván: a' mindennapi fülgyuladást gerjesztő okok.

Kezdeté. A' *belső fülgyuladás* égető, nyilalló, és lüttető fájdalommal kezdődik; a' hideglelés nagy; a' beteg sokszor eszt veszti, nyughatatlankodik, okádik, ín-rángatódásokat szenved, se éjjel, se nappal nem nyughatik; a' fülek zúgnak, és minden tsekély zörgésre, 's hangra felette megbántódnak; néha megsüketül a' beteg; a' nyak, és vakfzem erek erősen vernek, kívül sem daganatot, sem pirosságot nem láthatni, ha tsak a' hallás járás is meg nem gyuladott, akkor a' daganat, és a' pirosság is láthatók.

Kimenetele. Mennél nagyobb, és mennél bellebb fekszik a' gyuladás, annál tűrhe-

hetetlenebb a' fájdalom; annál sulyosabbak a' vele szegödett történetek. Minden szomszéd részek: a' szemek, a' nyak, a' halántékok, az agyvelő, szóval: az egész fő veszedelemben forog, azért tehát a' valóságos fül gyuladás mindenkor nehéz, és veszedelmes nyavalya, melly néhány napok alatt vagy elfozlik, vagy megevesedik; meg is ölheti a' beteget.

Orvoslása. A' mint más gyuladózó betegségben, úgy a' fül-gyuladásban is oda tételoz az orvoslás, hogy a' gyuladást elfozlassa, és a' gerjesztő okot elrontsa.

Elofzódik a' gyuladás külső, és belső szerekre. Külső szerek: az érvágás, pióttázás, köpölyezés, lábfördők, kötések, párolások, és általlyában valami a' vért a' fő-ről alá szijja.

Az érvágás a' gyuladásnak sullyához, a' betegnek környülállásaihoz, és a' járvány nyavalyákhoz legyen alkalmaztatva; kisedeknél, és más gyenge érzékeny személynéknél; avagy, a' hol a' gyuladás alig tapasztalható, ritkán szükséges az érvágás; ezeknél a' pióttázás, és köpölyezés közönségesen elegendő.

A'

A' lábfordóket buza korpából, kerék répa héjból, és sóból kell készíteni. A' kötések, párolások, és gözélések is lágyítók legyenek: Lenmagból, édes téjből, kámforból, és sáfrányból igen foganatos kötések készülnek. A' lágyító gőzek töltésére eregettetnek a' szenvedő fülbe.

A' hólyaghuzó flastromok is fül-tön néha igen hasznosak, tudniillik: a' midőn a' fülgyuladást valami tsipős nedvesség okozta; a' mikor a' pöktető szerek sem megvetők. Ellenben a' befetskendezések, a' külső hideg öszvefzivó szerek; szóval, valami a' gyuladást izgattya, ártalmasak.

A' belső lágyító, hivesítő, 's ofzlató szerekkel bővelkedik a' természet; mellyekből útasítás gyanánt néhányokat fel lehet találni Nro. 41—42—43. (Lásd a' közönséges gyuladozó hidegről Nro. 22—23—24. Az agyvelő gyuladásról: Nr. 28—29. és a' szem-gyuladásról is Nro. 33—34.)

A' külömbező gerjesztő okok megrontásokra külömbező módokat kívánnak. Az első útakban heverő undokságnak az üritő szerek lesznek megrontói; a' megrekedt szo-

kott

kott folyást annak vizfza állítása; a' fülekre általtéetett máteriát annak elvétele gyógyítja. Ha valami álatotska szökött a' fülbe, a' kivétel; avagy a' megölés lészzen a' foganatos orvossága. *)

A' fülgyuladásnak elofzlása seprüs vizellettel, izzadással, or', vagy más vér folyással, hasmenéssel, vizes, vagy genyetség forma máteriának az orból való kifolyásával szokott megtörténni.

Tsak hogy az amugy könnyen evesedő fülgyuladás néha mind ezekre a' ditsért szerekre sem ügyel; kivált ha az orvoslás hallasztódott. Ebben az esetben mihelyt az evesedésnek jeleit látni, azonnal az evesedést kell siettetni, és a' genyetséget a' fülből kiöblíteni. Már itten a' lágyító kötések, és gőzek mellett nagyon hasznosak a' befetskendezések. Elegendő foganatos e'

I. Darab

G

vég-

---

*) Ki lehet a' fülből az álatotskát venni, ha kevés mézzel megkentt pamukot toll végére teherünk, és a' fülben egy ideig forgatjuk, hogy az álatotska bele keveredjék. Megöli az álatotskát a' kámforos olaj, az üröm lev, a' dokány füst. 's a' t.

vége a' meleg vízzel kevert édes tej; a' vagy más akárminő lágyító szer, ha csak a' kifolyó genyetség megromlott, rosz bűzű nem volna; a' mikor is főtt árpa vizet mézzel, és kevés Myrha Tinkturával kellene befetskendezni.

A' fejjel a' fekvés úgy helyheztessek, hogy a' genyetség magától kifolyhasson; a' fül kevés tépettel bédugódgyék, ne talán a' bűzre valami álatotska bele mászfzon.

Vége, minekutánna már az egész gyuladás elmúlt, de az év csak továbbá is folydogál, akkor tellyes meggyógyítása okáért mész vizet; avagy olom szercket vízben feloldva kell befetskendezni.

Kétség kívül, ha a' fülgyuladás tályogot tsinált, és a' tályog magát kifelé adta, azt, mihelyt megérett, ki kell vágni, és mint más tályogot gyógyítani.

Életrend. A' fülgyuladás ugyan azt az életrendet szereti, mellyet más akárminő valóságos gyuladás; különösen pedig, mint-hogy az izgatások, 's a' fejjel való nyughatatlanságok nagyon ártalmasak, megkívánna, hogy a' fő tsendesen legyen.

RE-

R E T Z E P T E K.

Nro. 41.

Végy: egy könting salimot, három könting tsudálatos söt; két lat tengeri szőlő Syrupot; nyeltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd össze, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 42.

Végy: három könting tisztított bor-követ, négy lat szilva Liktáriumot, annyi bodza Liktáriumot. Egyelitsd össze, 's adgy-bé négyszer napjában egy kanállal; 's igyék veá a' Nro. 43. alatt lévő herbatéből egy fmdsiával.

Nro. 43.

Végy: másfél marék bodza virágot, annyi ökör-farkfű virágot. Egyelitsd össze, 's add herbatének.

Nro. 41.

Rx. Nitr. pur. dr. un.
sal. mir. Glaub, dr. tres.
Syrup. ribes. Unc. un.
Aqu. fl. samb. Unc. quatu.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochl.

Nro. 42.

Rx. Crem. tart. dr. tres.
Pulp. prunor.
Roob sambuc. aa. Unc.
duas.
m. d. 4ter de die un. Cochl.
et. bibat desuper uno va-
fculo.
ex infus. Spec. sub Nro.
43.

Nro. 43.

Rx. Fl. sambuc.
— Verbasc. aa. Ma-
nip. un. sem.
m. d. Spec. p. The.

A' NYELV-GYULADÁSRÓL.

De Glossitide.

A' nyelv-gyuladás megesmérteti magát azon kívül, hogy felette száraz, kemény, és forró, az érzékeny fájdalomról, szederjes színéről, és daganattyáról.

Okai. A' nyelv meggyuladhat a' rajta kelt hólyagoktól; a' dohányozástól, nyál-folyástól, megegetéstől, 's más sokféle módon rajta esett sértésektől, és sebesedésektől, de legközönségesbb oka valami orbántzos tsipős máteriának általtétele, és a' hirtelen meghűtés; tudniillik, ha valaki a' nagy hében nagyon hideg vizet iszik.

Kezdeté. A' nyelv, ha meggyuladott, azon kívül, hogy nagyon száraz, forró, kemény, dagadt, fájó, és szederjes színű; a' beszéd, és lenyelés nagyon alkalmatlan, majd lehetetlen; a' száj, mellyből szüntelen valami szivós nyál folydogál, nyitva marad, bé nem teheti; a' nyelv vagy a' fogak, és ajakak közt ki-áll, vagy az egész száj üreget kitölti; a' beteg álomtalan, nyughatatlan, és szomjus kezd lenni; végnélkül

ha-

harákol, és hurutól, veres, felduzzatt, avagy halavány szomorú ábrázattal; a' fő fáj, a' szemek kidudorodnak, az étel kívánás elvész, fulladoz, és egyre izzad; a' hideglelés nagy, noha a' fázás néha oly kitsiny, hogy alig érezni. 's a' t.

Kimenetele. Im' mikből valószínű, hogy a' nyelv gyuladás nagyon érzékeny, hirtelen támodó, és az elfulladásal fenyegető nyavalya. Azomban, ha helyesen orvosoltatik, a' közönséges izzadással; avagy seprős vizellettal csak hamar elfoszlik, avagy megevesedik; ha csak meg nem fenésedik, vagy előbb meg nem fojtya a' beteget.

Orvoslása. A' nyelv gyuladásban az első segítség az érvágás. Ha a' daganat miatt hozzá férhetni, a' békás vér eret a' nyelv alatt kell megnyitni, különben a' kézen, vagy a' lábon kell megvágni. Az érvágás után a' nyakra, és a' körül lévő részekre köpölyöket, vagy piótzákat kell rakni; azután köröskörül az egész nyakat lenmagból, és édes tejből készített lágyító meleg kötésekkel kell beborítani, és méglen a' daganat engedi, hogy a' beteg valamit a' szájba

ba vehet, 's lenyelhet, addig is mézzel egyelített lágyító főtt vizeket kell a' szájba befetskendezni, lásd Nro. 44. Ezt mézzel egyelítve befetskendezni, és a' szájban tartani is lehet. A' gyakor lágyító salitromos all-lövelléseknek, és a' langyos láb feredőknek is nagy itten a' hasznok.

A' belső orvosságok hivesítők, lágyítók, 's lassan hashajtók legyenek. Lásd Nro. 45—46. (*A' szem gyuladásról* Nro. 33—34.)

Végre, ha az érvágásra, köpölyezésre, piótzázásra, és a' többi mind külső, mind belső orvosságokra a' fájdalom, és daganat apadott ugyan, de a' gyuladás egéfzen el nem mult; a' nyak körül hólyag húzó flastrom tetetődjék, főképp', ha a' nyelv gyuladás valami orbántzos matériától eredett.

Vagyon még egy mód, mellyre a' daganat mindjárt megapad, tudniillik a' nyelv bémetszés. Nem kell a' bal itéletekre, hogy a' bémetszés vég veszedelem, megindulni: ezerek a' próbák, hogy hamar meggyógyul; azért mikor a' fulladástól vagyon mit tartani, félre minden tétovázást, tsak hozzá kell fogni.

Sokszor semmiképp' sem lehet a' nyelvnek megevesedését akadályoztatni; a' mit, azon kívül, hogy a' nyelv erősebben feldagad, és a' benne támodott lüttetés inkább nevededik, az évesedésnek jeleiből meg lehet tudni. Akkor az érlelő szerekkel Nro. 47. mentől előbb megkell érlelni, azután kivágni, és valamint más tályogot gyógyítani.

Ha igaz, a' mit Louis (*) maga tapasztalásaiból állít, hogy tudniilik az által, hogy a' nyelvből valami elmetzetik, sem az izre, sem a' beszédre, sem a' nyelvre nézve nints mit félni. Ha ez igaz, akkor, ha a' nyelv gyuladás mirigygyé válnék; vagy megfenésednék, avagy a' Rákfene meglopná; a' metzésnél nem vólna biztosbb segedelem.

Többnyire a' nyelv gyuladást is csak az orvosollya szerentsésen, ki a' gerjesztő okot szorgalmatosan kitudgya keresni; minthogy ennek kitalálása nélkül néha lehetetlen meg-orvoslása. Például lehet a' szokott láb izzadásnak elfzorításából eredett nyelv gyuladás,
mel-

---

*) *Memoire de l' acad. de chir.*

mellyet a' mustár magból készültt láb feredők, ugyan abból készültt kötések, többféri kefélés; viafz vászonból tsináltt kap-
tázák az izzadásnak visszsa állításával gyó-
gyítanak-meg.

Élet rend. Az élet rend megegyez más
gyuladásokéval; azt kell hozza adni, hogy,
ha a' lenyelés lehetetlen, akkor a' beteget
édes téjből, marha hus lévből; avagy más
tápláló szerekből készültt all-lövellésekkel
kell táplálni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 44.

Végy: fehér málvá leve-
let; papsajtű levelet; ökör-
farkű virágot: mindenikből
másfél maréknyit; bodza vi-
rágot egy maréknyit; vagdald
öszve, 's add fetskendezni.

Nro. 45.

Végy: két lat választott
mannát, egy lat tsudálatos
sót, annyi oldható borkövet;
fél könting salitromot. Egye-
lítsd öszve, 's olvazd-el ele,

Nro. 44.

R. Fol. alth.
— malv.
fl. Verbasc. aa. manip.
un. sem.
— samb. manip. un.
c. m. d. Spec. p. Injectione.

Nro. 45.

R. Mann. elect. Unc. un.
sal. mir. Glaub.
crem. tart. solub. aa. Unc.
sem.
Nitr. pur. dr. sem.

gendő meleg vízben; szűrj-
le tiz latot, 's adgy hozzá
két lat szederj Syrupot. Adgy-
bé minden 2-dik órában 2. ka-
nállal.

Nro. 46.

Végy: fél könting salitro-
mot; egy lat tsudálatos sót;
két lat Manna Syrupot; tiz
lat bodza virág vizet. Egye-
litsd öszve, 's adgy minden
2-dik órában két kanállal.

Nro. 47.

Végy: két lat száraz fű-
gét; vagdald öszve, főzd e-
legendő édes tejben. Szűrj-le
egy mezfűszelt; 's adgy hoz-
zá busz grán sáfránt. Egye-
litsd öszve; langyosan a' szá-
ba kell tartani.

m. solve in aqu. ferv. q. s.
colat. Unc. quinque
adde
Syrup. moror. Unc. un.
m. d. oi 2. hor. 2. cochlear.

Nro. 46.

Rx. Nitr. pur. dr. sem.
sal. mir. Glaub. Unc. sem.
Syrup. Mannat. Unc. un.
Aqu. fl. sambuc. Unc.
quinque
m. d. oi 2. hor. 2. cochlear.

Nro. 47.

Rx. Fic. minut. consciss.
Unc. un.
coque s. q. Lact. recent.
colat. libr. un.
adde
croc. scr. un.
m. d. p. collutorio.

A TOROK-FÁJÁS RÓL,

De Angina.

A Torok fájás alatt értetődik egy nehéz,
és fájdalmas vagy lenyelés, vagy lélekzés;
avagy egyetembéli nehéz, és fájdalmas le-
nye-

nyelés, és lélekzés. Az az: mikor a' lenyelés, vagy lélekzés; avagy mind a' kettő nehezen, és fájdalmasan gyakoroltatik, vagy egészen akadályoztatott; akkor ez ilyen állapot *Torok fájásnak* neveztetik.

Felosztása. Felosztódik a' *Torok fájás* a' *daganattal*, és daganat *nélkül* való *Torok fájásra*. A' daganat *nélkül* való torok fájás gyuladózó hideg *nélkül* jár; tehát nem ide való.

A' daganattal járó *Torok fájás* sok féle; ugymint: *gyuladózó, hurutos, genyetséges, mirigyos, fenés, rákfénés, rothadt, és gonosz indulatu, taknyos, epés, orbántzos, skárlátos, fekélyes, veres-himlős, hólyag-himlős, frantzós. 's a' t.*

It' egyedül a' *gyuladózó torok fájásról* lészzen a' szó; melly ha el nem o'zlik; vagy *megevesedik*, vagy *mirigygyé*, vagy *fenévé* válik.

Okai. Ennek különös gerjesztő okai: a' nyelő, és lehellő gégének énekléssel, kiáltással, sipoknak, 's más füleket gyönyörkötető eszközöknek fújásával való gyakor megeröltetése; a' hideg szél ellen tett erős

Iovaglás, és sebes gyalogolás, a' hideg levegőben végzett kemény kézi munkák, és a' nagy hére következett hirtelen meghűtés; általlyában pedig valami gyuladózó hideget gerjeszthet, a' mind torok fájást is okozhat, ha ereit különösen a' nyelv, vagy lehellő gégére, és ezeknek szomszéd részeire kiadgya.

Kezdeté. Kezdetét veszi a' közönséges gyuladózó hidegnek történeteivel, és a' mint a' gyuladás azután nagyobb, vagy kisebb, és több, vagy érzékenyebb részeket bánt, úgy a' gyuladózó hideg, és történetek is veszedelmesbbek, vagy könnyebbek lesznek.

A' beteg megrázódik, forróságba esik; a' fő fáj, az ábrázat, a' nyelv, és ajakak setét veresek, szederjesek lesznek, a' fő, és nyak erek feldagadnak; a' szemek kidüllednek, és a' motskos, szároz nyelv gyakran a' szájból kibuvik, és setét pirosan feldagad, a' torokkal együtt; minden, a' mit a' beteg le akar nyelni, az orrán, és száján visszafordul; nyúlós zajos nyál folydogál ki a' kitátott szájon, a' nyilvánosságos elfulladás' veszedelme közt csak felülve nagy

nehezen, 's bűdösen lehel; a' belső, és külső érzékenységek megzavarodnak, az álmotalanság, a' nyughatatlanság kimondhatatlanok. Mind ezek, 's több ezekhez hasonló történetek a' hidegleléshez, és a' torok fájáshoz szabva, majd nagyobb, majd kisebb veszedelemmel fenyegetnek; sokszor, bár csak a' halált bizonyosá ne tennék!

Kimenetele. Akarván azért a' torok fájásnak kimenetelét bírálni, az hideglelésnek indulatyát, a' betegnek állapotját, és a' hozzá járó történetek sullyát kell jól eszmélni; mellyekből elégségesen kifog tetzeni, hogy vagy egészségre fordul, 's elofzlik, vagy megevesedik, 's más hová által tétetődik, és más *nyavalyát* okoz; avagy *megfenesedik*, 's megöli a' beteget. Tsupán a' daganat, ha a' lehellő gégeben vagyon, megfullaszthattya a' beteget.

Az elofzolás, mellyhez negyed napnál nem igen lehet bizni, biralló üresedésekkel szokott megadni, ugymint: izzadással, zavaros vizellettel, vér-folyással, avagy pök-dözéssel; ezek nélkül megevesedik.

A' *megevesedésnek* kimenetele kétséges, a' mint tudniillik a' genyetség magának útát készit. Ha által eszi magát; a' beteg hirtelen el-fullad. Ha a' lehellő gégere, vagy éppen a' tüdőkhig lezivárkodik; lehellő gége, vagy tüdő eméltztést tsinál.

Ha negyed nap után az evesedésnek semmi jele nints, és a' fájdalom, a' nehézség a' lélekzésben, és lenyelésben minden többi keményebb történetekkel mint egy mulnak, de a' kezek, és lábok hülnek, a' nyak szederjesedik, az ábrázat halaványul, béesik, az ér szökés mind gyengébb, és regulátlanabb kezd lenni, akkor ezek a' veszedelmes változások valóságos halál pófiái; mert a' szenvedő résznek megfenesedését jelentik.

Orvoslása. A' torok fájás mindenkor veszedelmes, azért nem sokat kell darvadozni az orvoslásban, hanem a' leg hathatósbb szereket tsak egyszeribe elő kell venni.

A' leghathatósbb szerek közül első az érvágás; ezt két, három órát közben tévén mind annyiszor elő kell venni, méglen a' betegnek ábrázattya halaványul, és

az élet ér verés tikkad. Szokás szerint a' karon kell az eret megvágni, ha tsak a' torok fájás nem az elrekedt arany érnek, avagy a' hó számnak következése; akkor fogatosabb a' lábon. Legfogatosabb a' nyak vér érből lett vér letsapolás.

Az érvágások után következik a' nyak körül teendő piótzázás, avagy köpölyezés; azután kell az egész nyakat lágyító meleg kötésekkel béborítani; szájában pedig szüntelen lágyító meleg főtt vizeket tartson a' beteg. Lágyító kötésnek legjobb a' megtörött, és édes téjben megfőtt lenmag. A' szájban tartani való főtt vizet pedig fejer málvából, papsajt füből, lóhere, ökörfark-füvirágból, és bodza virágból kell készíteni; ugyan ezekből lehet meleg lágyító kötéseket is tsinálni. Lásd Nro. 48—49.

Eleinten, a' rotyogtatás, és befetsken-
dezések, mivel a' gyuladást izgatyák, ar-
talmasak; de minek-utánna a' torok fájás
már alább hagyott, és a' belső részek va-
lami sűrű, szivós takonnyal bévannak bo-
rítva, akkor az ilyen takony ezekkel he-
lyesen lemosódik.

Belső orvosságul adassanak a' közönséges gyuladózó hidegben javasolt sok lágyító, 's hivesítő fött vizek a' közönségesen hasznos, és szükséges gyenge hashajtó szerekkel; Lásd Nro. 50—51. mellyeket, ha a' gyuladás alább hágy, és a' beteg könnyebben nyelhet, félre nem kell tenni, hanem a' nyavalyának végezetéig a' beteget velek kell éltetni. Egyedül, hogy a' lágyító kötések helyett éjtzakára lóhere flastro-mot lehet a' nyakra kötni.

A' gyakor lágyító all-lövelléseket, és langyos láb-feredőket a' nyavalya alatt szorgalmasan adni, és a' kovászt estvélenként a' láb-talpakra felkötni el nem kell felejtetni. (Lásd az agyvelő gyulad: Nro. 27.)

Végre, ha éppen nem engedne a' torok fájás, az egész nyakat hólyag húzó flastrommal kellene béborítani; mellyre mi-hent a' hólyagok emelkednek, a' beteg nagy könnyepséget érez, könnyen is nyelhet; kü-lömben méltán a' megfulladástól lehet a' beteget féltetni, nints is, hogy lélekzelhessen a' gége kimetzésnél egyéb, a' mi őtet se-gétse, és a' fulladásnak nyilván való veszede-lmétől kiszabadítsa. Sok-

Sokszor a' leghelyesebb orvoslás mellett is, noha közönségesen azért, hogy halasztódott az orvoslás, a' torok fájás el nem ofzlik, hanem megevesül. Tarthatni ettől, ha a' gyuladás negyedik, vagy ötödik napra nem kissebbült, és még is a' fájdalom, és a' gyuladózó hideg valamennyire alább hagyot, a' beteg pedig tűrhető borzadások közt a' daganatban valami szokatlan lűttetést tapasztal. Eret vágni már most késő, ha tsak a' tályog körül uj gyuladás nem támod, és a' lélekzés felette el nem szorul; még a' többi üresítéseknek is békét kell hagyni, ne talántán az evesedésre szükséges erők fogyatkozzanak; egyedül az evesedést sietető szereknek vagyon most helyek; tudniillik a' lágyító olajos kötéseknak, a' szájban eregetendő gőzeknek, és öblögetéseknek. Lásd Nro. 52—53.

Mihent a' tályog meggyült, és magától ki nem fakad, azonnal ki kell vágni; mellyre a' beteg szemlátomást könnyebbül, könnyen is nyel, és a' tályog, kivált ha a' kifolyó genyetség jó indulatú, a' Nro. 54. alatt jegyzett orvosságra tsak

ha-

hamar meggyógyul, ha azt a' beteg a' tor-
kában gyakran rotyogtattya, avagy befets-
kendeztetü.

Külömben ha a' kifolyó genyetség na-
gyon tsipös, rosz színü, büdös; és ha a'
gyuladva völt részek barnák, szederjesek,
avagy éppen feketék, akkor a' Nro. 55. a-
latt kitett tisztító, 's rothadásnak ellentálló
szerben a' reménység; ha csak a' felette
megtsipösedett máteria a' körülette lévő ré-
szek közt magának béfelé a' gyomorba,
gégebe, avagy a' melybe, és tüdökbe útat
nem talált fúrni; a' mikor vajmi ritka a'
segítség. Mindazonáltal történt, hogy a'
Nro. 56. alatt fetskendezni készített szer,
és a' Nro. 57. alatt feljegyzett pilulák az
ilyen végső kétséget szerző fekélyeket már
sokszor szerentsésen megorvosolták.

Kiknek tsipös, sülyes, és a' rothadás-
ra hajlandó vérek vagyon, azoknál a' to-
rokfájás hamar megfenesedik; a' tsekély re-
ménységet rutával, vizi foghagymával, szék-
fü virággal, tölgyfa héjjal, peruviaí fahéj-
jal, vagy is kinával, és más ilyen rotha-
dás ellen való szerekkel kell táplálni. Ké-

Szittetnek tudniillik ezekből Myrrha Tinkturával, só spiritussal, avagy salamiák spiritussal vegyétve rotyogtatók, mellyeket bé is lehet fetskendezni. Lásd Nro. 58. Belől is hasonló szereket kell adni. Lásd Nro. 59. Ezekre néha a' segített természetnek munkái a' tsekély reménységet bőven megjutalmazták.

A' mirigyét az édes téjben főtt bürök, mellyel a' torkot gyakran kell mosogatni, orvosollya; belől is bürök kivonást kell adni. Lásd Nro. 60. mellyre ha a' mirigy nem enged, erőszakosan nem kell piszkálni. *A' hol nem használhatsz, ne árts.*

Életrend. Az életrend tellyességgel egy a' nyelv-gyuladás' életrendgyével. Lásd azért a' nyelv-gyuladásról.

R E T Z E P T E K.

Nro. 48.

Vegy: egy marék fejér málna levelet; egy lat fejér málna gyökeret; vagdald-öszve, főzd fél óráig elegendő vizben. Szűrj-le másfél meszszelyt, 's adgy hozzá bá-

Nro. 49.

Rx. Fol. alth. manip. Un. Rad. — Unc. sem. c. m. coque s. q. aqu. font. p. 1/2 hor. colat. libr. Un. sem. adde

rom lat rósa mézet. Egye-
litsd öszve száj mosónak.

Nro. 49.

Végy: fejér málvá leve-
let; pap sajtű levelet; Ló-
here füvet virágjával; min-
denikből két maréknyit, ökör
farkű virágot; bodza virá-
got, mindenikből másfél ma-
réknyit; vagdald öszve, 's
főzd elegendő édes téjben
lágú kötésnek.

Nro. 50.

Végy: hat lat nyers ár-
pát; főzd négy meszszely
vízben, méglen az árpa fel-
basad, azután szűrd-le, 's
adgy bozzá egy könting sa-
litromot, és négy lat etze-
tes mézet. Add közönséges
italúl.

Nro. 51.

Végy: Négy lat válasz-
tott Mannát; egy lat sok
hasznú söt, olvasd-el egy
meszszely meleg vízben. Szűrd
meg, 's adgy-bozzá három lat
tzitrom lév Syrupot. Egye-
litsd

Mell. rofar. Unc. un. fem.
m. d. p. collutorio.

Nro. 49.

Rx. fol. alth.

— malv.

Hbæ melilot. c. flor. aa
manip. duos.

fl. Verbasc.

— samb. aa manip. Un.
fem.

c. m. coque f. q. Lact. in
form. Catapl.

Nro. 50.

Rx. Hord. mund. Unc. tres.

Coque in Aqu. font. libr.
quatu. ad crepatur. hord.

colat. adde

Nitr. pur. dr. un.

Oximell. simpl. Unc. duas

m. d. p. potu. ord.

Nro. 51.

Rx. Mann. elect. Unc. duas

sal. polychr. Unc. fem.

m. solve in Aqu. ferv. libr.
un.

colat. adde

Syrup. acetos Citr. Unc.

H 2

un. fem.

litsd-öszve, 's adgy minden m. d. oi 2. hor. un. vascul.
2-dik órában egy findsiával.

Nro. 52.

Végy: Fél meszszely törtt len magot; nyoltz lat fejér kenyér belet; hat lat len mag olajt; főzd elegendő édes téjben lágy kérésnek.

Nro. 53.

Végy: Fél font lágyító füveket; vagdall öszve; 's add rotyogtatónak.

Nro. 54.

Végy: másfél meszszely főtt árpa vizet; három lat rósa mézet. Egyelitsd öszve, 's add rotyogtatni; a- vagy bífetskendezni.

Nro. 55.

Végy: egy marék rutát, annyi vízi foghagymát; vagdald öszve, 's tartsd forró vízben bé fedett edényben fél óráig; azután szűrj-le másfél meszszelyt, 's adgy hozzá három lat rósa mézet;

kés

Nro. 52.

Rx. Semin. lin. levit. contus
libr. fem.
Micae pan. alb. Unc.
quatuor.
ol. Lin. Unc. tres.
Coque s. q. Lact. in form.
Cataplasma.

Nro. 53.

Rx. Spec. Emoll. p. gargarism. lib. fem.
c. d. spec. p. gargarismate.

Nro. 54.

Rx. Decoct. Hord. libr. un.
fem.
Mell. rofar. Unc. un. fem.
m. d. p. gargarism. vel
injectione.

Nro. 55.

Rx. Herb. Rut.
— scord. aa manip. un.
c. m. infund. f. q. aqu.
ferv. p. 1/2 hor. vas. clauso.
Colat. lib. un. fem.
adde
Mell. rofar. Unc. un. fem.

Tin-

két könting MyrbaTinktu-
rát. Egyelitsd öfzve, 's add-
béfetskendezni.

Nro. 56.

Végy: két lat tüz füvet;
ugyan annyi édes gyökeret.
Vagdald öfzve, 's add-bé-
fetskendezni.

Nro. 57.

Végy: egy lat peruviai
fabéj kivonást, két könting
édes gyöker kivonást; egy
könting peruviai Balsamot.
Egyelitsd öfzve; tsinalj be-
lölek három grányi pilulákat,
's adgy napjában háromszor,
mindenkör hármot, 's igyék
reá peruviai fa-béjből, és Sa-
lep gyökérből édes téjjel her-
bathét egy fudsianyt; avagy
Islandiai Mobából; és tej-
hozó sábul; a' mint a' kör-
nyül-állások meg kívánnyák.

Nro. 58.

Végy: három lat leg-jobb
peruviai fabéj port; főzd e-
legendő vizben fél óráig,
adgy bozzá egy marék rutát,

an-

Tinctur. Myrrh. dr. duas.
m. d. p. iniectione.

Nro. 56.

Rx. Herb. flammul. Jov.
Rad. Liquirit. aa Unc. un.
c. m. d. spec. p. iniectione.

Nro. 57.

Rx. Extr. Cort. peruv. Unc.
sem.
— Liquirit. dr. duas.
Balsam. peruv. dr. un.
m. f. L. a. pillul. gr. trium
d. ter de die Nro. tres.
superbibendo unum vase.
ex Cort. peruv. et Rad.
salep. cum Lacte; vel ex
Lichen. Island. et Rad.
polygal. amar. prout Cir-
cumstantiae exigunt.

Nro. 58.

Rx. Cort. peruv. select. Unc.
un. sem.
coque f. q. aqu. font.
p. 1/2 hor. deinde adde
Herb.

annyi vízi fogbagymát; tartsd
bé-fedett edényben fél órá-
ig, szűrj-le másfél meszszelyt,
's adgy hozzá három lat ró-
sa mézet, egy könting só
Spiritust. Egyelitsd öszve,
's add rotyogtatni, és befets-
kendezni.

Nro. 59.

Végy: három lat leg jobb
peruviai fabéj port, főzd víz-
ben fél óráig; szűrj-le egy
meszszelyt; 's adgy hozzá
három könting peruviai fabéj
kivonást; három lat széklü
virág Syrupot; negyven tsep
gálitzkó Spiritust. Adgy-bé
minden 2-dik órában fél find-
siával.

Nro. 60.

Végy: két könting velen-
tzei szappanyt, három kön-
ting bürok kivonást; egy
könting édes kényesöt; tsi-
nály

Herb, rut.

— scord. aa. manip.

un.

c. m. relinq. in infus. ferv.

p. 1/2 hor.

colat. libr. un. sem.

adde

Mell. rofar. Unc. un. sem.

Spirit. fal. acid. dr. un.

m. d. p. gargarism. et In-

jectone.

Nro. 59.

Rz. Cort. peruv. select Unc.

un. sem.

coque f. q. aq. font. p.

1/2 hor.

colat. libr. un. adde

Extr. Cort. peruv. dr. tres

Syrup. fl. chamom. Unc.

un. sem.

Spirit. Vitriol. gtt. qua-

draginta.

m. d. oi 2. hor. med. vascu.

Nro. 60.

Rz. Sapon. venet. dr. duas.

Extr. cicut. dr. tres.

Mercur. dulc. dr. un.

Syrup. alth. q. f. ut fiant.

pil-

máj fejeér málvá Syrupal há-
rom grányi pilulákat. Adgy
napjában háromszor, minden-
kor hármot. Lehet lassan las-
san a' mértéket szaporítani.

pillul. gr. trium.
d. ter de die Nro. tres au-
gendo sensim dosim.

A' TÜDŐ-GYULADÁSRÓL.

De Peripneumonia.

Tüdő-gyuladásban lenni mondatik va-
laki, ha az előre ment hózfzas borzadás,
és reá következett forróság után nagyon
hurutol, és kehentsel, a' melyén fojtós
szorulásokat érez, 's nehezen lélekez; a'
mélyebb bélehellés pedig éppen lehetet-
len.

Nints itten fájdalom; avagy ha nagyon
is, tsak tompa, és inkább szorító, 's gyö-
trő, nem is olly érzékeny soha, mint az
oldal-nyilallásban.

Okai. Közönségesen bőv vérű, és
erős embereket ostromol. Gerjesztő okai:
a' kemény, hirtelen hideg, a' hideg ita-
lok, a' sebes szaladás, kivált szél ellen,
a' tántz, és lovaglás; a' sipok', és más mu-
zika eszközöknek fuvása, mellyekre a' test

na-

nagyon kihevül, és azután hirtelen meghül; a' sokféle tsipös értz gőzek; a' köpor, az elrekedt rendes vér folyások; a' tüdőkre szivárkodott torok-fájás; a' tüdők körül lévő szomszéd részeknek gyuladása; a' külömbféle tsipös máteriának a' tüdőkre lett *általtétele*; a' rendetlen elmehéli indulatok, és úgy általlyában, valami tsak közönséges gyuladózó hideget támaszthat, és különösen a' tüdöket gyötri; a' mind a' tüdöket meggyulaszthattya, *tüdő-gyuladást* okozhat.

Kezdete. Kezdődik egy előre ment hofzfzas borzadás, és reá következő forrósággal; mellyekre a' beteg gyakran köhentsel; felettébb gyötrődik, és nehezen vesz lelket; szomjuságról, forróságról, és fő nehézségről, avagy inkább tompulásról panaszkodik; keményebb gyuladáshoz efze nélkül is befél; az ábrázat piros, duzzadt, a' szemek kidagadnak, szikráznak, a' nyelv száraz, dagadt, fehéres, vagy piros eleintén, későbbre barna, repedezett; a' száj a' torokkal kiszárad; az étel kívánás elvész, a' sziv-táj, és gyomor megfeszül; néha nehéz,

héz, fájdalmas epe okadások szoknek közbe; a' lehellés forró; mélyebb bélehellésre a' szenvedő rész nem emelkedik-fel annyira, mint az egészséges; tsak egyik, vagy éppen egyik oldalán sem feketik a' beteg, hanyat kényszerittetik feküdni; kivált, ha mind a' két tüdők gyuladtak, mellykor a' lélekzés is tsak a' hassal végződik. Második, avagy harmad' napra közönségesen sűrű, enyves, rothadt vérrel egyeledett materiát pökik; szorulásokat szenved; az érzökés kitsiny, lágy, gyenge, elnyomatott, egyenetlen; de kezdetén, minekelötte nevedik, és a' tüdőnek több részeire kiterültt a' gyuladás, gyors, tellyes, és kemény az érzökés; a' vizellet tűz színű, későbbben sűrű, zavaros. A' sok fohászokadások, nyughatatlanságok, és álomtalanságok között tizennégy napok alatt közönségesen elvégződik a' tüdő-gyuladás; melly is, ha jobbulásra fordul, az alatt az idő alatt vagy gyengén elofzlódik; vagy más úton a' testből kitakarodik; tudniillik egy közönséges, az egész testet egyenlőn elborító izzadással, avagy sok, zavaros, sűrű vizellettal, melly

az .

az edény fenekére rövid idő vártatva valami vereses, genyetséges seprűt szállít; vagy sok vérrel egyeledett év forma matéria' pökéssel. A' bőv or', avagy aranyér folyásra leg-hamarább tágul. Ellenben bíráló hasmenést valóságos tífza tüdő-gyuladásban ritkában látni.

Kimenetele. A' tüdő-gyuladásban, ha könnyebben lélezkzik, ha szabadabban pökik a' beteg, kitsiny a' veszedelem, és nagy a' reménység, hogy hetedik napra a' gyuladás bőv izzadással, kipökéssel, or-vér folyással, 's a' t. elfozlik. Ellenben ha sem gyenge elfozlás, sem más bíráló üresedés nem követi; bizonyos, hogy vagy meggenyetségesedik, és tályogot formál; vagy ha az orvoslás hallasztódott, vagy ellenkező orvosságokkal súlyosított; vagy mindgyárt eleitől felettébb kemény vólt a' gyuladás; fenévé válik, 's halál a' vége.

A' halálnak előjáró postái: A' lélekezés hidegűl, 's egyre rövidebbül, a' beteg tsak felülve lehelhet; a' nyughatatlanság, és gyöttrődés nevededik; a' mely hörögni kezd, a' kipökött matéria barnás, avagy fekete,

és

és bűdös, azután a' pökés elfzorúl, az előbb felduzzatt ábrázat elhalaványúl, 's béesik, a' szó fogyatkozik, a' kezek, és lábok eljegesülnek, a' bőrt valami hideg, ragadós verének futtya-el, az érzökés rendkívül kicsin, gyors, gyenge, és egyenetlen kezd lenni; minden tsunyaság a' beteg hire nélkül az ágyba megyen; az erők látomást fogynak; méglen néha tsak véletlen elfulad a' nyomorúlt.

Orvoslása. Való, hogy a' *tüdő-gyuladás* sulyos, és veszedelmes nyavalya; azért tsak mindgyárt hozzá kell fogni, és mentül előbb a' karon teendő érvágással az orvoslást el kell kezdeni. A' mely szorongatás, a' nehéz lélekzés, a' nyavalának mivólta, és a' betegnek ereje fogják meghatározni a' kivetendő vérnek mennyiségét. Elég az, hogy az érvágás a' szenvedő félen essék, és hogy az első érvágással bőven vetetődgyék; melyre néha tüftént könnyebbül ugyan a' beteg, de néhány órák múlva megint elnehezedik, és a' történetek ujolag kitörnek. Szükséges itt a' második, talán a' harmadik érvágás is; nem ujság, hogy néha huszon-
négy

négy órák folyta alatt háromszor, négyszer is meg kell az eret nyitni.

Tsak ugyan, mihent az érvágásokra a' mely könnyebbül, a' lélekzés szabadabb; a' köhentselés ritkább, és könnyebb, a' hideglelés szelidebb, az érfzőkés puhább, lassúbb, 's egyenlőbb, el kell a' vér eregetést hagyni, ne talántán a' fölösleg való vértsapolással a' természet elgyengüllyen, és a' nyavalyának tökéletes meggyőzésére azután elégtelen légyen.

Közben, és utánna az érvágásoknak minden hivesítő, gyengén feloldó, és lágyító szerek alkalmasok, tsak hogy ha a' gyomorban valami idegen matéria vólna, a' mint közönségesen vagon is, gyenge türesítőkkal őket öszve kell kaptsolni; melyekre a' sziv-táj, és gyomor' nagyot könnyebbülnek. Lásd Nro. 61—62.

A' lágyító all-lövellések Nro 63. és a' lágyító meleg kötések Nro. 64. a' szenvedő részre, ha idein korán adattatnak, megbetsülhetetlenek.

Ha a' betegség' folyása alatt az elégséges érvágások, és többi alkalmas orvos-

ságok után a' lélekzés még is nehéz marad, a' kipökött máteria nagyon sűrű, és enyves; a' fő elkábúlt, sőt a' beteg efze nélkül is beszél; avagy az inak rángatódnak; a' láb-talpakra mindgyárt saványú kovászt kell kötni. Lásd Nro 65. A' mi ha nem elegendő, hólyag huzó flafromot is kell a' lábikrákra rakni.

Mind ezeket a' hathatós szereket sokszor meg-gunyollya, és a' helyett, hogy elofzlódnék, inkább megevesedik a' *tüdőgyuladás*. Mihent ezt az érlelésnek jeleiből láthatni, hogy tudniillik a' *tüdőgyuladás* evesedni készül; azonnal az érvágást abban kell hagyni, ha tsak a' még fent maradt nyers *gyuladás* felette nagy nem volna, melly esetben ugy kell az érvágást alkalmaztatni, hogy a' felesleg vér kivételül a' természet el ne gyengüllyen, és az érlelésben akadályoztassék, vagy éppen elfojtódgyék.

A' belső orvosságok, és italok is lágyítók, 's az érlelést siettetők legyenek Nro. 66. mellyeket nem is szükséges megmástitani, ha tsak nehezen, és sűrűen nem jön-

ne fel a' meggyült máteria, a' mikor a' di-
tsérett lágyító italokon kívül még a' Nro. 67.
alatt lévő porokból is minden második, vagy
harmadik órában egyet kellene beadni.

Jót jelent, ha ezekre a' beteg eleget,
és genyetség forma máteriát pökik, kivált
ha a' lélekzés utánna tágul, és a' hidegle-
lés is gyengül.

Tsak hogy néha hirtelen megreked a'
pökés; a' beteg, a' ki már könnyebbült,
nagyon kezd gyötrödni, és alig zihál; a'
többi történetek is meg ujjonnan elsulyosod-
nak. Ez akkor szokott megesni, a' mikor
a' beteg a' javasolt élet rendben hibáz; a'
mikor a' keményebb elme indulatoknak,
kivált a' haragnak, és megijedésnek enged;
hideg italt ifzik, vagy másképp meghüti
magát.

Ez az az eset, mellyben meg ujra mind
annyiszor eret kell vágni, a' hányszor a' hi-
deglelés, a' nyers gyuladás, és a' betegnek
környülállásai engedik, 's megkivánnják; a'
hol a' sok lágyító, 's vékonyító italokat,
kiváltképpen pedig a' Nro. 68—69 alatt fel-
találendő orvosságokat kell adni, mellyek-
kel,

kel, ha rövid időn nem lehetne használni, a' láb ikrákra, és néha a' karokra is hólyag húzó flastromokat kell rakni. Közben meleg víz, és etzetben mártott spongyiát a' száj előtt, és az ór alatt szüntelen kell a' beteggel tartatni, hogy az etzet párát a' tüdőbe bészivja, és e'képp' a' köhögésre ingerelődjék.

Ezekkel a' pökés közönségesen megint megindul, a' gyötrődés lassan lassan elvész, és a' beteg látomást idül; a' mi úgy lévén, az előbbeni lágyító, és pöktető szerekre meg vízfzfa kell térni, 's azokat mind addig folytatni, méglen a' beteg tökéletesen meggyógyul.

Megjáfza igen is sokszor, mind ezeket az orvoságokat a' *tüdő-gyuladás*, semmi reménységet sem ad sem az elfozláshoz, sem a' pökés, avagy más bíráló ürüléssel esendő jobbuláshoz; megevesedik, *talyogoz* tsinál. Annak okáért, ha a' *tüdő-gyuladás* tizennégy napok alatt el nem végződik, ha a' hideglelés egybe megmarad, és az érfzőkés gyors, valamennyire gyenge, és lágy; az evesedésről méltán lehet aggódni.

Ki-

Kivalósodik az evesedés a' szüntelen jelen lévő hideglelésből, melly főképp' estvénként új borzadással, és azután reá következő forrósággal nevededik, és reggelre, kivált a' nyak körül, a' homlokon, és a' melyen kiütött izzadással tsillapodik. Az erő, és a' test fogy, a' melyszorulás tágul ugyan valamit, kivált ha a' köhögés kipökéssel vagyon, de a' lélekzés rövid marad; semmit sem könnyebbül; az előbb fájó helyen már tsak nehezséget érez a' beteg, tetzése szzerint mindenféleképp' nem fekhetik, a' pofák pirossak, a' tenyerek, és lábtalpok égők, sok a' szomjuság, 's a' t. Ezek, 's több ilyen hasonló történetek nyilván taníttják az evesedést.

Kimenetele. Ennek a' tüdőben megsett evesedésnek kimenetele sokféle; és gyakran felette veszedelmes. Általában mennél kisebb a' *tüdő tályog*, annál kisebb a' veszedelem is; nem külömben ha a' tályog a' gégebe befakad, és a' beteg jó genyetséges matériát kezd pökni, mellyre a' lélekzés könnyebbül, és minden történetek a' hidegleléssel együtt tágulnak, 's fognak,

nak, avagy egészen elmúlnak; akkor is, ha a' beteg különben egészséges testtel volt, a' meggyógyulásról jó reménységgel lehet lenni.

A' mikor a' tüdő tályog nagy, akkor a' beteg a' melyében nehézséget érez, az egyik, vagy másik oldalán nagy alkalmatlanság nélkül nem fekketik, keményen hurrutol, de semmit ki nem pökhethet, egyre hideglelésben vagyon, melly eszévéként valami borzadással súlyosodik, azután a' nagy forróság, nyughatatlan álom, és végre a' bádgyasztó izzadás fonnyasztja-el. Közben a' tályog egyre nevededik, a' köhögés erősedik, méglen az erő az étellel együtt elfogy.

Ha pedig eme' tályog hirtelen kifakad, akkor a' beteg is többnyire hirtelen megfullad, ha csak a' kifakadás a' tüdőnek külső színe felé nem történik. Ekkor is nyilván való veszedelemben forog ugyan a' beteg, nints is mi segíthessen rajta az egy *mely kilyukasztásnál*; mellyel a' mely-üregebe befolyt genyetség néha még is szerenstésen kibotsátódik.

Azért, mihelyt kivalósodik, hogy a' genyetség a' mely-üregbe már béöntődött, és tudni, hogy mellyik üregben vagyön, azonnal ki kell a' melyt lyukasztani, hogy a' genyetség kifolyhasson; azután a' Nro. 70—71. alatt leirtt seb gyógyító szerekkel a' fekélyt ki kell gyógyítani, mellyekre néha meggyógyúl a' beteg; külömben a' mely-üregbe öntődött genyetség megtsipösedik, a' több körülette lévő részeket megrágja, a' vért megrontya, a' beteget egészen elerőtleníti; ki is lassanként elsorvad, elgörhesedik, 's meghal.

Hogy a' tályog kifakadott, és a' genyetség a' mely-üregbe béöntődött, megtudni abból, hogy erre az esetre a' beteg azon kívül, hogy közönségesen elájul, a' mely-üregbe is valami különös szokatlan mozgást érez; azután a' gyötrődés is alább hágy, a' hurat is tágul; és ennyibe a' beteg mintegy könnyebbülni látzatik; tsak hogy ez a' huborékos könnyebbülés tsaló; mert nem sokára a' rövid ideig alább hagyott köhögés, a' gyötrődés, és forróság a' hidegleléssel együtt gyarapodva térnek vizfsza; mel-

mellyek nap közt minden evésre, és ivásra az ábrázaton, a' fön, és a' melyen bőv izzadási fatsarnak a' betegből, az éjtszakákat pedig nyughatatlanul minden álom nélkül töltetik vele részint azért, hogy nem fekhetik, fenn ülni, és ülve mi keveset alunni kéntelenítettik, részint pedig, hogy estve mindenkor ujjonnan megborxad, megfázik, 's utánna felette kihevül; igaz, hogy hajnal felé tikkad a' forróság, de a' fogyasztó izzadság naprul napra mind addig emészti, méglen egészen, elsovrad, 's oda dül sirjába; ha tsak, a' mint mondatott, a' mely kilynkasztás nem segít rajta.

A' kemény annyira engedetlen tüdőgyuladás, melly sem el nem oszik, sem más bíráló ürülésekkel nem távozik, sem tályogot nem formál; egyenesen *fenévé* válik. Itten is minden emberi segítség hiú; halál a' vége.

Életrend. A' *tüdőgyuladásban* is ama' rendes élet-mód javasoltatik, melly a' közönséges gyuladózó hidegben szabatos; tsak az járúl még hozzá, hogy a' beteg főképp' azoktól ójja magát, a' mik a' huratot iz-

gattyák, a' tüdöket hevitik, és erőltetik; ugymint a' sok beszéd, nevetség, ptrülzen-
tés, az akárminő porral, füstel, avagy más
tsipős gőzekkel terhelt levegő, a' nagyon
sós, és nagyon tsipős ételek, 's italok. A'
meggyógyulás után pedig a' meghütésektől,
kihevülésektől, és a' tüdöknek más
akárminő megerőltetésétől még jó ideig ö-
rizkedgyék.

R E T Z E P T E K.

Nro. 61.

Végy: két lat fejér mál-
va gyökeret; másfél marék
fejér málna levelet; vagdald
öszve, főzd elegendő vízben
egy fertály óráig; azután ol-
vasz-el benne: három lat vá-
lasztott mannát; egy könting
salitromot; három könting tsu-
dálatos sót, amely oldható
bor követ; szűrj-le másfél
mészszelyt, 's adgy hozzá két
lat fejér málna Syrupot; an-
nyi etxetes mézet. Egyelitsd

ösz-

Nro. 61.

ry. Rad. alth. Unc. un.
fol. — manip. un. sem'
c. m. coque s. q. aqu. font.
p. 1/4 hor.
deinde dissolve
Mann. elect. Unc. un.
sem.
Nitr. pur. dr. un.
sal. mir. Glaub.
crem. tart. solub. aa. dr.
tres.
Colat. libr. un. sem.
adde

Syrup.

öszve, 's adgy minden 2-dik
órában egy findsiával.

Nro. 62.

Végy: két lat édes mon-
dolát; annyi dinnye magot,
tsinálj annak rendje szerint
mondola tejet két meszszelyt,
adgy bozzá fejer nádmézet
két latot. Add közönséges
italúl.

Nro. 63.

Végy: fejer málsa főtt
vizet tizenhat latot; egy kön-
ting salitromot; hat lat len-
mag olajt. Egyelitsd öszve,
's add all-lövellésnek.

Nro. 64.

Végy: két font lágyító
füveket; vagdald öszve, főzd
édes tejben lágyító kötésnek.

Nro. 65.

Végy: egy font savanyú
kovászt; három lat konyha
sót,

Syrup. alth.

Oximell. simpl. aa. Unc.
un.

m. d. oi. 2 hor. un. vascul.

Nro. 62.

R. Amygdal. dulc.

Semin. melon. aa. Unc.
un.

f. s. a. Emuls.

colat. libr. duar.

adde

Sach. alb. Unc. un.

m. d. p. potu ord.

Nro. 63.

R. Decoct. alth. Unc. octo.

Nitr. pur. dr. un.

olei lin. Unc. tres.

m. d. p. Enemate.

Nro. 64.

R. Spec. Emöll. p. Catapl.
libr. duas.

coque f. q. Lact. inl form.
cataplasm.

d. u.

Nro. 65.

R. Ferm. pan. acid. libr. un.
sal. com.

Bacc.

sót, annyi törtt gyalog fe-
nyő magot; tsinálj elegendő
etzettel kovászt belőlek. 'S
add a' láb-talpakra.

Nro. 66.

Végy: busz grán sálep
gyökeret; másfél márk fejer
málva levelet, vagdald ösz-
ve, 's főzd elegendő vízben
fél óráig; szűrje másfél mesz-
szelyt, 's adgy hozzá egy
könting salitromot, két lat
fejer málva Syrupot; annyi
etzetes mézet. Egyelitsd ösz-
ve, 's adgy minden 2dik órá-
ban fél findsiával.

Nro. 67.

Végy: egy grán értz ker-
mest; tiz grán fejer nádmé-
zet, tsinálj port, 's adgy
minden 2-dik 3-dik órában egy
port bé

Nro. 68.

Végy: egy grán értz ker-
mest; tiz grán édes gyöker
port, annyi fejer nádmézet;
tsinálj port, 's adgy minden
3-dik órában egy port bé.

Bacc. Junip. ievjt. con-
tus aa. Unc. un. sem.
acet. q. s. ut f. pasta ad
plantas ped.

Nro. 66.

R. Rad. salep. scr. un.
fol. alth. manip. un. sem.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
colat. libr. un. sem.
adde

Nitr. pur. dr. un.

Syrup. alth.

Oximell. Simpl. aa. Unc.
un.

m. d. oi 2. hor. 1/2 vascul.

Nro. 67.

R. Kerm. min. gr. un.
Sachar. alb. gr. decem.
m. f. Pulv. d. oi 2—3. hor.
Pulv. unus.

Nro. 68.

R. Kerm. min. gr. un.
Pulv. Liquirit.
Sachar. alb. aa. gr. decem.
m. f. Pulv. d. oi 3. hor. Pulv.
unus.

Nro 69.

Nro. 69.

Végy: fel könting salitromot; másfel könting mosatlan izzasztó piskaltzot; uégy lat tengeri bagymás etzetes mézet, két lat pipats virág Syrupot; tizenkét lat édes kömény vizet. Egyelitsd össze; 's adgy minden 2-dik órában 2. kanállal.

Nro. 70.

Végy: egy könting tisztított tenjént; annyi tisztított mástikszet; egy lat megsított édes gyökér levét, terpentinát annyit, a mennyivel két gránnyi pilulákat csinálhatz. Adgy-bé minden 3-dik órában négyet egy sindsia herbatével a' Nro 71. alatt jegyzett speciesekből.

Nro. 71.

Végy: egy marék apró bojtörján füvet, annyi aranyveszszőt, megint annyi ökörfarkfű virágot. Vagdald össze herbatének.

Nro. 69.

Ry. Nitr. pur. dr. sem.
stib. diaph. non abl. dr.
un sem.
Oximell. squill. Unc. duas.
Syrup. fl. Rhaead. Unc.
un.
Aqu. foenicul. Unc. sex.
m. d. oi 2. hor. 2. cochlear.

Nro. 70.

Ry. Oliban.
Mastich aa. dr. un.
succ. inspiss. liquirit. Unc.
sem.
Terebinth. q. s. f. pillul.
gr. duor.
d. oi 3. hor. Nro quatuor,
et bibat desuper un. vascul. infus, specierum sub Nro 71.

Nro. 71.

Ry. Herb. agrimon.
— Virg. aur.
flor. Verbasc. aa. manip.
un.
c. m. d. spec. p. Thee.

AZ ÖLDAL-NYILALLÁSRÓL.

De Pleuritide.

Az *oldal-nyilallás* kinyilatkoztattya magát azzal, hogy a' közönséges gyuladózó hidegleléshez hozzá járúl a' gyakor köhögésen kívül valami a' mely kerületnek külső, vagy belső részeit szúrdaló, vagy is nyilalló fájdalom, melly a' köhögésre, és fohászkodásra nevededik, a' kilehellésre pedig kissébbül, 's tágul.

Uralkodik az *oldal-nyilallás* kivált tavaszkor, nagy kemény hidegek, és szelek után; 's ostromollya leg inkább a' megnőtt, 's megállapodott idejüeket, és a' jól enni, 's inni szokottakat.

Okai. Nem tsak a' hideg levegő, 's keményen fúvó szelek, főképp' ha olyan testet lelnek, melly előre nagyon kihevült; hanem minden más akárminő okok, mellyek közönséges gyuladózó hidegnek gerjesztésére elégségesek, ha erejeket különösen a' mely-hártyának szegezük, szokták közönségesen az *oldal nyilallást* nemzeni.

Kezdet. Kezdődik az oldal-nyilallás véletlen borzadással, reá következő forrósággal, a' beteg szomjuzik, és fejét fájlalja, azután hurutol, és hol egyik, hol a' másik felén a' melynek valami szurdaló, vagy is nyilálló fájásáról panaszolkodik; (ez a' fájás kezdetén bujdosó, de későbbben valami bizonyos helyen megfészkel, és nőttön nő.) A' nyelv megszárad, és valami fejer bőrrrel behártyásodik; a' főfájás minden köhentesre nevedik; azért megfojtya a' beteg, a' mennyire lehet a' köhögéft, és a' mélyebb lélekzést maga vesztére; mert innénd vagyon azután, hogy a' lélekzés éppen elnehezedik, és közönségesen a' tüdők is meggyuladnak; mellyre az érzökés, melly azelőtt erős, kemény, és nagy volt, azután meglágyul, megkitsinyül, 's elnyomódik, a' beteg esze nélkül kezd beszélni, a' többi történetek is annyira gyarapodnak, hogy a' betegnek élete kézf veszedelemben forog.

Kimenetele. Azomban, ha a' természet jó, ha az oldalnyilallás, és hideglelés nem annyira kemények, akkor jó reménységgel vagy eloszlódik, vagy megemészttödvén

vén más úton kiürül, 's illy formán *egészségre* fordul.

A' keményebb *oldal-nyilallás*, melly sem el nem ofzlik, sem más úton ki nem ürül, más nyavalyába öltözkedik, az-az: *megevesedik*, vagy *elmirigyessedik*; sokszor a' tüdő a' mely-hártyához hozzá is nő, a' miből azután ama' nehéz, fuladozó lélekzés, és száraz köhentselés következik.

Hirtelen *halállal* halnak-meg azok, kiknél a' meggyültt máteria hirtelen a' mely-üregbe öntődik. Ezeknél a' lélekzés kistsiny, gyors, fáradságos kezd lenni; az érzökés elgyengül, elkitsinyül, és a' tagok elhidegülnek, eljegesülnek. Szinte, ha felette nagy a' gyuladás, *fenévé* válik, és úgy öli meg a' beteget.

Orvoslása. Minekutánna az *oldal-nyilallás* mind okaira, mind természetére nézve megegygyez a' tüdő-gyuladással, váló, hogy orvoslása sem külömbezhet amazétól. Valamint azért ottan a' sietve teendő érvágások ajáltattak az okból, hogy a' fenyegető történetek erőt ne vehessenek, úgy itten is a' gyuladozó hideghez, a' gyuladásnak

nak keménységéhez, és a' betegnek ereihez szabva azonnal abból a' korból, melly felől az oldal nyilallik, bőven vért kell kieregetni, 's azt minden harmadik, vagy negyedik órában mind addig gyakorolni, méglen az érfzőkés meglágyúl, és a' fájdalom tűrhető kezd lenni.

Belső orvosságúl szolgálának a' sok lágyító, gyengén feloldó, és hivesítő szerek. Lásd Nro. 72—73. és mind azok, mellyek a' tüdő-gyuladásban javasoltattak. Lásd a' *Tüdő-gyulad.* Nro. 61—62.

Kívül a' fájó helyre szüntelen meleg lágyító kötéseket kell rakni. Lásd Nro. 74. avagy Lásd a' *tüdő-gyuladásban* Nro. 64. A' hast az alatt hasonló lágyító all-lövellésekkel nyitva kell tartani. Lásd Nro. 75. avagy a' *tüdő-gyulad.* Nro. 63. Sőt ha a' gyomorban, és belekben sok kihajtandó iszap, avagy más undokság meggyült, mindgyárt kezdetén az érvágás után valami gyenge hashajtót kell beadni. Lásd Nro 76. És minekutánna a' gyomor, és belek kiürültek, azután kell az előbb javasolt lágyító, feloldó, és hivesítő szerekkel a' beteget élet-

tetni mind addig; még a' gyuladózó hideg, és a' fájások szűnnek; ha csak más új orvosláft kívánó környülállások hozzá nem szegődnek.

Jót jelent, ha már a' harmadik, avagy a' negyedik napra valami könnyebítő pökés mutattya magát; jele, hogy a' betegségnek máteriája emésztdni, és ki-indulni kezd; ezzel az alkalmatossággal néha eleinter a' kipökött máteriában véres szálka forma vonásokat láthatni; ez roszfzat nem jelent, és többnyire a' betegnek könnyebségével szokott ebben a' nyavalyában megtörténni; azért felette ártalmas volna, ilyenkor csak egyedül ezekért a' véres fonáلكákért eret vágni; avagy, a' mi még ártalmasbb, mindgyárt tsendesítő, és öszvehuzó orvosságokkal a' vérnek megállítását sürgetni.

Mikor a' beteg heregve köhög, jele, hogy a' tüdökben elég kipökni való máteria vagyon, csak hogy könnyen ki nem mehet; azért mindgyárt a' Nro. 77—78. leirtt pöktető szerekhez kell folyamodni. Ha ezek a' szerek eleget nem használnának, és a' lélekzés az öszvegyült máteriának so-

kasága miatt megnehezednék, akkor azok mellett a láb-ikrákra még hólyaghuzó flastromot is kellene kötni. Sokat használ az is, ha meleg vízbe, és etzetbe, egyenlő részt öfzve egyelitvén, mártott spongyia az or-, és a' száj alá tartatik, hogy a' beteg azt a' meleg vizes, és etzetes gőzt szüntelen béfzivja.

Némellykor ugyan a' beteg keveset pökik, de azomban valami gyenge, taknyos, epés, és nehéz büzü hasmenés támad; avagy a' vizellet bőven megyen, és sok gennyetség forma matériát szállit az edény fenekére; ez által gyakran az egész betegség szerentsésen meggyogyúl; bátor sokat nem pökik is a' beteg.

Megtörténik azomban, hogy a' meglett érvágásokra, és a' beadott hivesítő, lágyító, 's feloldó orvosi szerek után a' hideglelés, és a' nagy forróság távozik ugyan, de a' kemény nyilálló fájdalom éppen semmit alább nem hágy; akkor a' fájó helyt hólyaghuzó flastrommal bé kell borítani, mellyre többnyire látomást könnyebbül a' beteg, 's e'képpen majd egyik, majd a'

má-

másik, néha többféle üresedésekre szeren-
tsésem felel.

Más az, ha az *oldal-nyilallás* semmi-
képp' el nem oázlik; sem a' pökés, vagy
más üresedés által a' testből ki nem taka-
rodik; akkor a' meg-genyetségesedéstől,
melly mely-tályogot formál, méltán lehet
tartani.

Ugyan is, ha még a' leghathatósbb or-
vosságokra is keveset, avagy éppen sem-
mit sem könnyebbült a' beteg; az idő is,
mellyre az ilyen gyuladás közönségesen
távozni, avagy legalább enyhülni szokott,
elhalladott, a' fájdalom pedig inkább na-
gyobodik, és a' hideglelés, kivált estvefe-
lé, valami könnyű borzadással nevededik;
azonkívül napjában több ízben a' beteg meg-
borzad, 's rendkívül szomjuhozik; a' po-
fák csak ki ki pirosodnak, a' nyelv szárad,
a' hurut gyakrabban, az álom nyughatatlan,
mellyre azután fonnyasztó izzadás követ-
kezik; mihent, mondom, ezek a' történe-
tek előfordulnak, a' beteget már sem ér-
vágással, sem más üresítő szerekkel tovább
erőtleníteni nem szabad; ne talántán a' ter-
mé-

mészzet annyira elerőtlenedjék, hogy az érlelést végbe ne vihesse; inkább sok lágyító italokkal, és külső meleg lágyító, 's érlelő kötésekkel a' természetet az érlelésre kell segíteni. Lásd. Nro. 79. avagy a' *torok-fájásról* Nro 52.

Ha az evesedésnek előre ment jelei után a' tályog a' melynek külső részén támad, és a' benne lévő év maga magának kifelé utat tsinál, szerentse; különben ki kell vágni, és annak rendje szerént külső tisztító, 's gyógyító fetskendezésekkel kell gyógyítani. (Lásd a' *torok-fájás*. Nro. 54.)

De ha sem pökéssel, sem másféle úton a' genyetség ki nem takarodik, sem kívülről daganatot nem tsinál; közben a' hideglelés estvélenként nagyobbodik, a' beteg éjtszaka sokat izzad, és semmiképp', vagy legalább nagy alkalmatlanság nélkül, erős, száraz hurut nélkül az egészséges oldalán nem feketik, jele, hogy a' genyetség zárva vagyon, melly esetben kitanulván a' tályognak bizonyos helyét, nints más orvosság, egyedül a' kimetszés, a' kifakasztás; a' mit sokáig hallasztani nem kell;

kell; mert a' tályog egyre nevekedik, a' lélekzés nehezedik, és az év a' körüllette lévő részeket mind egyre rongálja; melyre a' beteg sorvadni, és kimondhatatlanul erőtlenedni kezd; méglen a' már megtsipősedett év a' vérrel öfzve egyeledik, és orvosolhatatlan sorvasztó hidegleléft okoz.

A' belső tályognak kifakasztása, és orvoslása a' *tüdő-gyuladásban* keltt tályognak kifakasztásával, és orvoslásával megegyez. Lásd azért a' *tüdő-tályognak kifakasztásáról* Lap. 130.

Az oldal-nyilallásban a' *fenétől* majd mindenkor kell tartani, azért ha a' gyuladás felette kemény, és az ideinkorán tett alkalmas orvoslásra semmi könnyebbülés nem következik, sem tályogot nem formál, 's azonfellyül a' beteg már az előtt is nagyon megromlott tsipős nedvekkel bővelkedett; a' fenét akadályoztatni, 's megelőzni lészzen a' főbb tziel; melyly esetben előfordulnak mind azok, melylyek a' *fenés torokfájásról* mondattattak. Lásd azért ottan Lap. 113.

Életrend. Az *oldal-nyilallás* semmi különös élet rendet nem kíván, mindenkiben megegyez a' *tüdő-gyuladásban* ajánlott élet rendével.

R E T Z E P T E K.

Nro. 72.

Végy: egy könting tisz-
titott salitromot, egy lat Ara-
biai gumma nyálkát; két lat
tengeri szőlő Syrupot; tizen-
két lat bodza virág vizet.
Egyelisd öszve, 's adgy-bé
minden 2-dik órában két ka-
nállal.

Nro. 73.

Végy: egy lat fejer málv
gyökeret; két marék fejer mál-
va levelet; vagdald öszve,
főzd elegendő vízben fél órá-
ig; szűrj-le harmadfél mesz-
szelyt; adgy hozzá egy kön-
ting salitromot, négy lat etze-
tes mézet; egyelisd öszve,
's add közönséges italul.

Nro. 72.

Ry. Nitr. pur. dr. un.
Mucilag. gum. arab. Unc.
sem.
Syrup. ribes. Unc. un.
Aqu. fl. samb. Unc. sex.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochlear.

Nro. 73.

Ry. Rad. alt. Unc. sem.
fol. — manip. duos.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. duar. sem.
adde.
Nitr. pur. dr. un.
Oximell. simpl. Unc.
duas.
m. d. p. Potu. ord.

I. Darab,

K

Nro.

Nro. 74.

Végy: Löbere süvet, fejér málna levelet, székfű virágot, bodza virágot, mindenikből két maréknyit; fél font Len-mag lisztet; vágdald öszve, főzd elegendő téjben lágy kötésnek.

Nro. 75.

Végy: tizenegy lat Marha bus levét; négy lat len-mag olajt; elegyítsd öszve all-lövellésnek.

Nro. 76.

Végy: fél könting tisztított bor követ; annyi kettős söt; tsinálj port belőlek, 's add-bé egyszerre.

Nro. 77.

Végy: egy könting mosatlan izzasztó piskoltzot; két lat tengeri bagymás etzetes mézet, annyi fejér málna Syrupot; nyoltz lat Isóp vizet. Egyelítsd öszve, 's adgy minden 2-dik órában két

ka-

Nro. 74.

Ry. Herb. melilot.
fol. alth.
fl. chamom.
— samb. aa. manip. duos.
farin. sem. lin. libr. sem.
c. m. coque s. q. Lact. in form. Cataplastm.

Nro. 75.

Ry. Juscul. bubulin. Unc. Septem.
ol. Lin. Unc. duas.
m. d. p. Enemate.

Nro. 76.

Ry. Crem. tartar.
Arcan. dupl. aa. dr. sem.
m. f. Pulv. d. p. dos.

Nro. 77.

Ry. stib. diaph. non abl. dr. un.
Oximell. squill.
Syrup. alth. aa. Unc. un.
Aqu. hyssop. Unc. quatu.
m. d. oi 2. hor. 2. cochl. suberbibendo vascul. de inf.

kanállal. Igyék reá egy find-
sia herbatét ökörfark-fű vi-
rágból, és bodza virágból.

Nro. 78.

Végy: három grán értz
kermest, egy könting arabiai
gumma port; fél könting fe-
jér nádmézet: tsinálj port be-
lőlek, 's oszd három egyenlő
részre. Adgy minden 3-dik
órában egy part, a' Nro. 77.
alatt jegyzett herbatéval.

Nro. 79.

Végy: két font lágyító fü-
veket, hat lat közönséges
szappanyt, nyoltz lat len-mag
olajt; főzd édes téjben lá-
gyító, és érlelő kötésnek.

inf. specier. fl. verbasc. fl.
samb.

Nro. 78.

R. Kerm. min. gr. tria.
Pulv. gum. arab. dr. un.
Sach. alb. dr. sem.
m. f. Pulv. divide in aequal.
part. tres.
d. oi 3. hor. Pulv. Unus,
Superbibendo un. vascul.
de Specieb. Nro. 77.

Nro. 79.

R. Spec. Emoll. p. catapl.
libr. duas.
Sapon. Lotric. Unc. tres.
ol. sem. lin. Unc. quatu.
c. m. coque s. q. Lact. in
form. Cataplastm.

AZ ÁGYÉK HÁRTYÁNAK GYU- LADÁSÁRÓL.

De Paraphrenitide.

Ha valami az oldal-nyilalláshoz hason-
ló betegség az ágyék - hártját elfogja, ak-
kor egy igen veszedelmes, kemény nya-

valya származik, melly *ágyék-hártya* gyuladásnak neveztetik.

Okai. Azon kívül, hogy minden gyuladást gerjesztő ok az ágyék hártya gyuladásnak okai közé való, ha ereit különösen erre a hártyára intézi; a' szomszéd részeknek gyuladása, avagy más előre ment forró betegség is elegendő ennek gerjesztésére.

Kezdeté. Megesmérteti magát a' közönséges gyuladózó hideglelésről, és ennek közönséges történeteiről; azután ama' tűrhetetlen fájdalomról, mellyet a' beteg a' sziv' vermetskében a' mely-tsont alatt érez. Az oldal-lágyok erőszakosan behúzódnak, mi miatt a' lélekzés megakad, és csak a' melynek felső felével igen gyorsan, aprón, felette nehéz gyötrődéssel az ágyék hártyának, és a' hasnak mozgása nélkül gyakoroltatik. *) Nevekedik ez a' gyötrő fájdalom

---

*) Nem úgy mind az oldal nyílallásban, vagy tüdő gyuladásban; ottan fél a' beteg minden mozgásától, és egyedül a' hassal segít magának a' lélekzésben; itten pedig fél az hasnak mozgásától, 's egyedül a' melynek felső felével lehel.

lom minden fohászzkodásra, köhögésre, ptrüszentésre, okadásra, és a' has' erőltetésre, a' mikor tudniillik vizell, avagy ganajlik a' beteg; szóval: a' fájdalom mind annyiszor nő, valahányszor az ágyék hártya nyomódik, mozgásban hozódik, avagy más erőltetést szenved. A' beteg azomban mind egyre bádgyad, annyira gyötrődik, mint ha mindgyárt halálnak kellene válnia; az ábrázat elhalaványúl, az inas husok, kivált az ajakak' inashusai rángatódnak, és a' mi különös, úgy huzódnak, mint ha a' beteg mindegyre nevetni akarna; szüntelen tsuklik, az érzökés kitsin, reszkető, félbenhagyó; a' külső tagok meghülnek, ez nélkül befél, végre hofzfas dühösségbe keveredik. Ezekből az ágyék hártjának gyuladását könnyű megesmérni.

Kimenetele. Az ágyék hártja gyuladás mindenkor nagyon veszedelmes nyavalya, mindazonáltal még is hol *egésségre*, hol más *nyavalyára*, hol *halálra* fordul.

Meggyógyúl, megegészesül a' beteg, ha a' gyuladás nem színte nagy, és az ágyék hártjának nem éppen felette érzékeny

részét bántya, azon fellyül ha idein korán orvosoltatik; máskor még a' leghelyesebb orvoslás mellett is megevesedik, 's más nyavalyát tsinál, a' mikor még csak nem mindenkor a' genyetség öli-meg a' beteget, minthogy a' megfakadott tályogból, a' genyetség egyre a' has üregbe folydogál, ott' megrothad, 's nyomoruságos halállal végzi-ki a' világból. Ritka szerentse, hogy a' genyetség magának másfelé a' beteg sérelme nélkül utat keressen.

Az ágyék hártya gyulladás meg is fenésedhetik, és akkor is elkerülhetetlen a' halál.

Orvoslása. Az *ágyék hártya gyulladásnak* orvoslásában semmi különös nintsen. Valamik más súlyós, és veszedelmes gyuladózó betegségekben javasoltatnak, mind azok itt' ismét elő fordulnak; tudniillik: az *érvágás, piótzázás, köpölyezés, meleg, lágyító kötések, gyakor lágyító all-lövellések, és sok lágyító, 's hivesítő orvosságok, és italok.*

Mivel pedig a' súlyós, és veszedelmes gyuladásoknak főbb orvoslása a' vér letsa-

polásban állapotodik-meg, és az ágyék hártya gyuladás azok közül való, itten sem kell a' vért sajnálni, kivált az első letsapolással; mert ha mindgyárt gyengének, és erőtlennek látzatnék is a' beteg, még is mind addig kell azt gyakorolni, méglen az ér-szőkés szabadabb, és lágyabb lesz, és a' fájdalom a' többi veszedelmes környülállásokkal tágúl; melly kedvező változásokra, kivált ha állandóság maradnak, lehet egészséget reményleni.

A' piótzázást, és köpölyezést az egész test körül vagy az ér vágások közt, vagy mindgyárt utánna kell megtenni. A' meleg lágyító kötéseket pedig, és a' gyakor lágyító all-lövelléseket mindgyárt a' nyavalya eleivel kell kezdeni.

A' belső lágyító, 's hivesítő orvosi szerekből gyakran, de mindenkor keveset kell beadni. Nro. 80—81. (*Lásd a' tüdő gyuladásról* Nro. 61—66. *az oldal nyilallásról* Nro. 72—73.)

Ezek után ha a' gyötrő fájdalom nem távozik; a' fájó hely körül hólyag huzó fla-

strom

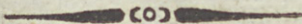

sirom tetetődjék. Erre néha hirtelen elvész a' fájdalom, 's meggyógyúl a' beteg.

Ha ezek nem foganatosok; vagy meggenyetségesedik, és ritka szerentse, ha azután belőle kigyógyúl a' beteg; vagy, a' mint fellyebb mondatott, megfenesedik kéz halállal.

Különös jegyzéft érdemel az, hogy az ebben a' nyavalyában elő jönni szokott erőltetés, és okadás által meg ne tsalódjék az orvosló; ne talántán a' gyomorban heverő undokságnak tulajdonítván ezt az erőltetést, és okádást, a' betegnek kéz veszedelmével okádató szerekkel ötet halál torkába taízítsa.

Életrend. Az ágyék hártya gyuladás az élet rendben semmi különöft nem vár, tökéletesen megegygyez, 's megelégszik a' tüdő gyuladásnak, az oldal nyilallásnak, és általlyában a' közönséges gyuladozó hidegnek élet rendével, 's módjával.

R E T Z E P T E K.

Nro. 80.

Végy: egy könting salitromot, két lat Arabiai guma nyálkát; három lat fejér málvá Syrupot, tizennégy lat bodza virág vizet. Egyelitsd öszve; 's adgy minden órában fél findsiával.

Nro. 81.

Végy: két lat fejér málvá gyökeret; vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig; azután adgy hozzá egy marék ökör-farkfű virágot; egy lat reszelt édes gyökeret, hadd álljon forrón egy fertályig, azután szűrj-le másfél megszelyt; 's adgy-bé minden órában fél findsiával.

Nro. 80.

Ry. Nitr. pur. dr. un.
Mucilag. gum.arab.Unc.
un.
Syr. alth. Unc. un. sem.
Aqu. fl. samb. Unc. Septem.
m. d. oi hora 1/2 vasculo.

Nro. 81.

Ry. Rad. alth. Unc. un.
c. coque s. q. aqu. font. p.
1/2 hor.
dein adde
flor. Verbasc. manip. un.
Rad. liquirit. ras. Unc.
sem.
m. relinque adhuc in ferv.
infus. p. 1/4 hor. colat.
libr. un. sem.
d. u. sumat oi hor. 1/2
vasculo.

A' lágyító kötéseket, és all-lövelléseket lásd a' tüdő gyuladásról Nro. 63—64. az oldal nyilallásról Nro 74—75.

A KÖZÉP HÁRTYA; A SZIV
ZATSKÓ, ÉS A SZIV GYULADÁSRÓL.

*De Mediaſtini, Pericardii, et Cor-
dis Inflammatione.*

A' közép hártya gyuladást meg lehet esmérni a' közönséges gyuladózó hideglelésről; a' közép - mely körül lévő nagy héségről, tompa fájdalomról, és száraz hurutról.

A' sziv zatskó gyuladást a' közönséges gyuladózó hidegleléshez szökött ájulásokból, és nyughatatlanságokból lehet kitanulni: azon fellyül a' beteg a' bal felén nem feketik, sziv dobogást szenved; igaz, hogy a' sziv környékben lévő fájdalom türhető, de a' kitsin, gyors, rendetlen ér-szökés a' többi rettentő történetekkel elégségesen kinyilatkoztattyák sulyát, 's veszedelmét.

A' sziv gyuladásban a' közönséges gyuladózó hideglelésen kívül a' beteg sziv körül, valami tompa, szorongató fájdalmat, és nagyobb szokatlan héséget érez, a' sokat gyötrődik, és ájúl, az élet ér-szökés azon kívül, hogy igen gyenge, felette gyors, rezkető, és szüntelen változó.

Okai,

Okai. Ugyan azok az okok, mellyek tüdő gyuladást, vagy oldal nyilallást okozhatnak, okozzák, 's gerjesztik a' közép hártya; a' szív zatskó, és a' szív gyuladásokat is. Ugy a' megrekedett hó szám, jeles elmebéli indulatok, a' szomszéd részeknek gyuladása, a' vízfsza vertt kiütések, a' hevető ételek', és italokkal való vízfsza élés, 's a' t.

Kezdete. Kezdődik mind az egyik, mind a' másik a' leirtt három gyuladásokból a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és ennek történeteivel; hozzá szegődnek a' mindeniknek tulajdon előbb elzámolt történetei; mellyekből azután megesmérteti magát ez, vagy amaz a' gyuladás.

Kimenetele. Végződik mind az egyik, mind a' másik *egésséggel*; más *nyavalyával*; vagy *halállal*.

Orvoslása. Ha idein korán esik a' rendes orvoslás, és a' természet külömben jó, a' gyuladás is nem éppen felette nagy; elfozlódik, vagy a' megemésztdött gyuladás' matériája izzadással, és zavaros vízzel-

tel

tel, (azután seprűt szállít az edény fenekére,) vagy más ürítéssel megyen-ki a' tefiből.

Ha pedig a' gyuladás még a' leghelyesebb orvosságokra sem enged, hanem megvesedik; akkor a' genyetség a' körül lévő részekre veszedelmesen kjönti magát, melly eleinten más nyavalyát, végre halált okoz; valamint ha a' meggyuladott rész megfenesedik, akkor is elkerülhetetlen a' halál.

A' leirtt közép-hártya, *sziv zatskó*, és *sziv gyuladásoknak* semmi különös orvoslások nintsen. A' bőv érvágás, az all-lövelések, a' lágyító kötések, és a' sok hivesítő, 's lágyító orvosságok, 's italok, orvosságai. Azért belső orvosságúl lásd a' *tüdő gyuladásról* Nro. 61—66. az *oldal nyilallásról* Nro. 72. az *ágyék hártya gyuladásról* Nro. 80—81. külső lágyító kötéseknek, és all-lövelléseknek lásd a' *tüdő gyuladásról* Nro. 63—64. az *oldal nyilallásról*: Nro. 74—75. Közönséges italul: a' *tüdő gyuladásról* Nro. 62. az *oldal nyilallásról* Nro. 73.

Élet rend. Valamint az orvoslás nem különös, hanem közönséges a' *tüdő gyuladás'*, és *oldal nyilalláséval*, ugy szinte az

élet

élet rend sem kíván semmi különöft, hanem közönséges a' most nevezett nyavalyáknak élet rendével, 's módgyával.

A' M Á J G Y U L A D Á S R Ó L.

De Hepatitide.

Hogy a' gyakrab, és veszedelmesebb gyuladások közé való máj gyuladás sokaktól sokszor meg nem esmértetik, az az oka, hogy a' máj gyuladás nem szokta mindenkor egyenlő történetekkel magát kinyilatkoztatni; hanem a' gyuladásnak némiségéhez, a' májnak a' körülette lévő részekkel való öszve foglalásához, és a' tulajdon részeinek nagyobb, vagy kisebb érzékenységéhez képest külömb külömbféle történetekkel nyavalygattya a' beteget. Ez a' történeteknek külömbözése ki fog tetfzeni utóbb, jelesen a' mikor a' májnak felső, boltos szine' meggyuladásáról, és annak alsó, kivájt része' gyuladásáról lészzen a' szó.

Okai. A' máj gyuladás kiváltképpen az egészséges, vérmes temperámentumukat késérti, kik a' szokott vér letsapolásokat el-

mulasztyák ; vagy kiknél az ilyen természeté lett vér kiürülések megrekedtek. Gerjeszthetik a' máj gyuladáft a' közönséges gyuladáft gerjesztő okok , de legközönségesebb oka a' kihevült testnek hideg itallal, hideg feredéssel, avagy más akár mi mód lett hirtelen meghütése, a' kemény elnyögött harag, főképp' ha valaki mindgyárt eszik, vagy iszik utánna; a' májban feneklett tsipős epe, vagy más tsipős matériának oda lett által vétele; a' májban, avagy az epe hólyagban nőtt kövek, a' szomszéd gyuladások, hirtelen elfojtott hasmenések, és az oldallágyokban bégyökerezett régi nyavalyás fogyatkozások; végre a' külső erőszak: a' sebesítés, ütés, és esés, a' felette erőszakos okadások. 's a' t. Ezek, 's több ilyenek szoktak a' máj gyuladásnak legközönségesbb gerjesztő okai lenni.

Kezdeté. A' máj gyuladás kezdetét a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és annak történeteivel veszi. Meglehet pedig esmérni arról, hogy a' beteg a' jobb oldallágyban valami nehézségről panaszkodik; ugyan ott' valami tompa fájdalmat érez; a' nyomást

máft éppen ki nem állja, hanyatt, és jobb oldalán könnyebben fekszik, bal felén pedig éppen nem, vagy nehezen fekhetik; a' lélekzést többnyire bal melyével teszi; a' levegőnek bészívása fáradságos, a' kilehellés ellenben könnyű, szározan köhög, a' száj keserű, kizáradt; nagy a' szomjuság, és a' forró hőség, nem a' gyomorban heverő, inkább a' vérben ufzkáló epétől; a' gyomor fáj, émeleg, böfög, a' hányás erőlteti; epét, és ételt, a' mit magához vesz, okádik, mellyre inkább nehezül, sem hogy könnyebednék a' beteg; az oldal-lágyok a' hassal együtt megfeszülnek, a' ganajlás fenakad, keveset, zsirosat, sáfrán színűt, seprűset vizellik; a' sárgaság elfutya egész testét, és illy móddal, a' mint a' szomszéd részek többet, vagy kevesebbet szenvednek a' máj gyuladástól, hol több, hol kevesebb történetek fordulnak elő, mellyekből megesmérteti magát a' máj gyuladás. Már a' felső, boltos része gyuladott-e meg a' májnak, avagy az alsó kivájt szine, következendők tanítták.

Ha a' májnak felső boltos szine gyuladott-meg, akkor a' beteg hol nagyobb, hol kisebb feszült, nyilalló, 's égető fájdalmat tapasztal a' máj környékben, melly egész a' nyakig felhat, és minden bélehellésre, és köhögésre nagyobbodik, ugy, hogy a' vigyázatlanabbak oldal nyilallásnak tartanak, (leginkább tapasztallya ezt a' fájdalmat a' beteg, ha a' máj alulról felemeltetik) a' külső nyomást, néha még a' fedezőt sem szenvedheti-meg; a' bal felén való fekvést nehezelteli; sokszor egyik felén sem feketik; a' jobbról a' balra való fordulás, nem különben a' kinyújtózás majd lehetetlen, a' hátán kell néki feküdni, a' lélekzés elnehezül, 's egyedül a' bal tüdővel vetetődik; az ér-szökés hol kemény, hol puha, hol gyors, hol lassu, sokszor kitsin, és fefzes; kevés a' vizellet, és tüzes.

Ha a' gyuladás az alsó kivájt felét gyötri a' májnak, akkor a' fájdalom kitsin, és inkább valami tompa nehézségnek lehet mondani, melly is a' bélélekzésre, fordulásra, és a' külső nyomásra nem annyira gyarapodik, hanem az ábrázat, és a' szemek az
egész

egész testtel elsárgulnak, az élet ér közönségesen puhább, a' vizellét, és ganajlat epés; a' beteg belső égetésről, és valami puffadt telltségről panaszolkodik. Most láthatni a' külömbséget azok közt a' történetek közt, mellyeket akkor tapasztalhatni, midőn a' májnak felső, boltos szine meggyulad, és azok közt, mellyeket akkor láthatni, a' mikor a' májnak alsó, kivájt része gyuladott-meg.

Kimenetele. Veszedelmes általlyában minden *máj gyuladás*, kivált ha a' betegnek nedvei is tsipősek, ha valami régi fogyatkozás vagyon a' májban, avagy ha más valami veszedelmes hidegteleléssel, és járvány nyavalyával vagyon egybe kaptsolva. Mindazonáltal ha a' gyuladás tűrhető, ha a' máj külömben ép, és egészséges vólt, sem ollyas tsipős matéria a' testben nints, melly a' gyuladást gonofzitaná, jó a' reménység, lehet bizni, hogy a' természeti, és az orvosi segedelemre a' gyuladás elmulik; a' mi is ha megcsik, vagy elofzlással, vagy a' mi közönségesebb, sűrű, seprűs vizellettel, arany-ér, vagy or-vér folyással, sok nehéz

büzü veretékkel, sárga, néha véres hasmenéssel, és sárgás pökdözéssel fog meg-esni.

Ha pedig megevesedik a' máj, a' mi némellykor igen szaporán megtörténik, akkor az évnek a' tefiből való szerentsés kiűtasítása, vagy a' szomszéd részekre való kiöntése majd egészséget, majd más nyavalyát, vagy éppen halált hoz; ugy, ha a' kemény máj gyuladást a' fene megfzöki, akkor is halál a' vége.

Orvoslása. A' máj gyuladásnak orvosságában az érvágás, a' piótzázás, és köpölyezés a' főbb orvosi segítségek; azután az all-lövellések, a' lágyító kötések, és a' belső gyengén hivesítő, oldó, vékonyító, és lágyító orvosságok, és italok.

Az érvágások a' gyuladásnak nagyságához, a' betegnek erejéhez, és a' gerjesztő okokhoz legyenek mérve. A' köpölyek, és a' vér-szipók a' szenvedő részre rakassanak, és ha az arany-ér kidagad, azt is meg kell piótzázni.

Közben még a' meleg kötések Nro. 82. a' szenvedő részre rakatnak, gyakrabban lágyító all-lövellések adassanak. Lásd. Nro. 83.

A' belső orvosságok legyenek gyengén hivesítő, vékonyító, és lágyító szerekből készítve; lásd Nro. 84. Közönséges italul pedig kedves a' savóból, és etzetes mézből készített ital, avagy az árpa lév etzetes mézzel.

Ezek ha a' hast elegendőn meg nem lágyítanak, tisztított bor követ, tamarindust, és Mannát kell hozzájuk adni. Lásd Nro. 85. Mellyekre azonnal meglágyúl, és a' belekben heverő undokság rendesen kivitetődik, 's illy móddal, ha különben egészes testel birt. az előtt a' beteg, és semmi nints, a' mi gonofzitaná a' különben türhető gyuladást, közönségesen elmulik a' máj gyuladás, melly is vagy epés, néha kevés vérrel keveredett has menéssel, vagy sok tsipős, sűrű, seprűs vizelettel, vagy or-vér folyással, vagy nagy izzadásra távozik.

Az orvoslást mind addig félben nem kell hagyni, méglen minden fájdalom, minden kedvetlen érzés a' májból ki nem takarodott, és a' vele járó közönséges gyuladózó hideglelés minden történeteivel meg

nem szűnt; ne talántán a' májban vízfűzmaradna valami még olly kevés matéria, melly azután alkalmatosságot adhatna a' dugulásokra, öfzve nölésekre, epe kövekre, és más több ezekből származandó nyavalyás fanyalgásokra. Az öfzi epés hideglelések után, mellyek könnyű máj-gyuladással szoktak járni, az ilyen nyavalyás maradványokat találni, nem ritkaság.

Sokszor minden segedelmet megtzáfól a' máj-gyuladás; meggenyetségesedik, tályogot formál. Azért mihent a' máj-gyuladás három napnál tovább tart, és szellyel nem ofzlott, sem más üresedésekre nem távozott, méltán lehet felőle gyanakodni. A' gyakrabban borzadások, és a' többi történeteknek változása, a' fájdalomnak alábbhagyása, melly helyett a' beteg inkább lütlefért, és nehezséget érez a' szenvedő részben, a' nagy elbádgyadás, az olthatatlan szomjuság; végre a' megevesedett helynek feldagadása, és az emészto hideg, elegendő tanúi a' meggenyetségesedésnek.

Valamint az érlelésnek első jeleit látni, arra kell minden tehetséget fordítani,
 hogy

hogy mind külső, mind belső szerekkel az érlelés siettesék. Külső érlelő szereknek nagyon foganatos az *oldalnyilallásban* ditsértt érlelő kötés. Lásd Nro. 79. Belől pedig a' *tüdő-gyuladásban* Nro 66. avagy az *oldalnyilallásban* javaslott orvosi szerek Nr. 73.

A' megképzült tályog vagy az egéfs májt megemészti, vagy kifakad a' has üregbe, vagy a' máj, és epe hólyag ísőkön a' belekre folydogál, avagy a' máj vér erekből a' nagy vér-érbe, 's így egyenesen a' vérbe öntődik, avagy, ha a' tályog a' májnak külső színén formáltatott, öszve nyől a' has hártáival.

Mikor a' máj megemészttődik, akkor a' gyógyíthatatlan hoszfzas sorvasztó hideglelés, és az innénd következett majd türhetetlen szomjuság, kimondhatatlan nagy bádgyadság, haspuffadás, és a' szörnyen büdös hasmenés ölik-meg a' beteget.

Szinte illy szomorú a' vége akkor is, a' mikor a' tályog a' hasüregbe fakad, 's oda önti a' genyetséget; semmifelé nem lévén kimenetele, meggyül, és a' többi nedveket is megvesztegeti.

A' mikor a' genyetség a' máj, és epe hólyag tsöket által cfzi, 's magát a' bélekbe önti, akkor szörnyü büdös genyetséges okadások, vagy has menések gyötrik a' beteget; 's ennek az esetnek is tsak hamar halál a' vége. Egyedül akkor lehetne valami reménység, ha ez a' bélben való kiöntés előbb, hogy sem a' genyetség egészen megromlott, történnék; minthogy a' jó indulatü genyetség a' ganajlat' úttján szerentsésen ki ürülhetne.

A' szörnyü bádgyadások, a' gyakor ájulások, a' testnek megzavarodott munkálkodásai, a' mindenképp' rosz ér-szökés a' genyetséget a' nagy vér éren a' vérbe szököttnek jelentik. Ebben az esetben is alig szerzik-meg az egészséget az orvosi szerek; hanem ha olyanok, mellyek az erőket éllesztik, a' rothadást hátrállják, a' megvesztegetett nedveket helyre hozzák; az életet valamennyire hufzhattják, fentarhattják.

Ha a' tályog a' hashártyával öfzve nőtt, akkor a' szembetünö daganatot ki kell fakasztani; külömben az etető szerekkel mind addig kell etetni, méglen a' tályog kinyilik; melly-

mellyből ha jó indulatú genyetség foly, és a' tályog annak rendje szerént belső, és külső orvosságokkal, lásd Nro. 86—87. gyógyittatik, reménységgel lehet lenni. De ha megromlott, бүдös, gonosz indulatú nedvesség bugyog a' tályogból, akkor a' beteg lassankint elfonnyad, 's meghal. A' tályog kifakasztást tehát nem jó hallasztani, mivel a' genyetség megromlik, de útát is tsinálhat másfelé magának.

Ha a' máj-gyuladás megfenesedik, a' beteg meghal. Meg szokott pedig fenesedni, ha a' közönséges gyuladózó hideg kemény, erős, ha a' máj-gyuladást okozó okok annyira akaratosak, hogy a' vérnek a' máján való általmenetelét tellyességgel akadályozzák; akkor a' vértől duzzatt eretskék még nagyobbban kidagadnak, fel-patannak, és a' vér az epével együtt kiöntődik, és a' beteg meghal.

Ennek a' szomorú kimenetelnek előjáró postái: a' nagy nyughatatlanság, és hánkolódás, az okádás, a' véres, vagy más-kép' megvesztegetett бүдös, zöld, avagy feketés epe hasmenés, a' szünetlen tsuklás,

a' türhetetlen nagy héség, a' nagy tseppekben szedett hideg veréttel, az olthatatlan szomjuság, a' gyenge, refzkető, rendetlen érzökés, a' hirtelen elhalaványodás, és a' majd kézfz halál.

Életrend. Az életrend sem kíván, sem tilt egyebet, tsak a' mik kívántatnak, és tiltatnak más gyuladozó nyavalyáknak életrendében, 's módjában.

R E T Z E P T E K.

Nro. 82.

Végy: két font lenmag lisztet; főzd elegendő edes téjben lágy kötésnek, azután adgy hozzá két könting porrá törtt kámfort; egyelítsd össze lágy kötésnek.

Nro. 83.

Végy: két marék buza korpát, főzd elegendő vízben egy fertály óráig, adgy hozzá egy marék székesvívirágot, hadd álljon még forrón egy fertályig. Szűrj-le tizenkét latot, és adgy hozzá

zá

Nro. 82.

℞ Farin. sem. lin. libr. duas. coqu. s. q. lact. in form. catapl.

dein. adde

camphor. pulv. dr. duas. m. d. p cataplasm.

Nro. 83.

℞. Furfur. tritic. manip. duos.

coqu. s. q. Aqu. p 1/4 hor. dein. adde

fl. cham. V. manip. un. relinque in ferv. infus. p 1/4 hor.

Co-

zá egy könting salitromot,
bat lat lenmag olajt. Egye-
litsd öszve, 's add all-lö-
wellésnek.

Nro. 84.

Vegy: három lat pörje
gyökeret, két lat Skorzonera
gyökeret; vagdald öszve, főzd
elegendő vízben három fer-
tály óráig; szűrj-le másfél
metszszelyt, 's adgy hozzá
két lat tritrom levet; annyi
málna Syrupot. Egyelitsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában fél fndsányit.

Nro. 85.

Vegy: négy lat tamarin-
dus gyümöltset; két lat pör-
je gyökeret, vagdald öszve,
főzd elegendő vízben három
fertály óráig; azután olvasz-
el három lat váloasztott Man-
nát, három könting bor kö-
vet; szűrj-le egy metszszelyt,
adgy hozzá három lat tenge-

ri

Colat. Unc. sex.

adde

Nitr. pur. dr. un.

ol. sem. lin. Unc. tres.

m. d. p Enemate.

Nro. 84.

 R. Rad. gramin. Unc. un.
sem.

— Scorzon. Unc. un.

c. m. coque s. q. Aqu.

 p $\frac{3}{4}$ hor.

Colat. libr. un. sem.

adde

Suc. citr.

 Syr. rub. id. aa. Unc.
un.

 m. d. oi. 2 hor. $\frac{1}{2}$ vas-
culo.

Nro. 85.

 R. Fruct. Tamarind. unc.
duas.

Rad. Gramin. Unc. un.

 c. m. coque s. q. aqu.
font p $\frac{3}{4}$ hor.

deinde dissolve.

Mann. elect. Unc. un. sem.

Crem. tart. dr. tres.

Colat. libr. un.

ad-

ri szőlő Syrupot. Egyelitsd
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában fél-findsiányit.

Nro. 86.

Végy: egy lat kerefsztfü
gyökeret, egymarék apró boj-
torján füvet, annyi arany
veszszöt, vagdald öszve, 's
főzd elegendő vízben fél-ó-
ráig; szürj-le egy meszszelyt,
azután adgy hozzá két lat
árva leány haj Syrupot, an-
nyi etzetes mézet. Egye-
litsd öszve, 's adgy-bé min-
den 2-dik órában fél find-
siányit.

Nro. 87.

Végy: Rutát, oroszlány
talpú füvet, és tsengő virá-
got, mindenikből két marék-
kal; vagdald öszve, főzd-
meg borban, 's add bé-fets-
kendezni.

adde

Syr. ribes. Unc. ün. sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 va-
sculo.

Nro. 86.

R. Rad. polygal. amar.
Unc. sem.

Herb. agrimon.

— Virg. aur. aa. man.
Un.

c. m. coque s. q. aqu.
font, p 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde

Syr. Capill. Vener. 1

Oximell. simpl. aa. Unc.
un.

m. d. oi. 2 hor. 1/2 va-
sculo.

Nro. 87.

R. Herb. Rut.

— alchimill.

fl. hyperic. aa. man. du-
os.

c. m. d. Spec. in Vino
coquend. p injectione.

A GYOMOR GYULADÁSROL.

De Gastritide.

Ha valaki a' gyomorban egy húzom-
ban égető, és nyilalló fájdalmat érez, és
mindent, valamit csak le-nyel, nagy gyötrő-
dések, és sok tsuklások közt megint ki-o-
kád; *gyomor gyúladásban* lenni mondatik.

Okai. Való, hogy álmétkodva kell ki-
nek-kinek a' természetnek bölts gondvise-
lésén és rendelésein megállapodni, hogy a'
közönséges gyuladozó hideget gerjesztő o-
kokon kívül a' mindennapi temérdek okok
közt olly ritkán látni gyomor gyuladást.
Azomban véletlen megesik, hogy a' felet-
te kihevült testel egy hideg ital, a'vagy
hideg feredő gyomor gyuladást serkentsen.
Nem külömben a' *tsipős epe*, és más a' gyo-
morban fészkelt tsipős undokság, a' mé-
reg, és más éles, hegyes elnyelt testek,
gyomor geleszták, hevétő, fűszerfzamos, a'
vagy nehezen emészthető élelmények, úgy
szintén a' meleg, forró ételekkel, és ita-
lokkal való vízfzazelés, a' felette erős okád-
tató, vagy hashajtó orvosságok, a' tesznek
kül-

külső színéről a' gyomorra által tétetett köszvényes, rühes, orbántzos, 's más e'féle tsipösségek néha többszer is, mint gondolni, *gyomor gyuladást* gerjesztenek.

Kezdeté. Azonkívül hogy a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és annak történeteivel kezdődik; a' beteg a' gyomorban szünetlen égető, és keményen nyilalló fájdalmat érez, mindent, a' mit le-nyel, szörnyű fájások, égető öklelődések, és tsuklások közt megint kiokád; a' fájdalom néha olly gonosz, a' sziv vermetskének öszve huzódása olly sokáig tartó, hogy a' beteg elhalaványodván az ájulások közt fél holtan állittatik; ekkor az élet érverés is, melly egyéb iránt kemény, és gyors szokott lenni, egészen elnyomattatik, és olly kitsiny, refzkető, hogy tsak alig lehet belőle valamit észre venni. A' szemek bé esettek, a' szomjuság olthatatlan, a' bádgyatság, melly ugyan más gyuladásoknál is szembe tűnő, itt' kivált szokatlan nagy. Az ezelődés, és más ijesztő történetek, a' mint a' gyomor nagyobb, vagy kisebb részében gyuladott-meg, hol számosabban, hol kevesebb számmal jelennek-meg.

Nints szó arról a' *gyomor-gyuladásról*, melly minden fájdalom nélkül sompolyog; melly is olly szörnyű, hogy semmi időt sem enged, hanem tüftént megfenesedik, 's sírba dönti a' beteget.

A' gyomor-gyuladás kevés napok múlva, némellykor kevés órák alatt halálos lehet; tehát nagyon veszedelmes nyavalya. Független a' veszedelem a' gyuladásnak nagyságától, a' meggyuladott résztől, a' betegnek állapotjától, a' gerjesztő okoktól, és az ezekből eredett történetektől. Ugyan is legveszedelmesebb a' gyomor-gyuladás, ha lenyelt méregtől, erős okádtató, vagy has-hajtó szerektől, avagy a' gyomornak hirtelen meghűtésétől származik.

Kimenetele. Végződik a' vissza nyert *egésséggel*; más *nyavalyával*, avagy *halállal*. *Egésséggel*: Ha az idein korán tett rendszer orvoslásra a' nyavalyát tsináló matéria megemésződik, és a' szokott bíráló úton a' testből ki-ürül; p. o. ha az okadás lassankint szűnik, 's el-áll, a' fájdalom a' gyomorban kitsínyedik, a' has magától megindul, az érzökés emelkedik, és szabadabb kezd

kezd lenni, és ezekre a' beteg napról napra könnyebedik.

Ellenben, ha ama' szörnyű fájdalom enged ugyan, de a' nyughatatlanság, az ájulások, és az okádások meg-maradnak, és nem sokára az érzökés is, melly valamennyire engedett vólt, megint gyorsabb kezd lenni, és a' beteg valami alkalmatlan nehézséget érez a' gyomorban, mellyhez csak hamar oda tsufznak az evesedésnek fzikott történetei, bizonyos lehet kiki a' gyomor gyuladásnak meg-ge nyetségesedéséről, a' tályogról.

Ebből ritka szerentsével gyógyul-ki valaki; mindazonáltal, ha a' tályog a' gyomorban fakad, hogy a' genyetség vérrel egyeledve részferint okádással, részferint pedig az hason ürülhet, jó vége lehet. Vagnak arról is példák, hogy a' genyetség által ette magát a' has hártján, és a' beteg illetén nyomoruság mellett sok efszendő-kig el-fanyalgott. —De ha ugy fakad a' tályog, hogy a' genyetség a' has üregbe öntődik, akkor bizonyos a' halál. Nem különben, ha a' genyetség a' szomszéd rész-

ket talállya meg-rágni, rettentő vér folyásokot okoz, mellyek el kerülhetetlenné teszik a' halált.

Sokszor meg sem is evesedik, hanem valami kemény, egyenetlen daganattá, vagy is mirigygyé válik a' gyomor gyuladás. E' nagyon szomorú sors; mert minden ételre mind addig gyötrődik a' nyomorult, még ki nem okádja; 's eképp' el bádgyad, el szárad, és végre majd éhel hal-meg.

Ez a' nem-fájó kemény, egyenetlen daganat, vagy is mirigy, ha meg-rákfenesedik, a' kimondhatatlan szörnyű fájdalmak, és szörnyű okádások, mellyek minden leg kevesebb ételre, és italra gyarapodnak, a' "beteget majd majd kétségbe ejtik. Ezt az igazán szomorú esetet semmi meg-nem orvosollya; a' vizsgáltság enyhítheti, míg a' halál keserves életének véget vet.

A' *fene*, mellyre a' gyomor, és bél gyuladás sokkal hajlandóbb, hogy sem a' genyetségesedésre; nem soká nyomorgattya a' beteget, hamar ki szállittya a' világból.

Orvoslása. A' gyomor gyuladásnak leirtt veszedelmes kimenetelei elegendő ösztönül lehetnek, hogy orvoslása ne hallatodgyék, hanem mentől előbb a' leghathatósbb szerek által gyógyittassék. Ennek okáért, míg az el öszlatáshoz reménység lehet, a' vért nem kell sajnálni, háromszor, négyszer, sőt többszer is, míg az okadás tsilapodik, és a' fájdalom szelidül, eret kell vágni. Az ér-szökésre itt éppen nem sokat kell ügyelni, akár mi kitsinynek, és gyengének láztattassék is. A' külső tagok' meg-hütésétől, még a' gyakor ájulásoktól sem kell tartani.

A' vér letsapolások után az egész gyomor-tájt meg kell piótzázni, a'vagy köp-pölyezni; azután pedig meleg lágyító kötésekkel kell az egész gyomort, és hast párolni; legjobb e' végre a' len magból, és opiumból készített kötés. Lásd Nro. 88. Ezekre ha négy, öt, vagy hat órák alatt tapasztható könnyebbülés nem következik, tüstént hólyag-huzó flasirommal kell a' gyomort bé borítani, és minden második órában a' lágyító all-lövelléseket folytatni.

Lásd

Lásd Nro. 89. Langyos láb-feredők is nagy haszonnal rendeltetnek.

Belől minden leg kevesebbé izgató szer ártalmas, azért a' Salitromnak, a' salamiáknak, az etzetes méznek, 's több illyeneknek itten nintsen helyek; a' mindenkor kitsiny mértékkel adandó lágyító szerek leg alkalmasabbak: a' sálep gyökérből készült orvosságot leg könnyebben bírja meg a' gyomor. Lásd Nro. 90.

Valamint más nyavalyáknál, úgy a' gyomor gyúladásban is leg szerentsésében gyógyít az, ki a' gerjesztő okot keresi, hogy mennyire a' környülállások engedik, azt el ronthassa; a' mint is, ha lenyelt méregtől, avagy más tsipösségtől támodott; a' mondola olajnál, a' vízben fel oldott arábiai gummánál alig találni foganasabbat. A' megrekedett hó számból, a' testnek külső szinéről vízfsza vertt ki ütésekből, láb-köszvényből béhegett fekélyekből 's a' t. eredett gyomor gyuladást ezeknek szapora vízfsza állítása orvosolja-meg.

A' mikor a' gyomor gyúladás a' láb-köszvénytől, avagy más tsipös nedvek-

től eredett, akkor a' vér letsapolásokkal képesen kell bánni; minthogy az ilyen esetben még más bővebb kiürítések is az all-lövelléseken kívül ártalmasak.

Ezzel a' móddal néha tsak hamar meggyógyúl a' gyomor gyuladás; éppen hogy valami kényesebb érzékenysége, a' vagy görtsös állapotja marad-meg a' gyomornak, mellyet a' mondola-téj, és az opium elvéfzen. Lásd Nro. 91.

Már most szükségesek a' gyenge has-hajtók, hogy az eddig az ideig meggyült epés, és más ifzapos undokság ki öblétesék. Lásd Nro. 92.

Ha a' *gyomor gyuladás* elnem ofzlódik, 's megtalál evesedni, akkor mind belől, mind kívül ollyas lágyító orvosságokkal, és gyenge tápláló szerekkel kell a' beteget tartani, mellyek a' gyomort minden erőltetéstől kéméllyék. Ezzel a' móddal egy felől a' gyomornak izgatása akadályoztatik, melly uj gyuladást okozhatna; másfelől pedig a' tályognak a' gyomorban való kifakadása sürgettetik; mellynek következései már fellebb leirattak.

Ha

Ha meg-mirigyessedt a gyomor gyuladás, mivel ekkor a gyökeres orvoslásról gondolkodni sem lehet, amaz intés szerint: *hol az Orvos nem segíthet, ne ártson*, csak arra kell minden tanács adást intézni, hogy semmi olyast ne javasoljunk, ne tselekedgyünk, mellyel árthatnánk. Egész tárgyunk legyen gyenge eledelekkel, tápláló all-lövellésekkel az életet hofszabítani.

A *Rákfene* sem vesz-bé gyökeres gyógyítást; a betegnek keserveit könnyen emészthető eledelekkel, és tápláló all-lövellésekkel enyhíteni, és a képtelen fájdalmakat opiummal palástolni, a kötelesség.

Életrend. A gyomor-gyuladásnak-is az élet-rendje, a mi más gyuladózó nyavalyának, tudniillik, hogy a beteg mértékletes melegben magát tartsa, és minden szivre ható indulatoktól magát ójja; jeles az is, hogy más gyuladózó nyavalyákban a sok hivesítő, 's lágyító italokban válogatni lehet, szintén ugy az étkekben is több féliek adattathatnak; de a gyomor gyuladás a sálepéből készített főtt víznél, 's savónál, és árpa kásából tsinált lévnél egyebet alig szen-

ved-meg, mindent kiokádik; 's ezeket is, hogy ki ne okádgya, képesen; az az gyakran, de kitsiny mértékkel, és lágy melegen kell adni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 88.

Végy: másfél font len-mag lisztet; fél font belénd fü levelet; vagdald öszve, főzd édes téjben lágy kötésnek, azután adgy hozzá husz grán opiumot; egyelitsd öszve, 's add lágy kötésnek.

Nro. 89.

Végy: egy lat fejér málnva gyökeret, egy marék fejér málnva levelet, vagdald öszve, főzd fél óráig; szűrj-le tizenbat latot, adgy hozzá nyoltz lat len-mag olajt, egyelitsd öszve, 's add allövellésnek.

Nro. 90.

Végy: husz grán sálep gyökeret, vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig; szűrj-

Nro. 88.

Ry. Farin. sem. lin. libr. un. sem.
fol. hyosciam. libr. sem.
c. m. coque s. q. Lact. in form. Catapl.
deinde adde
Opii pur. scr. un.
m. d. p. Cataplasmate.

Nro. 89.

Ry. Rad. alth. Unc. sem. fol. — man. un.
c. m. coque s. q. Aqu. font. p. 1/2 hor.
Colat Unc. octo.
adde.
ol. sem. lin. Unc. quatu.
m. d. p. Enemate.

Nro. 90.

Ry. Rad. salep. scr. un.
c. coque s. q. Aqu. font. p. 1/2 hor.

Co-

szűrj-le egy meszszelyt, 's
adgy hozzá két lat szent Já-
nos kenyér Syrupot. Egye-
litsd öszve, 's adgy-bé min-
den órában fél fndsianyt.

Nro. 91.

Végy: két lat édes mon-
dolat, annyi dinnye magot,
ésinálj mondola tejet két mesz-
szelyt, adgy hozzá opiumot
két gránt, és két lat fejér
nádmézet. Egyelitsd öszve,
's adgy minden órában fél
fndsianyt.

Nro. 92.

Végy: három lat válasz-
tott Mannát, annyi tamarin-
dus buft, egy lat tsudálatos
sót; egyelitsd öszve, 's ol-
vazd-el elegendő forró viz-
ben; szűrj-le egy meszszelyt;
adgy hozzá txitrom lév Sy-
rupot három latot; egyelitsd
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában fél fndsianyt.

Colat. libr. un.

adde

Syr. diacod. Unc. un.

m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 91.

℞. Amygdal. dulc.

sem. melon. aa. Unc. un.

f. s. a. Emuls.

Colat. libr. duar.

adde.

Opii pur. gr. duo.

sachar. alb. Unc. un.

m. d. oi. hora 1/2 vasculo

Nro. 92.

℞. Mann. elect.

Pulp. tamarind. aa. Unc.

un. sem.

sal. mir. Glaub. Unc. sem.

m. solve in Aqu. ferv. q. s.

Colat. libr. un.

adde.

Syr. acetos. citr. Unc. un.

sem.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

A LÉP GYULADÁS RÓL.

De Splenitide.

Ama' lép környékben állandós, égő, 's gyötrő fájdalom, melly a' külső nyomogatásra, mélyebb belélékezésre, vagy-is foházkodásra, köhögésre, és a' testnek egyéb megrázódásaira nevededik, valóságos *Lépgyulaadást* jelent.

Okai. A' gerjesztő okai közé számlálatnak a' külső erőltetések, szomszéd gyuladások, izgató szerek, régi daganatoknak izgatása, meghütések, elrekedett 's fenn akadott vér folyások; szóval: valami alkalmatos, és elegendő más akárminő belső tagnak meggyulafztására, az mind a' lépet is meggyulafzthattya, *lépgyulaadást* tsinálhat.

Kezdeté. Kezdődik a' közönséges gyuladózó hideggel, 's ennek majd több, majd kevesebb történeteivel; a' szomszúság nagy, a' lélekzés rövid, a' fájdalom néha kiterül a' vál-lapitzkák közé, és az egész bal fellet elfoglallya, a' fekvés leginkább a' bal félén alkalmatlan. Minekutánna a' szomszéd

részek a' gyomor, az ágyék-hártya, a' belek, és a' többi körülette lévő részek a' lépgyuladásból valami kedvetlen érzékenységekben részesülnek, mi tsuda, hogy több, és súlyosabb történetek jelennek-meg? ugyanint: okádás, tsuklás, nyughatatlanság, hurrut, puffadás, a' külömbféle helyeken támadott fájdalmak, szorulások, vagy ellenben has menések, és több illetén hozzájáró történetek, mellyek azután a' lép-gyuladásnak valóságos jeleit sokszor annyira elfedik, eltitkollyák, hogy a' lép-gyuladást egészen kétségesé tefzik. Illyen kétséges esetben elég az az orvoslónak, hogy a' gyuladásnak lételéről meggyőződött; minthogy egy az orvoslás akár ez, akár amaz a' rész legyen meggyuladva.

Kimenetele. Kimenetele más tagok' gyuladásával közönséges. Vagy elfozlik, vagy más bíráló üresítés után egésségre fordul; vagy megevesedik, és más nyavalyákat költ; vagy megfenesedik, 's megöli a' beteget.

Orvoslása. A' gyógyítás a' környülállásokhoz szabva mind belől, mind kívül ugyan azon orvosi segedelmet kívánnyá, mellyet

lyet a' máj gyuladás; tudniillik: az érvágást, piótzázást, köpölyezést, az all-löveléseket, lágyító kötéseket, és a' belső gyengén hivesítő, oldó, vékonyító, és lágyító szereket. Lásd azért a' *máj gyuladásról* Nro. 82—83—84—85.

Az *evesedésből* keletkezett tályognak következesei is egyek a' máj tályognak kiemenetelével. Olvasd azért a' *máj tályogról: Lap. 165—166.* Itten is a' vér viz' kiizzadásból a' lépnek a' szomszéd részekkel való öfzve nőlése következhetik, valamint a' máj gyuladásnál.

A' *lép-gyuladás* kemény egyenetlen daganattá is válhatik, melly daganat ha aztán fájni kezd, jele, hogy rákfenévé válik, mellykor kegyetlen fájdalmak támodnak az hasban; az ájulások, és a' vérrel egyeledt rothadt indulatú hasmenések fejezik-bé a' trágædiát.

A' kemény egyenetlen dagadt lépet majd gyengébb, majd erősebb oldó szerekekkel lehet próbálni; ha nagyon akaratos, tanátsosbb nem bántani, ne talántán, a' mitől a' természet megkéméllette volna nyomorul-

rultat, a' mesterség erőszakosan rákfenévé tegye.

A' BÉL GYULADÁS RÓL.

De Enteritide.

Kiki bizonyos lehet a' bél-gyuladásról, ha a' közönséges gyuladózó hidegleléssel valakit a' hasban egy majd kétségbe-eséft okozó, kemény, nyilálló, égő, 's furdaló fájdalom gyötör, melly mind külső, mind belső nyomogatásra, vagy izgatásra, még a' a' megfordulásra is öregbedik. Ez a' fájdalom néha annyira nevededik, hogy még a' legkissebb érentés is majd kétségbe ejti a' beteget, és bátor valami bizonyos helyen megfzorul, még is érzékenységet nagyon elterjeszti. Megesmérteti tehát magát a' közönséges gyuladózó hideglelés, és a' leggyengébb nyomást sem szenvedő fájdalom által.

Okai. Bél-gyuladást okozhatnak minden hevítő, a' beleket nagyon izgató szerek; legyenek azok orvosságok, mérgek, vagy egyéb akár-miféle tsipös, megvesz-

tegetett máteria, elrekedett természetes vér folyások, és has menések, has, és lábok' meghütése; a' testnek külső szinéről visszafra vertt kiütések, megromlott, 's megtsipösedett genyettég, külső erőltetések, sebek, gyermek-ágy, kemény has szorulások, vagy ellenben rendetlen has menések, bél-görts, hideg, és nagyon hevítő italok, kivált nagy haragra; bézártt sérültségek, geleszták, helytelen orvoslások, és által-lyában minden közönséges gyuladózó hidegleléft gerjesztő okok, ha különösen a' beleket ostromolják.

Kezdeté. Kezdődik a' közönséges gyuladózó hidegnek történeteivel, mellyekhez hozzá járulnak a' heves, égő, állandós fájdalom, melly a' külső nyomintásra, a' bolygó szelekre, és ételekre nevedik, és majd türhetetlen lesz; innénd a' valóságos görtsös öszve vonása, és szorulása a' beleknek; mellyből a' szomszéd részek részt vévén, következik az émelgés, zöld, és más szinü okádás, érzékeny böfögés, száraz nyelv, a' gyötrődés, az olthatatlan szomjuság, és a' felfúllt, felpuffadt, fájó has korgás; az

ábrá-

ábrázat szüntelen változik, hol nagyon piros, hol egészen halavány, rövid lélekzés, tsuklás, lankadság, kevés, veres, égető vizellet, melly néha egészen el is marad; az érzökés kitsiny, puha, szapora, egyenetlen, néha pedig tellyes, kemény, és gyors, vagy éppen természetes; a' külső tagok sokszor egészen meghülnek; nem is találni majd egy nyavalyában is olly jeges ábrázatot, és kezeket, mind itten; végre, főképp' érzékeny kényes testekben, a' szavatlanság, ájulások, rángatódások, 's több hasonló veszélyek teszik a' beteget fél holtá.

Ezeket a' történeteket, a' mint a' bélgyuladás hol kissebb, hol sulyosabb, már mindnyáit, már tsak némellyeket lehet tapasztalni. A' tudatlan orvosló kezdetben sokszor a' betegnek kéz szerentsétlenségére megtsalódik; a' midőn tudniillik az ilyen történeteket a' meghűtésnek, szeleknek, görtsnek, avagy valami tsipős a' gyomorban koválygó iszapos undokságnak tulajdonítja. A' figyelmetes szem megesméri a' bélgyuladást az állandó heves gyulad-

dozó hideglelésből, és az állandós, kemény, a' has tapogatóra nevedő fájdalomból.

A' történetek, a' mint a' gyuladás vagy a' vékony, vagy a' vastag beleket nyavalygattya, külömb-féleképpen jelennek-meg. Mennél közellebb esik a' gyuladás a' gyomorhoz, annál nyilvánnyabbak az émelgés, nyughatatlanság, és okadás; a' száraz már piros, már fejéres nyelv, a' nagy szomjúság, és tsuklás. Ellenben ha a' vastag belek, avagy éppen a' véghurka gyuladott-meg, annyival keményebben gyötrődik a' beteg a' hasmenéssel; a' véghurka kidudorodással, a' fájdalmas, sokszor lehetetlen vizeléssel, és az arany-ér dagadással; maga a' fájdalom is inkább az hát gerintzek, és vékonyak körül ekrendez, bujdosik egyik félről a' másakra, a' mint ez, avagy amaz a' vastag bél inkább meggyuladott. Itten, tudniillik, a' mikor a' vastag belek gyuladtak, az hideglelés is sokkal szelidebb, sőt sokszor nem is érezni.

Igaz, hogy a' bél-gyuladás általlyában nagyon fájó, és gyötrő nyavalya; mindazonáltal a' vastag belek' gyuladása még

még sem olly veszedelmes, mint a' vékonyké, kivált a' vég-bél gyuladás nem olly fájó, nem is olly veszedelmes, mivel nem olly érzékeny, és azon fellyül az orvosi szerekkel is könnyű hozzá férni. Egyébiránt mennél kényesebb természetű valaki, mennél romlottabbak a' nedvek, annál nagyobb a' veszedelem; azért forognak mások előtt nagyobb veszélyben a' viselősek, gyermek ágyasak, és a' kisdedek.

Kimenetele. A' bél-gyuladásnak semmi különös kimenetele nints, közönséges más gyuladásokéval. Ha elfozlik: izzadással, zavaros, seprűs vizzellettal, vér folyásokkal, néha véres, genyetséges has menéssel esik-meg, mellyekre a' fájdalmak, az okádások, a' felpuffadt, 's felfűtött has lassan lassan elapadnak.

Ha el nem talál *ofzlani*, és a' fájdalom valamennyire enged, közben kis új borzadások jelengetnék magokat, és az okadás a' noha szelidebb hidegleléssel továbbá is megmarad, az evesedésről kell gyanakodni, mellynek kétséges kimenetele azután egyedül a' kifakadásiól függ. Ha a' belek' üregébe fakad, hogy a' genyetség oda foly-

do-

dogálhat, lehet reménység. Öntödjék a' has üregbe, bizonyos a' halál.

A' vastag belek hamarább megevesednek, a' vékonyak inkább megfenesednek. Itt' a' fájdalmaknak hirtelen elmulása, a' sokáig elzártt ganajlásnak egyfzeri megindulása, és a' betegnek az erre kinyilatkoztatott öröme az orvoslót igen könnyen reá birnák a' jobbulás eránt való hitel-adásra, ha tsak az egészen elkitsinyedett, reszkető, és elálló élet ér-fzökés, az ábrázatnak, és külső tagoknak eljegesülése, a' tsuklás, a' béesett homályos szemek, az ájulások, és a' hideg veríték nem inkább a' *fenét*, és a' küszöbön álló halált hirdetnék.

A' bél gyuladás a' belekben keménységet is formálhat, mellynek sokféle következései után végre még is tsak halálos a' kimenetele. Ez akkor szokott megtörténni, a' mikor a' gyuladás minden elfozlás, evésedés, avagy megfenesedés nélkül eltűnik; azomban azon a' helyen, a' hol a' fájdalom legérzékenyebb vólt, valami tompa érzékenységet, nehézséget, nyomást, mintha valami vólna ott, érez a' beteg; érzi pedig

ezeket kivált mozgásokra, kemény, puffasztó, 's nehezen emészthető eledelekre, és többnyire szorulásokat szenved.

Vége: a' mint más meggyuladott tagok, mellyek egymást érik, a' kiszivárkózott vér-viz által egybe nőhetnek, nem különben a' belek is öfzve nőnek.

Orvoslása. Mihelyt a' bél gyuladás jelei által megesmértetett, sem a' hallasztással, sem más idétlen orvoslással az időt nem kell vesztegetni, mindgyárt eret kell nyitni, a' hol sem az ér-szökésre, sem a' látzó elbádgyadására a' betegnek nem kell hajtani, hanem valahányfzor a' fájdalom, és okadás meg újra emelkednek, mind annyifzor meg újra meg kell az eret nyitni. Itt' is, kivált az első vér letsapolás bőv legyen, mivel egy olyan bőv vér letsapolás nem tsak hogy több apróknál hathatósbb, de sokszor meg is kéméli a' beteget két, három különben elkerülhetetlen érvágásoktól.

A' vég-bélre, vér-szipók rakassanak, és napjában három, négy lágyító, és gyengén hivesítő all-lövellések adassanak. Lásd

a' tüdő gyuladásról Nro. 63. a' máj gyuladásról Nro. 83. Az egész hasi pedig lágyító kötésekkel Nro. 93. kell párolni mind addig, méglen egészen elmúlt a' gyuladás. Ha a' fájdalom meg nem szenvedné a' kötéft, akkor a' Nro. 93. alatt leirtt szereket téiben meg-kell főzni, marha hólyagban tölteni, 's ezt a' hasra reá tenni. A' térdig langyos láb-feredők is igen hasznosak.

Belől sok olajos, 's nyálkás orvosságokat, 's italokat kell adni, Nro. 94—95. A' közönséges italt tzitrom alma-lével lehet savanyítani Nro. 96.

A' mint más gyuladásoknál, ugy itt' is különös vigyázással kell lenni az epés, a' vagy egyéb tsipös undoksággal egyeledett bél-gyuladás eránt. Az eleinten alább hagyó nyavalya, a' keserű, ifzapos száj, az ájulások megmutatják elégségesen a' szükségés üresítéft; de hiába, mert semmi el nem megyen, inkább megreked, és a' történetek inkább gyarapodnak mind addig, méglen a' fájdalmas has feszüléseket, a' kitsiny, elnyomatott ér-szökéft, a' nyughatatlanságot, a' hánkolódáft az érvágással te-

endő segítség meg nem tikkasztja; a' mi ha egy érvágásra meg nem történne, sőt a' beteg talán erre még inkább nyughatatlankodna, a' gyuladózó hideg is inkább hevesebb lenne, másodszor, harmadszor, sőt negyedszer is meg kell az eret nyitni, tsak közben a' gyenge has-hajtó, lágyító, és vékonyító orvosi szereket el nem kell mulatni. Lásd Nro. 97. Illy móddal a' has tsak egyszeriben kezd apadni, a' nyughatatlanság, és hideglelés alább hagynak, a' bőr nedvesedik, az ér-szökés szabadabb léfzen, és a' has is többszeri ganajlással ürül, 's illy formán a' bél-gyuladás sokszor minden sérelem nélkül meggyógyúl.

De ha a' gyuladás mind ezekre semmit nem ügyel; ha három, négy napok mulva az égő fájdalom helyett valami futó borzadás járja-el az egész testet, és a' szenvedő helyen tompa fájdalom marad; jele, hogy a' gyuladás megevesedik, tályogot tsinál; melly ha a' has üregbe fakad, előbb, vagy utóbb halált szerez; ha pedig a' belek üregébe öntődik, genyetséges hasmenés a' következése, és ha nem nagy,

nem is sokáig tartó, egészséget ígér, ellenben ha nagy, és hofzfzas, gyógyíthatatlan sorvadással végződik az élet.

Mihent az evesedés megesmérteti magát, azonnal az előbbeni enyhítő, és lágyító szereket, és a' sok nyálkás italokat mézzel kell keverni, 's ugy beadni; az all-lövelléseket is fele édes téjből, és fele vízből mézzel keverve kell adni; a' párolásokat pedig szünet nélkül folytatni. Végre: minekutánna a' genyetség a' belek' üregén kiürül, majd peruviai fa-héjjal, az az kínával, majd Islándiai mohával, a' mint tudniillik a' környülállások rendelik, kell a' gyógyítást béfejezni. Lásd Nro. 98—99.

A' *bél-gyuladás* ha *megmirigyessedik*, az orvosságok vajmi keveset használnak; tsupán azon kell iparkodni, hogy mind azok eltávoztassanak, mellyek has szorulást okozhatnak, és a' beleket izgathatják. Az eledelek legyenek higak, táplálók, mellyekből a' beteg gyakran, de keveset egyék, még az all-lövellések is táplálók legyenek. Illy formán sokáig élélhet; ellenben, ha erősebb orvosságokkal izgattatik, meg rák-

fe-

fenesedik, mellynek minden békességes tü-
réft fellyül halladó fájdalmát egyedül a' ha-
lál veszi-el.

Ha a' bél-gyuladásnak okai akaratosak,
a' történetek kegyetlenek, a' gyuladás fe-
lette nagy, és a' beteg azon kívül is rofz
megvesztegetett nedvekkél bir, akkor a' bél-
gyuladás hamar megfenesedik; a' mit meg
lehet tudni arról, hogy a' gyuladás el nem
ofzlott, és ama gyötrő fájdalom még is egy-
szeribe alább hagyott, az ér-szökés gyors,
de felette gyenge, és kiálló kezdet lenni;
az egész testet a' hideg veréték futya-el, a'
külső tagok, az or' hegye, és a' nyelv meg-
hidegülnek, az ábrázat béesik, és holt szin-
mutat, az elme megmarad, avagy tsak tsen-
desen ezelődik a' beteg, a' has felduzzad,
a' hasmenés dög-büzű, hol hamú színű, hol
feketés. Itt' is a' mesterség éppen sem-
mit sem segíthet, a' halál az orvoslója.

Életrend. A' más gyuladásoknak kö-
zönséges élete rendén fellyül megkívánja
a' bél-gyuladás, hogy a' beteg mindenk
előtt őrizkedgyék a' meghűtéstől, tsendes te-
sttel, és nyugott elmével legyen; gyenge,

könnyen emészthető eledelkkel éljen. Még meggyógyulása után is jó ideig ójja magát a' rendetlen elmebeli indulatoktól, nagyobb test mozgásoktól, és a' hasnak, és láboknak meghűtésétől; őrizkedgyék jó ideig az olyan eledelektől is, mellyek a' beleket terhelik, és sok ganajlatot tsinálnak.

R E T Z E P T E K.

Nro. 93.

Végy: fél font len-maglisztet, bürök-füvet, fejér málna levelet, székfű virágot, és ökörfarkfű virágot; mindenikből két maréknyit. Vagdald öszve, főzd-meg elegendő édes tejben lágy kötésnek.

Nro. 94.

Végy: husz grán sálep gyökeret, vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig; szűrj-le egy meszszelyt, aztán adgy hozzá egy könting salitromot, két lat szent János kenyér Syrupot. Egyelitsd

Nro. 93.

Ry. Farin.sem.Lin.libr.sem.
Herb. Cicut.
fol. alth.
fl. chamom.
— Verbase. aa. Manduos.
c. m. coque s. q. Lact.
ad Consistent. Catapl. d. u.

Nro. 94.

Ry. Rad. salep scr. un.
c. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Colat libr. un.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. diacod. Unc. un.
m.

litsd öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 95.

Végy: egy tojás székét, egy lat mondola olajt; egyelitsd öszve, 's adgy hozzá három lat szent János kenyér Syrupot, tizenhat lat bodza virág vizet. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 96.

Végy: husz grán sálep gyökeret, főzd elegendő vizben fél óráig, szűrj-le három megszelyt, 's adgy hozzá hat lat txitrom alma levet. Egyelitsd öszve, 's add közönséges italul.

Nro. 97.

Végy: egy lat fejér málvagyökeret, vagdald öszve, főzd elegendő vizben egy fertályig, azután adgy hozzá egy marék ökörfarkfű virágot, egy lat veszelt édes gyökeret, három lat választott Mannát, három

kön-

m. d. oi. 2. hor. uno vasculo.

Nro. 95.

Rx. vitell, ovor. Nro. un. ol. amygdal. Unc. sem. bene subbactis adde. Syr. diacod. Unc. un. sem. Aqu. fl. samb. Unc. octo. m. d. oi, hor. 1/2 vasculo.

Nro. 96.

Rx. Rad. salep, scr. un. coque s. q. Aqu. font. p. 1/2 hor. Colat. libr. trium. adde. Succ. citr. Unc. tres. m. d. p. potu ord.

Nro. 97.

Rx. Rad. alth. Unc. sem, c. coque s. q. Aqu. font. p. 1/4 hor. deinde adde. fl. Verbasc. man. un. Rad. liquirit. ras Unc. sem. Mann. elect. Unc. un. sem. crem.

könting oldható bor követ; hadd álljan forrón egy fertályig; azután szűrj-le egy mészszelyt, 's adgy hozzá két lat fejer málvá Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 98.

Végy: két lat peruviai fabéj port; főzd elegendő vízben három fertály óráig, szűrj-le egy mészszelyt, adgy hozzá két lat székfű virág Syrupot, annyi etzetes mézet. Egyelitsd öszve, 's adgy-ké minden órában fél findsiányit.

Nro. 99.

Végy: hat könting Isländiai Mobát, egy marék apró bojtortjánt. Vagdald öszve, 's főzd elegendő vízben fél óráig; szűrj-le egy mészszelyt, 's adgy hozzá két lat székfű virág Syrupot, annyi etzetes

crem. tart. solub. dr. tres.
m. relinque in ferv. infus.
p. 1/4 hor.
Colat. libr. un.
adde.
Syr. alth. unc. un.
m. d. oi. 2. hor. uno vasculo.

Nro. 98.

Ry. Cort. per. select. rud.
tus. unc. un.
Coque s. q. Aqu. font.
p. 3/4 hor.
Colat. libr. un.
adde.
Syr. chamom.
Oximell. simpl. aa. Unc.
un.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 99.

Ry. Lichen. Island. dr. sex.
Herb. agrimon. Man. un.
c. m. coque s. q. font.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde.
Syr. chamom.

Oxi-

tes mézet. Egyelisd össze,	Oximell. simpl. aa. Unc.
's adgy-bé minden órában fél	
findsiányit.	un.
	m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

A' HAS-HÁRTYA', A' HÁJ-HÁRTYA', ÉS FODOR HÁJ-HÁRTYA GYULADÁSOKRÓL.

De Peritonitide, Omentitide, et Mesenteritide.

Ezeket a' három gyuladásokat igen nehéz mindenkor egymástól külömbzetetni, ámbár történeteikre, és következéseikre némelly külöbségeket szenvednek.

Ha a' has körül valami gyuladózó fájás támad, melly minden nyomitásra, feszülésre, avagy egyedül a' hasnak mozgására nevededik, hihető, hogy a' has-hártya gyuladott; és a' mint a' gyuladás ezt, avagy amaszt a' tájt nyavalygattya, majd ezek, majd más történetek jelengetik magokat; ugy ha a' has-hártyának belső lapja gyuladott-meg, sem a' daganat olly szembe tűnő, sem az érzékeny lükögő keménység olly tapasztható nem lészzen, a' millyen szokott lenni, ha a' külső lapja gyuladott.

Több.

Többnyire a' gyuladózó hideg, a' nyughatatlanság, a' nehéz lélekzés, az eszelődés, és a' közönséges gyuladásnak többi történetei semmi kölömbséget sem tsinálnak; az egyik esetnél ugy, a' mint a' másikonál szoktak jelen lenni, tsak hogy a' gyuladásnak keménységéhez szabva hol kissébb, hol nagyobb sullyal törnek-ki.

Minthogy a' háj-hártya nints minden testben egyenlön helyheztetve, és nagyságára nézve is sokat külömbez, való, hogy a' háj-hártya gyuladásra néha nehéz reá találni. Elég az: hogy a' közönséges gyuladózó hidegnek jelen-létéből, a' kemény, erős ér-szökésből, a' rövid lélekzésből, és a' hasnak feszült duzzanásából, melly a' ködök tájján majd még a' legkényesebb nyomást sem szenved, a' *háj-hártya gyuladásnak* jelenlétéről jelesül lehet gyanakodni.

A' *fodor háj-hártya gyuladást* is mesterség kitanulni, rész szerínt, hogy a' gyuladásnak közönséges jelei alig tapasztalhatók; rész szerínt pedig, hogy más belső tagok közt szorosán feküvén, igen nehéz meghatározni: a' *fodor háj-hártya*, avagy más

szom-

szomszéd tagok gyuladtak-e meg? A' bélátó szem mindazonáltal a' mélyen befészkelte égő, 's állandó fájdalomtól, melly egész a' hátig hat, és a' ködök tájban teendő erősebb nyomintásra, avagy köhögésre, és a' hát meggörbítésre nő, kitanulhattya; főképp', ha a' beteg ezeken a' történeteken kívül még has szorulást is szenved, nem is vizelhet, és más semmi különös tagnak gyuladásáról meg nem győződik.

Okai. Minden három rendbéli gyuladásoknak ugyan azon rendbéli gerjesztő okai vagynak. Tudniillik: minden külső, és belső sértések, és erőltetések, a' meghűtés, az ezekre a' tagokra által tett akárminő tippösségek, gyermek ágy, sérülések, szomszéd részek' gyuladása, és általlyában minden közönséges okok, mellyek a' has üregben rejtett tagoknak gyulasztására alkalmasok, és elégségesek.

Kezdet. Kezdet mind egyik, mind a' másik gyuladásnak a' közönséges gyuladó hidegleléssel, és ennek történeteivel vagon; mellyek a' gyuladásnak mivoltához képest folyásokban már lejjebb hagynak, már

nevekednek, ugy, hogy gyakorta akkora a' fájdalom, hogy a' legkényesebb nyomásra is tsak nem a' nyavalya üti-ki a' beteget. Az ájulások, okadások, tsuklások, és minden féle görtsös in-rángatódások, külső tagok' eljegesülése, 's a' t. sokszor olly szörnyűek, hogy a' környül-állók orvoslását majd mint egy lehetetlennek lenni állíttják; tán azért sokszor el is mulattyák?

Kimenetele. Kimenetele mind a' három rendbéli gyuladásnak egy. *Egészségre*, más *nyavalyára*, avagy *halálra*. *Egészségre*: ha elfozlik, és más bíráló ürítéssel a' testből kimégyen. Más *nyavalyára*: ha megevedik a' gyuladás, és tályogot formál, mellynek kimenetele azután kétséges; mert ha a' tályog a' hashártyában képzült, és magának útat ki felé nyitott, tsak hamar meggyógyúl; de ha bé felé fakad, a' genyetség a' beleket előnti, elnyomja, és a' beteget megöli. Ha pedig se ki, se bé felé nem fakad, hanem a' hasnak inas husai közé szivárkodik, és ottan több tsöfekélyeket teremt, akkor még a' szemesebb orvosnak is nem kevés bajt szerez.

A' *fodor háj-hártya* is, ha *megevesedett*: vagy a' belek közé önti-ki magát, és bizonyos halált vonsz maga után; vagy a' belekbe keres útat sok ártalmas követke-zésekkel; ugymint: genyetséges vérrel feftett has-menésekkel, bél-gyuladásokkal, 's egyéb e'féliekkel, mellyek végre majd szaporább, majd lassúbb halállal végződnek.

A' *háj-hártya gyuladás* is sokszor *megevesedik*, de e' néha olly szereztsésen meg-
végbe, hogy bátor az egész háj-hártya meg-
eméftődik is, és a' betegnek nem kitsiny nyomoruságot okoz azzal, hogy az ilyen-
nek a'hasa azután hamar megfázik; életé-
nek még is sokáig megenged.

Hát ha a' gyuladás sem el nem ofzlik, sem meg nem evesedik? kemény mirigygyé válik, melly ha azután erősebb szerekkel izgattatik, megrákfenesedik, 's egy keserves halállal fejeződik-bé a' betegnek nyomoruságos ügye.

A' fenétől akkor kell tartani, a' mikor a' gyuladás felette nagy, az okok sem kisebbek, és a' betegnek nedvei is megvesztegetöttek. A' *háj-hártya gyuladás* leghajlandóbb a' megfenesedésre.

Jegy-

Jegyzés gyanánt mondom, hogy ezek a' három rendbéli gyuladások igen könnyen elterülnek a' szomszéd, és velek öszve kötött részekre is; különösen a' gyomorra, és belekre, mellyekkel sokszor öszve is nőnek, és sokféle rémítő történeteket okoznak. Ugyan is az ilyen öszve nőlésből következtetett hofzszas okádást, hogy végre a' ganajlattyát hányta a' nyomorult, hányszor nézte már bámulva a' tudatlan orvosló!

Orvoslása. Ennek a' három rendbéli gyuladásnak sints különös orvosló módja; ugy orvosoltatik, mint más gyuladás. Tudniillik a' gyuladásnak, és a' vele lévő gyuladózó hidegnek mivoltához, és a' betegnek erejéhez szabott ér-nyitásokkal, a' fájó helyre rakott piótzákkal, és köpölyekkel, ugy szinte lágyító nedves kötésekkél, és gyakrabb all-lövellésekkel. (*Lásd a' gyomor gyuladásról* Nro. 88—89.)

Belől gyengén hivesítő, ofzlató, 's lágyító szereket kell könnyü has-hajtókkal egybe kötve adni. Lásd Nro. 100—101. mellyekre ha a' fájdalom nem távoznék, a' hólyag huzó flastromok lesznek segítségül.

Hát

Hát ha a' gyuladás evesedni készül? Minden móddal annak érlelését kell siettetni, és azután a' kifakadást ki felé munkálni. Belől mézzel vegyétett savót, selteri, avagy Luhátsovitzi vizet téjjel kell adni. *) Egyébiránt pedig a' környülállásokhoz alkalmaztatva már Islándiai Mohával, már kinával kell gyógyítani.

Az ezekkel a' gyuladásokkal igen közönséges has-menést megorvosolya az Arabiai gumma, a' fálep gyökérből készült főtt viz, az árpa, és ris kása lév, és az opium. Ezeket orvosságba, avagy all-lövelésekbe is lehet adni.

Életrend. Az életrend semmi különöft nem keres; egyedül, hogy a' meggyógyulás után még jó ideig nyúl börrrel, avagy más
me-

---

*) Morvában a' Méltóságos Gróf Serinj Labátsovitz nevezetü Uradalmában néhány esztendőök előtt találtatott értzes viz ama' világ előtt esméretes Selteri értzes vizhez mind erköltsre, mind erőre tellyességgel hasonlít. Ez mintbogy nem jön annyi visszontagságok közt, annyiba ditséretesbb, bogy kevesebb költséggel, és a' megvesztegettetés' gyanújától menttebbek jutunk hozzá.

meleg ruhával kelletik a' hast a' meghűtés-
től őrizni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 100.

Végy: tizenkét grán sá-
lep gyökeret. Főzd elegendő
vizben fél óráig, azután ol-
vaszsz-el három lat Mannát,
egy lat tsudálatos söt, fél
könting salitromot. Szűrj-le
egy mészszelyt; adgy hoz-
zá két lat fejer málvá Syru-
pot. Egyelitsd öszve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában fél
findsiányit.

Nro. 101.

Végy: egy lat fejer mál-
va gyökeret, két lat tisztí-
tott nyers árpát, négy lat
aszaltt szilvát, fél lat tisztí-
titott bor követ, egy lat sok
haznu söt, egyelitsd öszve,
's főzd elegendő vizben fél
óráig; szűrj-le egy mész-
szelyt;

Nro. 100.

R. Rad. salep. gr. duodecim.
coque s. q. p. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
deinde dissolve.
Mann. calabr. Unc. un.
sem.
sal. mir. gl. Unc. sem.
Nitr. pur. dr. sem.
Colat. libr. un.
adde
Syrup. alth. Unc. un.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 va-
sculo.

Nro. 101.

R. Rad. alth. Unc. sem.
Hord. mund. Unc. un.
Prunor. exsiccat. Unc.
duas.
Crem. tartar. dr. duas.
sal. polych. Unc. sem.
m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Co-

szelyt; adgy hozzá két lat	Colat. libr. un. adde.
Manna Syrupot. Egyelitsd	Syr. Mannat. Unc. un.
öszve, 's adgy-bé minden 2-	m. d. oi. 2. hor. 1/2 va-
dik órában fél findsiányit.	sculo.

A VESE-GYULADÁS RÓL.

De Nephritide.

A Vese-gyuladás kinyilatkoztattya magát a vesék környékében lévő állandós, égő-fájással, melly a ptrüszentés, hurut, avagy egyéb akárminő megrázódására a tefinek nagyobbodik; szinte az ágy melegségétől is nő.

Okai. Hajlandók a vese-gyuladásra a vérmes temperamentumuak, kik a szokott érvágásokat elmulattyák, vagy kiknél a folyó arany-ér megrekedett. Okozhattya pedig minden, valami a veséket izgattya, nyomja, megrázza, és sérti; következésképen a külső erőltetések, az esés, vagy ütés a vese tájra, hosszúzas hanyat fekvés, nagyon izgató vizeltető orvosságok, 's más egyebek, mellyek a vért nagyobb erővel a vesékbe hajtyák; ugymint: az erős lovaglás, töretlen útakon tett kotsizás

zás, szaladás, ugrálás, és tántz; oldal tsont törés, sebek, szomszéd daganatok, és tályogok, mellyek a' veséket nyomják; a' vesékben félszeltt geleszták; mindének előtt pedig a' vesékben heverő kö, és az innénd szármozott vese-görts; végre a' közönséges gyuladózó hideget gerjesztő okokon kívül, minden, valami a' vizelletet a' vizellő tsatornákon által nem eresztí. Ezek mind elégséges okai a' vese gyuladásnak.

A' *vese-gyuladás* mind a' két vesékben egyfzersmind kezdődhetik, de közönségesen csak az egyikben, még pedig leggyakrabban a' bal vesében tapasztalhatni.

Kezdeté. Kezdődik a' közönséges gyuladózó hideggel, melly hol megelőzi, hol követi, hol pedig vele a' gyuladással üt-bé. A' vesék táját mélyen az ágyékokban, vagy is vékonyokban, a' hol a' vesék fekszenek valami állandón égető, s nyilalló fájás fogja-el, melly minden megrázódásra öregbedik. Ha ez a' fájás leereszkedik a' hugy tsatornák' hofszába egész a' hugy hólyagig, akkor a' beteg a' külső nyomást könnyebben állá ugyan el, de a' vizellés an-

nyi-

nyival nehezebb, sőt sokszor lehetetlen. A' fekvés hanyat könnyebben esik, a' vizellet nagyon veres, és tüzes, többfzer vérrel vegyett, ha tsak a' görts hozzá nem adgya magát, a' mikor a' vizellet inkább a' tífza vizhez hasonló. A' has megpuffad, 's megfzorul hafzontalan erőltetéssel; az azon a' felén lévő tök, a' hol a' vese gyuladott, fáj, és visszsa vonnya magát, kivált ha a' gyuladás a' vesében termett köttől származott. Émelgés, okadás, szünetlen böfögés, kolikás fájások, és a' tzomb 'sibbadás a' leg kelletlenebb vendégek. A' fájáshoz, és görtshez magát alkalmaztató ér-fzökés változó: mennél inkább dühöskednek ezek, annál kissebb, refzketőbb, és elfujtottabb az ér-fzökés. A' külső tagok elhülnek, és a' beteg efze nélkül beszél.

Kimenetele. A' most elfzámálttackból kiválósodik, hogy a' vese-gyuladás mindenkor súlyós, és veszedelmes betegség; mindazonáltal külömbiséget kell tenni a' keményebb, és szelidebb vese-gyuladás közt: ez nem annyira veszedelmes, és tsak az inas-husokban tartózkodik; a' megrekedt arany-

ér folyás jobbára gerjesztő oka. De a' keményebb vese-gyuladás is, ha idein korán orvosoltatik, tsak hamar távozik, 's meggyógyúl. Ellenben a' késő, és helytelen orvoslásra: vagy más nyavalyába vetkőzik-által, vagy halállal végződik.

Orvoslása. A' vese-gyuladásnak orvoslását érvágásokkal, és a' fájó helynek köpölyezésével kell kezdeni; azután meleg, nedves, lágyító kötéseket kell rakni, közben gyakor all-lövelléseket kell adni. Lásd. Nro. 102—103. végre a' vég-belet is meg kell piótzázní.

Belső orvosságúl szolgálnak mind azok, mellyek az egyébbi gyuladásokban az ő hivesítő, gyengén ofzlató, 's lágyító erejéről ditsértettek. Lásd azokat; és Nro. 104.

Ha a' gyuladás elfozlódik, közönségesen sok sűrű, némellykor véres, vagy genyetség formájú vizellettel történik-meg; mellyre a' fájás, a' hideglelés, és a' többi történetek tsak hamar elfogynak. Az egész testen egyenlőn kiütött veréték, a' folyó arany-ér, néha az akkor jövő hó-szám is a' gyuladást öldöklő türesítések közé számíltatnak.

A'

A' hólyag-huzó flastrom, ha talán szükséges vólna, tsak addig hagyattassék a' szenvedő helyen, még a' bőrt megveresíti, ne talántán belőle valami béfzivárkodgyék, és a' veséket izgassa. Ez okból kell itten a' salitromot, és a' többi közép sókat is kerülni, mivel a' veséket izgatni szokták; holott itten minden veséket izgató szerek ártalmasak.

A' vesékben termett kötől okoztatott gyuladást az olajos Emulsiokon, lágyító, görtsöt szüntető kötéseken, lágyító feredőken, és all-lövelléseken kívül alig lesz valami más, a' mi szüntesse, a' mi a' követ elmozdítsa. Lásd Nro. 105—106—107.

A' vesék főkép' hajlandók az evesedésre. Ha azért a' ditsértt orvosságokra a' gyuladás meg nem szünik, a' fájás azomban minden előre ment okok nélkül véletlen tsilapodik, közben uj horzadásokat, és a' szenvedő félen valami szokatlan nehézséget, feszülést, és lüttetést érez a' beteg; bizonyos az evesedés. Az év 'azután vagy a' vizellettal ürül-ki a' vesékből, vagy a' bőr felé kifakad, vagy bele szakad a' has üregbe; igen igen ritkán fakad a' belekbe.

Mihelyt észre venni az érlelést, azonnal elő kell venni a' meleg lágyító, 's érlelő szereket, Nro. 108. mellyekre, ha az év a' vizellettel elmegyén, a' mint többnyire szokott, akkor a' hideghez, és a' betegnek környülállásaihoz szabva a' peruviai fa héj, az Islándiai Moha savóval legfogantosbbak. Ha pedig a' hideg egészen megtalált szünni, de a' genyetség tovább is tsak folydogálna a' vizellettel, akkor az oltott méz-viz egy harmad rész édes téjjel, Nro. 109. és a' balsamokból készített orvosságok Nro. 110. leghafzynosabban adatattnak.

A' vese-tályognak ki felé, az az: a' bőr felé való kidagadását mentől előbb ki kell fakasztani, ne talántán a' tovább elzártt év megtsipősedjék, a' veséket által egye, 's halálos veszedelmet okozzon. Halálos a' tályog, ha a' has-üregbe fakad, 's oda önti a' genyetséget.

A' vesék ritkán mirigyessednek-meg, ha történnék, mivel az erősebb izgató szerekre gonofzak a' következesek, a' gyenge enyhítő szereken kívül nem igen kell mást javasolni. A' vesék' mirigyessedését meg lehet

abból tudni, hogy a' fájdalom, és a' hideg-
lelés megszűntenek, noha sem elofzláft, sem
evesedéft nem lehetet tapasztalni; sokszor
meg is lehet fogni a' mirigyes keménységet.

A' *fenét* hiven kijelentik: a' hirtelen el-
tűnő fájdalom, a' külső tagok' eljegesülé-
se, a' gyöngyös hideg verétek, a' kitsiny,
szapora ér-szökés; a' tsuklás, és állandós o-
kádás, a' barna, feketés, göröngyös vérrel
egyeledett szörnyű hüdös vizellet, vagy tel-
lyes elfogása. A' ganajlat a' betegnek tud-
ta nélkül megyen-el; ájúl, ezelődik, és in-
rángatódásokat szenved, méglen az irgal-
matlan halál rajta nem könyörül.

Életrend. Az életrend a' más gyuladá-
soknál ditsértt hasznos', és foganatosokon ki-
vül egyebet nem kíván, tsak hogy a' me-
leg-ágyot tiltya, a' többszeri felüléft pedig,
hogy helye meghivesüllyen a' betegnek, a-
jánla.

R E T Z E P T E K.

Nro. 102.

Végy: fél font görög szé-
na mag lisztet; annyi len-mag
lisztet; egy font lágyító fu-
ve-

Nro. 102.

sz. Farin. sem.foen. graec.
— — Lin. aa libr.
sem.
Spec.

veket, vagdald öszve, 's főzd
elegendő édes tejben lágy kö-
tésnek.

Nro. 103.

Végy: két könting len-
magot, annyi sárga répa ma-
got, törd-meg, 's főzd ele-
gendő vízben egy fertályig;
szűrj-le fél mészszelyt, 's
adgy hozzá nyolcz lat len-
mag olajt. Egyelitsd öszve
all-lövellésnek.

Nro. 104.

Végy: egy lat fejer mál-
va gyökeret, három könting
len-magot. Vagdald, 's törd
öszve, főzd elegendő víz-
ben fél óráig, szűrj-le egy
mészszelyt; adgy hozzá két
lat Szent János kenyér Sy-
rupot. Egyelitsd öszve, 's
adgy minden 2-dik órában fél
findsiányit.

Nro. 105.

Végy: egy tojás székét,
egy lat mondola olajt; egye-
litsd

Spec. Emoll. p catapl. libr.
un.
coque s. q. Lact. in form.
cataplasma.

Nro. 103.

R. sem. lin.
— daucor. aa dr. duas.
levit. contus. coque s. q.
Aqu. font. p 1/4 hor.
Colat. libr. sem.
adde
ol. sem. Lin. Unc. quat-
uor.

m. d. p Enemate.

Nro. 104.

R. Rad. alth. Unc. sem.
sem. lin. dr. tres.
c. c. m. coque s. q. Aqu.
font p 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Syr. diacod. Unc. un.
m. d. oi 2. hor. 1/2 va-
sculo.

Nro. 105.

R. Vitell. ovor. Nro. un.
ol. amygdal. Unc. sem.
bene

litsd öszve, 's adgy hozzá
három lat Szent János ke-
nyér Syrupot; két könting
kender-magból, és egy lat é-
des mondolából készültt mon-
dola tejet másfél mészszelyt.
Egyelitsd öszve, 's adgy min-
den órában fél findsiányit.

Nro. 106.

Végy: fél font beléndfű
levelet, négy marék székfű
virágot, egy font lágyító fü-
veket, vagdald öszve, 's főzd
elegendő édes téjben lágy kö-
tésnek.

Nro. 107.

Végy: nyoltz lat len-mag
olajt, hat lat arabiai gumma
nyálkát. Egyelitsd öszve all-
kövellésnek.

Nro. 108.

Végy: egy font len-mag
lisztet; nyoltz lat len-mag
olajt, hat lat szappant. E-
gyelitsd öszve, főzd ele-
gendő téjben lágy kötésnek.

bene subact. adde.

Syr. diacod. Unc. un.
sem.

Emuls. amygdal.

ex sem. Cannab. dr. duab.

— Amygd. Unc. sem.

l. a. parat. libr. un. sem.

m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 106.

℞. Fol. hyosciam. libr. sem.

fl. cham. V. man. quat-
uor.

Spec. Emoll. p. Catapl.
libr. un.

c. m. coque s. q. Lact. in
form. Cataplasma. d. u.

Nro. 107.

℞. ol. sem. lin. Unc. quatu.

Mucilag. gum. arab.

Unc. tres.

m. d. p. Enemate.

Nro. 108.

℞. Farin. sem. lin. libr. un.

ol. sem. lin. Unc. quatu.

Sapon. lotric. Unc. tres.

m. coque s. q. Lact. in form.
catapl.

Nro.

Nro. 109.

Végy: egy mészszely me-
szes vizet; nyoltz lat édes
tejet. Egyelitsd öszve, 's
adgy minden 2-dik órában fél
findsiányit,

Nro. 110.

Végy: két könting myr-
bát, annyi gálbán gummit;
három könting édes gyökér ki-
vonást; peruviai balsammal tsi-
nálj belőlek három gránnyi
pilulákat; adgy-hé napjában
négyyszer, mindenkör hármat;
's igyék reá egy kávéf find-
sia apró bojtorján, és arany
veszsző fából készített ber-
hatét.

Nro. 109.

R. Aqu. Calc. viv. libr. un.
Lact. vaccin. recent.
Unc. quatu.
m. d. oi. 2. hor. 1/2. vasculo.

Nro. 110.

R. Myrrh. elect.
Gum. galban. aa. dr. duas.
Extr. liquirit. dr. tres.
Balsam. peruv. q. s. f
U. a. pillul. gr. trium.
d. 4ter de die Nro. tres.
superbibendo qualibet vi-
ce vasculum infus. Herb.
agrimon. et virg. aur. ;

A HUGYOS HÓLYAG GYU- LADÁSRÓL.

De Cystitide.

A' hugyos-hólyag gyuladás kivalósodik
a' szemérem tájja körül lévő állandó, égő,
nyilalló fájdalomból, a' gyakor, de kevés,
tüzes vizzellettől, és a' hozzá járult közön-

sé-

séges gyuladózó hideglelésből, 's ennek történeteiből.

A' *hugyos hólyag gyuladás* ámbár sok okokból eredhet, még is ritkán látni; azért a' ritkább gyuladások közé való.

Okai. A' férjfiak hajlandóbbak a' *hugyos-hólyag gyuladásra*, hogy sem az Afzónyi Nem; azután gyakrabban az öregeknél, hogy sem az ifjagnál. Minden közönséges gyuladózó hideget gerjesztő ok, ha a' *hugyos-hólyagra* verődik, okozhattya a' *hugyos-hólyag gyuladást*; de közönségesen a' hólyagban heverő kövek, a' *hugyos-hólyagra* erefzkedett arany-ér, az erős, tsipős vizeltető szerek, mindenféle tsipős által-tételek; a' *hugynak* hofzszabb vizszta tartása, a' *szomszéd részek*' gyuladása, 's megevesedése; a' szülésben, és kő metzésben történt meg-eröltetések, rázódások kivált tele hólyaggal; hofzszan tartó hólyag görtsök; 's több e'féliek szokták gerjeszteni.

Kezdet. Kezdet a' közönséges gyuladózó hideglelés, és a' *hugyos-hólyag* környékén támadott állandós, égő, nyilalló, fellette érzékeny fájás, melly minden erőlte-

tés-

tésre, és izgatásra nevededik. A' szemérem tsontok felett valami érzékeny daganat lázlik, a' vizelletre való erőltetés, melly éppen nem, vagy tsak tseppenként megyen, majd kétségben ejti a' beteget. Az elment vizellet vagy éppen tiszta fejér, avagy nagyon veres, sűrű, nyulós, és véres genyetség forma seprűvel. Az émelgés, bőfögés, okadás, tsuklás, álmoság, és gyakor ájulások vég nélkül nyughatatlanittyák a' beteget; panaszolkodik valami a' kis-hasban, és a' hügy-tsatornáktul egész a' veséig kiterült fájó feszülésről; az arany-ér kidagad, a' közép husban, és a' vég-bélben daganatot, fájást, és lüttetéft érez; a' külső tagok eljegesülnek, az ér-szökés közönségesen kemény, feszült, noha serénységre alig különbez néha az egésségestől.

Kimenetele. A' gyuladáshoz, és a' betegnek voltához szabva a' leirt történetek majd szelidebbek, majd kegyetlenebbek; s e'képp' kimenetele is a' nyavalyának hol jó reménységgel biztat, hol más nyavalyával fenyeget; avagy éppen halállal busit.

A' sok, vaflag seprűvel bőv, enyeges, bűdös vizellet: az egész testen egyenlön elterült közönséges veréték, és folyó aranyér, jó reménységet adnak, ha a' daganat, a' fájás, és hideglelés általak szűnnek, a' vagy, a' mi még jobb, egézfén elűnnek.

A' *meg-evesedés* közönségesen szerentsétlen; mert nints a' hugy-hólyag körül egy szömízed rész is, a' hová a' genyetség bé nem furhatná magát, mellyhez képest sokféle nyavalyáknak szerzője, végre öldöklője. A' *megfenesedés* halálos.

Orvoslása. Az *orvoslást* az érvágással kell kezdeni; mellyet a' környülállásokhoz szabva többszer is meg-kell nyitni; azután kell a' fájó helyre számosabb piótzákat rakni, és a' meleg, nedves, lágyító, 's ofzlátó kötésekkel szorgalmatosan párolni. Lásd a' *Vese-gyuladásról* Nro. 106.

Belől a' gyenge hivesítő, 's hashajtó szereket; közönséges italul pedig a' gyengén hivesítő, lágyító, 's ofzlátó fött vizet, vagy hig mondola tejet kell adni. Lásd Nro. 111—112—113. Nagyon fogatosak itt' a' gyakor lágyító all-lövellések, és az elégsé-

ges

ges vér letsapolások után a' langyos feredők.

A' nagy fájdalmak között tsak tseppenkint erőltetett, avagy egészen elrekedt vizelletet mentől előbb a' *hugy tsapolóval* lekell tsapolni, és mivel a' hirtelen letsapolást kemény fájdalmak szokták követni, tsak harkal mennyen a' letsapolás végbe. A' letsapolás után a' betegnek nyilván való könnyebbségére fris len-mag olajt kevés opium kivonással kell langyosan a' hugy tsapolón által hífetskendezni. Lásd Nro. 114. melyre ama' nagy erőltetés enged, és ritkábban is jön visszsa.

Többnyire valamint más nyavalyákban, ugy itt' is a' gerjesztő okot kikeresni az első, és főbb gond legyen, ha igaz, a' mint nints is külömben, hogy tsak az gyógyít szerentsésen, ki a' nyavalyának okát kitálalni, azt azután megrontani tudgya. Például lehet az arany-értől okoztatott gyuladás, ezt a' gözelésen, és a' vég-hurkán végbe vitt piótzázáson kívül alig gyógyíttymeg más valami.

Mind ezekkel a' hathatós szerekkel, ha az evesedést meg nem lehet gátolni, azt mentül előbb meg-kell értetni, és azután a' kifolyását könnyebbíteni; a' mit a' lágyító, és érlelő kötésekön kívül, (lásd a' *vese-gyuladásról* Nro. 106—108.) a' békétskendezések igen helyesen víznak végbe. A' fájdalomnak, és a' hideglelésnek megszünése után, a' mefzes víz harmad rész savóval, vagy édes téjjel, a' kina, avagy az Isländiai Moha fejezik-bé a' tökéletes megorvosláft.

A' hugyos-hólyagnak mirigyos megkeményedése ellen nints orvosság. Egyedül a' gyengén oldó, 's lágyító szerek, és a' langyos feredők tehetik a' nyomorultnak ügyét türhetőbbé.

Életrend. A' *hugyos-hólyag gyuladás* más gyuladásoknak élet-rendén, és módján egészen megnyugszik, tsak a' beteg egyszersmind ollyas eledelektől, és italoktól magát ójja, mellyeknek vizeltető erejek vagyon, és a' mellyek a' hugyos hólyagot izgattyák.

R E T Z E P T E K.

Nro. 111.

Végy: egy marék ökör-
farkfi virágot, annyi fejér
málva virágot, egy lat édes
gyökeret, három lat válofz-
tott Mannát, két könting
tsudálatos söt. Vagdald öfz-
ve, 's minek-utánna felsor-
rottak, vedd-el a' tűztől,
tartsd béfedett edényben egy
fertályig; azután szűrj-le egy
mefzszelyt, adgy bozzá két
lat fejér málva Syrupot. E-
gyelitsd öfzve, 's adgy-bé
minden órában fél findsiányit.

Nro. 112.

Végy: fél könting sá-
lep gyökeret, főzd elegen-
dő vízben egy fertályig. Szűrj-
le három mefzszelyt, 's adgy
bozzá hat lat tziatrom-lév Sy-
rupot. Egyelitsd öfzve, 's
add italál.

Nro. 113.

Végy: két lat édes mon-
dolát, busz keserü mandolát;

bá-

Nro. 111.

Ry. Fl. Verbasc.
— alth. aa. Man. un.
Rad. liquirit. Unc. sem.
Mann. elect. Unc. un.
sem.
sal. mir. Gl. dr. duas.
c. m. ebull. s. q. Aqu. ad
moment.
deinde relinque in ferv.
infus. vase. claus. p. 1/4 hor.
Colat. libr. un.
adde
Syr. alth. Unc. un.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculó.

Nro. 112.

Ry. Rad. salep. dr. sem.
coque s. q. Aqu. font.
p. 1/4 hor.
Colat. libr. trium.
adde
Syr. acetos. citr. Unc. tres.
m. d. p. potn. ord.

Nro. 113.

Ry. Amygdal. dulc. Unc. un.
— Amar. Nro. viginti,
sem.

bárom lat dinnye magot, tsi-
náj mondola tejet bárom mesz-
szelyt, azután adgy hozzá
négy lat Szent János kenyér
Syrupot. Egyelitsd öszve,
's add italúl.

Nro. 114.

Végy: nyoltz lat len-mag
olajt, öt grán vizes opium
kivonást. Egyelitsd öszve, 's
add bé-fetskendezni.

sem. melon. Unc. un.
sem.

f. l. a. Emuls.

Colat. libr. trium.

adde

Syr. diacod. Unc. duas.

m. d. p. potu. ord.

Nro. 114.

iv. Ol. sem. lin. Unc. quat-
uor.

Extr. opii aquos. gr.

quinque

iii. d. p. Iniectione.

A' MÉH GYULADÁS RÓL.

De Matritide.

A' szünetlen, kemény égető fájdalom
a' gyuladásnak közönséges jeleivel ott, a'
hol a' Méh fekszik, *Méh*, vagy is *Nádra gyu-*
ladást mond.

Belső okok nélkül, és gyermek-ágyan
kívül igen ritkán láthatni *méh*, vagy is *Ná-*
dra-gyuladást, de annyival gyakrabban a' szü-
lés alatt, és mindgyárt utánna az első öt
napokban, ritkán későbbben.

Okai. Legközönségesebb okai: a' helytelen vele bánás, a' nádra megsértés, a' nehéz, rend kívül való szülés, a' szülést siettető felette heves szerek, a' szemérem testnek meghűtése, az akár mi okból visszamaradott gyermek-ágyos tisztulás, avagy ugyan a' nádrában visszamaradott nádra pogátsa, és darabos alutt vér; külső erőltetések, szörnyű okádások, gyermek vesztés, 's több hasonló. Hát a' hirtelen megijedés, és a' kemény harag?

Kezdeté. A' *Méh gyuladás* a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és annak közönséges történeteivel szokott kezdődni, de azon kívül vagynak különös tulajdon történetei, mellyek mód nélkül külömbözök, 's álhatatlanok, a' mint tudniillik a' gyuladás vagy viselőft, vagy gyermek-ágyost, vagy pedig sem viselőft, sem gyermek-ágyost bánt-meg; és a' mint azután a' nádrának is egyik, vagy másik része, avagy az egész nádra meggyulad. Tegyük tsak, hogy a' gyuladás elől a' has felé lopja-meg a' nádrát, az egész fájdalom elől a' medentzében léfzen, az egész táj feszült, nagyon

érzékeny, és dagadt fog lenni; a' vizellés is több féle alkalmatlansággal fog végbe menni. Ha hátulsó fele gyuladott, akkor a' fájdalom inkább a' vég-bél felé terjed, és a' beteg vagy nagy has-szorulást, vagy ellenben has-menést szörnyű erőltetésekkel, és arany-ér dagadásokkal fog szenvedni. Ha a' nádrának feneke gyuladott-meg, akkor a' fájdalom felfzolgál a' köldök felé, és olly szörnyű, hogy csak nem minden legkissebb nyomítás tűrhetetlen; ekkor tsuklást, és okádást is tapasztalhatni. A' *nádra' nyak'*, és *nádra száj'* gyuladásban a' fájdalom leérezkedik a' medentze türegében, a' meggyuladott részek kemények, feszültek, szárazok, forrók, és valamennyire dagadtak, az éréntésre pedig felette fájók. A' mikor az egész nádra meggyuladott, akkor a' most elfszámlált történeteken kívül, minthogy a' nádra sok más részekkel öszve vagyon kötve, még más több történeteket is láthatni; ngymint: émelgést, okádást, szem' gyuladást, refzketést, és más görtsös rángatásokat, száraz, néha szederjes nyelvet, tsuklást, szédelgést, fő-fájást, ájulásokat, esze-

lödést, nehéz, alkalmatlan lélekzést, és nagy hódgyadságot; a' kis has megkeményedik, megfeszül; a' szemérem ajakak majd egyik, majd mind a' ketten feldagadnak, a' görts hol egyik, hol mind a' két lábokba szál. Hozzá verődik a' szünetlen vizelésre, és ganajlásra való erőltetés; a' nádra hüvelyből valami vereses, bűdös viz szivárog; a' beteg gyakran megborzasd, kezei hidegek; akarattya ellen már sír, már nevet; a' hideglelés, a' mint a' nádra gyuladás a' szomszéd részekkel közlött, hol kitsiny, hol nagy; szóval: annyi, és olly változók, és különbözök a' nádra-gyuladásnak történetei, hogy valóságos volta' kitanulását egészen elnehezítik; csak szerentse, hogy az orvoslásnak mindenkor a' gyuladás a' tárgya.

Kimenetele. Talán minden gyuladások között a' nádra-gyuladás leghajlandóbb a' megvesedésre, és fenésedésre. Mindazonáltal, ha idein korán, 's annak rende szerint orvosoltatik; egészségre fordul különbféle bíráló üresedések után; ugymint, közönséges izzadás után; a' nádra hüvelyből valami bűdös genyetség forma véres nedveség-

ségnek kifolyása után; sűrű vizellet, hószám, avagy arany-ér megindulása után. Ritkábban has-menéssel.

Más *nyavalyára*: ha el nem öfzlik, hanem megevesedik. Ekkor kimenetele kétséges; mert valamint jó, ha az év a' nádra hüvelyen kifolydogálhat; úgy, ha ki nem fakad; avagy a' szomszéd részekbe bele fakad, a' sok veszedelmekkel egybe kaptsolt kimenetele végre közönségesen ugyan tsak halálos.

Következnék már az *orvoslás*; de ennek szerentsébb folyamottya végett szükséges kettős igasságot előre bocsátani. Tudniillik: 1-*ször* hogy az orvoslás előtt a' gyuladást gerjesztő ok kikerestessék; minthogy vagynak olly gerjesztő okok, mellyek minden iparkodást megtzáfolnak, ha tsak előre el nem hárítatnak. Legyen például a' megholt magzattul, a' vízfza maradott nádra pogátsától, avagy a' megrothadt tsipős vértől, és más megvesztegetett nedvektől támadott *méh-gyuladás*; ha tsak amazok annak rende szerínt el nem szedetnek, a' rothadt tsipős-vér pedig, és a' más meg-

vesztegetett nedvek a' befetskendezésekkel ki nem öblítettnek, hiú minden-egyéb elő-
re bortsátott orvoslás.

2-szor. Ritka eset, hogy a' nádra gyu-
ladás valóságos tiszta gyuladás legyen, ki-
vált a' gyermek-ágyosoknál, kik mások e-
lőtt erre hajlandóssak; azért megfontolván
a' gyermek-ágyosnak terhben volt lételet,
mostani ereit, a' nyavalyának okát, és a'
fájdalomnak nagyságát; azután megvisgál-
ván a' hideglelésnek voltát, a' járvány nya-
valyának természetét, 's indulatját, 's egy-
be-vévén mind ezeket, ezek szerint kell az
orvosláshoz fogni.

Ez a' kettős igasság útasíttya tehát az
orvoslót, ez vitattya, hogy néha a' gyenge
has-hajtók, néha a' fájdalmat enyhítők, és
görts ellen valók a' legalkalmasabb or-
vosságok; ez vitattya, hogy néha mind a'
két félét öfzve kelletik kötni; valamint meg
hogy sokszor érvágással kell a' gyógyítást
kezdeni, mellyet meg máskor éppen kár-
hoztat; a' miért is annál fősvényebb legyen
a' vér letsapolás, mennél bádgyottabb, ér-
zékenyebb, és nádra-görtsösebb valakí, és

men-

mennél nyilvánabb az első utakban a' megvesztegetett epés, és rothadt undokság.

Orvoslása. Általában legyen a' beteg viselős, nem viselős, gyermek-ágyos, avagy nem; mennél bizonyosabb, és keményebb a' gyuladás, és az állandós nyilálló fájdalom a' közönséges gyuladózó hidegleléssel; mennél tellyesebb, nagyobb, 's keményebb az ér-szökés, mennél erősebb a' beteg, és mennél jobb a' vére; főkép', ha még a' gyermek-ágy', avagy a' hó-szám folyás is elfzorult, 's elrekedett, annyival fogatosb-bak lesznek a' hamar megrendelt ér-vágások, és piótzák; mellyeket a' szemérem hegyre, a' nagy szemérem ajakakra, és a' belső felekre a' tzomboknak kell rakni; ha csak a' vér már magától a' nádra hüvelyből nem folydogál.

Kivülrül meleg nedves lágyító kötése-
kel kell az egész haft, és szemérem kör-
nyéket béborítani. Nro. 115. Lágyító gö-
zekkel, és langyos láb-feredőkkel párolni;
a' nádra hüvelyben pedig etzethől, vizből,
és opiumból készített keverékbe mártott
Spongyiát kell bédugni. Több izben a' lá-
gyí-

gyító befetskendezések, és az olajos all-lövellések nagy haszonnal adatnak. (Lásd a vese-gyuladásról Nro. 103—107.

A' belső orvosságok gyengén hivesítők', ofzlatók', lágyítók', és gyengén has-hajtók'ból legyenek mind addig, még az ér-szökés, a' hideglelés, és a' betegnek ereje az érvágást fzukségesnek tefzik. Lásd Nro. 116.

Ezekre ha az ér-szökés, és a' hideglelés alább hagytak ugyan, de a' görtsös fájdalmak továbbá is küfzködök, a' külső fze-reknek állandós folytatásával belől a' lágyító nyálhás, 's olajos szerekhez opiumot kell adni. Lásd Nro. 117—118. mellyekre az erőltetés, az okadás, és az elbádgyasztó hasmenés is, ha vólt, megfzünik. Ugyan ekkor a' hasra tett hólyag-huzó flastromnak is nagy hasznát tapaszthatni.

Tsak hogy az evesedésre egyébbiránt is nagyon hajlandó nádra gyuladás sokszor minden iparkodás mellett is megevesedik, és többszer elég későn, hufz, és több napok mulva. Valamik más gyuladott tagok' megevesedésénél mondattak, mind azok itt' ujjolag elő fordulnak; lásd azért a' külső,

és belső lágyító, 's érlelő szereket a' *tüdőgyuladásról* Nro. 64—66. az *oldal-nyílalásról* Nro. 73—79.

Meg-lehet az érlelést tulajdon jeleiből esmérni: tudniillik az állandó gyuladozó hideglelés változó borzadásokkal alább hagyó hideglelésbe öltözkedik, az állandó égő fájdalom valamennyire alább hágy, és a' beteg a' kis hasnak tapafzthatóbb duzzadásával valóságos lüttetésről panaszolkodik, mellyekre azután a' formált tályog vagy a' szomafzéd részekbe bele fakad, a' mi mindenkor veszedelmes; vagy a' nádra hüvelyen kifolydogál; melly kifolydogálást azután langyos, lágyító befetskendezésekkel kell sürgetni, minthogy sokszor a' még ki nem fakadott tályog is illetén fetskendezésekre kifakad.

Minekutánna a' gyuladás elmúlt; az erőnek meggyűjtésére, és a' nyavalyának tellyes öldöklésére a' gyengén tápláló, 's erősítő szerek: a' kina, az oltott méz-es-víz téjjel, 's több e'féliek legfogatosbak.

A' *Nádra-mirigynek*, és *Rákfenének* gyógyítása fejében sokféle szerek javasolat-

tatnak; legtanátosbb minden erősebb izgató, 's feloldó szerektől őrizkedni, és ilyen kényes esetet inkább nagyobb tapasztalású orvosra bízni.

Életrend. A' többi gyuladásokban szabott rend-tartás az ételben, és italban itt is megmarad; csak a' fekvésben a' beteg, ha könnyen meg-lehet, a' medentzével magosabbban feküdjék, a' meghütéstől őrizkedjék, és a' rendetlen elmebéli indulatokat, ha valahol, itten főképp' zabolázza.

R E T Z E P T E K.

Nro. 115.

Végy: fél font löbere fűvet, annyi székfű virágot; egy font beléndfű levelet; tizenhat lat görög széna-mag lisztet; vagdald össze, 's főzd elegendő tejben lágy kötésnek.

Nro. 116.

Végy: tizenöt grán sálep gyökeret, főzd elegendő viz-

Nro. 115.

R. Herb. melilot.
fl. chamom. aa. libr. sem.
fol. hyosciam. libr. un.
farin. sem. foen. graec.
Unc. octo.
c. m. coque s. q. Lact.
in form. Cataplas. d. u.

Nro. 116.

R. Rad. salep. gr. quindecim.
co-

vizben egy fertályig, azután olvasz-el benne három lat válozott mannát, egy könting salitromot, két könting tsudálatos sót, annyi oltható bor követ; szűrj-le egy meszszelyt, 's adgy hozzá két lat tritrom-lév Syrupot. Egyelitsd össze, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiányit.

Nro. 117.

Végy: barmintz grán sálep gyökeret, főzd elegendő vizben egy fertályig; szűrj-le másfél meszszelyt, 's adgy hozzá egy grán opiumot; három lat Manna Syrupot. Egyelitsd össze, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 118.

Végy: másfél meszszely mondola tejet; adgy hozzá három lat Szent János kenyér

coque s. q. Aqu. font.
p. 1/4 hor.

deinde dissolve.

Mann. elect. Unc. un.
sem.

Nitr. pur. dr. un.

sal. mir. Gl.

crem. tartar. solub. aa.
dr. duas.

Colat. libr. un.

adde

Syr. acetos. citr. Unc. un.
m. d. oi. 2. hor. uno. vasculo.

Nro. 117.

R. Rad. salep. dr. sem.

coque s. q. Aqu. font.

p. 1/4 hor.

Colat. libr. un. sem.

adde

Opii pur. gr. unum.

Syr. Mannat. Unc. un.
sem.

m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 118.

R. Emuls. amygdal. libr.
un. sem.

adde.

Syr.

nyér Syrupot. Egyelitsd öfz- | Syr.diacod. Unc.un.sem;
 ve, 's adgy minden 2-dik ó- | m. d. oi. 2. hor.uno vasculo.
 rában egy fínsiával.

A TÖKÖK-GYULADÁSÁRÓL.

De Orchitide.

A' nyavalya, mellyben a' tökök megtüzesülnek, *Tök-gyuladásnak* neveztetik.

Kezdetén közönségesen tsak az egyik tüzesül-meg, bátor mind a' kettőt is egyfzersmind megszőkheti a' gyuladás. Néha elein tsak a' tökök' toldalékja gyulad-meg, azután dagad, és tüzesül-meg a' tök.

Okai. Minden külső erőszak, 's majd ebből, majd egyébből következett tök-zatskónak vér-eres szakadása, és viz-szakadása, akárminő tsipős nedveknek oda lett által tétele; a' vizellő tsöben megakadott kö; éles, tsipős befetskendezések; kö kimetzés, és több ilyen a' vizellő útaknak, és a' mag-sinóroknak nyavalyái, a' tök-gyuladásnak gerjesztő okai.

Kezdeté. A' tökök vagy egyik, vagy mind a' kettő fájdalmasan feldagadnak, 's megtüzesülnek; a' fájdalom elfuttya a' szom-

széd

széd részeket, még a' tzombokba, és a' ke-
refzt tsontha is bele erezkedik; a' tapoga-
tásra szörnyű a' fájdalom, a' beteg meg sem
mozdulhat nagy érzékeny fájdalom nélkül,
kivált állani nehéz néki; éjjel nappal nyug-
hatatlankodik: az émelgés, ájulások, és o-
kádások hozzá szövetkeznek, a' mint a' gyu-
ladás több szomszéd részekre kiterült, és
a' közönséges gyuladózó hideg az ő törté-
neteivel szelidebb, avagy irgalmatlanabb.

Kimenetele. A' tökök igen ritkán eve-
sednek-meg, közönségesen elfozlik a' gyu-
ladás; avagy ha idein korán nem orvo-
soltatik; *megmirigyessednek*; vagy a' tök-
zatskó *has szakadást* szenved. A' miri-
gyesedett tökök néha azután megrákfene-
sednek.

Orvoslása. Valamint más gyuladásnál,
úgy itten is, a' mint a' gyuladás, a' gyu-
ladoxó hideglelés, és a' többi történetek sze-
lidebbek, avagy keményebbek, a' szerínt
intéztetik a' több, vagy kevesebb vér bo-
tsátás; melly után a' szemérem hegyet, a'
tzombok belső felét, és a' tök-zatskót kell
megpiótzázni, és len-magból, bürökből, és

opi-

opiumból tsinált kötésekkel az egész tők-zatskót párolni. Lásd Nro. 119. Éjtszakára a' kötések helyett flastrommal Nro. 120. kell béfedni. A' flastrom bőrre kenetik, meleg vízzel megnedvesítetik, 's úgy köttetik a' tők-zatskóra.

Belől, ha az első utak nem tiszták, ki kell gyenge hívesítő, lágyító, 's has-hajtó szerekkel azokat öblögetni, sőt ha okádtató találatnék szükségesnek, bizton kell adni; mert tapasztalt igasság, hogy az okádtató szerek az ofzlatást segítik. Szóval: mindenkor úgy kell az orvoslást intézni, hogy a' gerjesztő okok megjobbuljanak, avagy megrontassanak, és kimozdíttassanak. Ugy p. o. a' külső erőszak után esett tők-gyuladás az elegendő vér letsapolások után leg-hamarébb megtikkad a' hideg párolásokra, és az ólom szerekre; mellyekre, ha a' meghűtéstől, avagy valami által tételtől kezdődött volna a' gyuladás, bizonyosan dühös-kednék, és tsak a' meleg száraz ofzlató szerekre, lásd Nro. 121. láb-feredőkre, és belől a' tzombokra tett hólyag-huzó flastromok után szelídülne, 's távoznék.

Ézután a' szorgalmatos gondviselés után is megtörténik, hogy a' *tök-gyuladás* megevesedik. A' lágyító, 's érlelő szerek siettetik az érleléft. Mihelyt megérett, ki kell a' tályogot metzeni, és mint kinyíltt tályogot orvosolni. Lásd a' *tüdő-gyuladás-ról* Nro. 64—66. az *oldal-nyilallásról* Nro. 73—74.

A' kemény mirigyét talán jobb nem bántani, ne talántán az izgatással megrák-fenesedjék.

Jó, hogy a' meggyuladott tökök nem könnyen fenesednek-meg; a' mi, ha még is történik, halálos.

Életrend. A' *Tök-gyuladás* a' gyuladásoknak közönségesen javasolt élete rendén kívül azt az egyet ajánlya még, hogy a' beteg, minekutánna már meggyógyúlt, még jó ideig tsendes, nyugodalmas életet tartson; külömben a' gyuladás igen könnyen visszfa tér, és annak utánna veszedelmesbb.

R E T Z E P T E K.

Nro. 119.

Végy: Len-mag lisztet, |
gyökret, és beléud füvet, min- |
de-

Nro. 119.

gy. Farin. sem. Lin.

Herb. Cicut.

Herb.

denikből egy fontot; vagdald
 öszve; főzd elegendő édes
 tejben lágy kötésnek, azután
 adgy hozzá fél könting opiu-
 mot. Egyelitsd öszve lág-
 kötésnek.

Nro. 120.

Végy: Egy lat bürök ki-
 vonást; két könting belénd fő
 kivonást, ugyan annyi opium
 kivonást. Egyelitsd öszve fla-
 stromnak.

Nro. 121.

Végy: székfü virágból,
 bodza virágból, görög szé-
 na magból tsinált lisztet, min-
 denikből fél fontot, bárom
 könting felolvasztott kámsfort.
 Egyelitsd öszve, 's add szá-
 raz kötésnek.

Herb. hyosciam. aa. libr.
 un.
 c. m. copue s. q. Lact. in
 form. Cataplasim.
 deinde adde.
 Opii pur. dr. sem.
 m. d. p. Cataplasmate.

Nro. 120.

ry. Extr. Ciut. Unc. sem.
 — hyosciam,
 — Thebaic. aa. dr.
 duas.
 malax. d. u.

Nro. 121.

ry. Farin. fl. chamom.
 — — samb.
 — sem. foen. groec. aa.
 libr. sem.
 Camphor. stae. dr. tres.
 m. d. Spec. p. fomentaoe.

A' VIZELLŐ TSÖNEK GYULADÁ- SÁRÓL.

De Urethrae inflammatione.

A' vizellő tsönek belső hártája, és
 ikrás husai leginkább hajlandók a' gyuladás-
 ra

ra. Kezdődik többnyire kitsiny helyen, azután kiterjed az egész vizellő tsön, úgy, hogy még a' barlangos testekbe-is béhat; mellyek annakutánna feldagadnak, 's megkeménykednek.

Okai. A' vizellő tsőnek gyuladása közönségesen frantzós nyavalyának következése; de a' vizellő tsőben megakadott köttől is származhatik: úgy a' külső erőszakos okoktól, külömbféle tsipős nedvességeknek oda tételétől, az erős vizeltető szerektől, és arany-értől, a' hügyos-hólyagnak gyuladásától is, ha a' gyuladás egészen oda ereszkedik.

Kezdeté. Égetve, 's feszülve kezdődik a' vizellő tsőnek gyuladása; a' vizelés gyakrabban erőltetések után, és akkor is irgalmatlan fájdalmak között, mellyek az éréntésre megnevekednek, megyen véghez. A' vizellő tsön valami már higgabb, már sükeresbb matéria folydogál; az ágyék ikrás husok megdagadnak, és ha a' gyuladás nagyobb, a' fájdalom a' tökökbe, és a' többi szomszéd részekbe is leereszkedik. Illyenkor a' gyuladózó hideg is jelen vagon.

Ki-

Kimenetele. Minthogy a' vizellő-tső-gyuladásnak kimenetelei egygyek más tagok' gyuladásainak kimeneteleivel, bizonyos, hogy hol egészségre, hol más nyavalyára fordul; de halált is hozhat.

Orvoslása. Ha a' vizellő-tső gyuladás nagy, érvágással kell az orvosláft kezdeni; különben a' piótzázás is elegendő. Azután mind belől, mind kívül a' sok enyhítő, hivesítő, 's lágyító szereket kell elő venni; a' sok főtt vizeket, és mondolából, dinnye magból, 's egyéb hivesítő magokból sajtolt tejet Nro. 122. kell közönséges italul adni, hogy a' vizelletnek tsipőssége mentől előbb leron-tassék. Felette jók itt' a' lágyító, 's enyhítő meleg nedves kötések, és all-lövellések is; de mindenek felett a' szenvedő tagnak langyos téjben fereftése, és a' Nro. 123. alatt kitett szernek gyakrabb befetskendezése. A' főtt vizeket, a' lágyító, 's enyhítő kötések, és az all-lövelléseket lásd az *oldal-nyilallásról*: Nro. 73—74—75. az *ágyék-hártya gyuladásról*: Nro. 81. a' *máj-gyuladásról* Nro. 82—83. a' *gyomor-gyuladásról*: Nro. 88—89—90.

Ha

Ha a' beteg külömben is nagyon érzékeny, és a' fájdalom éppen irgalmatlan, akkor a' számlált szereket opiummal adni leg-hafznosabb; még a' közönséges italúl adott mondola téj közé is illyenkor kevés opiumot keverni igen jó, és a' befetskendezéseket, minthogy a' szörnyü fájdalom miatt ki nem álhattya a' beteg, egészen félben kell hagyni, és tsupán tsak a' párolásokkal kell győzni.

Mind ezek után ha meg talál evesedni a' vizellő-tső, az év több felé nyit magának útat, a' mellyen azután a' vizellet is kifolydogál. Ezeket a' rendetlen útakat kívülről úgy, mint más sebet kell gyógyítani, belől pedig ugyan azok' a' szerek hafználnak, mellyekre más tályogok gyógyulnak.

Ezzel az alkalmatossággal megesis többfzer, hogy a' vizellő-tső egy vagy több helyeken nagyobbban megdagad, 's ürege szűkebb lesz, a' honnénd azután következik, hogy a' beteg nehezebben vizell. Ha pedig megfzorúl, 's meggyül ottan a' vizellet, kitágíttya a' tsőt, és valóságos zatskót tsinál, melly azután ujja meggyulad, 's megeve-

sedik; mellynek majd erre, majd amarra a' részre való kiöntése a' betegnek sokszor halálos.

Eletrend. Az életrend, a' más gyuladásokban javasoltakkal tellyesen megelegszik, tsak távoztassa-el a' beteg azokat is, a' mik a' tagot nyomják, hevítik, 's izgattyák.

Vólnának még számos apróbb tagoknak gyuladásai, mellyeket különösen feste-
ni mintegy szükségtelen azért, hogy a' le-
írtt főbb tagoknak gyuladásaiból azoknak
vóltát, kimenetelét, 's orvoslását könnyű
arányozni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 122.

Végy: három könting tök-
magot, annyi dinnye magot,
ugyan annyi kender magot,
két lat mondolát, tsináljmon-
dola tejet belőlek; szárj-le
két mészszelyt, azután adgy
bozzá három lat Szent Já-
nos kenyér Syrupot. Egye-
litsd öfzve, 's add közönsé-
ges italul.

Nro. 122.

Ry. sem. Cucurbit.
— melon.
— Cannab. aa. dr. tres.
Amygdal. dule. Unc. un.
m. f. l. a. Emuls,
colat. libr. duar.
adde.
Syr. diacod. Unc. un. sem.
m. d. p. potu. ord.

Nro.

Nro. 123.

Végy: két lat len-magot,
főzd elegendő vízben egy fer-
tályig, szűrj-le tiz latot, 's
adgy hozzá tiz grán opiumot.
Egyelitsd össze, 's add bé-
fétskendezni.

Nro. 123.

Rx. sem. lin. levit. contus.
Unc. un.
coque s. q. Aqu. p. 1/4 hor.
Colat. Unc. quinque.
adde.
opii pur. gr. decem.
m. d. p. Injctione.

A Z E P E H I D E G R Ö L.

De biliosa Febre.

Az állandó, de alább hagyó hideglelés,
melly valami megvesztegetett epés tsipös-
ségtől gerjesztetik, *Epe-hidegnek* hivattatik.

Szármozik tehát aze *pe-hideg* a' meg-
romlott, ártalmas, tsipös epés nedvektől,
mellyekkel az első utak, tudniillik a' gyo-
mor, és belek, azután a' vér, és a' többi
nedvek megtöltve a' vér forgást sebesebbé
teszik, és az egész természetet magok el-
len fellázíttják. Nem pedig úgy, mint a'
gyuladózó hideg, mellynek létele a' vastag,
sükeres, forró vérből, az erős feszültt, ke-
mény elrekedt erekből, és az innénd szár-
mozott akadályokból magyaráztatik.

Felosztása. Az *epe-hidegnek* közönséges uralkodó ideje a' nedves majd lágy meleg, majd hives tavasz, és az ősz. De ha kedvez néki az idő, egész esztendőben is vagy magánosan, vagy az akkori járvány nyavalyákkal egybe fűzve láthatni. Im' az *epe-hidegnek* első felosztása, tudniillik: a' magános *tiszta epe-hidegre*, melly semmi féle nyavalyával nints öszve szerkézve, és a' más hidegleléssel öszve *szökött epe - hidegre*; melly a' gyuladózó, a' rothadt, 's egyéb hideglelésekkel öszve szövetkezhetik; a' mi is annyira szokása, hogy tsak nem természeté.

Mind a' *tiszta*, mind pedig a' más hidegleléssel öszve *szökött epe-hideg* vagy az egész testet egyenlőn elfuttya, a' nélkül, hogy valami tag különösen sértődgyék; vagy hozzá ütökzik valami akár belső, akár külső tagnak különös megsértése; p. o. máj, gyomor, vagy tüdő gyuladás, 's a' t. Akkor közönséges *epe-hidegnek* neveztetik; ekkor pedig a' bajos tagnak megnevezésével jelentetik-ki a' közönséges *Epe-hideg*. Ez *második felosztása* az *epe-hidegnek*. Mind a' kettőt tudni nagyon szükséges.

Okai

Okai. Következendők a' főbb okok, mellyek epe-hideget okozhatnak, avagy legalább alkalmatosságot reá nyujthatnak: A' meleg, száraz idő, melly a' nedveket sükeresíti, és így a' testet általlyában gyengébbé, és a' romlásra készfzebbé teszi; azért látni is, hogy a' meleg tartományokban az epe-hideg mind közönségesbb, mind veszedelmesbb. A' meleg nedves idő; avagy a' meleg napokra következő hives éjtzakák, és a' motsáros, vizenyös helyek. Bizonyos nyavalyák, mellyek már előbb a' testbenvalának; alig is vagon ollyas nyavalya, melly az epe-hidegnél örömeftebb, 's könnyebben másokhoz szegődgyék. Azon fellyül vagnak olly természetűek, kiknek az epe nyavalyákra különös hajlandóságok vagon, ollyanok a' sovány, száraz testűek, a' sárgás, vagy fekete sárga színűek, kik sükeres, tsipős nedvekkal bővelkednek. Az hivatalnak, és foglalatosságoknak szoros életrende, melly még azokat sem kémélli-meg, kiknek egyébbiránt nem igen nagy a' hajlandóságok az epés nyavalyákra. A' nehezen emészthető, rothadni indult tsipős, 's

ros,

ros, hevítő, fűszerfzamos ételek, a' sok hevítő, részegítő, 's vért sükerítő italok; a' nagyon fárasztó, 's erőtlenítő kézi munkák, kivált ha szabad ég alatt nagy melegben tetetnek, 's utánnak a' test vagy hivesítő italok, vagy hideg feredők, vagy estvéli hives levegő által hirtelen meghül. Végre a' mértékletlen élet, és rendetlen elmebéli indulatok. 's a' t.

Nints az *epe-hidegnek* egy olly elválofizhatatlan tüneteméye, mellynek jelenlétéből az ő jelenléte tsalhatatlanúl megvalósodnék. Az esztendőnek vóltából, az akkor uralkodó nyavalyának indulattýából, és a' gerjesztő okokból kell megesmérni, 's lételet meghatározni.

Kezdete. Ha egyéb nyavalyával nints öszve kaptsolva, e'képp' szokott kezdődni: A' beteg néhány napokkal lankadt, levertt, fáradt tagokról panaszolkozik, mintha ki tudgya, minő nehéz munkát, avagy hofszú utat tett vólna; sokat ásítózik, 's vonódik gyakor egymáft felváltó tsekély borzadásokkal, 's héségeekkel; az egész testet valami szokatlan nyughatatlanság, elerőtle-

nedés, és izzadás fogja-el; a' kábult, szédelgő fejét, derekát, és oldal-lágyait fájlalja, nyughatatlanúl aluszik.

Ezekre az előre ment póftákra csak megjelenik a' tellyes erővel fenyegető betegség; a' nagyon kemény megrázó hideg ágyba dönti a' nyavalygót, mellyet nyomba követ a' sütő forróság. *) Az ábrázat általában sárga, halavány, de a' homlok forró, a' szemek mintha könybe borultak vólnának, sárga pirosak, megtüzesülnek, 's fénylenek; a' pofák égnek, az ajkak száradnak, 's halaványodnak, a' fejéres, zöld-sárgás, nagyon motskos nyelvet végre megszáradott barnás hártya borította; a' száiz megromlott, elveszett, keserű, nyálkás, émelgős; a' nyál hasonlóképp' keserű, émelgős, kevés; azért a' gyakor harákolások közt ha pökik a' beteg, vagy keserű, vagy émelgön édeses, habzó nyálat, néha egészen zöldet, pökik. A' gyomorban, és sziv-tájban

---

*) A' forróság a' gyuladózó hidegben a' kéz alatt enyebbül; az epe-hidegben, és a' rothadt hidegben inkább nevedik, bogy néha alig lehet kiállani.

ban nehézséget, duzzadást, égetést, és fá-
jást érez közben járó szegezésekkel; az étel
kívánás elvész, az emésztés megvesztege-
tett, azért a' gyomor émeleg, és a' sok é-
melgős-édes, égető, záp-tojás büzü böfö-
géseket valóságos okádás késéri; a' szom-
juság szörnyű, kivált a' fris viz, és sava-
nyús ital után sóhajtozik. A' has néha ke-
mény, feszült, fájós, és az oldal-lágyok
felfuvóttak; a' ganajlás rendetlen: sokszor
szorult, kevés, és kemény; máskor na-
gyon bűdös, sárga, égető fájdalmas has-
menés környékezi bádgyasztó rágásokkal,
és sok bűdös szelekkel; a' vizellet elein sár-
ga, sáfrányos, habos, 'siros, azután ve-
res, barna, tüzes, forró, gyakran na-
gyon égető, kevés, és sűrű; az álom vagy
tellyességgel elveszett, vagy sok nyugha-
talan álmodozások, és bádgyasztó, meg-
romlott etzethez hasonló büzü izzadások
közt igen tsekély. Az ér-fzőkés változó:
néha gyors, és puha; máskor tellyes, erős,
és kemény; az érből botsátott vér vagy pi-
ros, vagy nagyon sárgás gyuladózó hár-
tyával. Az elmebéli indulatok felette he-

vesek, hamar eszén kívül vagon a' beteg, és az ijesztő in-rángatódások, görtsők, és nyavalya rontások közt dühöskedik. Máskor kisdud szívü, és szomorú; az egész test sárga vereses, hol száraz, és forró, hol hideg ragadós verétékkel izzad, főkép' a' fő körül. A' fris levegő után foházkodik, mellyen rövid időre könnyebbül is.

Hajnal felé közönségesen valami kevés hasmenéssel, avagy izzadással enged valamennyire mind a' képtelen forróságra, mind pedig a' többi történetekre nézve a' nyavalya; hanem estvére kelvén vízfza tér ismét az ostrom, és eltart közönségesen egész éjtfzaka.

Nem állapotdik-meg az epe-hideg a' most leirt történeteknél, hanem ha a' gerjesztő okoknak idő engedtetik, hogy a' vérben bé-szivárgodhassanak, hozzá szegődnek a' halált színlő ájulások, az olthatatlan, tsak savanyú után ásétozó szomjuság, álomtalanság, vagy szünetlen bádgyasztó aluvás, az erős égetés a' torokban, a' nehéz nyelés, a' türhetetlen fő fájás, kábultság, fül-tsen-gések, a' belső emésztő forróság, melly a'
szá-

szájon láng gyanánt jö-ki; az erős, száraz, vagy kevés sárga materiával való hurut, kólikák, ikrás-hus' daganatok, a' külső tagoknak néha engefztelhetetlen fájdalmi, orbántz, valóságos, vagy színlett gyuladások, az erőknek tellyes elesése, és dühöskedés. Az ér-szökés mind egyre változik, ki is áll; az hetedik, és következő napokban hol patéts, hol másféle kiütések mutattyák magokat; a' kezek, és lábok elhülnek, a' nyelv mind szárazabb, 's keményebb lesz, megfeketül, széllel repedez. Mind ezek közt sokszor véletlen tsak egyszerre szörnyű fájdalmakkal kiüti magát alul, fellyül a' megvesztegetett tsipős epe; látni akkor véres; nagyon fájó has-menéseket, gyomor, és bélgyuladásokat. Végre az egész has felpuffad, 's elhal a' beteg.

Kimenetele. Elégségesen kibizonyodik a' leirtt történetekből az epe-hidegnek veszedelmes volta. Mindazonáltal, ha a' beteg külföldben egészséges vólt, és az orvoslás nem hallasztódott, avagy ellenkező szerekkel nem rofszabíttatott: *egészségre* fordul; a' mikor is a' természet vagy vizellet, vagy hasme-
nés

nés, vagy okádás, avagy egy közönséges izzadás által szabadúl-meg tőle; ritkábban bíráló kiütések által. Némellykor pedig a' nyavalyát okozó matéria olly tagra teteződik-által; a' honnénd azután könnyű mefsterséggel ki-lehet botosítani.

Ellenben: Ha a' beteg már annakelőtte göthöskedett, vagy az orvoslás hallaszódott; avagy az orvoslónak tudatlansága által inkább öfzve zavaródott, ugy hogy az epe-hideg a' betegnek már nemesebb részeit: értem az agyvelőt, tüdőket, melyt, és has-üregeket nyomósabban bántya, akkor az epe-hideg vagy *más nyavalyába* öltözkedik; vagy éppen *halállal* végződik.

Orvoslása. Az epe-hidegnek orvoslása abban fzorgalmatoskodik, hogy a' nyavalyát okozó matériát megjobbithassa; avagy megrontsa, és a' testből kiforgassa, a' főbb történeteket fogyasztsza, 's el-hárítsa; és illy móddal a' betegnek erejét a' bajvívásban fenn tarthassa.

A' nyavalyát okozó epés matériát az első útból kihajtyák, 's megrontyák az okádtató, és has-hajtó orvosságok. A' vére,

be, és a' többi utakba befzivárokodottat megjobbítják a' ritkító, hivesítő, gyengén feloldó, a' test gözeléft, és a' vizelletet fenn tartó, vagy gyarapító, főképp' a' hasf lágyító savanyós szerek.

Ha azért a' megromlott, tsipős epe tellyességgel, vagy nagyobb része a' gyomorban, és vékony belekben fézkel; legfogatosbb, sött elkerülhetetlen az okádtató szer, ha tsak különös akadályok, ugymint: valóságos gyuladás, vér okadás, avagy szembe tűnöbber vér-folyások nem tiltyák, mellyeket, ha hozzá szegödtek, a' mennyire az epe-hideg engedi, meg-kell előbb orvosolni; avagy, ha lehetséges, mind a' kettőnek gyógyítását egybe kell szerkéztetni; különben mindenkor a' veszedelmesbben kell előbb segíteni.

Sérülteknek, ha okvetetlen szükséges az okadás, tanátsúl kell adni, hogy megszorítsák, 's kötözzék a' sérülést. Viselőseknek, és gyermek-ágyasoknak pedig legtanátsosbb, ha borbély soha nem ád okádtatót; bizza inkább a' közel lévő orvosra.

Már ha szükséges-e okádtatót adni, megmutatták a' gyomorban lévő nehézség, tellyesség, nyughatatlanság, böfögés, undorodás, az alsó ajaknak refzketése, az erőltetés, és a' valóságos okadás, mellyek által elégségesen kijelenti a' természet, minő úton menekedhetik-meg leghamarább, 's legbizonyosabban az ötet nyavalygató matériától.

A' gyomorban, és vékony belekben félszkeltt rozsz indulatú tsipös undokság hirtelen kiürítést vár; a' vastag, sükeres, szivós, és a' gyomrot nagyon megragadó motsok lassan bontogató, vékonyító okádtató szerre indul. Mind a' két esetre legalkalmasabb, 's legfogatosabb a' hánytató bor-kő Nro. 124. mellyből az első esetben minden fertály órában egy evő kanállal; a' másodikban pedig minden fél, avagy egész egy óra mulva egy vagy két evő kanállal kell beadni.

A' has-hajtó szerekre akkor nagyon szükség, a' mikor az epe-hideget okozó materia sem a' gyomorban, sem a' vékony belekben, hanem egészen vagy nagyobb ré-

fze a' vaftag belekben hever; avagy mi-
nekutánna a' megterhelt gyomor, és vékony
belek okádtató szerrel már kitisztultak, 's
egyedül a' vaftag belek vannak még tele.

Legalkalmatosbbak ide azok a' has-haj-
tók, mellyek *epe-hajtó* szereknek neveztet-
nek; a' millyenek a' némelly közép sók:
a' keserű só, a' tsudálatos só, a' leveles
bor kö só, és a' kettős só; azután a' Man-
na, a' Tamarindus, és általlyában mind a-
zok a' has-hajtó szerek, mellyeknek sava-
nyús, feloldó, vékonyító, hivesítő, és ép-
pen nem a' rothadásra hajló tulajdonságok,
's erejek vagyon. Nro. 125—126. Tehát
ama' közönséges borbélyok orvosságainak:
tudniillik a' Jalapa, és Mechoacanna gyö-
kereknél, az ezekből kivontt, 's más erősebb
has-hajtó jántáknak itt' nintsen helyek, még
a' Rabárbára gyökér sem ide való.

A' betegségnek kezdetén, a' midőn a'
belek még tele vannak; avagy a' midőn
szükséges az undokságot mintegy hirtelen
más honnénd a' belekre hozni, akkor a' has-
hajtó szerek úgy rendeltetnek, hogy tiz, ti-
zenkétszer a' has megindítsák, hogy a' be-
lek

lek kitérüljenek; annakutánna pedig ugy kell a' bévételt intézni, hogy valóságos hasmenést ugyan nem, de még is naponkint két három lágyobb székeket tsináljanak.

Illy móddal minekutánna a' hánytató, avagy has-hajtó, avagy mind a' kétféle szerekkel az első utak megürültenek; a' többi a' vérrel kerengő undokságokat, az epehidegnek tulajdonságát, és a' beteges természetnek ereit kell főbb tzélúl venni. Ezeket, hogy fenn lehessen tartani; amazokat pedig, hogy jobbitani, és a' megjobbíthatatlanokat a' természettől mutatott úton a' testből ki lehessen hajtani.

Elérhetni ezt a' tzélt a' ritkító, vékonyító, hivesítő, gyengén oldó szerekkel: a' test gözlegést, a' vizelletet gyarapító, és a' has lágyító savanyós italokkal; a' tamarindus gyümöltsből, a' perje gyökérből, orofzlán fog fű gyökérből, és skorzonera gyökérből etzettel, tzitrom lével, bor kővel, egy két könting közép sóval, tengeri szőlő, málna, avagy szederj syrupokkal, és etzetes mézzel készített főtt vizekkel, Nro. 127—128. és Limonádákkal; mellyekkel

kel az epe-hideget okozó matéria megjavítatik, a' rothadástól tartóztatik, és az ürítő utak kitágulnak, kinyílnak úgy, hogy sokszor már csak tsupán ezekre égéfzen eltávozik az epe-hideg, ha külömben valóságos tífza, és semmi más nyavalyával öfzve nints foglalva az epe-hideg.

Más az, ha a' halasztott orvoslás miatt, avagy azért, hogy ellenkezön orvostatott, az epe-hideg megedződött; akkor a' leghathatósbb orvosságokra sem távozik, sem enged legkevesebbet is, hanem inkább a' sok ijesztő új történetekkel fenyegetve egyenesen rothadni indul, 's valóságos rothadt hideggé léfzen. Ollyankor félben hagyván az előbb ditséert szereket, a' rothadt hidegnek orvoslása módjában kell a' segedelmet keresni, oda kell folyamodni.

Életrend. Az epe hidegben minden tápláló, erősítő, hevítő, izgató ételek, 's italok ártalmasak, 's mind annyi mérgek. Ellenben: a' gyenge nem 'siros Marha hus kevés piritott 'semlével, ris, avagy árpakásával, megfőtt saláta, paraj, spárga, sárga-répa, bodza-kása, megérett párlaltt, a-

vagy

vagy főtt gyümölts az e'féle hidegben sin-
lödőknek leghafznosabb eledeleik. A' meg-
érett nyers tseresnye, medgy, szederj, din-
nye, 's őszi baratzk képes gazdálkodással
mind annyi élelztő szerek; mellyeknek e-
gyedül mértékletes vele élése után, hogy
valóságos epe-hidegek egéfzen elmultanak,
tulajdon tapasztalásom.

Közönséges italul jó az etzetes főtt ár-
pa viz; a' tiszta viz is etzettel, avagy tzi-
trom lével savanyítva tetzetős ital, tsak na-
gyon hideg ne legyen, avagy egyszerre fe-
lette sokat a' beteg ne igyék.

A' nyugalom, és a' körülette való
tisztaság szinte mint más akárminő heves
nyavalyában szükséges: a' levegő fris, tisz-
ta, és száraz legyen, azért a' hajlék, melly-
ben lakik, inkább hivesebb, hogy sem me-
leg legyen. Hányszor a' sok langyos italok-
kal kinzott, szörnyüen bépatyókált betege-
ken egy hivesítő itallal, egy ablak kinyi-
tással szembe tűnő jobbulásokat tapasztal-
tam. A' nyughatatlanságok, a' türhettesen
fő fájások, a' bádgyasztó izzadások, 's több

I. Darab.

R

e'

e'féliek ez ilyenre a' körül-állók' hámulásá-
val szelídültek.

Többnyire az epe-hidegből kikelttek ké-
sőbbben jutnak előbbeni erejekhez, kivált,
kik más előre ment nyavalyáktól meggyen-
gültek. A' mind testi, mind elmebeli fog-
lalatosságoktól való tartóztatás, az ételben,
és italban szabott mértékletesség, és a' tisz-
ta levegő az erőknek legszaporább meg-
szerzője.

R E T Z E P T E K.

Nró. 124.

Végy: három—öt grán bány-
tató bor követ; olvassz-fel
bat—nyolcz lat vízben. Adgy
minden fertály, vagy fél órá-
ban egy evő kanállal.

Nró. 125.

Végy: három lat tamarin-
dust, főzd elegendő vízben
fél óráig: azután olvassz-fel
benne két lat Mannát, annyi
keserű sőt, két könting tsu-
dálatos sőt, szűrj-le tízen-
négy latot, 's adgy hozzá
két,

Nró. 124.

℞. Tart. emet. gr. tria--quin-
que solve in Aq. font. Unc.
tribus-quatuor. d. oi. 1/4—
1/2 hor. Uno Cochlear.

Nró. 125.

℞. Tamarind. enucleat. Unc.
un. sem.
coque s. q. Aqu. font. p. 1/2
hor.
deinde dissolve.
Mann. Calabr.
sal. amar. aa. Unc. un.
sal.

két, és fél könting leveles
bor-kő söt, három lat tenge-
ri szőlő Syrupot. Egyelitsd
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában fél findsiával.

Nro. 126.

Végy: két lat választott
Mannát, annyi keserű söt,
két könting oldható bor kö-
vet, egy könting salitromot.
Egyelitsd öszve, 's olvaszd-
fel elegendő forró vízben;
szűrj-le tizenbat latot, 's
adgy hozzá három lat tizitrom
lév Syrupot; 's adgy minden
2-dik órában fél findsiával.

Nro. 127.

Végy: négy lat tamarin-
dust, két lat pörje gyökeret,
annyi oroszlan fog fű gyöke-
ret, vagdalad öszve, főzd e-
legendő vízben három fertá-
lyig. Szűrj-le egymesszelyt,
's olvaszsz-fel benne három
könting kettős söt, azután
adgy hozzá két lat tengeri
szőlő Syrupot, annyi etzetes
mézet. Egyelitsd öszve, 's

adgy R 2

sal. mir. gl. dr. duas.
Liqu. terr. fol. tart. dr.
duas semr.
Syr. ribes. Unc. un. sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 126.

R. Mann. elect.
sal. amar. aa. Unc. un.
Crem. tart. solub. dr. duas.
Nitr. pur. dr. un.
m. solve in s. q. Aqu. ferv.
Colat. Unc. octo.
adde
Syr. acetos. citr. Unc. un.
sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 127.

R. Tamarind. enucl. Unc.
duas.
Rad. Gramin.
— Tarax. aa. Unc. un.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 3/4 hor.
in Colat. libr. un.
dissolve.
Arc. dupl. dr. tres.
deinde adde.
Syr. ribes.

Oxi-

adgy minden 2-dik órában fél
fundsányit

Oximell. simpl. aa. Unc.
un.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 128.

Nro. 128.

Végy: két meszszely kut
vázat; málna etzetet, a' men-
nyi elegendő, hogy kellemetes
savanyuságu ital legyen.

Ry. Aqu. font. libr. duas.
acet. Rub. id. q. s.
ad gratum acorem.
d. p. potu. ordinar.

A' ROTHADT HIDEGRÖL.

De putrida Febre.

Az ugy nevezett rothadt-hidegnek 'volta
a' nedveknek rothasztó romlásában áll; és
mivel a' tsipös, göröngyös, és megbomlott
vér igen könnyen megromlik, 's megrot-
had, azért akárminő nyavalyában, 's akár-
minő okból a' nedvek megbomolyanak, az
onnénd következett betegség rothadt-hideg
léfzen.

Szereti a' késő meleg tavaaszt, a' sütő
meleg holnapokat, és a' lapányos, vizenyös
környékeket, a' testnek természetes gyen-
geségét, avagy akárminő előbbi nyavalya
által okozott elgyengülését; ha tudniillik
helytelen orvoslással, vagy egyéb okból a'
test

testnek kemény réizei ellágyultak, a' nedvek megbomlottak, 's illy formán a' rothadásra elkészítettetek.

Okai. Mindenek előtt a' nagy, és hofzfú nyári hévségek után a' gyomorban, és belekben meggyült, megavasodott, 's megromlott sárviztől szokott keletkezni; de általlyában valami az élet erőket megdöntheti, és a' testet rothasztó romlásra hozhatya, mind azt, mind annyi rothadt hideg' gerjesztő oknak kell nézni. Azért olly veszedelmes a' rothadt hidegben, vérhasban, fekélyes nyavalyákban sinlődök körül való mulatozás, minthogy a' meleg, megrekedett rothatt gőzökkel terhelt levegőt, ugymint egyet, a' főbb gerjesztő okokból kell tekénteni. Azért olly veszedelmes a' meleg, vizenyős erdőkkel, vagy hegyekkel körül-vett, és a' szellőktől eltiltott környék; a' bűdös állótók, 's motsárok körül való tartózkodás, az alacsony, meleg, nedves, penészes lakások, fogságok, megszállott városok, és Betegházok; az ezer meg ezer apró álatoktól bi'sergő motsáros vízzel való élés, a' szegény, sovány, beteges marha husból, a
vagy

vagy dohos lifzthöl készített nehéz emészthető étkek, a' nagy éhség, és hofzszú szomjuság, a' mértékletlen, lankasztó tovább tartó testi, és elmebéli munkák, főképp' a' tovább türtt szomorú elmebéli indulatok, 's hofzszas éjjeli nyughatatlanságok, mértékletlen gondoskodások, 's aggódások. Azért olly ártalmasak, a' sok erős mozgások, és izzadások kivált a' nagy hében; a' testnek fenn akadott, avagy ellenben tékozló tisztulásai; a' testnek egygyes tagjaiban, avagy általlyában az egész testben elszórt, 's megvesztegetett nedvességek. Ki is fogja tagadni, hogy a' béshivárkodott genyetség; a' szülés után a' nádrában vizfsza maradott nádra pogátsának darabja; avagy a' nádrában elholt, 's megrothadt magzat nem elegendő okok a' rothadt hidegnek gerjesztésére?

Kezdete. Kit a' rothadt hideg megfzök, előbb hogy sem lábairól ledönti, arról panaszolkodik, hogy éppen nem ehetik; avagy legalább jó izüt nem ehetik; a' száj ifzapos, a' nyál vastag, habos, a' nyelv motskos fejér, vagy sárgás; a' gyomor rofszul emésztt, a' beteg nyughatatlanul aluszik;

szik; az éjjeli éles büzü izzadások lankasztók; a' derék tsont, és a' tagok fájnak, 's nehezek, mintha ólommal vólnának töltve; a' fő kábult, a' homlok ég, és izzad; a' vizellet, és ganajlat erős büzüek; szóval: az egész test lomha, nehéz, kedvetlen.

Követi a' most elő számlált könnyebb történeteket az egymást felváltó borzadás, és forróság, méglen végre az állandó, kemény forróság annyira emelkedik, hogy az illetésre a' kezet mintegy megegeti. A' fő a' tompa fájdalmak, és többnyire az estvéli félre beszélgetések közt elnehezül. Az álom nyughatatlan, bádgyasztó; a' szemek dagadtak, veresek, homályosak, 's mintegy üvegessek. A' szomjuság néha tsekély, néha pedig türhetetlen; a' nyelv eleintén fejtér, nyálkás, azután szároz, forró, veres, barna, avagy éppen fekete, 's repedezett lesz. A' fogak az egész száj üreggel nyálkás barna iszappal rakva vagynak; melly miátt a' beszéd annyira elgyengül, 's elnehezül, hogy alig éríthetni; a' száj iz egészen oda van; minden izetlen, vagy émelgős édesnek tetik; a' gyomor émeleg, néha o-
ká-

kádik is a' beteg; a' lehelete, és párja az egész hajlékban lévő levegővel rothadt dög büztü. A' vizellet változó: hol zavaros, hol sötét sárga, barna, vöröses, üllepedett, hol tiszta, tsak nem természetes; néha pedig hasonló a' vérhez. (A' téntához hasonló legveszedelmesbb) a' has néha szorult, főkép' ha a' beteg igen melegen fedi magát. Az ér-fzőkés kitsiny, bádgyott, gyors, rendetlen; gyorsaságra sokszor természetes; a' kezek refzkednek, a' belső érzékenységek nagyon megháborodnak, az egész testet, kivált a' derekat, és a' tsontokat nehéz bádgyatság, vonogatás, és kedvetlenség fogja-el.

Mennél tovább tart, avagy mennél gonofzabb a' hideg, annál inkább nevedeknek a' történetek, és annyival veszedelmesbnek járulnak hozzá. A' fő mind inkább nehezedik, elkábul, elálmosodik ezer rettenő képzelődésekkel, és natrabulával; néha semmi álom; a' szemek veresek, sárgásak, könyvesek, vagy igen szárazak, porossak; az egész ábrázat elhalaványúl, elsárgul, béesik, szomorú. A' lélekvétel nehéz, szapora, fáradságos, hörgös; a' has sok kor-

gásokkal, és dög büzü szelekkel felpuffad. Néha puha a' has, és barna feketés, megsültt, véres, rothadt dög büzü hasmenés követi, melly végre a' betegnek tudta nélkül mégyen-el. Az ér-fzökés egyre gyengébb, gyorsabb, és rendetlenebb lesz; néha pedig még a' leg veszedelmesbb környülállások közt is alig, hogy nem természetes; azért nem lehet néki mindenkor hinni. A' megbomlott, rothadt indulatu vér kiszökvén az e-
retskékből az or', szemek', vizellet', izzadás', fog huson fitogattya magát; (Aszonyoknál a' nádrából tsergedez;) az erő szemlátomást vesz, és e'képpen a' beteg minden erőtől megfőzttatván, kinyujtva, nyitott szájjal, ragadós, hideg verétékben hanyat mint fél holtan fekszik.

Az ötödik naptól kezdvén a' tizenegyedikig kitsiny főtotskák szokták néha magokat a' test színén mutogatni; különösen ha a' nyavalya epe-rothadt hideg, és a' test elegendőn ki nem tisztulván, az undokság az első útakból a' vérbe által szökött.

Ezek a' főtotskák hol halavány világos, hol sötét piros színtűek; vagy szeder-

jes feketék. Nem halálosok ugyan, de men-
 nél kékebbek, annál veszedelmesbbek. A'
 beteg ollyankor haragos, könnyező szemek-
 kel ide, 's tová tekénget; az ábrázat olmos,
 motskos színt mutat; az ornak belső türege
 kifzárad, 's elfeketöl; a' nyelv remeg, szá-
 radt, a' szájból ki nem tolhatni; a' lenye-
 lés vagy lehetetlen, vagy hangos; a' szó
 elgyengül, a' hallás elvész; mellyekkel ha
 hörög, ha a' lélekzés hideg, lassu, kettő-
 zett, ha hassal segítve vesz lelket, ha tsuk-
 lik, és a' tsuklás közt vért, epét, avagy
 más rothadt matériát okádik, ha a' gyomor
 se ételt, se italt, sem az orvosságot meg
 nem szenved, mindent kiokád; ha az
 or hegyesül, ha tsendes magán kívül való
 létellel a' szemek tsipások, béestek, és por-
 ral mint egy behintettek lesznek, ha a' dög
 bűzü emészttet tudta nélkül elmegyen, ha
 a' rajtt feküdt tagok, daganatok, gyuladá-
 sok megfenesednek, ha az ér-szökés gyen-
 ge, félben hagyó, reszkető, felette gyors,
 és mindenképp' rendetlen, és a' külső ta-
 gok az in-rángatóadások közt reszketnek, 's
 eljegesülnek, ha hideg tseppekkel verété-

kezik, és kinyitott szájjal, 's egész maga elhagyásával mint egy érzéketlen fekszik, kezeivel pedig szünetlen keresgél, tapogat, és tépeget, ha körüllette a' levegő hűdös, rothadt, sőt maga a' beteg néhány napokkal halála előtt holt büzü; nem vízi sokáig. A' hideg nyelv, a' tsendes tsuklás, a' kezek' szüntelen nyughatatlansága, tagadhatatlan jelei a' közelítő halálnak.

Az eddig elszámlált sok történetek közül a' rothadt hidegnek jelenlétét főképp' bizonyíttják a' hirtelen elerőtlenedés, a' siető, hanyatló, gyenge ér-fzőkés; a' hidegnek természet, a' nedvek' megromlott, rothadt indulattok, a' veres, homálos bádgyott szemek, a' kábultság, és tompa főfájás, a' kezek' reszketése, az emésztetek' dög büze, a' testnek égő forrósága, melyet a' tapintó kéz alig álhat-ki, és hogy az érből bocsátott vér nagyon piros, és higmarad. Ezek egyedül az eloszolhatatlan jelei a' rothadt hidegnek. A' többi történetek változók, 's egyéb nyavalyákkal is közssek.

Kimenetele. Hogy a' rothadt hideg soha veszedelem nélkül nem szükölködik, az eddig valókból elégségesen kivalósodik. Mindazonáltal számtalan tapasztalások tanui, hogy valamint sokakat megöl, úgy másokat más nyavalyával nyavalgat; másoknak pedig az ohajtott egésséggel kedvez.

Ugyan is, ha a' beteg annak előtte erős bajnoki egésséggel birt, ha orvosítása nem hallasztódott, ha a' rothadt hideg egéfsz folytatában annak rende, 's módja szerint gyógyított, és a' nyavalyát okozó matéria a' rendes útakon: a' vizellettel, hasmenéssel, izzadással, okádással, néha kiütésekkel, ritkábban nyál folyással tellyességgel megbiráltatott, 's kiürült, és ezekre a' lélekzés könnyebbül, a' testnek külső színe már nem olly száraz, az ér-szökés is emelkedik, 's már nem olly gyors, a' száj kisebesedik, a' nyelv nedves, piros, és tiszta kezd lenni, a' sütő hévség enged, és a' szomjuság szűnik, a' beteg a' nyavalya folytatában megsüketül, az orrát fujja, gyakrabban harákol, az étel kívánás, a' nyugodal-

mas álom megjön, 's a' t. Nints mit kételkedni az egészségnek vizsgálásán.

Máskor, igaz hogy megenged az életnek, de elég az, hogy más nyavalyákat hágy maga után. p. o. az egész testnek, avagy tsak némelly tagoknak hosszszas elbádgyasztását, lappangó hidegleléft, sorvádást, 's több e'félieket.

Halállal végződik: ha a' beteg annak elötte, ki tudja, mi megromlott egésséggel birt; ha vér hányó; ha más súlyos nyavalyák hozzá szegődtek, ha későn, avagy heltelenül orvosoltatott. A' mikor is az érzökés gyenge, de gyors, rendetlen, és félben hagyó, a' lélekzet pedig hideg, kettőzött szokott lenni; a' beteg szüntelen aluszik, 's mindent kiokádik, 's a' t. a' mint fellyebb leirattak a' súlyosabb, és veszedelmesebb halálos történetek.

Orvoslása. A' rothadt hidegnek gyökeres orvoslása előszer is a' gerjesztő okoknak kitalálásában foglalatoskodik; azután a' többi nyavalyát tápláló, 's gyarapító, 's e'képp' a' gyógyulást akadályoztató, avagy nehezítő környülállásokat távoztattya, és a'
vér-

vérben keveredett matériának további megvesztegetését, és a' beteg testnek tellyes megbontását akadályoztattya; végre a' természetnek ereit fenn tartya, és annak üdvös-séges munkálkodásait segíti, hogy a' nyavalya' matériától annak módgya szerint mentől előbb megszabadulhasson, és a' beteg előbbeni egészségét vizsgálja nyerhesse.

Minthogy pedig a' nyavalyát gerjesztő okok különbözők, természetes, hogy nem ugyan azon egy orvosság ront meg minden gerjesztő okot, nem ugyan azon egy orvosság mellőz-el minden akadályt, 's nem is ugyan azon egy orvosság tarttya fenn a' természetnek ereit, hanem a' mint különbözők a' nyavalyát gerjesztő okok, ugy az orvosságnak is különbözőnek, és annak természetéhez szabottnak kell lenni. Ugy az első útakban heverő epés, nyálkás, avagy egyéb megvesztegetett undokság az ürítő szereknek engedelmeskedik; mellyek közt az elsőség az okádtató szereké. Nro. 129—130. Számatalanok a' tapasztalások, hogy illetén szerekre a' rothadt hideg mintegy fűvében megfojtatott, vagy legalább megfzedült.

Má-

Másutt is mondatott, hogy a' viselőseknek gyermek-ágyasoknak hektikusoknak, vér pököknek, sérülteknek okádtató szert tsak orvos rendelyen. Ollyanoknak pedig, kik erejeből már tellyességgel kivetkőztettek, 's hol tsupán tsak az élet erőknek gerjesztéséről, fenn tartásáról, 's a' rothadtságának foganatos megfojtásáról kell gondoskodni, ollyanoknak okádtatót adni butaság vólna.

A' hánytató szerek után a' környülálásokhoz, és a' betegnek ereihez szabva gyenge has-hajtó szerek kívántatnak. A' savanyós gyengén hűtő szerek ide legalkalmatosbbak. A' Nro. 131—132—133. alatt lévő szerekben tellyes megelégedéft lehet találni; minthogy ezek mind a' testet üríteni, mind pedig az erőt fenn tartani fogják. Közönséges italul a' savanyós, hűtő, élesztő italokban a' beteg semmi szükségét ne lásson; a' tzitromos viz, a' főtt árpa viz etzettel a' legközönségesebb, de legjobb italok is.

Ezzel az együgyti orvoslással napról napra jobbúl a' beteg: a' nyughatatlanság, a' nehéz, tompa fő fájás, a' nagy hévség tikkadnak, a' nyelv tisztúl, nedvestül, és

a'

a' nyavalya még az első napokban gyenge izzadás, sűrű, lugos vizellet, avagy bíráló hasmenés által vagy egészen megszünik, vagy annyira megfzelidül, hogy azután a' kina héj, avagy más ide alkalmas orvosi szerek csak könnyen meggyözik.

Ellenben ha a' rothadt hideg akaratoskodik, ha a' ditsértt szerekre nem ügyel, inkább a' történetek látomást gyarapodnak, és a' beteg ereitől egészen megfosztódik; akkor a' gyors, kitsiny, puha ér-szőkés, a' nagy elerőtlenedés, a' közönséges vitzől keveset különbözö vizellet, és a' többi súlyos történetek mint egy intenek, hogy tüftént a' kina héjhez, mint föbb rothadást akadályoztató, és különös érző in erősítő szerhez kellett folyamodni. Nro. 134. mellyet még all-lövellésekben is kell adni, Nro. 135.

Erre a' hathatós szerre ha a' beteg a' könnyebbülés helyett inkább elnehezül, nagyobb nyughatatlanságot, nagyobb hévséget, rövidebb, 's nehezebb lélekzetet érez, feje kábultabb, a' nyelve, és az egész bőre a' testen szárad; tsalhatatlan jele, hogy

az

az első utak nem tisztultak még elegendőn; azért a' tisztító szereket ujfolag elő kell venni, ha csak a' beteg ereitől már annyira el nem esett, és a' rothadt hideg annyira erőt rajta nem vett, hogy minden legrövidebb hallasztás is nyilvánosságos veszedelemmel fenegesse; akkor a' kina héjtől el nem kell állani, hanem inkább a' tisztító szereket vele kell adni. Lásd Nro. 136—137. hogy illy móddal mind a' rothadás akadályoztassék, mind a' megromlott matériától az első utak megszabaduljanak. Ebben az esetben a' székfű virágból, tamarindusból, és közép sóból készített all-lövellések is nagyon foganatosok.

Más esetek azok, mellyekben a' kina héjja már a' gálitzkő Spiritussal, már a' kámforral, angelika, virginiai kigyó-fű, avagy jerva gyökerekkel, hol pedig Pésmával, avagy az hólyag-huzó flastromokkal kell öszve szegődtetni.

Ugyan is a' gálitzkő Spiritust a' kina héjjal akkor kell egybe kötni, a' mikor a' piros ábrázat, az ijesztő tekintetek, és a' szüntelen eszén kívül létel mellett az ér-sző-

kés még valaminő erővel biztat, de az egész testet a' mértékleilen verették elfuttya.

A' gálitzkő Spiritussal nem kell fessvénykedni; Nro. 138. még a' közönséges italt is ezzel kell készíteni. Lásd Nro. 139.

Ha a' betegnek ábrázattya halavány, béesett; szemei bádgyadtak, zavarosok tsendes magán kívül létellel, és szünetlen aluvással; az élet-ér egyenlően ugyan, de gyengén csak alig ver, a' testet egy hidek, ragadós verék borította, szóval: a' midőn egyedül a' szörnyűn elesett élet erőket szükséges támogatni, akkor a' gálitzkő Spiritus vagy igen keveset, vagy éppen semmit nem használ, inkább annyiba árt, hogy addig más hathatósbb, és ide alkalmas szerek elmulatnak, tudniillik a' kámfor, az angelika', a' virginiai kigyó-fű, a' jerva gyöke-
rek, és a' hólyag-huzó flastromok, minde-
nek előtt pedig a' bor, melly mind a' rothadást akadályoztató hathatóságára, mint a' sziv éllesztő erejére majd egyiknek sem enged. Ezt vízzel egyelítve közönséges itallal, a' kina héjjal pedig orvosságul kell adni. Csak adgy a' Nro. 134. alatt jegyzett

orvossághoz négy-öt untzia somlai, avagy más jó ó bort, bőven eléred tzelodat.

Ezekkel a' körülállásokkal adatnak a' kina héjjal az angelika, a' virginiai kígyó-fű, és a' jerva gyökerek is. Nro. 140. A' kámfort vagy a' kina héj Dekoktummal egybe kell egyelíteni Nro. 141. avagy magánosan ennyihány grán fejer nádmézzel lehet adni. Lásd Nro. 142. A' hólyag-huzó flastrom is ekkor tetetődik.

A' Pésmának akkor vagyon helye, a' mikor a' vizellet halavány, a' bőr száraz, a' tagok gyakor ín-rángatódásokkal felfűltek, melly ín-rángatódások kivált az ábrázatban kitetszenek; az ér-fzőkés kitsiny, és valamennyire kemény. Ebben az esetben nints foganatosbb a' Pésmánál, melly is az ő kelemetes érő inakat gerjesztő ereivel tsak hamar a' testnek vonulásait, és az ín-rángatódásokat letsilapította, az ér-fzőkést meglágyította, 's felemeli, és gyenge engesztelő verétkkel az élet erőket mintegy meglelesíti. Adatik pedig a' Pésmá vagy vegyétékben, Nro. 143. vagy kevés fejer nádmézzel porban. Lásd Nro. 144.

A' *hólyag-huzó flastromról*: Ez a' borbélyoknak az okádtató, has-hajtó szerek után, és az érvágás után legfőbb pai'sok. A' lig találni a' falukon beteget, kit ezzel meg nem billegeznének; holott semmi rothadáft akadályoztató, vagy rothadt hideget gunyoló ereje nints, tsupán az élet erőnek gerjesztésére alkalmas, és tsupán ebben az esetben foganatos.

Élvén a' beteg ezekkel a' környülállásokhoz szabott orvosi szerekkel, ha az érszökés tellyesebb, és erősebb, a' fő szabaddabb, a' szemek elevenebbek, és a' testnek külső szine melegebb kezd lenni, jó a' reménység, hogy a' továbbá folytatandó kina héj a' beteget talpra állítandja, tsak az élet módgyában fogyatkozás ne történnyék, melly gyógyulását nehezétse, avagy éppen gátollya, 's lehetetlenné tegye.

Életrend. Legyen azért törvényül, hogy, ha valakinek, bizonyyára a' rothadt hidegben sinlödöknek mindenek előtt legszükségesebb a' tiszta, szabad, hűves levegő. Ennekokáért az ablakok, az ajtók nyittassanak-ki, és külömbféle mesterséggel tisztit-

tassék a' levegő; legközönségesbb, 's egyfzersmind legalkalmatosbb az etzet gőz. A' fejér ruha, az ágy némű többszer elváltasanak, és általlyában mindenekben, 's mindenekre nézve főbb gondúl legyen a' beteg körül való tisztaság.

Az ételben nem tsak a' kemény, nehéz emészthető, 'siros ételek ártalmasak, még a' 'siros marha hus lév, és más akárminő nagyon tápláló étkek sem jók. A' gyenge marha hus lév piritott zsemlével, vagy jó sült kenyérrel, ri's, avagy árpa kásával, tzitrom alma lével savanyitva, kevés gyenge zöldség: paraj, sóska, sárga répa, 's egyéb zöldségek higan rántva, jó megérett savanyús gyümölts párlalva legjobb eledelek.

Más az, ha a' nyavalya távozni kezd, és a' beteg könnyebbül, akkor gyenge bétsínált hufi is, legyen az bárány, bornyu, tsibe, szabadon lehet engedni, de mértéketesen. Hányon holtanak-meg, kiknek meggyógyulásáról már kérdés sem támodott, de hogy könnyebbülések után mindent egybe zabáltak; avagy, hogy a' külömben nem

ártalmas ételekben a' mértéket által-lépték, vizfza estek, 's meghaltak! Él ugyan most is az a' fő rendü személy, ki könnyebbüléséből előbbeni nyavalyájában vizfza esett azért, hogy marha hus lévből, és zsemléből készített, külömben könnyü ételben a' mértéket elvétette. Egyék illetén könnyebülő beteg napjában többszer, egyék mértékletesen.

Nehezebb betegnek italáról már fent lett-meg a' rendelés. Gyógyulónak meg kell engedni vízzel egyelítve a' jó ó bort.

REZEPTEK

Nro. 129.

Végy: Egy könting hánytató gyöker port, két grántól négyik hánytató bor követ, egy lat tengeri hagymás etzetes mézet; négy lat édes kömény vizet. Egyelítsd öszve, 's adgy minden fertályban egy kanállal.

Nro. 129.

R. Pulv. Rad. Ipecacuan.
dr. un.
Tart. Emet. gr. duo—
quatuor.
Oximell. squill. Unc.
sem.
Aqu. foenicul. Unc. duas.
m. d. oi. quadr. hor. uno.
cochl.

Nro.

Nro. 130.

Végy: Egy grán hánytató bor követ, bufsz grán hánytató gyökér port. Egyelitsd öfzve, 's add egyszerre.

Nro. 131.

Végy: Három lat támarindus bufsz, két lat váasztott Mannát, egy lat bor követ. Egyelitsd öfzve, 's hadd elegendő vízben felforni. Azután szúrj-le bufsz latot; 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 132.

Végy: Hat lat málna vizet; egy lat tsudálatos söt, egy grán hánytató bor követ, fél könting gálitzkő Spiritust, két lat menta Syrupot. Egyelitsd öfzve, 's adgy minden órában egy kanállal.

Nro. 133.

Végy: Harmatfél könting tsudálatos söt, annyi oldható bor követ; két lat málna Syrupot, nyoltz lat Málna vizet; fél könting édes salitroz

Nro. 130.

Rx. Tart. Emet. gr. un.
Pulv. Rad. Ipecacuan.
scr. un.
m. f. Pulv. p. dos.

Nro. 131.

Rx. Pulp. Tamarind. Unc.
un. sem.
Mann. elect. Unc. un.
Crem. tart. Unc. sem.
m. ebull. c. s. q. Aqu. ferv.
Colat Unc. decem.
d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 132.

Rx. Aqu. Rub. id. Unc. tres.
sal. mir. Gl. Unc. sem.
Tart. emet. gr. un.
Spir. Vitriol. acid. dr.
sem.
Syr. Menth. Unc. un.
m. d. oi. hor. uno cochlear.

Nro. 133.

Rx. Sal. mir. Gl.
Crem. tart. solub. aa. dr.
duas sem.
Syr. Rub. id. Unc. un.
Aqu. — — Unc. quatuor.
Spir.

trom Spiritust. Egyelítsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában két kanállal.

Nro. 134.

Végy: két lat legjobb ki-
na, vagy is peruviai fa héj
port, főzd két megszűszely víz-
ben addig, még egy megsz-
űszelyre leapad, azután szűrd-
le, 's adgy hozzá legjobb
peruviai fa héj port bat kön-
tinget, három lat sárga fa
héj Syrupot. Egyelítsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában fél finssiányit.

Nro. 135.

Végy: két lat peruviai fa
héj port, főzd elegendő víz-
ben fél óráig, azután adgy
hozzá egy marék székes ví-
rágot, hadd álljon egy fer-
tályig befedve; szűrd-le ti-
zen-négy latot; 's add all-
lövellésnek,

Nro. 136.

Végy: két lat legjobb pe-
ruviai fa héj port, főzd két
megsz-

Spir. Nitr. dulc. dr. sem.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochlear.

Nro. 134.

Rx. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
coque in Aqu. font. libr.
duab.
ad remanent. libr. un.
Colat. express. adde.
Pulv. Cort. peruv. alk.
dr. sex.
Syr. Cinnam. Unc. un.
sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 135.

Rx. Pulv. Cort. per. Unc. un.
coques. q. Aqu. font. p. 1/2
hor.
deinde adde.
Fl. Chamom. V. man. un.
relinque in ferv. infus.
p. 1/4 hor.
Colat. Unc. Septem.
d. p. Enemate.

Nro. 136.

Rx. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
c6-

meszszely vizben addig, még egy meszszelyre le-apad, azután szűrd-le, 's adgy hozzá egy lat tsudálatos söt, két könting oldható bor követ, és három lat narants héj Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 137.

Végy: két lat legjobb peruviai fa héj port, főzd két meszszely vizben addig, még tízenhat latra lepad, azután olvasz-fel benne három lat savanyú Palma gyümöltés húst; szűrd-le, 's adgy hozzá egy lat tsudálatos söt, két könting oldható bor követ, három lat sárga fa héj Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 138.

Végy: négy lat legjobb peruviai fa héj port, főzd két

coque in Aqu. font. libr. duab.

ad remanent. libr. un.

Colat. express. adde.

sal. mir. Gl. Unc. sem.

crem. tart. solub. dr. duas.

Syr. Cort. Aurant. Unc.

un. sem.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 137.

ry. Pulv. Cort. peruv. select. unc. un.

coque in Aqu. font. libr. duab.

ad remanent. Unciar. octo.

deinde dissolve.

Pulp. tamarind. Unc. un. sem.

Colat. express. adde.

sal. mir. Gl. Unc. sem.

Crem. tart. solub. dr. duas

Syr. Cinnam. Unc. un. sem.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 138.

ry. Pulv. Cort. peruv. select. Unc. duas.

co-

két megszűzely vízben addig,
még egy megszűzelyre leapad;
azután szűrd-le, 's adgy hoz-
zá négy lat Málna Syrupot,
két könting gálitzkő Spiri-
tust. Egyelitsd öszve, 's adgy
minden 2-dik órában fél find-
siányit.

Nro. 139.

Végy: tizenkét lat Mál-
na Syrupot, egy lat gálitzkő
Spirituust. Egyelitsd öszve,
's adgy a' közönséges ital kö-
zé annyit, hogy kelemetes sa-
vanyuságu legyen.

Nro. 140.

Végy: két lat legjobb pe-
ruviai fa héj port, főzd ele-
gendő vízben fél óráig, az-
után adgy hozzá egy lat Vir-
giniai kigyó-fügyökeret, hadd
álljon fél óráig befödve. Az-
után szűrd-le tizenbat latot,
's adgy hozzá három lat na-
rants héj Syrupot. Egyelitsd
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában fél findsiányit.

coque in Aqu. font. libr.

duab.

ad remanent. libr. un.

Colat. express. adde.

Syr. Rub. id. Unc. duas.

Spir. Vitriol. acid. dr.

duas.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 139.

R. Syr. Rub. id. Unc. Sex.

Spir. Vitriol. Unc. sem.

m. d. ad potum. ord. q. s.

ad gratum acorem.

Nro. 140.

R. Pulv. Cort. peruv. se-

lect. Unc. un.

coque s. q. Aqu. font. p. 1/2

hor.

deinde adde.

Rad. serpentar. Virg.

Unc. sem.

c. relinque in ferv. infus.

p. 1/2 hor. vas. claus.

Colat. Unc. octo.

adde.

Syr.

Nro. 141.

Végy: két lat legjobb peruviai fa héj port, főzd ele-
gendő vízben fél óráig, szűrj-
le tizenhat latra valót, 's
adgy hozzá tíz grántul bar-
mintzig arabiai gummával por-
rá törtt kámfort; három lat
Málna Syrupot. Egyelítsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában fél findsiányit.

Nro. 142.

Végy: kámfort egy grán-
tul négyig; és tíz grán fe-
jér nádmézet. Tsinály port
belőlek, 's adgy minden órá-
ban, minden 2-dikban egy port.

Nro. 143.

Végy: fél könting Pésmát,
hufz tsepp Hoffmann' Spiri-
tusát, három könting fejer
nádmézet, és nyoltz lat Méh-

Syr. Cort. Aurant. Unc.
ur. sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 141.

Rx. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.

Colat. express. Unc.
octo.
adde.

Camphor. gum. arab.
ftae. gr. decem—triginta.
Syr. Rub. id. Unc. un.
sem.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 142.

Rx. Camphor. gr. un—
quatuor.

Sachar. alb. gr. decem.
m. f. Pulv. d. oi. hor. aut
oi. 2. hor. Pulv. un.

Nro. 143.

Rx. Mosch. dr sem.
liqu. Anod. Min. Hoff
gutt. viginti.
Sach. alb. dr. tres.
Aqu.

ft' vizet. Egyelitsd össze.	Aqu. Meliss. simpl. Unc.
's adgy minden órában, 2-dik-	quatuor.
ban egy kanállal.	m. d. oi. hora, oi. 2. hor.
	uno cochlear.

Nro. 144.

Nro. 144.

Végy: Egy grán Pésmát,	ꝛ. Mosch. gr. un.
tíz grán fejér nádmézet. Tsi-	Sach. alb. gr. decem.
nálj port belőlek, 's adgy	m. f. Pulv.
minden fél órában egy port.	d. oi. 1/2 hor. un. Pulv.

A' TAKNYAS HIDEGRÖL

De pituitosa Febre.

Ha hideg, nedves, ködös, erős idővel valami állandós, de közben alább hagyó hideg laza, nyálkás, duzzadt, gyenge hideg természetűeket megszökik, az a' hideg *taknyas hidegnek* neveztetik.

Okai. Ez a' *taknyas*, vagy-is *nyálkás hideg*, mint hogy szüleménnye a' *taknyas*, sükeres nyálnak, megkeresi a' gyenge, nyálkás, lufta, duzzadt, hideg természetűeket; azokat, kik henyélő, lufta életet viselnek, kik szünetlen ülnek, és kivált 'siros, téftás goromba, nehéz emészthető eledelkkel élnek.

Sze-

Szereti az alatsony, posványos, 's egyfzersmind hideg környékeket; szereti a' hideg nedves, ködös őfzt, és tavafzt; szin- te a' gyenge, lágy nedves tél-is kedvez né- ki, valamint a' vizenyös, avagy a' száraz meleg őfz az epe nyavalyáknak; vagy a' száraz hideg tavafz a' forró hidegeknek.

Ebből a' tapasztaltt igasságból fejtődik- ki az őfzi, és tavafzi *taknyas hidegeknek* kü- lömsége, hogy mért ezek inkább *gyulado- zó*, amazok pedig *epés* indulatuk? mivel tudniillik, a' mint másutt mondatott, által- lyában minden betegségek az akkor ural- kodó *járvány nyavalyának* természetéből ré- szestülnek, sőt sokszor egészen abba által- költözkednek. Láthatni ezt több izben a' tavafzi nyálkás hidegekben, a' mikor ke- vés vér-pökéssel tüdő gyuladást, avagy ol- dal-nyilallást színlenek; de a' melynek tel- lyes, 's egyenlő felemelése, és a' teli mely- el való lélekzet vétel elégségesen kinyi- latkoztattya a' színlést; mivel a' valóságos tüdő gyuladásban sem melyét egészen fel- nem emelheti a' beteg, sem teli melyel lel- ket nem vehet. 's a' t.

Kezdeté. A' *taknyas*, vagy-is *nyálkás-hideg* kezdődik lassu elbádgyadással, és szökö borzadásokkal; a' nyelv nyálkás fejr, a' száj-iz sáros, enyekes, az étel kívánás elveszett, a' gyomor nehéz, puffadt, dagadt gyakor öklődéssel, és erőltetéssel, néha okádik-is a' beteg. Szomjuság nints, a' vagy éppen kevés, nagyobb a' sziv táj epekedés, és a' has korgások; a' hideget felváltó hévség alig tűnik szembe; azért az érszökés is majd tsak nem természetes; a' vizellet halavávy, néha éppen nem, néha taknyasan ülepedik; az egész nyavalya lassu lépésekkel többekre kiterjed.

Ezekből a' történetekből alkalmasint ki lehet a' nyálkás hideget nyomozni, de mivel nints egy is köztök, mellyet a' nyálkás hidegnek mint tzáfolhatatlan kijelentőt lehetne tartani; azért, hogy más nyavalyákkal is közössek szoktak lenni: szükséges a' lételéről való meggyőződésre a' betegnek előbbeni egészséges állapottyát, lakó környékét, az időt, és a' járvány nyavalyákat is a' számkáltt történetekkel egybe vetni, és olly formán jelenlétéről meggyőződni. p.

o. legyen a' betegnek hideg, lufta, taknyas, duzzadt temperámentoma, legyen lakása, és élete' módja a' fellyebb említett készítő, és gerjesztő okok szerint, legyen az idő nedves, ködös, hideg, legyen a' járvány nyavalya nyálkás hideg, legyenek már jelen az előbb leirtt történetek, való, hogy a' taknyas hideg jelenléte tsak kérdést sem fog szenvedni, annyival inkább, hogy a' taknyos hideget a' többi heves nyavalyáktól külömben sem nehéz külömbeszteni. Ugy p. o. a' *gyuladózó-hidegtől* az ő lassu folyamattyáról, a' tsak nem természetes ér-szőkésről, a' betegnek temperámentomáról, és az időről könnyü külömbeszteni. Valamint a' nagyobb forróságról az *epe-hidegtől*; és a' *rothadt-hidegtől* a' nagyobb kábultságról, nagyobb héségről, és a' többi súlyosabb, 's fenegetőbb változásokról.

Kimenetele. Végződik a' *taknyas-hideg* óhajtott *egésséggel*; más *nyavalyával*, avagy *halállal*.

Ha a' rendes orvoslással a' természet rajta erőt vehet, és a' nyavalyás matériát a' testből kimozdíthattya, bizonyos az egésség,

ség. Ellenben: ha nem orvosoltatik, avagy ellenkezőkkel a' természet munkálkodásai-
ban tsorbulást szenved, akkor a' nyavalyás
mátéria erőt vévén, a' főre, avagy más
nemesebb, és az életre szükséges tagra ál-
tal tétetődik; 's hol más nyavalyát tsinál,
hol halál a' vége. Legörömeftebb minden-
nap i hidégleléssel végződik.

Orvoslása. A' *nyálkás*, avagy *taknyas-
hidegnek* orvoslása abban határozódik, hogy
a' nyavalyát okozó matériától a' testet meg-
szabadítsa, és az elnyomatott erőket hely-
re állítsa. És mivel a' nyavalyát okozó má-
teria vagy az első útakban vagyon még,
vagy már a' vérbe által szökött, majd az
ürítők, majd ama' keserű, gyengén izgató
szerek lesznek szükségesek.

Az első útakból legkönnyebben, és leg-
bizonyosabban kitakarodik az ürítő szerek-
kel; tsak, mivel hogy ez a' nyálás, süke-
res matéria a' gyomrot, és beleket enyv
gyanánt megfogja, megragadgya; szükség a'
kiürítő szerek előtt olyan orvosságokat bo-
tsátani, mellyek azt feloldgyák, és a' gyo-
morról, és belekről mint egy lefejtsek.

Ezek

Ezek nélkül az ürítő szerek többet ártanak, sem hogy használnak.

Legalkalmasabb ürítő szerek azért azok, mellyek azt a' nyálkás undokságot inkább bontogattyák, a' testet megrázzák, és így a' nyulós sükerességet elvévén többszer ugyan, de lassubb, és később okádással azt a' gyomorból annál bizonyosabban kiforgatják. Olyan a' Nro. 145. alatt kitett okádató szer, mellyet felosztván több adásra, egy más után kevés idő vártatva a' betegnek bé kell adni, és legjobb, 's leghirtelebb segítséget nyujt.

A' has-hajtó szerekből a' keserűket kell választani: a' kettős sót, a' keserű sót, a' salamiak sót, a' sienna leveleket, a' Jala-pa gyökeret, 's több illyeneket. A' manna, a' savanyú pálma gyümöls, 's más illyetén gyenge nyálkás, lágyító, és a' savanyodásra hajló has-hajtók inkább ártanak.

Ha pedig a' nyavalyát okozó máteria már a' vérbe által szökött, avagy valami különös tagra magát letette, akkor azt annak módgya szerint el kell készíteni, hogy vagy megint jó nedvességgé vállyék, vagy

a' testből, hogy továbbá ne árthasson, ki-
lehesen üríteni.

Ezt már nem az ürítő, hanem ama'
keserű, gyengén izgató szerek vizzik vég-
hez, mellyeknek sem öszve vonó, sem gyu-
lafztó erejek nintsen. A' tzikória, és orofz-
lán-főgyökerek, a' föld fűst-fű, 's e-
gyébb illetén erköltsü füvek és gyökerek,
valami közép sóval, avagy a' környülállá-
sokhoz szabva egy grán hánytató bor kö-
vel, avagy egy, két könting Ammoniák
gummával egybe szürve legalkalmasabbak;
mert akár az első utakban, akár a' vérbe ke-
veredett nyálkás matériát megrontyák, és
annak útján a' testből kiforgattyák.

Más az, ha a' beteg felette nagyon lan-
kadott, ha a' természet elgyengült; akkor
az olasz úti fű virág, a' báltrián, és ange-
lika gyökerek fogják hathatóságokat ki-
nyilatkoztatni; főképp', ha valami kevés
salamiák sóval, tengeri-hagyma mézzel, és
Menta-fű Syruppal adatódnak. Nro. 146.

Ez az a' nyavalya, mellyben a' hólyag
huzó flastromnak majd tsudálatos hatható-
ságát tapasztalhatni; mert, ha a' betegnek

melye elnehezül, feje szünetlen álomra való hajlandósággal elkábul, eltompul, az ereitől nagy részént megfosztódott, a' természet nem bírván már továbbá a' nyavalyával, hanyatlik; a' nyavalyát okozó materia pedig, vagy az egész testben elszórva, vagy némelly tagokra sietve az utolsó veszedelmet készíti, akkor a' hólyag-huzó flaktrum az élet erőket gerjesztő tulajdonságával a' természetet mint egy álmából felébresztvén, az előbb rendeltt orvosságoknak közben-járásával a' nyavalyát okozó materiát megöli, a' beteget pedig új életre hozza. De vajmi sokára! mert valamint lassu folyamattya, ugy a' belőle való gyógyulás is hofszas; azért szükség még azután is jó ideig ilyen beteget keserű, erősítő szerekkel tartani, mellyeket pilulákban Nro. 147. Vegyétékben Nro. 148. vagy Herbatében Nro. 149. lehet adni. Kétség kívül a' jó ó bor is foganatos itten.

Nints itten helyek a' lágyító, sükere-sítő, öfzve vonó, és a' gyulasztó szereknek. A' kámfor, a' Pésma, a' gálitzkő Spiritus, a' kina héj, mind ezek, ámbátor né-

melly más nyavalyákban egyedül ő benne az oltalom, itten vajmi ritkán szükségesek, legtöbbszer ártalmasak. Szintugy az érvágás, az erős izzasztó, és vizeltető szerek is kárhozatosok. Bár tsak a' Borbélyok ezt a' letzkét jól megtanúlnák! talán — — —

Életrënd. Az élet módgyában a' tisztaság a' beteg körül, és az ételben a' mértékletesség ajánltatik. A' jó, de nem 'siros marha hus lév ri's, avagy árpa kásával, külömbféle zöldségek, párlaltt, avagy főtt aszaltt gyümöltsek legjobb eledelek. Italúl pedig a' nem nagyon hideg viz málna, vagy bodza virág etzettel. A' gyenge limonáda sem ártalmas; nem külömben a' bodza virágból, ánis', és édes kömény magból forrázott viz mézzel, vagy etzetes mézzel egyelítve is jó. Ha pedig már gyógyulandó, akkor gyenge bétsináltakat, és jó ó bort lehet engedni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 145.

Végy: Egy könting hánytató gyökér port; egy grán hánytató bor követ, másfél kön-

Nro. 145.

Rx. Pulv. Rad. Ipecacuan. dr. un.
Tart. emet. gr. un.
Arc.

Könting kettős söt. Egyelitsd
 öszve; 's öszd-fel hat egyen-
 lő részekre; 's adgy-bé min-
 den fél fertályban egyet.

Nro. 146.

Végy: Egy lat olasz úti-
 fű virágot, főzd elegendő
 vízben fél fertályig, azután
 szűrj-le két mejszelyt, 's
 adgy hozzá két könting sala-
 miák söt, négy lat Menta
 Syrupot. Egyelitsd öszve,
 's adgy-bé minden 2-dik ó-
 rában egy findsiával.

Nro. 147.

Végy: három könting an-
 gelika gyökér kivonást, an-
 nyi Pápa fű kivonást. Tsi-
 nálj elegendő narants báj Sy-
 ruppal három gránnyai pilulá-
 kat; 's adgy-bé napjában há-
 romszor, mindenkör hármat.

Nro. 148.

Végy: Három könting e-
 zer jó fű kivonást; két lat
 édes

Arc. duplicat. dr. Un-
 sem.
 m. divide in dos. Nro. sex.
 detur. oi. semi quadran-
 te hor.
 pulv. unus.

Nro. 146.

R. Fl. arnic. Unc. sem.
 coques. q. Aqu. font. p. 1/8
 hor.

Colat. libr. duar.

adde

sal. Ammoniac. dr. duas.

Syr. Menth. Unc. duas.

m. d. oi. 2. hor. uno vasculo.

Nro. 147.

R. Extr. Rad. Angelic.

— Card. B. aa. dr. tres.

Syr. Cort. Aurant. q. s.

ut f. pil. gr. trium.

d. ter. de die Nro. tres.

Nro. 148.

R. Extr. Cent. min. dr. tres.

Syr. foenicul. Unc. un.

Aqu.

Édes kömény Syrupot; nyolcz
lat székfü virág vizet. Egye-
litsd össze, 's adgy-bé min-
den 2-dik órában egy kanállal.

Nro. 149.

Végy: másfél marék ezer
jó füvet, annyi Pápa füvet,
egy marék székfü virágot.
Vagdald össze herbatének.

Aqu. Chamom. Unc.
quatuor.
m. d. oi. 2. hor. uno Cochl.

Nro. 149.

Rx. Sumit. cent. min.
fol. Card. B. aa. man.
un. sem.
fl. Chamom. V. man. un.
c. m. d. Spec. p. The.

A' P E S T I S R Ö L.

De Peste.

Közönséges mirigyes okból származott, ra-
gadás, dögös betegség, melly lappangva
egyszermind többeket a' világból kiszóllít,
Pestisnek neveztetik.

Okai. Ennek közönséges, mirigyes o-
kát némellyek a' természet' Szerzőjétől uj-
jonnan teremtetni, és az emberi nemzetre
büntetésül küldetni mondották abból, hogy
az Sz. Írásban több ízben Isten oltorának
neveztetik. — Mi szüksége annak ujj te-
remtményekre, kinek az embert természe-

tes útakon látogatni véghetetlen a' módgya, ha igaz, a' mint igaz, hogy a' halál a' bűnnek 'soldja.

Mások a' föld' gyomrában keresik; mellynek sokféle megvesztegetett mirigyes gözei felvétetvén a' levegőbe, ezzel bészivatnak, vagy más érdeklés által felvétetnek.

Ehez ha hozzá adattatnak a' háború alkalmatosságával a' föld' fzinén hagyott holt testek, mellyeknek rothadt részetskéi a' párazat-környékbe ragadtatnak; meleg Tartományokban a' nagy folyó vizek kiadásai, az ottan elő forduló viz állások, 's motsárok, (lázamtalan apró állatok', 's férgek' fészkei) némelly kénköves füvek, 's fák, mellyek megégettetések által nehéz, mirigyes gözzel a' levegőt megrontyák, feltaláltattak eme' rémítő nyavalyának veszedelmes kiköltői; ha igaz Dapperus vitatása, *) hogy *soha Ægyptomban pestis nints, ha tsak a' Nilus vize ki nem dagad, és egész Tartományokat el nem önt.* Hozzá vetvén okát: mert a' midőn a' Nilus vize egész föld' szinét

*) Dapper. in Descrip. Africae. pag. 127.

nét mint egy álló tóvá teszi, hozzá járulván a' déli szelekkel a' sütő napnak rekenyő hévsége, megrothadott kigőzselgésekkel a' levegőt megterheli, megtölti.

A' nagy éhségtől, és sokáig tartó drágaságtól is eredni némellyek állíttyák azért, hogy ollyankor a' szegénység sokféle ártalmas nem enni valókhöz ragaszkodik, és így természetét, gyomrát, véréit megvesztegeti.

Tagadhatatlan, hogy az illyetén szűkség súlyos, és veszedelmes nyavalyáknak oka, de ama' közönséges déli, 's napkeleti nyavalyának (pestisnek) nem lehet szülője. Ugyan is Hyppocrates az Orvosok' halhatatlan emlékezetű Mestere így tanította: *) *Midőn egy népi nyavalya (dög halál) uralkodik, nem az élelemben való fogyatkozás, hanem a' bészivott levegő az oka; és való, hogy ugyan azon levegőnek vagyon valami dögleletes gőze, melly ennek Dajkája, 's Nevelője.*

Megegygyeznek a' most elszámáltt okokban minden érdemesebb természet-visgálók,

és

---

*) Hyppocrat. Lib. de Nat. hum. §. 19.

és orvosok; de millyen változáft szenvedgyenek ugyan ezen okok, hogy illyetén gonofz indulatu nyavalyát gerjefzthessenek, nagyon különböznek. Mások a' rothadásnak legnagyobb garáditsában helyhefztetik ezen peftises okoknak mivóltát. Mások a' most nevezett peftises okoknak ezerféle öfzve egyeledésekben, 's foglalásokban keresik terméfszetét.

Annak, hogy a' rothadtság tulajdonságaira különböző, a' minden napi tapasztalás tanúja. Más rothadtság vagyon a' borban; más az etzetben; más ebben, vagy amabban a' fű', 's fának nemében; más az állatokban. — Tsak az egy emberben is minő rendkívül való külömbséget láthatni! nézvén a' súlyős, frantzoz, rákfenés, vagy egyéb régi megrögözött fekélyeket, a' vérhaft, himlőt, sülyt, és a' sok gonofz indulatu hidegleléseket; mind ezekben annyira különböző a' rothadtság, hogy bizton mondhatni: a' mitsodás a' rothadtság, ollyas az elragadó betegség is; az az: nem minden rothadtság indúthat peftist, nem mindenik vérhaft, himlőt, avagy frantzot. 's a' t.

Betses munkáiról nagyon esmérletes Hoffmann ezek' mérséklése után a' pestises mirigynek bétseréltt gonoszabb indulatu természetét kettősnek lenni mondotta. *) Ugymint megrothadt kénköves, kovász módgyára szaporítónak; és vékony, erős, égető, nem annyira savanyú, mint inkább repülő lugos só indulatunak; mellynek is természete olly rögzött, hogy több mérttföldnyire elvitetvén, ártalmas ereiből semmit el nem veszt, és anya-félszkének a' meleg Tartományokat állíttya, hol mint a' szikra lángját elhinti, 's ezer, meg ezereket hirtelen felhapsol. Igaz, hogy nem is eredett még eddig a' mi Tartományinkban sem étel, sem ital, sem az életnek más rendetlenségéből, sem a' levegőnek egészségtelen vóltából, hanem még mindenkor a' már megvesztegetődött meleg déli, avagy napkeleti Tartományokból hozatott hozzánk. Mi tsuda? hiszen a' tsikorgó hideg nem tsak tikkaszttya, hanem egészen el is oltya. Azért a' hideg Tartományokban vagy soha vagy igen ritkán esmérik.

A'

---

*) Hoffmann, Tom. II. Sect. I. C. 12. §. VI.

A' Pestist gerjesztő okoknak különös természetűekre nézve különös történetek, 's tünemények kívántatnának ennek a' dögleletes nyavalyának más akár minő gonofz nyavalyáktól való jeles megkülömbéztetésére, de a' hideglelés, a' szokatlan lankaság, szédelgés, főfájás, szomjuság, álomtalan-ság, avagy igen is mély álom, émelgés, ájulás, tagok' 'sibbadása külső daganatok, tüzes kelések, mirigyes hólyagok. 's a' t. olly közönségesek, hogy még a' szemesebb orvost is könnyen megtántoríthatják. Hány-szor jelennek-meg a' féle daganatok, és tüzes kelések más rothadt indulatu nyavalyákban, hol a' pestisnek hire sem vólt! Ellenben hányon ~~nem~~ tetetődnek ő miáttá a' föld gyomrába, kikben ugyan ezen daganatoknak, és tüzes keléseknek, avagy mirigyes hólyagoknak legkissebb nyomok sem vólt! Alig van nyavalya, mellyben a' fellyebb nevezett jelekből, és történetekből tsak néhányon is jelen nem vólnának. A' hideglelés pedig, a' mint Holler bizonyítja, *) éppen semmit sem tanít; mivel sok-szor

---

*) Holler Lib. de Peste.

szor eleintén olly gyenge, hogy le sem feketi a' beteget, hanem jár, kél, hogy e'képen a' peftises mirigyet, melly nyugvásal, 's álommal annyival szaporábban a' belső részekre, leginkább a' szivre szökik, a' testből mintegy kiűzze. Az egyedül mintegy különös, hogy más rothadt, gonofz indultu nyavalyák, 's hideglelések bő izzadással, hasmenéssel, arany-ér, és hófzám folyással, avagy más úton való tisztulással tágnak, sokszor meg is szűnnek. Ez ellenben ezekre inkább dühösködik, és csak egyedül akkor szűnik, mikor a' külső ikrás husokra magát leteheti, 's tályogot tsinálhat.

Mindenütt, de főképp' itt' szemeskedgyen az Orvos. Az elszámláltt jelek, és történetek mellett, ha a' beteg rend kívül bádgyott, ereitől szemlátomást elesett, a' járvány nyavalyák elragadó, rothadt indultuak, az ikrás husokban gyuladós daganatok, tüzes kelések, avagy mirigyos hólyagok támodnak, és a' nem éppen mezfze lévő helységekben peftis dühösködgyék; az egyik, vagy a' másik házban a' beteg nyavalyá-

lyájának első, vagy második napján a' nevezett jelek, 's történetek közt meghallyon; és így többek is utánna; meg azokra is, kik a' beteggel vóltanak, elragadna, méltán a' pestisről, 's ennek 'sengéjében való megfojtásáról gondolkodgyék az Orvos.

Feloztása. Már a' pestis vagy *hidegleléssel*, vagy a' nélkül (a' mi gonofzbb) támadja-meg az embert. Ha a' nélkül: akkor egy hirtelen mennykő gyanánt keveri, 's háborítja-meg a' vért a' többi folyó részekkel együtt, és a' testet erejéből egyszerre kivefzi; nints is a' testnek egész rothadásából egyebet reményleni egy hamar leendő halálnál.

Mikor még szelídebb a' pestises mirigy, akkor *hidegleléssel* szinli-bé magát, és valamint más ragadó, gonofz indulatu hideglelésekben a' levegővel bészivott nyavalyát okozó mirigy előfzer is a' tüdőkbe, avagy a' nyállal egyeledve a' gyomorba megy-le, és az előfzer érdeklett részeket rontsollya, ugy a' pestises mirigy is alig lopta-bé magát a' testbe, azonnal a' főt, agyvelőt, ér-

zö inakat, és ezek' legfinomabb nedveit bon-
togattya-meg.

Kezdeté. A' beteg valami szokatlan ne-
hézséget, lankatságot, kegyetlen forró fő-
fájást, borzadást, szédelgést, kábaságot, olt-
hatatlan szomjuságot, nyelv szárodást érez,
's ereitől egészen elesik. Ha a' gyomorba su-
damlott: étek' megutálást, émelgést, szű táj
epekedést, alítózó gyomor fájást, erőlkedést,
okádást okoz; azután a' gerintz-velőnek, és
a' vér ereknek érző inas hártyái közé erefz-
kedvén nyughatatlan álomtalanságot, olly-
kor álmos nyughatatlanságot, sziv dobo-
gást, tagok' 'sibbadását, ájulásokat hoz ma-
gával.

Továbbá hogy nevedednek, és hogy
szaporodnak a' pestises nyavalyának elő-
számlált történetei, alig irta-le még eddig
valaki rendessebben ama' régi Thucydides
Történet-irónál, *) ki annyival hitelesebb,
hogy ama' Pestist, melly, a' mint írja Ae-
thiopiából Aegyptomba, innét pedig Áte-
nába szökött által, magának is ki kellett
ál-

---

*) Thucyd. Lib. II. de bello Pelopones.

állani. Ennek tapasztalása szerint a' kezdetén elő forduló történetek, ugymint: a' testnek ereitől való elesése, kegyetlen fő fájas, kábaság, száznak kiszáradása, olthatatlan szomjuság, szű-táj epekedés, sziv dobogás, ájulások, 's a' t. szemlátomást öregbednek. Hozzá szövetkeznek a' nehéz, büdös lélekzet, prüfzentés, rekedtség, hurut, rothadt, türhetetlen epés hasmenés szörnyű bádgyadásokkal; a' szemeket a' száznak belső részeivel elfuttya a' veszni indult vér; kívül a' test szederjes, fekete, nem nagyon meleg, de belől annyira langal, hogy a' legvékonyabb takarót sem szenvedik, szültt mezítelenen hevernek. Legkedvesebb valának, úgy mond továbbá Thucydides: hideg vízbe ugrani; a' mit sokan tselekettek, kikhez kevesebb vigyázással valának. Majd mindnyáját a' tsuklás, tagok' öszve vonulása szólítá-ki a' világból.

Kimenetele. Kimenetele vagy *életre*, vagy *halálra* fordul. *Életre* való fordulása nem mint más nehéz nyavalyákban, bő izzadásokkal, hasmenésekkel, vizellet, arany-ér, hó-szám úttyain, vagy or vér folyással esik-
meg,

meg, hanem a' testnek külső kerületén, többnyire az ágyék hajlásban, hónaly alatt, némellykor a' nyálos', tsets', és nyak ikrás husokban gyuladásos, kemény, feszültt, fájó daganatok támadnak; mellyeknek elfozlatása, és vissza verettetése mivel halalos, azonnal meg-kell érlelni, és borbély késsel felmetzeni. (Ollyatén késsel, mellyel e'féle daganatot felvágott a' Borbély, senkin eret ne nyisson, mert a' pestift belé oltja.)

Vagyon a' daganatoknak még egy féle nemek: a' *tüzes kelések*. Ezek a' most leirt daganatoknál sokkal gonoszabbak, és bátor leginkább a' hát gerintz, a' karok, és tzombok a' feneklő helyek, még is alig marad a' testnek valami része ezektől ment. Mindererus, ki maga is pestift értt, imígy szöll felőlek: *Midőn a' tüzes-keles akkora, mintegy mustár, avagy kender-mag, maga körül egy tányér nagyságú égő udvart tsinál; a' hus, mellyet megszállott, az egészégestől elesik, olly nyilást hagyván maga után, mint-ha a' farkasok rágták volna ki.*

Sokaknál a' pestises mirigy egy hirtelen az egész testből a' belekre gyül; mások-

soknál a' szemérem testekre száll; ezeket üszögös halál öli-meg; amazoknak beleket efzi által. — Majd mindnyájon tsuklás-sal, 's tagok öszve vonulásával végzik éle-tyeket.

Szerentse, ha az említett daganatok harmadik, és negyedik napok közt megjelennek, rendjek szerint megevesülnek, 's kifakadnak. Veszedelmesbbek a' tüzes kelések, mellyekből ha meggyógyúlnak is a' betegek, közönségesen még is valamelly nevezetesebb tagjok', szemek', kezek', avagy lábok' elvesztésével esik-meg gyógyulások, avagy annyira megzavarodnak elméjekben, hogy legjobb barátjaikról, még magokról sem emlékeznek. Kiknél pedig sem egygyik, sem másik rendbéli daganatok meg nem jelennek, azoknak gyógyulásokról vett reménységek vizen ballagó buborék.

Minő testűeket támad-meg, 's minő természetűek ellen szepelkedik kiváltképp' a' Pestis? Bátor a' Pestis' történeteinek ábrázolásában sokat különbözzenek is az Orvosok, mivel hogy a' temperamentumok-is a' testnek többi állapottyához képest sokat változ-

I. Darab.

U

nak,

nem
zár
 nak, abban azomban még is mindnyájon, kik szorgalmatos, gyakor tapasztalásokból a' Pestisről irtak, megegyeznek, hogy a' kövér, potrohos testeket, a' véres temperamentumokat, ifjabb gyermek esztendőket jóval hamarább, és súlyosabban nyomja-meg, hogy sem azokat, kik sovány, erős testel bírnak, vagy számosbb esztendőket éltek. Ugyan is a' vénekben, és sovány erős testekben nints az az elevenség, a' vér sikeres, vastag, a' bélszívó erek nagy részint beforrottak. Ellenben a' kövér, véres temperamentumuakban, az aszszonyi Nemben, és ifjabb gyermekekben minden bélszívó erek tárva lévén, a' pestises mirigyet Mágnes módgyára magokhoz szívják. Ezekből érteni-meg ama' Plinius mondását: *'A természet a' nyavalyáknak némelly törvényeket szabott.*

A' nyomorult hajlék, és egészségtelen élet-mód miatt a' szegény köz népet is igen könnyen megszöki; mert általlyában kitsiny, alacsony hajlékokban számosan tartózkodnak, a' bézártt levegőt szüntelen párzásokkal vesztegetik, 's e'képp' ugyan azt a' pestises mirigynek további terjesztésére mint-

egy alkalmasabbá teszik. Ez az oka, hogy az elzárt, elrejtett, sötét helyek, fogságok, putrik a' pestises mirigytől ritkán mentek, és közönségesen ilyen helyeken kezdődik. — Mi kell több? mindennapi tapasztalás vezet reá, hogy az elzárt helyeken a' hús, és egyéb élelmünkre valók sokkal hamarabb megromlanak, megbüdösednek.

Szerentsések, kik a' rendes élet' mód mellett bátor, férjfiúi szívvvel vannak; mert valamint a' buja, részegeket, kiknek egész életük rendetlenség, sokkal inkább megnyomja, úgy az elsőknék annyival megkegyelmezz, kivált, ha a' folyó arany-ér járja őket, avagy más folyó sebek vagyón.

Voltak, igaz, nem kevesen, kik a' Pestist a' félelem' szüleményének is lenni vitatták; a' mi ha úgy vólna, mért kelene eredetét más meleg Országokból hozni, és mért vólna az ifjabb gyermek esztendőknék, kik félni még nem tudnak, olly eskütt ellensége? Hogy a' rendetlen félelem, és az innénd származott képzelődés a' gyengébb testekben halálos nyavalyát okozhat, és Senertus tapasztalása szerint a' dühösködő Pe-

ftis is ollyatén félékeneket könnyebben meg-
 vehet, azt senki nem tagadja. *) A' féléke-
 nek, ugy mond az emlétett Orvos, *hirtelen*
elhalnak; a' Pestisben sinlődő betegekkel bá-
nó szolgálakat, Borbélyokat, és sir-ásó-
kat ellenben igen ritkán lepi-meg. Azt az
egy okát adván, hogy ezek bátor férjfiúi
szívvel szolgálnak.

Következnek már az orvoslás, de mint-
 hogy kiki örömeftebb elhárította, és azt a'
 rendes élet' móddal megelőzni kíványa,
 valamit előbb:

A Z Ö R I Z K E D É S R Ő L.

Hogy Török Országból a' Pestis hoz-
 zánk által ne jöhessen; a' Felsőges Udvar
 már régen a' Török határ széleken különös
 épületeket, Kontumátziás házokat tétetett,
 és kegyesen rendelt a' végre, hogy az ott
 lévő Tifzt viselők által minden hozzánk ál-
 tal jönni kívánkozók jól megvizgáltassanak,
 ha nintsenek-e valami olly ragadós, dögös
 betegségtől megvesztegetve; avagy, ha e-
 gés-

---

*) Sennert. Lib. de Febr.

egészeseknek látzatnak is, nem jönnek-e olyan helységből, mellyben a' Pestis dühösködik. Ugy szintén, ha más helységekben illetén veszedelem kinyilatkoztatnék; tartoznának a' Mágistrátusok azt a' Felsőes Udvarnak megjelenteni, hogy illendő rendelkezések idein korán tetetődhessenek. Nints azért a' közönséges egészségnek védelmezéséről mit szólni; lássuk inkább, mikép' kellessék kinekkinek önnön maga egészségét őrzeni, 's oltalmazni.

Kinekkinek tulajdon egészségének oltalmazása meghatározza magát a' szorgalmatos, rendes gondviselésen, és őrizkedésen; melly 1-ször: a' *levegőnek* mivóltát; 2-ször: az *ételnek*, és *italnak* mennyiségét, és minéműségét; 3-ször: a' *mozgást*, és *nyugodalmat*; 4-szer: az *álmat*, és *virrogást*; 5-ször: a' *testnek tisztulásait*; 6-ször: az *elemébéli indulatokat*; 7-szer: a' *társolkodást* mérsékli. Mellyekről rendre.

Minden élő állatoknak legszükségesebb Elementoma a' *Levegő*. Ez ha tiszta, az életet, és egészséget fenn tarttya; ha tisztátalan, ha ártalmas gőzökkel terheltetett, a'

vért

vért megvesztegeti, a' testet rontsollya. Mi a' következés? hogy mindenek előtt a' beszivandó levegő tiszta legyen, és a' megvesztegetődött megjobbittassék. Legyenek ennekokáért a' hajlékok téresek, tágosak, és szározak; az ablakok napkeletre, vagy fő szélre szolgáljanak, és annak ideiben kiszellőztessenek; a' délre, avagy a' nap nyugotra szolgálók pedig; avagy, a' mellyek más bűdös, otsmány helyekre nyilnak, szüntelen zárva tartassanak; a' szobák a' pók halóktól, 's egyéb otsmánságoktól tisztítassanak. Nem tudom, hogy' vitathatta Unzerus, külömben igen nevezetes Orvos, hogy a' pókok a' peftises mirigyet magokhoz szivják, megemésztik, 's úgy a' levegőt tisztíttyák; a' mi ha úgy vólna, igérem, senki nem élne a' szegénységénél nagyobb bátorságban.

A' szellőztetésen kívül szükség a' hajlékokat napjában kétfzer, háromszor is kifűstöltni. E' végre a' tömjén, és gyalog fenyő mag igen jó. Legjobb, kik megfzenvedhetik, a' kénkő fűst. Etzettel, mellyben ró'sa, viola, vízi tök, majoránna, levendula,

la, tsombor, avagy más külömbféle balsamos füvek, 's virágok áfztattak, a' szobákat meghinteni is igen hafznos.

Hypocrátes bizonyíttása szerint a' pestises mirigynek leghathatósbb emészto ellensége a' tűz; melly ama' szörnyü dög halált is, melly Áténás Városának majd minden lakósit sirba döntette, nyomta-meg leginkább. Megparantsolta tudniillik Hypocrates, hogy Áténás Városának minden utzáiban tüzeljének; a' mellett egész erdöket meggyujtatott.

Mi nálunk az e'félek a' tűz' veszedelme miatt valamennyire kényesek; talán alkalmatosbb volna e' helyett a' közönséges dohányozást javasolni? mert, hogy a' dohány-füst a' levegövel lemenvén a' tüdökbe, ezt a' sok ragadás, enyves turhaktól védelmezi, a' gyomorban az étkek' emésztesét előbb mozdíttya, és a' vért a' rothadástól tartóztattya, bizonyos. Azomban az ifjak, és azok, kiknek tüdejek, és melyek száraz, és heves természetü; kik bor, pálinka, avagy más hevítő italokhoz szoktak; kik száraz kországban, vagy tüdő-rothadásban

ban nyavalyáskodnak, magokat ójják; ne talántán még ezzel a' Pestiltől őrizkednek, más szinte olly sulyos nyavalya üssön reájok.

Az egészség fenn tartásának, és a' hofz-fzú életnek első, és legfőbb törvénye az ételben, 's italban való józanság, és mértékletesség; az az: hogy valaki se szomjuságot, se éhséget ne szenvedgyen, de e' mellett sem étellel, sem itallal magát ne terhellye. Mivel pedig mind a' mennyiségre, mind a' minémüségre nézve sokat tesz a' szokás, (nints itt' szó a' vizfsza életről) attól ok nélkül senki el ne álljon; mert valamint az egészséges környülállások közt a' szokás' másításával megbomlik az egészség, ugy könnyebben megtörténik ez, a' mikor illetén halálos ellenség életünk után leskelődik.

Kik kemény, és nehezebb emészthető ételekhez szoktak, mellettek megmaradgyanak; tsupán azoktól ójják magokat, melyek a' pestift nevelik. Kik gyenge, könnyü ételekkel éltek, tőlek el ne állyanak; kik pedig Celsus' törvénye szerint semmi bizonyos élet-módhoz nem szoktak, hanem

végeft minden válogatás nélkül könnyebb, és nehezebb eledelkkel élni szoktak, mivel attól elállani kéz betegség, továbbá is megtartsák.

Melleyek már azok az eledelek, mellyeket sérelem nélkül meg-lehet enni? Sérelem nélkül általlyában meg-lehet enni mind azokat, mellyek jó tápláló nedvességgel bővelkednek. Ollyan a' jó élefstővel készített kenyér, a' marha, borjú, és bárány hus, a' tyúk, kappan, és baromfiak, a' sós, és szárász hus, a' halak, rákok, tekenyős békák, és más ezekhez hasonlók; a' lisztből készült étkek, a' bab, borsó, és más héjas vetemények; a' spárga, pár, és fokhagyma, a' kapor, sóska, petreselyem; a' retek, *) ugorka, dinnye, szilva, baratzk, körtvély, és savanyú alma, a' tseresnye, és szőlő, a' tsokoláda, kakaó, kávé, riškása, mondola, malosza szőlő, füge, méz, nádméz, ánis, kömény, sajt, vaj, és olaj; kiváltképpen ha borral, etzettel, rozsmaringal,

---

*) A' retekről sokan bizonyitták, hogy a' ki ébora tsak a' bóját eszi is, a' nap a' Pestistől ment. ?

gal, tzitrom, narants, avagy birs-almával, sáfrán, hors, Szeretsen-dió, fa-héj, avagy más hasonló fü-szerfzámokkal készítettnek. Ezeket a' hoszfzú tapasztalások olyanoknak találtak, mellyek a' döghalálos mérget magokba nem szivják, és azért sérelem nélkül annyival biztabban meg-lehet enni, ha a' mértékletesség még arra is ügyel, hogy még ezekből is azok választatnak, mellyek kinekkinek természetéhez vannak alkalmaztatva; p. o. kinek vére, és temperámentoma heves, és száraz, hivesítő, és nedvesítő; kinek pedig hideg, és nedves temperámentoma vagyon, melegítő, és szárító étkeket választ; tsak az elkészítés előtt fris, tiszta kút vízben jól megmosattassanak.

Jegyzéft érdemel Forestusnak magáról tett vallása. „*Én a' Pestiskor, ugy mond, leginkább a' tzitrom almával védelmeztem magamat, mellyet még az útszákon is rágítskáltom.*” A' Törökök mái napig is legtöbbet biznak a' tzitrom lévben, mellyet majd minden étkekben böven tseppetgetnek.

Rosz, rothadt vért készítenek, 's nehez emészthetők az akár fris, akár füstölt difz-

difznó hus, a' héring, és tőke hal, a' savanyú káposzta, az édes tej, és más édes étkek. *Mellyek Galenus szavaival élek. *)* a' gyomortól meg nem főzöttnek, sem a' testnek részeire el nem osztatnak, sem a' testet nem táplálják, azokkal élni, (ugy mond) *halálos veszedelem.* Okosan tselekefznek, kik e'féle ételek kirendeléseit Orvosokkal közlik, 's azok' tanátsával élnek.

Az ital is olyan legyen, melly a' peffises mirigyét a' testben való bészökéstől hátrállja, és ha bészökött, a' vért mennyire lehetséges megbomlásától oltalmazza, és a' mirigyét mentül hamarább a' testből ismit kiforgassa. Illyen erköltsü a' savanyú, nem igen erős bor, melly a' vérnek szabadabb forgást készít, a' testet a' rothadástól örzi, 's erősíti, a' szívet bátorítja, a' félelmet elkergeti, a' vizellést, és a' természetes kipárázást gyarapítja; azon fellyül finom savanyúságával a' rothadásnak úttját elállja, tsak tiszta kut vízzel keverve, a-

vagy

---

*) Galen. *Method. med. Lib. VII. C. 6. Tom. X.*
pag. 163.

vagy tzitrom lével egyelítve legyen. Közép szerü jó tizta ser sem ártalmas, de a' Magyaroknak erre nints igen szükségek.

A' szegény köznép, ki illyetén savanyú közép szerü jó borra szert nem tehet; avagy a' ki bort éppen nem iszik, e' helyett bor-etzettel éllyen. Akarom mondani: az olyan a' közönséges italu fris, tizta vizét etzettel keverje, mellynek ereje a' rothadás, és pestises mirigy ellen semmivel nem enged a' bornak; sött ebből reggel éhomra két három evő kanálra valót meginni, vele az or' lyukakat megkenni, és a' szájt kiöblíteni igen hasznos, kivált ha arany-fü virág, fokhagyma szagú fü, vagy ruta ászattatott benne. Sylvius *) magáról bizonyítja, hogy egyedül arany-fü virág etzettel oltalmazta magát a' Pestistől. Ama' híres Orvos Bartholinus az etzetről így ír: **, **) A' mieink, ugy mond, Pestis' alkalmazosságával egyedül arany-fü virág etzettel meneke; tek-meg a' Pestistől.

Reg-

---

*) *Sylv. in Lib. de Peste.*

***) *Bartholin. Cent. IV. Hiff. 13.*

Reggel senki a' nélkül, hogy valamit ne egyék, házából ki ne menyen. A' tso-
koláda, avagy kávé már a' köznépnél is
igen esméretes. Nem vólna-e jobb egy tsé-
fze fokhagymával készültt etzetes lév, a-
vagy, kiknek gyomra a' hideget megszen-
vedí, egy darab jó sültt ro's kenyérré kentt,
's öfzve aprított rutával meghintett irós vaj,
's arra egy ital bor, avagy ser? Az irós-
vaj ellent áll a' pestises mirigynek; a' ru-
ta nagyon örzi a' vért a' rothadástól. — A'
betegek' szolgáinak, és sir ásóknak közön-
séges fölöstökemek egy szelet pirított ró'sa,
avagy bodza virág etzettel, és kénkő vi-
rággal meghintett ro's kenyér.

Az emberi életnek kezdete, és vége a'
mozgás, melly a' vérnek a' szívbe való bé-
folyásában, és onnénd a' testnek minden tag-
jaiba való kiöntésében áll; (közönséges i-
télet szerint a' Lelkesedés is ezzel az első
mozgással esik-meg.) Ebből a' mozgásból
származik a' testnek melegsége is, ugy,
hogy mennél nagyobb a' mozgás, annál ta-
pafzalhatóbb a' melegség, és vízföntag. Ez
a' mozgás ha felette nagy, avagy sokáig
tart,

tart, nyavalyát okoz, ugy nem külömben, ha igen kitsiny. Azért ha ki egészséges, és hoszfzú életü kíván lenni, bizonyos mértéket tartson, hogy sem az erősebb, 's tovább tartott munkálásokkal testét ne fogyaszta, sem pedig szünetlen henyéléssel el ne tunyítsa. Kik erősebb kézi munkákra születtettek, mértékletlenebb kihevülésektől, és mód felett való elbádgyodásoktól őrizkedgyenek. Mások, kiknek sorsok engedi, tiszta idővel nap felkelete után két órával, minekutánna a' levegő a' gőzöktől megtisztult, kertekben, avagy más egészséges helyeken sétállyanak. Rhazes emlékezik egy Pestisről, melly a' Vadászokon kívül majd senkinek meg nem kegyelmezett. A' Tanulók, és mások, kik kenyereket ülve keresik, minden nap reggel az egézf testeket, leginkább hónalok' allát, és az ágyék hajlásokat gyalog fenyő maggal, és kénkővel füsteltt fejér flannellel dörgöllyék.

A' felettébb való virrogatás a' gyarló töredéken testet annyira megfonnyaszttya, hogy semmi mesterséggel, az egy álmon kívül, helyre állítani nem lehet. Azért a'

ter-

természet Szerzőnek bölts rendelése, hogy egygyik a' másikat kövesse; tudniillik: minekutánna valaki testét ereiből kivette, a' reá következő álommal ismét helyre állítsa, 's ujj munkálkodásokra alkalmazossá tegye.

Valamint a' felettébb való virrogatással a' test megerőtlenedik, szint' ugy a' felettébb való álom is azt ellankasztja, elgyengíti. Azért a' mint az ételben, és italban a' mértékletességet ajánlottam, ugy itten is róla senki meg ne felejtkezzék. — Ugy tartom, kiki eleget alutt, minekutánna foglalatosságainak végben vitelére magát alkalmazatosnak érzi.

Az álomnak rendeltetett az éj, kiknek foglalatossági nem engedik, alugyanak nappal. Noha a' délutáni álom közönségesen ártalmas, mindazonáltal, kik már régóta gyakorolják, szokásoktól el ne állyanak; mert kész betegség. Ide való ama' megintés is: Pestis' alkalmazosságával senki se nappal, se éjjel kinn a' szabad ég alatt ne hállyon.

Az emberi testnek minden tagjai egy tzelra (az élet fenn tartására) munkálódnak, noha majd mindenik tagnak más a' tisztye; ugy némellyek a' gyomorban lement étkeket emésztik; mások a' táplálásra alkalmas nedveket felfogják, és a' vér közé öntik; ezek a' vízszta maradott gorombább undokságokat a' testből kiűzik; amazok ezt, vagy azt a' nedvességet, a' mint az *allati gazdaság* megkivánnya, a' vértől elválasztják. Tehát némelly részek az egészség, és élet' fenn tartására szükséges nedveknek készítésében foglalatoskodnak; némellyek pedig a' halzontalan, vagy éppen ártalmasoktól a' testet megszabadítják.

Essék már ezekben a' munkálkodásokban akár mi fogyatkozás, megbomlik tüstént az egészség, és a' következő nyavalya már kissébb, már szembe tűnőbb, vagy éppen halálos léfzen. Nem szükség-e tehát, főképpen a' mikor illyes dögleletes betegség uralkodik, a' testnek ezen tisztulásaira különösen vigyázni? És minthogy a' hasztorulás a' legközönségesebb fogyatkozás, tartson kiki házánál ollyatén gyenge szert,
 melly

melly napjában a' hasf kétyszer, háromszor megindítsa. Az erős has-hajtók veszedelmesek; mert sem a' pestises mirigynek el- lent nem állanak, sem, a' mikor a' meg- vesztegetett ártalmas nedvességeket a' test- ből kiviszik, a' jóknak nem kegyelmeznek, a' testet elbádogyasztják, és a' mirigynek kön- nyebb felvételére elkészítik.

Jó-e pestiskor eret nyitattni? Nem ta- láltatott még eddig ollyas Orvos, ki pestis- kor egyaránt az ér-nyitást megengedte vól- na, azon okból, hogy a' vérnek kivételével kivétetődik az éltető erőknek elevenítő kut- feje, a' mozdító erő lankad, a' vissza ma- radott vér a' külső tagokból a' belsőkre ve- zzi magát, a' megürültt eretskék öfzve vo- nódnak, és a' testnek természetes gözölgé- sét hátrállják; mindazonáltal, kik véres temperamentomuak, kik vérrel bővelked- nek, kiknél más szokott vér folyások elál- lottak, 's a' t. azoknak az Orvosnak tanáts- lásával bizton meg-lehet az eret nyitattni.

A' nyavalyáknak bár minden természe- tes okai megvizgáltassanak, alig találatik egy, melly az elmébéli indulatoknál vesze-

delmesbb nyavalyákat okozhatna. Az ezekből származott nyavalyák közönségesen olly szörnyűek, hogy vagy időt sem engednek az orvoslásra; avagy ha engednek, még a' leghathatósbb orvosságoknak is átolkodva ellent állanak.

Értetődnek itten mindennémü rendetlen elmebéli indulatok, de főképp' a' harag, ijedség, és félelem. A' haragnak, és ijedségnek szomorú eseteiről felette számosak a' példák; a' félelemről sem kevesebbek; azért nints mit tsudálni, hogy a' pestis' alkalmatosságával is nints egy elmebéli indulat is, melly a' pestises mirigyét szaporábban a' testbe szöktesse az ijedség, és mértékletlen félelemnél. Ezekről így szól Sennertus: *) „*A' véletlen félelem, és ijedség a' vért a' többi folyó részekkel egyetemben a' sziv felé elragadgya, és így egy úttal a' pestises mirigyét is, melly a' testnek külső színén vala; és talán ha ez az elmebéli megindulás nem lett volna, ismét elszéledett volna.*

Ja-

---

*) Sennert. Lib. 5. pract. f. 78.

Javasoltatnak az elmebéli indulatok helyett inkább mulatságos, nyájos beszélgetések, éneklések, és elmét vidámító musikák. Némellyek tanátsa után rendeltessenek, kik az utzákon dob szóval fel 's alá járkálván, a' félénk lelkeket ébresztgessék.

Ámmiánus *) a' félelem' eltizésére nem talál jobb szert a' bornál, hogy az ollyatén félékenyek közben közben egy pohár borral magokat vidámítsák, 's ébreszszék. Igaz, hogy a' bor a' szivet vidámítja, de hányan vannak, kik éppen nem ihattyák; azért leg helyesebben tselekeznek azok, kik hivatalyok, 's kötelességek mellett tsendes lelki esmérettel gyakrabban ezekben juttatják azt, a' mit nem tudom kitsoda *Kurtziusnál* a' katonaság' elméjébe nyomott; tudniillik: hogy a' Pestis leginkább a' félékenyeket követi nyomokba, kik pedig magokat megbizó, vidám, jó kedvel lévén, fel sem veszik, azok többnyire elkerülik; mivel a' megrettent, megfélemlert szivüeknél a' vér a' pestises mirigygyel együtt a' test-

X 2

nek

---

*) *Amnian. Tract. de Peste.*

nek külső részeiről mind a' szív felé veszi magát. Ellenben a' vidám, jó kedvűeknél a' vér az egész testben egyenlőn el lévén osztva, a' mirigynek a' szívhez való bészökését elállja.

Noha a' természetnek előre látó tanátsával történt, hogy a' behozott felosztás, és a' saját birtok által az az első mindenkben közönséges egygyesség, melly idővel sok vízfza vonásoknak, háborgásoknak, 's henyéléseknek kéz alkalmatossága lett volna, megszünt; kényszerítettik azomban még is az emberi Nemzet erőtlensége, viszont szeretete, és jeles dolgok' végben vitelére való kézsége által az egymással való társolkodásra. Balgatagság volna azért, minthogy senki magának nem elégséges, pestis' alkalmatosságával az emberi társóságot egészen eltiltani. Egyedül kinek kinek maga viseletéről vagyon itten a' szó; tudniillik: minü vigyázással társolkodgyék, és miktől örízkedgyék kiki.

Láttuk az életnek fenn tartására a' levegőnek elkerülhetetlen szükségét. Nyujtot-

tam

tám módot, hogy' kellessék azt a' megvesztegetéstől oltalmazni, és a' megvesztegetettet javítani. Megvizgáltuk az ételnek, és italnak mennyiségét, és minémiségét. Kítettük a' mifigyet nem fogó eledelnek Laisromát. Szóllottunk a' szükséges mozgás, és nyugovásról, az álom, és virrogatásról, a' testnek tisztulásairól, végre az elmehéli indulatokról; azt tanultuk, hogy ez ellen a' dögleletes nyavalya ellen nints a' mértékletességnél bizodalmasbb paisunk; tartuk-meg ezt a' másokkal való társolkodásban is. Azért is:

Az öltözetre nézve, kik gazdagok, kiktől kitellik, selyem ruhákban járjanak; kiknek tehetségek tiltya, vékony bőrből, pamukból, avagy viafzos váfzannal béborított tiszta gyapjúból készített ruhákban öltözkedgyenek, mellyek körül a' tisztság különösen ajánltatik.

Minek-előtte valaki a' háztól kimenyenyen, a' homlok' két szegeletit, vagy is vak fzemeket, az orr-lyukakat, az élet ereket, és fül-töt, szint' ugy a' nyakát is erős etzetel.

tel megmosogassa. *) Másnak leheletétől őrizkedgyék, 's nyálát gyakran kipökje. Vajmi nagyon hasznos olyan alkalmatosságokban tzitrom héját, angyelika, vagy keserű gyökeret, avagy gyalog fenyő magot rágitskálni; avagy egy kis darab kámfort a' szájban forgatni. Az előbb említett etzetben mártott Spongiát ennyihány tsepp gyalog fenyő mag, és ruta-fű olajjal hörböntzében tartani, 's azt több ízben szagolni is igen jó.

Mind ezen hathatós szerek mellett kerüllye kiki, mennyire lehet, azokat a' házokat, mellyekben már némellyek a' döghalállal küszködnek. Az egészségesek mindgyarást választassanak külön, és a' megholtoknak minden házi eszközök égettessék-meg. Kuttyákat, vagy matskákat a' háznál tartani sem tanátsos; ezek ide 's tová való kos-

la-

---

*) E' végre szolgál im' ez etzet: Végy 20. grán kámfort, 10. szem fekete borst, fél könting gyömbért, egy könting galanga gyökeret, másfél könting Narants héját, annyi tzitrom héját; 25. szem gyalog fenyő magot; Ruta fűből a' mennyit öt ujjal megfoghatz; vagdald öszve, tölts reá egy pint legerősebb etzetet; badd állyan bédugaszolva 8. napokig a' napon.

Iatásokkal a' mirigyét könnyen a' házhoz hozzák. — Mennyünk már sebes lépésekkel a' *Pestisben* sinlödöknek segítségére.

A PESTISNEK ORVOSLÁSA.

Nehéz, igaz, a' *Pestis*nek orvoslása, mindazonáltal helytelen volna ama' régibb Orvosoknak példáját követni, kik, minekutánna az orvoslásokban magokat megtsalódtaknak találták, tsupán a' természetre bízták a' beteg' gyógyítását; mert éppen azért, hogy minden nyavalyák a' természet által gyógyulnak, minthogy a' hol a' természet nem munkálódik, ottan a' leghathatósbb orvoságok is tsak annyit tesznek, mintha holt testben öntetödnének, szükséges, hogy az Orvosló a' meggyengült, és ereiből kivetköztetett természetet segítse, támasztgassa, hogy a' nyavalyán erőt vehessen.

Ezer tapasztalások a' tanúk, hogy a' *Falusi Borbélyok* semmire nem tekintvén, közönségesen első segítségeket az érvágással kezdik, mellyre ha a' beteg nem könnyebből, (bár tsak ne nehezebednék) a' ki válagatott legerősebb okádtató szerekhez nyúl-
nak;

nak; ezektől a' nem gyengébb hashajtókhoz folyamodnak, mellyekre, minekutánna a' beteg már alig lebeg, hogy még tsekély ereit erőszakosan élleszték, a' leghevítőbb szerekre fakadnak, 's illy formán, kit talán a' jó természet orvosság nélkül meggyógyított volna, hóhéros orvoslásokkal erőszakosan a' világból kikutúzöbölik.

Megengedgyenek Borbély Uraimék érzékenyebb kimondásomnak, mert ha valahol, valóban itt' óhajtom főganatosságát, hogy a' beteget ereiből ki ne vegyék. Mi erőtlentíti pedig inkább, mint sem az éretlen itélettel adott orvosló szereknek kényesebb Neme? A' helytelen érvágás az éltető erőknél elevenítő kútfejét apasztya. Az erősebb okádtatók, 's has-hajtók a' testbe beszökött mirigynek kikergetésére szükséges erőket vesztegetik. A' hevítőbb szerek a' gyuladásra kész gyomrot, és beleket gyulasztják, a' közönséges forróságot nevelik; szóval: a' testet utolsó erejétől erőszakosan megfosztják, és az egyébbaránt mezfze lévő halált sürgetve siettetik.

Vannak ugyan esetek, hol ezek a' hatatosbb szerek elkerülhetetlenek; olyan eseteket közöllyön a' Borbély a' közelebb lévő Orvossal; bámulni fog, hogy ugyan azon szerek, mellyek az ő kezében mint mérgek, az Orvosi kézben mint leghathatosbb orvosságok munkálandanak.

Hoffmann abból, hogy a' pestises mirigy vagy még a' gyomorban hever, vagy már a' vérbe által szökött, a' Pestisnek ketős orvoslást rendel; tudniillik: az *okádtató*, és a' természetnek *igyekezését segítő szereket*.

Méglen a' gyomorban tartózkodik, addik az okádtató szer kimozdéttya; melly alkalmatossággal a' test más több féle megromlott nyálkás, epés, megrothadt undogságoktól is megmenekedik, Nro. 150. tsak a' betegnek természetéhez, idejéhez, erejéhez, és a' többi környülállásaihoz légyen szabva. Lágy meleg herbatheák könnyebbítik az okádást.

Az okadás után a' természetnek igyekezését kell kitanulni, és segíteni; mert tsak addig gyógyít-meg más féle nyavalyát

is akárki szerentsésen, még a' természetnek igyekezését segítve követi.

Megtanultuk a' régi Orvosoknak hofzszú tapasztlásikból keltt hagyományiból, hogy a' természet a' pestises mirigyet leg inkább a' bőv izzadással fogyasztya, 's eméltzi, segítsük hát izzasztókkal; és mivel ebben a' dögleletes nyavalyában legtöbbet szenved a' sziv, legyenek az izzasztók egyszersmint sziv erősítők is.

Mi a' számtalan izzasztó', 's egyszersmind sziv erősítőkből azokat válofszuk, melyek izzasztó, és szivet éllesztő etzetekkel, vagy gálitzkő Spiritussal készültek. A' gálitzkő Spiritusnak a' pestises mirigyet megrentó, 's meggyöző ereje olly hathatós, hogy Mindererus mondásakint. *) „ *Nints az a' rothadás, az a' nedvességek' megromlása, melly ez által meg ne győzöttessék.* ” Sőt ugy tartotta, hogy e' nélkül majd lehetetlen pestises nyavalyát gyógyítani. Galenus az ármeniai bolusi magasztallya, **) mel-

---

*) Minder. C. 15. de Peste.

***) Galen. L. IX. de simpl. med. facult. C. 6.

mellyel valakik tsak éltek, ugy mond, hamar meggyógyultak; kiknek pedig nem hafznált, gyógyulhatatlanok vóltak, azokon más orvosságok sem fogtak, mind elhaltak. Hol pedig a' peftises mirigy a' gyomrot más belső részekkel együtt felgyulasztotta, vagy gyulasztani kezdette, ott' nints hathatósbb fzer a' salitrommal egyelített kámfornál, melly a' dühösködő görtsöt, 's tagok 'sibbadását majd hirtelen fellyül tsendesíti. Vólnának ezeken kívül még más hathatós szerek is, de a' régi, és ujjabb Orvosok kivált ezeket magasztallyák.

Egybe vévén az előre botsátottakat természetesen következik, hogy a' peftissel küfzködő tífza, tágos hajlékban vegye nyugodalmát; az ablakok három négy napokig zárva tartassanak, ne hogy a' bérohanó fris ugyan, de hidegebb levegő az izzadást elnyomja. Mindazonáltal, ha a' beteget gyakrabban hasmenés nyughatatlanítaná, akkor jól bé takarván ötöt a' napkeletre szolgáló ablakok kevés időre kinyittassanak; e'képp' ama' bűdös szag fris levegővel felváltódik.

Nyáron rósákkal, violával, vízi tökkel, bába ire füvel, sóskával, vagy más féle füvekkel, 's zöld ágatskákkal a' hajlékokat meghinteni, kivált ha előbb etzetben ásztattak; szint' ugy etzetet tüzesített vasra önteni, nem utolsó orvosság. Nagyon hasznos, sőt szükséges a' hajlékokat is napjában több izben gyalog fenyő fa lánggal tisztítani. Nem de a' pestises mirigynek nints hathatósbb emészto ellensége a' tűznél?

Mivel pedig, ha amugy az első utak tiszták, az izzasztóktól függ kiváltképpen a' Pestisnek gyógyítása; még ezek ugy leendenek, a' beteg minden hallogatás nélkül izzasztó szert vegyen, magát jól béta-
karja, hogy két, vagy három órákig jól kiizzadgyon. Ha ne talántán kiokádná, mást vegyen; ugy harmadszor is. A' veréjtéket a' takaró alatt kell meleg ruhákkal a' testről letörülni. Az inget, és a' többi ágy né-
müt nem ugyan ujj mosott, hanem más viselt, 's jól kimelegítettel kell feltserélni. Ezen tanátsot Diemerbrök' sokszori tapasztalásainak köszönhettyük, kinek bizonyítása szerint majd nints ártalmasbb, mind egés-

ségeseknek, mind betegeknek ama' szappanbúznél, mellyet az ujj mosott ruhák magokban tartanak.

Az izzadás előtt, vagy közben is a' beteget nem kell alunni hagyni; mivel az aluváskor jóval tsendesbb, és lassubb lévén a' vér forgás, a' pestises mirigy annál könnyebben a' szivhez szökik; hanem minekutánna már jól kiizzatta magát, azután négy, öt órát bizton alhatik, tsak közben sziv erősítő szerekkel éllyen.

Az izzadásra ha jobban kezd lenni, jó a' reménység, kivált ha az izzadás erejéből ki nem vette, mellyeknek fenn tartására, közben közben az éltető erőket élelftő, 's fenn tartó orvosságokat kell adni. Az étel', 's itala is könnyű emészthető, 's tápláló legyen; általlyában főtt, leveses étkek jobbak a' sültteknél; kivált, ha narantсал, tzitrommal, avagy bor etzettel készíttetnek; ezek által az elveszett étel kívánság is megjön, és a' rothadás is akadályoztatik.

Még jól ki nem izzatta magát a' beteg, ne egyék, hanem azután, minekutánna a'

vér

vér az izzadás által a' pestises mirigyteket megmenekedett, és az éltető erők a' szívvvel együtt erősítő szerekkel éllesztettek, kell a' betegnek, ha nem kívánja is, az erőknek megszerzése okáért valami kevés ételt, különösen erősítő leveseket napjában több ízben, adni.

Italul nints jobb a' tzitrom lével savanyított árpa viznél, noha a' tzitrom lével savanyított tiszta kut viz sem ártalmas. Kik a' sert megszokták; ennyihány tsep gálitzkő Spiritussal vegyétett tiszta, jó éllesztős sert is ihatnak.

A' borról sokat vetekednek magok között az Orvosok. Kész a' felelet: Ha a' beteg megszokta volt a' bor italt, és nints valami rend kívül való hévsége, forró hidege, fő fájása, tagok gyuladása, 's a' t. maga a' nyavalya is már alább száll; nagyobb bádgyadásai, és talán gyakrabban ájulásai miatt a' közép szerü jó bort bizton megihattya. Ugyan is ez az éltető erőket feleleveníti, és magának a' pestises mirigynek is némüképpen ellent áll.

Kiktől kitellik, három négy fris tzitromot héjastól egy üvegbe bele aprítván, fél font rósa, 's fél font közönséges fris kutvizet, és egy font közép szerü jó bort töltsenek reá, keverjenek közibe tetzések szerint több, vagy kevesebb tzitrom Syrupot, 's egy igen kellemetes szomjuságokat oltó italok lészzen.

Következnek már a' Pestisnek főbb történetei: A' türhetetlen *fő fájás*; *álmotalanság*, *okadás*, *ájulások*, *or vér folyás*, *hasmenés*, *daganatok*, *tüzes kelések*, és *mirigyos hólyagok*.

A' Pestissel küzködők közönségesen szörnyü *fő fájásról*, és abból származott *álmotalanságról* panaszolkodnak. Ez az izazasztó, és szivet erősítő szerekre negyedik, és hetedik nap közt közönségesen elmulik. Enyhítés végett rendeltethetnek a' fő fájás ellen külömbféle irók, és párolások. Nro. 151—152. tsak hüttök ne legyenek; mert ezek a' pestises mirigyet a' homlok hártýáiba, és vérbe inkábbbelé hajtyák. Álmodig, álmhozó szerekkel, erőszakosan okozni éppen ártalmas; mert a' rendes vér for-

gás,

gás, mellytől az élet, és egészség függ, ezek által akadályoztatik, sőt, a' mint más-hol mondatott, kiket elakarna is nyomni az álom, mindenképp' tartóztatassanak tőle addig, még jól ki-izzattak.

Az *okádás* hasznos, ha a' gyomorban sompolgó epés, nyálkás, és más féle meg-rothadt tsipős undokságoktól származik. Ártalmas, ha a' gyomor nedveit megvesztegető peftis mirigyből ered. Itten ditséretesen tselefkézik a' Borbély, ha az illetén kétséges esetet a' közelebb lévő Orvossal közli, kinek utasításával az első esetben okádtató szerekkel a' természetet annál bátrabban fogja segíteni; a' másodikban pedig, hol a' mirigy az egész testet rontsollya, a' gyomort is keveri, 's háborgattya, illendő szerekkel Nro. 153—154. lefogja tsendesíteni; a' mirigyét pedig legelőbb is izzasztó szerekkel Nro. 155—156—157—158—159. kihajtani. Az *ájulásokat* szünteti a' Nro. 160, gyakrabban az or alá tartandó szer, melly, ha a' beteg jól ki-izzatta magát, vajmi ritkán szükséges.

Bátor az *or-vér folyás* által sokszor a legveszedelmesbb nyavalyák, hol még a többszeri érvágások is vagy igen tsékélyt, vagy éppen semmit sem használtak, megszelídülnek; a' Pestisben még is, mivel az illetén vér folyás nem a' természetnek jobbra való igyekezéséből, hanem inkább a' nyavalyának súlyosabbodásából következik, azt a' homlokra, és nyaktsigára hűtő párolások' tételével, mellyek a' vért letsendesítsek, és a' kinyilt apró cretskéket elzárják, mentől előbb el kell állítani. Nro. 161—162—163. Hathatósak ezek, főképp' ha egyzersmind ezekkel a' szerekkel megáztatott kérötskéek az or' lyukban, mellyből a' vér foly, jól feldugatnak, és a' betegnek hátára, és vállapatzkáira köpölyök rakatnak; tsak mellettek a' belső orvosságok is szorgalmatosan adassanak. Nro. 164.

Ezekre ha az *or-vér folyás* el nem áll, a' mint gyakran el sem is áll, az Orvosnak tanátslásából az ér nyitáshoz, mint utolsó segítséghez kell folyamodni. Igaz, hogy erre is igen kevesen maradnak-meg életben; minthogy ezen vér folyásnak el nem állá-

sa tsalhatatlan jele annak, hogy a' vérbe bészökött, és a' szívet karmaló peftises mirigy már semmi más úton ki nem jöhet; hanem a' jó vérrel egybe zavarva a' betegnek halálával a' legfinomabb or' lyukakon iparkodik kijönni.

Valamint az or'-vér folyás, és más akárminő szembe tünőbb ürülések, az egy izadáson kívül, veszedelmesek; ugy a' fájdalmas *hasmenés* is veszedelmes, 's többnyire halálos, ha tsak mentől előbb el nem állítatik. Nro. 165—166—167.

Említetett, hogy peftiskor a' testnek külső körületén; leginkább az ágyék hajlásban, hónaly alatt, némellykor a' nyálás, és tsets, avagy a' nyak ikrás husokban gyuladózó fájdalmas *daganatok* támodnak, ezeket senki meg nem gyógyította, ha tsak termézfettyeket, 's hajlandóságokat ki nem tanullya. Mozgók-e, avagy mozdíthatatlanok? kemények-e, avagy puhák? kitsinyek-e, avagy nagyok? alatsonok, avagy felduzzadtak-e? gyuladással, avagy a' nélkül vannak-e a' daganatok? mind ezeket szemre kell venni; mert ezekből következik az-

után

után hármos orvoslások; tudniillik: az *ofzlatás*; a' más helyre való *által-vétel*; és az *érlelés*.

Az *ofzlatás*, és a' más helyre való *által-vétel* mindenkor veszedelmes; bátorságosbb, 's bizonyosbb a' daganatokat *megérlelni*. Azért akár elein a' nyavalyának, akár utóbb jelennyenek-meg e'féle daganatok, egyfzeriben hólyag-huzó flastrommal bé kell őket borítani, mellyet hét, vagy nyoltz órák mulva levévén, a' hólyagban meggyültt nedvességet ki kell eregetni, és irós vajjal megkentt káposzta levéllel bé kell kötni.

Más napra kelvén, hogy az oda fzi-vatott pestises mirigy genyetséggé vályyék, a' Nro. 168—169 alatt lévő szivó, és érlelő szerekkel szorgalmatosan kell kötözni, és mihent a' daganat valamennyire megpuhult, 's megérett, nem kell a' magától való kifakadást várni, melly a' bőrnek vas-tagsága miatt annál későbben történnék, hanem, hogy a' már genyetséggé vált mirigy ujjolag a' vérbe visszfa ne szivárkodgyék, a' kifolyásra azonnal útát kell nyit-

ni, és hogy még a' többi hátra maradt keménység is megpuhullyon, 's genyetséggé vályék a' Nro. 170—171. alatt feljegyzett érlelő, és seb-tisztító szerekkel minden nap kétzer kell kötözgetni, 's tisztítani. A' bégyógyítással nem kell hertelenkedni, ne talán a' daganat a' mirigytól tökéletesen ki nem tisztult. Többnyire mint egyéb sebet kell gyógyítani.

A' *tüzes kelések* gyógyításában is *háromra* kell vigyázni: *1-szer*: minthogy csak hamar üszög gyanánt a' testnek nagyobb részeit elfuttya, kiterjedéseket kell akadályoztatni. *2-szer*: a' tüzes kelést az ép testtől mentől előbb el kell választani. *3-szer*: a' sebet azután annak rendgye szerint bégyógyítani.

Ennek a' hármos tzelnek megfelel amaz igen közönséges meleg hamuban sült fokhagymából, galamb ganajlathból, terjékből, és terpethin olajból készített flastrom; de mivel az orvosló szereket mindenkor a' nyavalyának nagyságához kelletik alkalmaztatni, ha a' tüzes keléseknek gyuladása, és tüzesülése még nem olly nagy, nem olly

ször-

szörnyű, éhelyett a' flaftrum helyett a' juhoknak természetesen meleg tüdejek, vagy az elevenen ketté vágott galambok a' tüzes kelésekre rakva, gyógyításokra elegendő foganatosok lesznek, mivel az illetén finom természetes meleggel a' testnek külső kiizzadó eretskéi is megnyillanak, 's illy formán a' mirigyet annál könnyebben elbotsáttyák. Minden esetek között legveszedelmesebb a' tüzes kelésekhez szokott valóságos rothadás, mellyet a' terjéssel egyelített kámforos égetbor legjobban gyógyít.

Következnek végre a' *mirigyos hólyagok*. Ezekre előszer a' mint keletkeznek, répa mag olajjal megkentt káposzta levelet kell tenni, következő nap pedig a' nagyon égő fájdalmat kell enyhíteni, azután siettesék az érlelés, és a' megrothadt mirigyos husnak az egészségestől való elválása. Véghez vívzi ezt a' Nro. 172. alatt lévő lány kötés, mellyel napjában gyakrabban kell kötözgetni. Számptalan tapasztalások erősítik azt is, hogy, ha piskoltz-vajba mártott tollal megkenettetnek a' mirigyos hólyagoknak kerülettyei, a' megrothadt

hadt hus az egésségéstől tsak hamar elválik, ugy, hogy azután flastromokkal bégyógyítani éppen nem mesterség.

Kellene még keveskét ama' mirigyés foltokról is, mellyek a' Pestisben ollykor elő fordulnak, szóllani; de ezek közönségesen a' halálnak elő-járó Postái; mellyek, ha tsak az izzasztó, és péstises mirigy el-lent álló szereknek nem engednek, még eddig más semminémü esméretes orvosságra nem ügyeltek.

Elvégezvén e'képpen a' pestises nyavalyának a' falusi Borbélyok' elméjéhez alkalmaztatott rövid gyógyítását; valamit a' történetekről is, mellyeknek jelenlétéből a' kimenetelt lehessen megjövendőlni.

Kimenetele. Közönséges, első, és főbb gondgyok a' betegek mellett lévőknek az Orvostól értekezni: Veszedelemben forog-e a' betegnek élete, avagy nem? Mintha még a' legártatlanabb nyavalya is sok féle elől forduló okokból hirtelen halálos nem lehetne; a' mint bizonyította ezt Hyppocrates, ki, *bizonytalan*, ugy mond; és *megtsaló a' nehéz, és veszedelmes nyavalyákban*

min-

minden előre mondás; vagy is jövendölés.,
 Ugyan is, ha valahol, valóban itt' igaz ennek a' jeles férjfiunak mondása; mivel a' történetek, mellyekből az Orvos ítél, majd minden szempillantásban változnak. Innénd vagyon, hogy sokszor, a' mikor legjobban látzatik kedvezni az életnek ez a' gonosz ellenség, akkor végzi-ki a' beteget a' világból. Mindazonáltal mivel még is sokan kívántzorognak belőle, méltó ide függeszteni azokat a' vele' járó jeleket, mellyekből hofszú tapasztalások után a' betegnek vagy bizonyos halálát előre mondani, vagy gyógyulását valamennyire ígérni lehet.

Más heves nyavalyákban az Orvosok legtöbb bizonyost mondhatnak a' bíráló napokból; mivel ezektől függ a' betegségnek jó, vagy bal kimenetele. A' Pestisben a' bíráló napok semmi bizonyost sem ígérnek; mert a' mint a' hofszú tapasztalások taníttyák, ugyan azok a' napok, mellyek a' betegnek kedvezni látzattak, ha nem vóltanak is kegyetlenebbek, legalább szinte olly veszedelmesek valának. A' többszeri egyenlő tapasztalás, melly a' történeteket mind

a' Pestisnek annyi jeleit különös vigyázással feljegyzette, legbiztosbb mesterné; melly szerint:

a) A' természetes érzökésben keveset bizhatni; a' nem egyenlő pedig, és közben egéfszen el is álló, halálos.

b) A' nyavalyának kezdetén az igen nagy lankatság, mélly álm, ájulások, sziv dobogások, közönségesen rosz kimenetellel fenyegetődznek.

c) Gyakrabb ptrüszfzentés a' halálnak hiv Postája. Az or'-vér folyás, ha bíráló napon történik, valami kevés reménységet ad; más napokokon halálos.

d) Eszelöskedés, és ettől eredett szöszaporítások, 's mesézések veszedelmesek. Sőt ha hozzájok verődik a' nyelvnek, és kezeknek reszkető mozgása, 's öszve 'sugorodása, halálosok.

e) A' szederjes, avagy éppen fekete nyelv, rosz. Ellenben a' nedves, és természetes szinü nyelv, jó jel.

f) Oldal nyilallás, hurut, vér pökés, máj', lép', és vesék' fájási halált jelentenek.

g) Az

g) Az okádás halálos, ha csak az arra alkalmas orvosok nem segítenek.

h) Has izorulások semmi roszfzat sem jelentenek, inkább jó reménységet adnak az egészséghez. Ellenben a' vérhas hirtelen halállal végződik.

i) Valamint a' természetes érzökés megtsaló, ugy az egészséges, és természetes vizellet sem tanit bizonyost. A' sürtü vizellet sem jó jel; e' mellett még is sokan felgyógyulnak. A' 'siros, fekete vizellet, melly az edény fenekére fekete undoksággal ülepedik, halálos. Ugy azok is, kik vért vizellenek, hamar végzik pályafutásokat.

k) Kezeken, avagy lábokon lévő folyó sebeknek hirtelen béhegedése, 's kiszáradása nyavalya kezdetén halált okoz.

l) Hideglelés előtt; vagy éppen a' nélkül keletkező daganatokból, ha türhető fájdalommal lassan nőnek, kemények, és hamar megérnek, jót várhatni. Ugy ha a' hideglelés' megszűnésével érlelés nélkül eltűnnek, akkor sem kell félni; de annyival veszedelmesbbek, ha a' hideglelés alatt vesznék-el.

m) Ha

m) Ha a' daganatok, kivált mellyek a' nyak, és fülek' ikrás husaikon emelkednek, ennyihány órák alatt hirtelen nőnek, 's minden fájás nélkül puhák maradnak, szederjesek, avagy feketék lesznek, mindenkor halált jelentenek.

n) Ha az ikrás husokon a' daganatok helyett mirigyos hólyagok keletkeznek, nagy a' veszedelem; ugy szinte, ha a' kéz, vagy a' lábok' ujjain, avagy a' hátgeréntzen támadnak. Ellenben ha a' nyavalya' kezdetén, vagy nem sokára az inas husokon jelennek meg, sok jót reménylhetni.

Elszámálván ama' jeleket, mellyekből a' dühösködő pestises nyavalyának kimenetelét valamennyire meg-lehet jövendölni; Láttuk, hogy még azok a' történetek sem szabadok tellyességgel minden veszedelemtől, mellyek valami reménységet mutogatnak. Légyen azért ebbéli kétséges kimenetlű nyavalyában az első gond, hogy a' beteg még józan észfel megtegye mind azokat, a' miket, ha a' világból kiszóllítatnék, megtetteknek lenni kíván. Azután bátorítván ötet, (láttuk minü veszedelmes a' fé-

lelem) a' békességes türésre, és engedelmes-
ségre kell inteni, hogy mellyek jóknak len-
ni találatnak, azokat szentül megtartsa. Az
Orvosló pedig kötelességében fáradhatatlanul
eljárjan. Számtalanok a' példák, hogy
a' természetnek titkos munkái sokszor, ha se-
gítettnek, bámulva a' halál torkából kifza-
badittyák azt, ki már majd elnyeltnek len-
ni állított.

Béfejezetül legyen a' házok', ruhák', 's
egyébb házi eszközöknek megtisztítása: Mi-
nekutánna ez a' döghalálos nyavalya már
megtsendesedett, miképpen kellett az en-
nek mirigyével megvesztegetett hajlékokat,
ruhákat, 's más egyébb házi szereket, 's
eszközöket megtisztítani, hogy továbbá ne
árthasson, és hogy hajlékát kiki minden sé-
relem nélkül meglakhassa?

Közönséges törvényül legyen, hogy a'
megfertőztetett hajlékok' tisztítását nem kell
siettetni. Nagyobb idő elforgása után (so-
kak két holnapokat kívánnak) következen-
dő renddel legbizodalmasbban lehet hozzá
fogni.

1-szer Az, a' ki ezt a' hivatalt magára válollya, a' bezártt szoba ajtó előtt mintegy fertály óráig tartandó nagyon lángaló tüzet rakjon; azután ábrázatyát, 's kezeit etzettel jól megmosván, az ajtót valamennyire bényissa, és a' valami nagyobb serpenyőben készített lángaló tüzet beállítsa. (Legjobb e' végre a' jó száraz gyalog fenyő-fa.)

2-szor: Kevés idő vártatva megmosván ismét etzettel ábrázattyát, 's kezeit a' serpenyőt a' lángaló tüzzel egy hofszabb póznán erefszfe a' szoba közepére, táplállya mint egyre a' tüzet, hogy el ne aludgyék, 's hintsen reá több izben gyalog fenyő magot, avagy más jó füstölőt; Nro. 173. Azután zárja-bé az ajtót; az ablakok azomban, mellyeket mindgyárt eleinten ki kell tární, tárva maradgyanak.

3-szor: Huszon négy órák mulva ismét megmosván ábrázattyát, kezeit, egy száraz gyalog fenyő ágot gyujtson-meg, 's szüntelen ábrázattya előtt tartván mennyen-bé a' szobába, 's tsukja-bé az ablakokat kéttzer huszon négy órákra, melly idő közt az ajtó állyan nyitva.

4-szer:

4-szer: Negyed napra megmosván megint magát etzettel, mennyen-bé, 's nyissa-ki az ablakokat hat órára, avagy is fél napra; azután bétévén meg újra az ablakokat, néhány megtüzesétett téglákat veszen-bé a' szobába, mellyekre mind addig etzetet öntsön, méglen az egész szoba gőzzel megtellett; még a' szoba pádimentomát is megöntse, 's úgy hadd maradgyon kétszer hufzon négy órákig bezárva.

5-szer: Hatodik nap nyissa-ki ujjolag négy egész napokra az ablakokat.

6-szor: Tizedik nap kitártt ablakoknál le kell seperni, 's le kell tisztítani a' szobákat a' pók hálóktól, 's egyéb szegeletekben heverő szeméttől. A' házokban lévő eszközök, olmáriomok, ágyok, 's a' t. mosatassanak-meg tisztán etzetes vízzel. Meztelen kézzel semmihez nem szabad nyulni, hanem etzetben mártott kesztyűket kell húzni, és valamerre ki megy, égő gyalog fenyő ág legyen előtte.

7-szer: A' szobák mezfeltessenek-ki; a' ruhák, mellyek a' mosáft megfzenvedik, mosatassanak-meg; más öltözetek ennyihány

hány napokig aggattassanak-ki a' szellőre, veretessenek, és seprettessenek-ki jól. Az irásokat, könyveket kefélyük, 's füstellyük-meg; még a' már etzetes vízzel megmosott olmáriomokat is minek-előtte a' ruhák víz-sza rakatnak, jól ki kell füstelni.

8-szor: A' betegeknek szolgálattyokra vólt ágy nemük, 's egyéb eszközök a' helységen kívül égettessenek-meg.

9-szer: Még mind ezek végben mennek, a' hajlékokban a' tűz el ne fogygyon; és ugy minekutánna mind ezek meglettek, még néhány napokig tartassanak nyitva a' szobák, hogy a' szél jól megjárhassa, 's ugy füstellyük-ki azután még egyszer, 's bizton minden sérelem, 's félelem nélkül meglakhattuk.

T O L D A L É K.

A L E L K I A T Y Á K N A K.

Mennyivel drágább a' Lélek a' testnél, annyival szorosabb a' Lelki Atyának a' betegekhez való kötelessége. Innénd vagyon,
 hogy

hogy, ha minnyájoktól elhagyattatnék is a' beteg, a' Lelki Atyának helyt kelletik állani. E' szoros kötelességtől indítván, hogy illetén életének veszedelmes hivatalyában magára vigyázhasson, ne talántán még egyiknek lelki vizsgálására vagyon tulajdon élete vesztésével, mások sok százon lelki kárvallást szenvedgyenek, a' Pestisben szolgáló Lelki Atyának élete Rendgyét három időre osztom-fel, 's megjegyzem tudniillik: 1-szor: oda haza lételekor; 2-szor: betegekhez való menetelek; 3-szor: ugyan azoktól való visszajövetelek mikre kellessék főképpen vigyáznia, miket tselekedni, miktől magát ójni, hogy életét, egészségét megtarthassa.

Első gondgya legyen a' Lelki Atyának az alkalmas, és friss levegőre épített lakásról, és az ahoz tartozandó szükséges alkalmatosságokról, mellyeket tisztán tartson, és semmi olyasmit benne meg ne szenvedgyen, a' mi a' levegőt megvesztegessen. Napjában többször száraz gyalok fenyő fából a' szobában tüzet gerjesszen. Gyalog fenyő magot, rósát, rozsmaringot, ürmet,
le-

levendulát, kénkövet, Tömjént, myrrhát, narants, vagy tzitrom héját égetni is igen jó.

Belső öltözete hörből, külső viafzos vászomból legyen; (a' gyapjut igen könnyen megfogja a' peftises mirigy,) kalapja szinté viafzos vászonnal legyen kívül, és belől béborítva.

A' Templom, vagy Kápolna lakásától meszfze ne essék. Az Isteni szolgálatot, hogy minden időben készen találtassék a' betegek' vizafztalására, korán végezze. Tartson magának egy szolgát, kit hasonló bőr ruhában járasson; értsen egyet egy más Lelki Atyával, kivel, ha mi szüksége léfzen, bizonyos órában a' szabad levegön távulrul (legalább négy ölnyi köz legyen köztök) közölhesse. Etzetet házánál mennél erősebbet, 's elegendöt tartson, mellyel a' szoba' pádimentomát minden nap öntözze.

A' kutyák, és matskák ide, 's tová való koslatásokkal a' peftises mirigyét igen könnyen a' házhoz hozzák, ezeket tehát házánál meg ne szenvedgye.

Az ételét többnyire narants, avagy tzitrom héjal, vagy fok-hagymával készítesse.

Ita-

Italul igen erős, de igen gyenge borral se éllyen; középferü sepreiről levont ó bor legjobb. Mind a' kettőben a' mértékletességet különösen szerezse.

Ha beteghez hivattatik, éhen ne menyen, és ha ugy hozná magával a' szükség, legalább narants, vagy tzitrom héját rágitskállyan; ábrázattyát, 's kezeit etzettel megmossa; kezkenyeit etzetben megáfztatván, vele füleit közben megkenyegesse, 's gyakrabban orra alá tartsa.

Szolgája fáklyával, és eleven szén tartóval késérje, hogy, mikor a' betegnek házához jut, a' fáklyát meggyujthassa. Mentiben senkivel szóban ne erefzkedgyék, se magához közel senkit ne botsásson, (távolról szólhat hozzája.) Mikor a' házhoz elérkezett, ha izzad, méglen magát jól le nem törli, 's egy kevéssé meghűti, bé ne mennyen; az alatt szolgájával a' fáklyát meggyujtassa, mellyet azután előtte vihessen, akár merre mégyen; szájába vévén egy darab angelika gyökeret, narants, vagy tzitrom héját, azt rágitskállya. Ábrázattyát, fü-

I. Darab.

Z

leit,

leit, orrát, és kezeit az etzetes kezfkenyővel több ízben megtörüllye.

Ezek ugy meglévén, ha lehetséges, hozzassa-ki a' beteget a' szabad levegőre, és mennél távolabbról ugy állyan melleje, 's ugy végezze vele kötelességét, hogy a' betegről a' levegő reá ne mehessen, ha pedig szükségképpen kényszerítették a' beteghez bémenni, nyitassa-ki előre az ablakokat, és valami égő ággal két három ízben járassa-meg a' szobát; azután zárassabé az ablakokat, 's ujjonnan járassa-meg égő ággal a' szobát; ugy bémenvén, mennél távolabbról a' betegtől elfordított artzal, égő fáklyát tartván előtte, legyen; ne, hogy annak lehetét magához szijja. Ha pedig a' beteghez sokféle okokból éppen közel kényszerítették menni, legyen még annyi köz, hogy az égő fáklya köztök el-lehessen; ülését ugy intézze, hogy ő a' betegnek a' fejénél alacsonyabban legyen. Őrizkedgyék, hogy sem a' beteghez, sem annak ágy-némüéhez, sem egyéb ruhájához, még az emberekhez se, kik mellette forgolódnak,

sem

sem testével, sem ruhájával ne érjen; a' mi ha megtörténnék, azt azonnal etzettel megmossa.

A' beteget kezével meg ne áldoztassa, hanem legyen legalább egy singnyi hofzfú páltzikája, mellynek végére egy ezüftös holdotska lévén tsinálva, azzal köztök tartott égő fáklyánál áldoztassa; az áldoztatás után a' kis ezüftös holdotskát az égő fáklyán kétzer, háromszor is huzza keresztül. Nem külömben az utolsó Kenet Szentiségének feladásában is alkalmas hofzfuzágu páltzikával élhet, mellyet azután vagy megtisztitson, vagy elégessen. Elvégezvén a' beteggel a' szükségesséket, mennyire lehet sokáig nála ne mulatozzon.

Méglen a' Lelki Atya e'képpen a' betegnél foglalatoskodik, addig a' szolgája senkivel, még egészségesekkel se társalkodgyék, hanem a' szabad levegőn tőlök távolabb ályan ugy, hogy inkább ő töle azokra, sem hogy azokról ő reá mehessen a' szellő.

Elválván a' betegtől, méglen a' ház ajtaján ki nem ért, a' fáklyát el ne oltassa; és valamiket oda mentiben tselekedett, s

megtartott, mind azokat vízfzfa menetelében is tselekedje, 's megtartsa.

Haza érkezésével első dolga legyen ábrázattyát, kezeit etzettel megmosni, ruháját levetni, és a' fris levegőre kiteríteni, mellyet ha az idő alkalmatlansága nem enged, megtüzesített téglára etzetet töltsön, 's ruháját reá tartsa; sött magát is ezzel a' gőzzel egészen megjárassa; még a' szentségek kiszolgáltatása alkalmatosságával reá vett ruhákat is (stola, superpelliceum, Corporale) jól kifüftöllye, vagy éppen fris vízben kimossa.

Többynire, minekutánna minden lelki Atya juhaiért életét feláldozni eltekéllete, legyen mindenkor vig, bátor, jó kedvü. Ne hadgya szegény felebaráttához eltekélleit égő szeretetét egy ideig tartandó veszedelem miatt lankadni; és ha mind ez őrizkedés mellett úgy történék, hogy hálaos ágyba esnék, 's e' mulandóból kiszóllítatnék, vigasztallya magát ama' Evangeliumi szavakkal: *A' jó Pásztor életét adgya juhaiért: Joan. X. 11.*

R E T Z E P T E K.

Nro. 150.

Végy: Hufz grán-bány-
taő gyökeret, egy grán bány-
tató bor követ; tsinálj port
belőlek, 's add-bé egyfzerre.

Nro. 151.

Végy: Hat könting nyár-
fa bimbó irt, fél könting fze-
retsen dió olajt; tiz grán
sáfránt; tsinálj irt belőlek,
kend rubátskára, és kösd lan-
gyosan a' homlokra.

Nro. 152.

Végy: Három könting bu-
ratzk magot, két könting má-
kot, annyi kender magot,
egy fzeretsen diót; bat lat
bodza virág vizet. Ezekből
készíts mondola tejet; azu-
tán adgy hozzá három kön-
ting bodza virág etzetet, és
hufz grán kámfort. Egyelitsd
öfzve; áfztass bele rubáts-
kát, 's kösd a' homlokra.

Nro. 150.

Rx. Pulv. Rad. Ipecacuan.
scr. un.
Tart. emet. gr. un.
m. f. Pulv. p. dos.

Nro. 151.

Rx. Ungv. popul. dr. sex.
ol. nucistae dr. sem.
Croc. scr. sem.
m. f. Ungv. d. u.

Nro. 152.

Rx. Nucleor. persicor. dr. tres.
sem. pápav.
— Cannab. aa. dr. duas.
Nuc. moschat. Nro. un.
Aqu. fl. samb. Unc. tres.
m. f. l. a. Emuls.
cui adde.
Acet. samb. dr. tres.
Resin. Camphor. scr. un.
m. d. u.

Nro.

Nro. 153.

Végy: Egy lat Terjéket, egy könting szeretsen dió olajt, husz grán másztiksz olajt; nyolcz tsepp narants bėj olajt. Egyelitsd öszve; 's kend meg vele lágy melegen a sziv tájt, és tedd reá a Nro. 154. alatt lévő kötésnek.

Nro. 154.

Végy: Egy könting kálmus gyökeret, annyi szeretsen diót; fél könting szegfü virágot, annyi benzoet, két könting fodor mentát; egyelítve törd porrá, 's adgy hozzá három lat ró's kenyéret, rósa etzetet, a' mennyi kívántatik, bogy kovászf legyen belále; kend rubátskára, 's tedd melegen a' gyomorra.

Nro. 155.

Végy: Fél könting angelika gyökeret, annyi Terjéket; négy lat székfü virág vizet. Egyelitsd öszve, 's

add

Nro. 153.

Rx. Theriac. Unc. sem.
ol. nucist dr. un.
— mastich. scr. un.
— Cort. aurant. gutt.
octo.
m. f. Ungv. d. u.

Nro. 154.

Rx. Rad. calam. arom.
Nuc, moschat. aa. dr. un.
Caryophillor.
Benzoes aa. dr. sem.
Herb. menth. crisp. dr.
duas.
m. f. Pulv. deinde adde.
Micac. pan. secal. Unc.
un, sem.
acet. rosar. q. s.
ut f. massa. d. u.

Nro. 155.

Rx. Rad. angelic.
Theriac. aa. dr. sem.
Aqu. fl. chamom. Unc.
duas.
m.

add egyszeri bévételre, 's igyék reá egy findsia Pápa-fű herbatét.

Nro. 156.

Végy: Négy lat édes kömény vizet, negyven grán Terjéket, másfél könting török Országi vörös földet; négy grán kámfort, fél könting rósa etzetet. Egyelitsd üszve, 's add egyszeri bévételre.

Nro. 157.

Végy: Negyven grán Terjéket, három grán sáfrán kivonást, husz grán kénkövirágot; tiz grán kámfort, három lat bodza virág vizet. Egyelitsd üszve, 's add egyszeri bévételre.

Nro. 158.

Végy: Tiz grán kámfort, annyi zedoár gyökeret, husz grán fejer nádmézet. Törd porrá, 's add egyszeri bévételre; igyék reá egy findsia Pápa-fű herbatét.

m. d. p. dos. superbib. ex infus. Card. B. un. vascul.

Nro. 156.

Rx. Aqu.foenicul.Unc.duas.
Theriac. scr. duos.
Terr. sigill. dr.un.sem.
Resin. Camphor. gr. quatuor.
acet. rosar. dr. sem.
m. d. p. dos.

Nro. 157.

Rx. Theriac. scr. duos.
Extr. Croc. gr. tria.
fl. sulphur. scr. un.
Resin. Camphor. gr. decem.
Aqu. fl. samb. Unc. un. sem.
m. d. p. dos.

Nro. 158.

Rx. Resin. Camphor.
Rad. Zedoar. aa. gr. decem.
sach. alb. gr. viginti.
m. f. Pulv. p. dos. c. infus. Card. B. un. vascul.

Nro.

Nro. 159.

Végy: Tíz grán angeli-
ka gyökér kivonást, annyi ör-
vény gyökér kivonást, négy-
lat székfű virág vizet. Egye-
litsd öszve, 's add egyszeri
bévételre.

Nro. 160.

Végy: Három könting tzi-
trom bóját, egy könting sár-
ga fa bóját, annyi szegfű vi-
rágot, ugyan annyi paradi-
tsom magot; negyven grán
szeretsen dió virágot, ezeket
öszve törvén, adgy hozzá
rósa vizet, jó ó bort, és bod-
za virág etzetet, mindenik-
ből két latot; tartasd gyak-
rabban az ór' alá.

Nro. 161.

Végy: Három könting ar-
meniai bolust, két könting vér-
követ, fél könting égetett tim-
sót, rósa vizet, rósa etze-
tet, és tojás fejjérét, egyen-
lőn a' mennyi szükséges, hogy
páralás legyen belőle; ász-
tass

Nro. 159.

Rx. Extr. angelic.

— Enul. aa. gr. decem.

Aqu. fl. chamom. Unc.
duas.

m. d. p. haustu.

Nro. 160.

Rx. Cort. citr. dr. tres.

— Cinnam.

Caryophyllor.

Cardamom. aa. dr. un.

Mac. scr. duas.

m. f. Pulv. deinde adde.

Aqu. rosar.

Vin. generos.

acet. samb. aa. Unc. un.

m. d. u.

Nro. 161.

Rx. Bol. armen. dr. tres.

Lap. haematit. dr. duas.

alum. ust. dr. sem.

Aqu. rosar.

acet. —

album ovar. aa. q. s.

ut f. foment. d. u.

Nro.

zass rubátskát benne, 's kösd
a homlokra, és nyakra.

Nro. 162.

Végy: Egy könting kőszalk-
lás timsót, annyi fejér gálitz-
követ; olvaszd-fel nyoltz lat
rösa vízben. Egyelítsd öfz-
ve, hadd szívattassék-fel
gyakran az or lyukakon.

Nro. 163.

Végy: Egy könting kő-
sziklás timsót, annyi fejér
gálitzkövet, annyi ólomtzuk-
rot; olvaszd-fel nyoltz lat
rösa vízben. Ebbe mártott
rubátskákkal az or' lyukakat
dugd-bé.

Nro. 164.

Végy: Három lat 'sálya
vizet, egy lat citrom lév
Syrupot, husz grán aufzter
tsiga héj port, annyi vér kö-
vet. Egyelítsd öfzve, 's adgy
minden 2-dik órában két ka-
nállal.

Nro. 165.

Végy: Két könting Ar-
meniai bolust, fél könting ká-
teku

Nro. 162.

R. Alum. rup.
Vitriol. alb. aa. dr. un.
Aqu. rosar. Unc. quatu.
m. d. u.

Nro. 163.

R. Alum. rup.
Vitriol. alb.
Sach. saturn. aa. dr. un.
Aqu. rosar. Unc. quatuor.
m. d. u.

Nro. 164.

R. Aqu. salviae. Unc. un.
sem.
Syrup. acetos. Citr. Unc.
sem.
Pulv. ostracoderm.
—Lap. haemat. aa. scr. un.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochl.

Nro. 165.

R. Bol. armen. dr. duas.
Pulv. terr. Catech. dr. sem.
Syn.-

teku port; három lat Szent János kenyér Syrupot, tizenkét lat eper vizet. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden órában két kanállal.

Nro. 166.

Végy: Egy könting vérfü gyökér port, három lat Szent János kenyér Syrupot; tizenkét lat tzitrom vizet. Egyelitsd öszve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 167.

Végy: két lat Szent János kenyér Syrupot, tizenkét lat menta vizet, másfél könting kateku tinkturát, tizenöt trepp Sydenhám tinkturát. Egyelitsd öszve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 168.

Végy: négy lat fejér liom tsomót, Ruta füvét, varfüvet mindenikből egy maréknyit; másfél marék pap sajt füvet, fél marék székfű virágot; vagdald öszve, 's

föld

Syr. diacod. Unc. un. sem.

Aqu. Fragor. Unc. sex. m. d. oi. hor. 2. Cochl.

Nro. 166.

R. Pulv. Rad. Tormentill. dr. un.

Syr. diacod. Unc. un. sem.

Aqu. tot. Citr. Unc. sex. m. d. oi. hor. 2. Cochl.

Nro. 167.

R. Syr. diacod. Unc. un.

Aqu. Ment. Unc. sex.

Tinctur. terr. Catech. dr. un. sem.

Laud. Liquid. Syden. gutt. quindec.

m. d. oi. hor. 2. Cochl.

Nro. 168.

R. Bulb. Lilior. alb. Unc. duas.

Herb. Rut.

— Scabios. aa. man. un.

fol. malv. man. un. sem.

fl. Chamom. V. man. sem.

c.

főzd-meg, azután adgy hoz-
zá két lat mézet, egy lat ba-
silikum irt; három lat skor-
pió olajt. Egyelitsd-öszve,
's tedd a' hólyag-huzó fla-
stromtól okozott sebre,

Nro. 169.

Végy: Hat lat buza lisz-
tet; négy lat len mag lisz-
tet, annyi görög széna lisz-
tet; három lat megapritott
fügét; egy maréknyi bodza
virágot; fél könting sáfránt;
két könting kámfort, két to-
jás székét; három lat fejér
liliom olajt, vagdald öszve,
's főzd-meg édes tejbe lágy
kötésnek.

Nro. 170.

Végy: két lat etzethe ol-
vasztott gálbán gummát, an-
nyi Oxycroceum flastromot,
annyi gummás diáchylum fla-

stro-

c. m. coque ad form. Catapl.
deinde adde.

Mell. com. Unc. un.

Ungv. Basilic. Unc. sem.

ol. Scorpion. Unc. un.
sem.

m. d. u.

Nro. 169.

R. Farin. tritic. Unc. tres.

— sem. Lin.

— — foen. graec. aa.

Unc. duas.

fic. minut. confciss. Unc.

un. sem.

fl. samb. man. un.

Croc. dr. sem.

Camphor. dr. duas.

vitell. ovor. Nro. duos.

ol. Lilior. alb. Unc. un.

sem.

c. m. coque in Lacte p.

Catapl.

d. u.

Nro. 170.

R. Gum Galban.

Empl. Oxycroce.

— diachyl. c. gum. aa.

Unc. un.

ma-

stromot. Egyelitsd-öszve jól, malax. exacte. d. u.
's kösd-fel.

Nro. 171.

Végy: két könting fok-
 bagyma szagú fü port, egy
 tojás széket, egy lat Velen-
 tzei Terpetint, két lat tiszt-
 ta mézet. Egyelitsd-öszve,
 's tsinálj belőle irt.

Nro. 172.

Végy: fekete nádály gyö-
 keret, fejjér málna gyökeret,
 mindenikből egy latot; fél
 maréknyi fokbagyma szagú fü-
 vet, öt könting len mag lisz-
 tet, annyi buza lisztet; főzd
 elegendő két vízben lágy kö-
 tésnek, azután adgy hozzá
 tisztá mézet, és terpetint,
 mindenikből három köntinget;
 két könting big szurkot, an-
 nyi basilicum irt; két tojás
 széket, husz grán sáfránt,
 két könting Terjéket. Egye-
 litsd öszve, 's forditsd ba-
 szonra.

Nro. 171.

R. Pulv. Herb. scord. dr.
 duas.
 vitell. ovor. Nro. un.
 Terebinth. venet. Unc.
 sem.
 Mell. pur. Unc. un.
 m. f. Ungv. d. u.

Nro. 172.

R. Rad. Consolid. maj.
 — alth. aa. Unc. sem.
 Herb. scord. man. sem.
 farin. sem. Lin.
 — tritic. aa. dr. quin-
 que.
 Aqu. font. q. s. coque in
 form. catapl. deinde adde.
 Mell. pur.
 Terebinth. aa. dr. tres.
 Pic. naval.
 Ungv. basilic. aa. dr.
 duas.
 vitell. ovor. Nro. duos.
 Croc. scr. un.
 Theriac. dr. duas.
 m. p. Catapl. d. u.

Nro.

Nro. 173.

Végy: Egy lat Mirbát,
 annyi tömjént; két lat szá-
 raz roszmaringot, annyi gya-
 log fenyő magot, annyi bo-
 rostyán fa magot; tízenkét
 grán kámfort. Törd porrá,
 's add füstelőnek.

Nro. 173.

ry. Myrrh.
 Thur. aa. Unc. sem.
 Rosmarin.
 Bacc. Iunip.
 — Laur. aa. Unc. un.
 Camphor. gr. duodec.
 m. f. Pulv. p. Suff.

A' HIDEGLELŐS KIÜTÉSEKRŐL.

De febrilibus Exanthematibus.

Ha a' testnek külső színe valami természe-
 ten kívül való kissebb, vagy nagyobb fol-
 totskákkal, avagy pörsedékekkel egészen,
 vagy csak némelly részeiben megvagyon rak-
 va, akkor azok a' foltotskák, avagy per-
 sedékek *Kiütésnek* neveztetnek.

Látzatnak néha illyetén kiütések min-
 den hideglelés nélkül is; de azokról itten
 nints szó; egyedül a' heves nyavalyákkal
 előbb, vagy utóbb megjelenni ízokottakról
 léfzen itt' a' beszéd.

Felosztása. A' heves nyavalyákkal já-
 rók vagy ragadósak, vagy nem ragadósak.

A'

A' *ragadósak* egy tulajdon, magoknak különös tsipősségből keletkeznek; a' *nem ragadósak* más akárminémű megvesztegetett, megromlott undokságból, melly annak idejében a' testből ki nem takarodott, támadnak.

A' heves nyavalyákkal megjelenni szokott sokféle ragadós, és nem ragadós kiütésekből tsak a' legközönségesebbek, úgy szólván a' minden napik lesznek tárgyúl; értetődnek: a' *hólyagos-hímlő*, a' *veres hímlő*, a' *skárlát*, a' *köles-hímlő*, a' *Patéts*, a' *tsalán-hímlő*, és az *Orbántz*. Mellyekről rendre:

A' HÓLYAGOS HIMLŐRŐL.

De Variolis.

A' hólyagos-hímlő valóságos heves nyavalyával, vagy is hidegleléssel kezdődik; magának tulajdon mirigyből támad, a' ragadás által tovább terjed, és az embert életében tsak egyszer, közönségesen gyermek esztendeiben meglopja; a' test színén kiseded hólyagokat mutató kiütést tsinál, mellyek megtüzesednek, megevesednek, és elszáradnak.

En-

Ennek a' nyavalyának főbb tulajdonsága tehát, hogy magától nem származik, hanem mindenkor a' ragadás által gerjed, és hogy az embert élteben csak egyszer támadgya-meg.

Az előbbeni egészsége a' himlőzőnek; a' külömbféle vele bánás, az efszendő ideje, és az akkori járvány nyavalya már szelid, és jó, már rosz gonosz indulatu himlő hideget okoznak. Az alig öl-meg egyet, kettőt. Ez pedig Peflis gyanánt alig enged-meg néhányoknak.

A' jó himlő legtöbbszer tavaszkor, és télen egészséges, szellős környékeken jön elő. A' rosz indulatu sem időre, sem környékre nem ügyel; közönségesen még is nyáran, rekenyő hével, epés, és rothadt járvány nyavalyákkal jár, az alaton, posványos, egészségtelen környékeket szereti.

Kezdeté. A' himlő mirigy minekutánna akár mi úton, vagy módon a' még nem himlőzettet megfzökte, csak hamar kinyilatkoztatya magát: A' himlőzendő elkedvetlenedik, elfzomorodik, bádgyadt kezd lenni, egymást felváltó borzogatásokról, 's hé-

héségekről panaszolkodik, az ételt nem kívánja, de annyival nagyobbban szomjuhozik; feje nehezül, és fáj, a' külső tagok ellankadnak, a' hát, és a' vékonyok fájnak; a' gyomor émeleg, néha okádik is a' beteg, az álom egészen lenyomja; a' fzemek nedvesek, veresek, fénylők, és tüzesek lesznek; a' nyelv a' szájjal edgyütt motskos; a' szájból valami különös bűz jön; (a' gyakoroltt szaglás tsupán erről a' különös bűzről már megjövendeli a' himlőt) a' lélekzés nehezül, a' gyomor tájban fájó nehézséget érezni, az ér-szökés gyors, változó, a' vizellet tüzes; hozzá szökik sokszor a' görts, az ín-rángatódás, az éfzen kívül való létel, a' nyavalya törés, 's több e'féle ijefztő tünemények, mellyek estvére kelvén mind anyifzor nevedednek.

Negyed napra közönségesen az ábrázaton, előfzer is az or', és felső száj gyűrt körül, azután a' nyakon, melyen, kezeken, és lábokon, végre az egész testen kitsiny, piros, a' bolha tsipéshez, vagy patétshez hasonló pettegetéseket látni, mellyekre az előbb számlált történetek szemlátomást tikadnak.

Ezek

Ezek a' veres pettegések lassankint azon rendben, a' mint megjelentek, felemelkednek, és a' veres karimáju himlőt tsinályák.

Hatodik napnak végével, avagy a' hetediknek kezdetével a' himlők evesülni kezdenek; a' mikor' a' hideg meg uj j erőt vésszen: a' beteg nagyobb hévségről, nyughatatlan álomról, szomjuságról, és az egész testet elfutó fájdalomról panaszkodik, az ábrázat, a' fő, és a' szemek nagyon feldagadnak, a' himlők pedig közben genyetséggel megtelnek, úgy, hogy tizen-egyedik napra az ábrázatban, és a' többi felső részekben az evesedés többnyire elvégződik; mellyre mind a' daganat apad, mind pedig a' hideg is megint alább hágy; végre kiszáradnak a' himlők. Kiszáradások tizen-negyedik naptul hufzadikig tart.

Eme' röviden ábrázolt himlőzésnek természetes folyamattya szerint, négy külömböző idő állapadások találatnak benne. Az első: az *elragadás*, melly is a' nyavalyának eleivel kezdődik, és negyed napig tart. A' második: a' *kiütéssel* jár, és a' hatodik, a'

I. Darab.

A a

vagy

vagy hetedik napig tart. Erre következik a' *harmadik* állapot, tudniillik: az *evesedés*, 's eltart néha a' tizenkettődik napig. A' *negyedik*: a' *kiszáradás*, mellyel az egész nyavalya eltűnik.

Ettől a' közönséges, és természetes folyamattól nem egy könnyen áll-el a' jó indulatú himlő; noha a' közben-járó mellyékes körülállások azt majd minden himlőzönél hol könnyebbítik, hol súlyosítják.

Más a' rosz indulatú himlőnek természete. Ezt meglehet esmérni abból, hogy mind az időre, mind a' környékre nézve roszkor jelenik-meg, hogy hófzás, keményebb fázás után szörnyü hőség következik türhetetlen fő', vékonyok', és külső tagok' fájásával; hogy nagy nyughatatlanságok közt nehezen okádik; ezén kívül kezd lenni, nehezen is léletez a' himlőzendő; az ér-szökés gyors, tellyes, kemény, és rendetlen, és a' himlők már az első, és második, vagy még csak az ötödik, és hatodik nap, és akkor is előszer a' lábokon, és testen, még azután a' kezeken, és ábrázaton mutatják magokat, 's majd több,

majd

majd kevesebb látszik; ha nagyon kitsinyek, ha nagyságokra, formájokra, és színekre magok közt külömbeznek, ha tudniillik szederjes, zöldes, sötét piros, avagy fekete színtűek; ha a' kiverésre a' hideg nem szűnik, ha a' vizellettal, ganajlattal, avagy a' tüdőkből vér jön; ha hasmenéssel, és szörnyű okádással jön, és ezek a' kiverésre meg nem szűnnek, ha az ín-rángatódás, és tagok' refzketése a' kiverés után is megmaradnak, ha a' bőr nem feszült, a' himlők pedig tsak kevesé, avagy éppen fel nem emelkednek; ha tsutsos közepek béesik, ha a' piros környékjek idő előtt elhalaványodik, ha öszve futók, ha a' genyetség helyett hig, vizes, tsipös, veres, feketés, бүдös nedvekkal vannak telve; ha a' kifzarádaskor szederjes, fekete vastag kérget formálnak, vagy rosz indulatu fekélyeket okoznak. 's a' t. Ezekkel elégségesen megesmérteti magát a' rosz indulatú himlő.

Kimenetele. Kimenetele a' himlő nyavalyának hol egésséggel biztat, hol *halálra*, vagy más *nyavalyára* fordul.

Ha a' himlőző a' himlőzés előtt egészséges vőlt, ha a' himlőzéshez semmi más rosz indulatú nyavalya nem adta magát, ha a' himlő tavaszkor egészséges környékben törtt-ki; ha a' himlőzővel való bánás egyébb-eránt helyes, és rendes vőlt, akkor a' meggyógyulás kérdést sem szened.

De ha a' himlőző már a' himlőzés előtt egészségtelen vőlt; avagy nem kedvező időben egészségtelen környékbe ront-bé, ha más súlyos nyavalyával öfzve szövetkezik, és még talán a' helytelen bánással nagyobban elgonofzodott: akkor közönségesen halál a' vége; avagy más nyavalyát hágy maga után, ugymint: vakságot, süketséget, nefzelést, elme gyengélést, rosz indulatú sebeket, tsont fenét; ikrás hus daganatokat, lapangó hideget, 's más több féle külső, és belső fogyatkozásokat.

Orvoslása. A' rendes, és jó indulatú himlőzésnek semmi segítségre sints szük-sége; a' mint is számtalan gyermekek minden orvosi segedelem nélkül szeren'sésen kívánfzorognak belőle. Az okosan elrendelt élet mód, a' gyenge levekkel, zöldségekkel, és

főt gyümöltsel való élés, a' gyengén hűtő ita-
lok, a' tiszta, hives levegő, és a' nyavalya'
vége felé valami gyenge hashajtó mindent
magokban foglalnak, valami tsak kivántat-
hatik a' himlőzőnek segítségére, és meg-
tartására.

Más szerek kivántatnak, ha a' himlő
nyavalya az ő rendes úttýából eltér, ha ez-
zel, vagy amazzal a' járvány nyavalyával
öfzve szerkézik, annak természetében öltözködik; akkor az orvoslás a' nyavalyának
természetéhez alkalmaztatva már gyuladást
oltó, már epét ürítő, majd rothadást aka-
dályoztató, 's az élet erőket gyámolító,
's a' t. léfzen. p. o. kezdődgyék a' himlő-
zés gyuladozó nyavalyával, panaszokod-
gyék a' himlőző a' nagy héség, és szom-
juságon kívül türhetetlen fő fájásokról, és
szédelgésekről, beszéllyen eszén kívül, 's a'
t. (lásd a' gyuladozó hidegnek történeteit)
legyen bőv vérű, legyen az ér-szökés erős,
kemény, tellyes, és nagy, legyen azon fel-
lyül az akkori járvány nyavalya gyulado-
zó indulatu; a' nélkül, hogy a' várandó,
vagy már jelen lévő himlőkről gondoskod-
gyék

gyék is valaki, a' gyuladozó hidegnek orvoslásához kell látni; és ha a' nagyobb főfájás, szédelgés, kemény, erős, feszült érszökés mellett nehéz, rövid lélekzés, oldalnyilallás volna, érvágással kellene az orvoslást kezdeni. Gyermeknél a' piótzás, a' láb viz, vagy lábok bétakarása langyos nedves ruhákkal, az all-lövellések, és savanyú Palma gyümöltsből, Manna', és bor köből készített gyenge hashajtók közönségesen sükségtelenné teszik az ér-nyitást.

A' savanyú Palma gyümöltsből, Mannából, és bor köből készült hashajtók a' megnötteknél is nagyon fogatosok; mivel hogy mind a' nedveknek a' fő felé sietések hátráltatik, mind pedig a' gyuladozó hideg is utánnok erőtlenedik. Azon fellyül vajmi hamar gyűlnek-meg az első utakban az iszapos, 's egyéb undokságok.

Ha a' himlő nyavalya epe, avagy rothadt nyavalyával szövetkezik öszve, felvén ezeknek természetét, a' szerint kell gyógyítani. Tapasztaltam, hogy a' nyavalyához alkalmaztatott kiürítés alatt, más-kor meg az érvágásra megjelentek könnyen

a' himlők, mellyek előbb éppen nem akar-
tanak mozdulni.

Ha félben hagyó hideggel vagyon a'
himlő nyavalya öfzve kaptsolva; az előre
botsátott üresítések után mentől előbb Kina
héjjal el kell azt nyomni. Azomban minden
esethen szemre kell venni a' himlözőnek e-
reit, 's a' nyavalyának vóltát.

Valamint a' himlő nyavalya sokféle o-
kóból külömbféle nyavalyákkal öfzve szö-
vetkezhetik, nem külömben a' már kijött
himlők sokféle okból megint vízfza me-
hetnek, avagy legalább fel nem emelked-
nek. Valami véletlen ijedség, rendetlen ha-
rag, nagyobb félelem, avagy egyéb elme-
béli indulatok, az első útakban megtódult
undokság, 's a' t. a' legfőbb, 's leggyak-
rabb okai ennek a' kedvetlen esetnek, melly-
ben nints jobb a' szabad fris levegőnél, a'
gyenge izzasztó, és érző ín-erősítőknél, ki-
vált ha a' vízfza menést okozó ok ellen lesz-
nek intézve. p. o. Legyenek tele undokság-
gal az első útak, érezzen a' himlöző ökö-
lödést, erőltetést, avagy valóságos okádást;
akkor legjobb, 's legfogatosbb izzasztó,

és

és érző ínt erősítők lesznek az ürítő szerek, mellyekre az eltűnt himlők meg ujfolag ki-
jönnek. *Hoffmann* kámfort oldatott-fel mon-
dola olajban, 's azt tetette a' melyre. *Metz-*
ger lepedőt gözeltetett-meg kámforral, 's az-
zal takartatta-bé a' gyermeket, 's megtartot-
ta életbe azt, kiről a' vízfíza ment himlő
miatt már minden reménység eleset vólt;
még a' szobát is kámforral gözeltette.

Ha a' himlő nyavalya jó indulatú, ha
semmi más betegség hozzá nem szökött, kü-
lömben is semmi fogyatkozás körülette nem
történt, akkor a' fellyebb említett együgyü
rendtartással az evesedés is szerentsésen me-
gyen végbe.

A' rosz indulatú, és más veszedelmes
nyavalyákkal egybe szerkezett, avagy hely-
telen hánással megvesztegetett himlőzés ki-
vált ilyenkor, tudniillik az evesedéskor
ijesztget külömbféle kedvetlen változások-
kal, és történetekkel; ekkor szoktak meg-
jelenni a' legveszedelmesebb történetek, 's
ekkor halnak is meg legtöbben.

A' mesterség hármos úton, 's módon
munkálódik ez ellen a' rosz indulatú, és

más

más súlyos nyavalyákkal megvesztegetett himlőzés ellen, és sokszor még a' legretentőbb történeteket is szerentsésen meggúnyolja. Tudniillik: mindgyárt az első napján az érlelő hidegnek egy gyenge hashajtó szert ad, Nro. 174. hogy minden nap két, három székje legyen a' himlözőnek (A' mannat savóban elolvastva örömeft ifzak az illetén himlözők) 2-szor: mindgyárt kezdetével az érlelő hidegnek a' gálitzkő Spiritust adgya az italban; egy lat gálitzkő Spiritust tizenkét lat Málna Syruppal öfzve egyelitve, mellyből két három evő kanálra válót egy üveg pohár vízbe keverve enged. 3-szor: gondoskodik a' fris, tífza levegőről, melly az egész himlő folytában sehöl sem olly szükséges, mint az érlelő hidegben. Többszeri tapasztalásim tanúi, hogy az egy ágyból való kivételre szemlátomást könnyebbültek himlözőim.

Vannak több történetek, mellyek az érlelő hideggel megszoktak jelenni, és különös orvoslást várnak: a' nyál folyás, a' hofszas okádás, az or elrekedés, az ábrázat', és torok' daganat, a' vizketeg, a' nyugha-

hatatlan álomtalanság, a' genyetségnek más hová való hirtelen által tétele, a' megvakulás, a' hasmenés, ín-rángatódások, 's a' t. Sokak a' nevezett történetekből az éppen előbb közlött orvosló móddal már is akadályoztatnak, vagy leg alább szelidülnek.

A' *nyál-folyást* meggyógyítja a' lágyító szerekből készültt főt viz rósa, vagy etzetes mézzel egyelítve. Ezzel öblögesse a' száját, és rotyogtassa a' torkában a' himlőző. Nro. 175. Ha a' szájt apró pörsedékek, és hólyagotskák elfuttyák: száj öblögetésre nagyon ajánla Báró Stöerk a' Nro. 176. alatt lévő öblögetni való vizet.

A' *hofszas okádást* megszünteti az édes téjben főt székfü virágból, és mentából készített pároló a' gyomorra téve.

Az *or elrekedés* ellen legbizodalmasbb a' gyenge fetskendezés bodza virág herbátéből, és etzetes mézből. Mások egy vékony fátskára tépettet tekernek, langyos téjben mártják, és az or lyukba dugják.

Az *ábrázatot* gyógyítja a' gyenge hashajtók, a' fris levegő, a' himlők felme-

tzése, és a' láb viz, vagy meleg párolók a' lábokra, és kezekre. A' toroknak pedig hasznosok mind azok, mellyek használtak a' *nyál folyás* ellen.

A' *vizketegséget* enyhíti a' fris levegő, a' fehér ruha felváltása, az édes téjben mártott Spongiával való nedvesítés, és himlők' felmetzése.

Az *álmotalanság* mulik általlyában mind azokra, mellyekre az érlelő hideg tsillapodik. Ha nem: kevés opiumra megjön az álmom, és a' himlőző eltsendesedik.

A' genyetségnek más hová való hirtelen *által tétele* akadályoztatik az idein korán adott hashajtó szerekkel, és a' himlő felmetzéssel.

A' *megvakulás* magában nem veszedelmes, és a' szemek megnyillanak, mihelyest a' daganat apad. De ha a' himlők a' szem héjak körül számosan vannak, 's a' szem héjak öszve evesednek, akkor minden második-harmadik órában rósa, avagy sáfrányos vízzel kell nedvesíteni, 's mosni; mert különben a' szem héjak között meggyült genyetség többféle bajt okoz; közönségesen fel-

felrágja a' szem héjakat, mellyek azután magok közt öszve nőnek.

Az *enyésző hasmenést* meggyógyítták az édes téjből, keményítőből, és opiumból készített all-lövellések, és arabiai gummával, és opiummal rendelt italok. De nem támadott-e ez a' hasmenés az első utakban heverő, és kiüríteni elmulasztott undokságtól? A' mi ha úgy vólna, a' természetet inkább segíteni, sem hogy illetén all-lövellésekkel, és opiummal rendelt italokkal munkájában akadályoztatni, kellene.

Az *in-rángatódásokat* leghamarébb meggyógyíttya a' szabad levegő, az édes téjből, olajból, és nádmézből készült all-lövellések, a' lábokra rakott párolások meleg téjből.

Életrend. Az élet rendben első a' fris, tiszta levegő, mellyet a' szerentsés himlőzés okvetetlen megkíván; azért az ajtót, és ablakokat gyakran ki kell nyitni, tsak arra kell vigyázni, hogy a' himlőzöt egyenesen meg ne fujja; a' szobát etzettel lótsolni, és a' fejér ruhát minden nap meg kell változtatni. A' tisztság fél egészség.

Éte-

Étektől szolgálnak a' marha lév mindenféle gyenge téfztával, árpa, és ri'skásával, avagy piritott 'semlével; zöldség, és főt gyümölts. Itallul az oltott viz piritott 'semlével; közben pedig ökörfarkfű virágból, bodza virágból, és édes gyökérből tsinált herbaté. Többnyire pedig üdvösségesek a' himlözőknek az elme ébrefztések, hogy el ne szomorodgyanak.

Lássák már azok, ha jól tselekefsznek-e, kik illetén nyavalygókat bézárnak, mindenféle hus étkekkel, és hivesítő italokkal (a' mint mondgyák) élefsztenek, párnákkal temetik, fejer, és egyéb ágyméműit nem változtatták. —

R E T Z E P T E K.

Nro. 174.

Végy: Három lat választott Mannát, másfél köntingbor követ, annyi sok hasznusót; olvasd-fel elegendő vízben, szűrj-le hat latra, valót; azután adgy hozzá két lat oszlató rósás Syrupot. Egyekitsd öfzve, 's adgy-bé minden

Nro. 174.

ry. Mann. elect. Unc. un. sem.
Crem. tartar.
sal. Polych. aa. dr. un. sem.
m. solve in Aqu. ferv. q. s.
Colat. Unc. trium. adde.
Syr.

den 2-dik órában egy—két ka-
nállal.

Nro. 175.

Végy: Egy lat fejer má-
va gyökeret, annyi tisztított
nyers árpát; főzd elegendő
vizben fél óráig, azután adgy
hozzá egy lat édes gyökeret,
hadd forjon egy fél fertályig;
szűrj-le egy meszszelyt, 's
adgy hozzá négy lat rósa mé-
zet. Egyelitsd-öszve, 's add
szájt öblíteni, és rotyog-
tatni.

Nro. 176.

Végy: Másfél meszszely
bodza virág vizet; három lat
rósa mézet, annyi szederj
Syrupot; nyoltz lat frisen
sajtolt fül fű levelet. Egyelitsd
öszve, 's add szájt öblögetni.

Syr. ros. solut. Unc. un.
m. d. oi. 2. hor. un.—
duob. cochl.

Nro. 175.

Ry. Rad. alth.
Hord. Crud. mund. aa.
Unc. sem.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
deinde adde.
Rad. Liquirit. Unc. sem.
ebull. p. 1/8 hor.
Colat. libr. un.
adde.
Mell. rosar. Unc. duas.
m. d. p. gargarismate.

Nro. 176.

Ry. Aqu. fl. samb. libr. Un.
sem.
Mell. rosar.
Syr. moror. aa. Unc. un.
sem.
Succ. semper. viv. maj.
recent. express. Unc.
quatuor.
m. d. p. Collutorio.

*A HIMLŐ BÉOLTÁS RÓL.**De Inoculatione.*

Minekutánna a' himlőtől alig mentes egy valaki, és még eddig semmi ollyas szer nem találtatott, mellyel el-lehetne háritani. Minekutánna minden idő, és személy válogatás nélkül az egészséget mint a' beteget, télen ugy, mint akármelly más részében az ezftendőnek megszöki; és az akkor uralkodó sokszor rosz indulatú járvány nyavalyával magát öfzve kaptsollya; azon fellyül az ő más betegségekkel közös jeleiből sokszor későn is esmérteti-meg magát, 's azért sokszor ellenkezőn is orvosoltatik; természetes a' következés, hogy melly jó, ha az elfzámblált veszedelmek' távoztatására valami ollyas mód találtatott, mellyel az amugy veszedelmes nyavalyát mind a' személyre, mind az időre nézve meg lehet szelidíteni. Minő boldogság tsak az, hogy az Orvos azonnal tudja, hogy mi okból bomlik-meg, és hogy mit készül végbe vinni a' meghomlott természet! — — Ez a' mód, a' *Béoltás*.

Ugyan

Ugyan is a' *Béoltás* egészséges gyerme-
ket, és az efsztendőnek legkellemetesebb ide-
jét, a' mikor hire sints olyas veszedelmes
járvány nyavalyának, választtya; jó himlő
mirigygyel olt, és az Orvosi a' jövendő him-
lőzésbe egyenesen bele ntasítja.

Ide való még az is, hogy a' himlő so-
ha magától nem származhatik, (legalább az
Europai Tartományokban) hanem minden-
kor a' ragadás által oltatik-bé, melly ra-
gadás által való béoltás ottan *természetesen*,
ittén pedig *mesterségesen* mégyen véghez.
Ott' a' himlőzőnek lehelletéből, avagy ma-
gokból a' himlőkől a' kigőzőlő himlő mi-
rigy a' párazat környékbe felvétetik, és így
a' külső testnek, vagy tüdőknek bészivó e-
dényei által bészivattatván, vagy a' nyál-
lal egybe egyeledvén, e'képp' más még nem
himlőzöttbe béoltódik. Ittén a' himlő mi-
rigy a' himlőzöből kész akartva kivétetvén,
annak testébe, ki még nem himlőzött, akár-
minő móddal által tétetik.

Hijába rebesgetik tehát némellyek a'
mesterséges béoltás által a' természetnek le-
endő rend kívül való megerőltetését; mint-

hogy

hogy a' *természetes* béoltás a' *mesterségestől* egyedül tsak módjára külömböz; és még is mekkora a' külöbség a' két féle béoltás által okoztatott himlözés közt! Majd nem hihető, hogy e' két féle egyedül módjára nézve külömböző béoltás olly nagyon külömböző nyavalyákat okozhasson:

Igaz, hogy nagyobb része az Orvosoknak hozszú ideig ezen nyavalyáknak nagy külöbségét a' külömbféle Orvosi szereknek tulajdonította, mellyekkel a' himlözendők elkészítették. Azomban Gátti, Stóll, Ingenhous, Cämper, 's több nagy igyekezetű Orvosok' hozszú tapasztalása, a' himlözendők' külömbféle Orvosi szerekkel való elkészítését szükségtelennek találta. Sőt Dimsdale, ki az előtt az Orvosi szerekkel való elkészítést olly hathatósan folytatta, későbbben minden véletlen közbe jövő nyavalyákat az elkészítésnek tulajdonítani nem általlotta.

En a' két féle, tsupán módgyára külömböző, béoltásból eredett nyavalyáknak szembe tűnő külöbségét a' himlő mirigynek *minéműségében*, 's *mennyiségében* keresem; 's azt állítom:

I. Darab.

B b

Ma-

Maga a' himlő mirigy, mellyel a' béoltás végbe mégyen, tellyes oka, hogy a' természetes béoltásból eredendő himlő nyavalya súlyosbb, 's veszedelmesbb a' mesterséges béoltásból származandó himlő nyavalyánál: mert

1-ször: A' természetes béoltás többnyire rosszabb, 's romlottabb himlő mirigygyel megy végbe, hogy sem a' mesterséges,

2-ször: A' természetes béoltásnál sokkal több himlő mirigy szivárkodik-bé a' himlőzendő testbe, mint sem a' mesterségesnél.

Ugyan is a' természetes béoltás közönségesen csak akkor történik-meg, mikor a' himlő mirigy a' himlőzöbe már annyira megromlott, hogy gőz gyanánt a' párázat környékbe felvétethetett, hol elkezdett rothadását folytattya mind addig, méglen valamely még nem himlőzött testbe bészálhat. A' mesterséges béoltásnál az Oltó nem a' párázat környékből szedi; magából a' himlőből veszi-ki a' mirigyet, mellynek még jó ideig kellett volna a' himlőbe bészárva rothadni, még annyira rothadott volna, hogy a' levegőben repülő mirigygyel vetekedhet-

nék

nék. Igaz tehát, hogy a' természetes béoltás többnyire rosszabb, 's romlottabb himlő mirigygyel mennyen végbe, hogy sem a' mesterséges.

Lásd tsak, hogy megválnak az Oltók a' himlőt, kiből oltandanak; hogy ügyelnek arra, hogy nem tsak egészséges, 's jó himlőre akadgyanak! Ne legyen igen érett a' himlőbe elzártt év, ne legyen igen sikeres, igen vastag, tudván azt, hogy mennél érettebb a' himlő, annál rothadtabb a' mérge; következésképpen annál nagyobb himlő nyavalyát is okozand a' himlőzendőben. Sutton számtalanok' oltója, annál szerentsébb volt, mennél éretlenebb, mennél higabb mirigygyel olthatott.

De a' természetes béoltásnál sokkal több himlő mirigy is szivárog-bé a' himlőzendő testbe, mint sem a' mesterségesnél. Minthogy a' természetes béoltásban a' párazat környékben repdező himlő mirigyokvetetlenül vagy a' tüdők, vagy a' külső test borítójának beszívó edényei által szivatik-bé, vagy a' nyállal a' himlőzendőbe által szökik; már pedig mind a' test, mind a' tüdők borító-

jának tágos szin lapja ezer meg ezer apró bészivó edényekkel vagyon megrakva, melyekből bátor mindenik magányosan már elegendő tsak egy szempillantásban is annyi himlő mirigyét bészivni, mennyi a' himlőzéshez szükséges; még is mulatozzék a' még nem himlözött az e'féle mirigygyel terheltt párázat környékben, a' mint könnyen történik, óránkint; amaz ezer meg ezer apró bészivó edények temérdek e'féle himlő mirigyét fognak bészivni, és a' vérbe által önteni. A' mesterséges béoltásban alig tűnik szembe az a' tsekély mirigy, melly a' himlőből kivétetvén a' himlözendőbe által tétetik. Azon fellyül még ez a' tsekélység sem megy egészen által a' vér kerületbe, többnyire az oltott helyen marad; (ez az oka, hogy az anya himlő a' többinél mindenkor nagyobb.) Tehát igaz, hogy maga a' himlő mirigy, mellyel a' béoltás végbe megy, oka, hogy a' természetes béoltásból eredendő himlő nyavalya súlyosabb, 's veszedelmesebb a' mesterséges béoltásból szármozandó himlő nyavalyánál; mivel a' természetes béoltás röfzabb, 's romlottabb

him-

Himlő mirigygyel megy végbe, hogy sem a' mesterséges, és mivel a' természetes béoltásnál sokkal több himlő mirigy szivárog ki a' himlőzendő testbe, mint sem a' mesterségesnél.

A' mi a' mesterséges béoltást még meg homályosíthatná, 's annak érdemét kétségesé tehetné, az: hogy mint egy értelem, 's tapasztalás ellen láztatik lenni, hogy a' himlő magától nem támodhat, holott inkább, valamint más betegség, úgy a' himlő is magától eredhet.

Hogy a' himlő magától nem támodhat, sem értelem, sem tapasztalás ellen nints; minthogy nem csak a' himlő, hanem szorosán vévén, semmi némű betegség sem eredhet magától, mindeniknek szükséges a' serkentő ok. Ez egybe kötve az elkészítő okkal teszi-meg a' nyavalyát. Legyen például a' guta ütés. Az eleve elrendelő, elkészítő okok lesznek: nagy fő, rövid nyak, tágos, széles mely, véres temperámentom, erős bajnaki egészség; 's a' t. Ezek többnyire az elkészítő okok, mellyek a' testet a' guta ütésre hajlandóvá teszik; kerüllye azomban

a' serkentő okokat, nints mit félyen a' guta ütéstől.

Ellenben merüllyön a' sok részegítő, heves, fűszerzamos ételekbe, 's italokba, tegyen felettebb való mozgásokat, fogódyék-meg a' folyni szokott arany ere, engedgyen a' mértékletlen felgerjesztő elméleti indulatoknak, 's a' t. Im' még számlálom ezeket a' serkentő okokat, megüti a' guta. 'S eképpen kell általlyában minden némü nyavalyákról elmélkedni.

Az, hogy néha egéfsz helységekbe, a' mikor a' himlőről nem is álmodnak, egyszerre véletlen tsak rajtok üt, a' tett állítást, hogy a' himlő magától nem támodhat, éppen nem tsorbíttya; mert a' himlő mirigy felragadtatván a' párázat környékbe a' levegő által könnyen elragadtatik meszszebb földre is. Nem de az utazások, más helységbéliekkel való társolkodások, kereskedési szabadság által, 's a' t. terjednek leginkább ki a' külömbféle ragadó nyavalyák, 's betegségek? Ugy szinte a' himlő mirigy is ruhához, árrufzerhez, vagy más akárminü testhez hozzá ragad, és egyik helyből

ből a' másikba kóborol, 's vándorol. 'S illy formán tsuda-e azután, ha véletlenül egész helységeket elfoglal, noha magától nem támadhat?

Megtörténik, hogy egy házban több nem himlőzettek lévén, némellyek a' többiek legkissebb sérelme nélkül meghimlőznek. Hol maradott itt' az elragadás?

Báró Van Swieten azt mondgya: *) nem elég a' himlő mirigynek a' testbe való bevétele, hanem szükség egyszersmint a' testnek arra való hajlandósága is.

Be könnyű munkával eleget tennék ezen halhatatlan férjfiúnak mondásával, ha tsak azon meg nem állapodnám, hogy a' még nem himlőzött már az anya méhében vele hordozza a' himlőzésre eleve elrendelő, el készítő okot; azért inkább így felelek:

Amá' még nem himlőzött testben lévő folyó részetskék, mellyek a' himlő mirigygyel való egybe egyeledések által a' himlőt kitsinállyák, a' többi többféle folyó részek-

---

*) *Comment. in Herm. Boerh. Aph. Tom. VII.*

szekkel olly igen bé vannak borítva, 's takarva, hogy ezen béshivott, avagy akármi móddal béshivott serkentő ok (himlő mirigy) semmiképpen velek egybe nem keveredhetik, fel nem indithattya a' nyavalyát, következésképpen sem az eleve elrendelő, sem a' serkentő okban nints fogyatkozás, hanem az egybe egyeledésben való akadály az oka, hogy a'féle nem himlőzettek nem himlőznek. Némellyek mindenkorra (ritkaság) mentesek a' himlőtől. *) Vallyon ha ezek már az anya méhbe himlőztek volna?

A' sem árt a' mesterséges béoltásnak, hogy a' mesterségesen himlőzők némellykor nem tsak szörnyü veszedelmek közt forognak, hanem el is halnak?

Ugy vagyon, de e'féle szerentsétlen esetnek, nem a' béoltás az oka. Hányogassunk-

---

*) Ezeknek a' mesterséges béoltás próba kö gyanánt szolgál. Oltassák-bé magokat, ha mindenkorra szabadok, az oltás sem fog rajtuk erőszakoskodni. Ha nem vóltanak mindenkorra mentesek, nagy könnyen által esnek rajta azzal a' vizasztalással, hogy nem lesz továbbá mit tartaniuk a' himlő nyavalyától.

sunk-meg tsak némelly okokat, mellyek miatt ezen hafznos Találmány annyifor botlik, de ugyan tsak el nem esik.

E l s ő o k.

Az észre nem vett természetes Béoltás.

A' természetes Béoltás minden pompás készültek nélkül tsak egyenesen megragadgya a' nem himlőzettet; az eképpen béoltott egész nyoltzadik, vagy kilentzedik napig semmi legkissebb változást egészségében nem szenved, nem érez.

Tegyük azt az esetet, hogy e'féle természetesen béoltott természetes béoltása után harmad, vagy negyed napra mesterségesen béoltassék; negyed, vagy ötöd napra már a' himlő kiütő hideg fogja háborgatni, mellyet kiki a' mesterséges béoltásnak fog tulajdonítani, noha hibáson; mivel mind a' kiütő hideg, mind az utánna következendő himlőzés az egynehány nappal előbb megesett természetes béoltásnak fajzattya. Legyen már a' himlő gonosz indulatu, ölyve-meg a' himlőzöt, mindnyájon, noha hibáson, a' mesterséges béoltást fogják szidalmazni.

M á

M á s o d i k o k.

A himlőzendőnek elmulasztott elkészítése.

Szükség, hogy a' himlőzendő egészes legyen, avagy ha beteg, a' béoltás előtt megorvosoltassék, ne talán kettős nyavalyának legyen áldozattya.

Vannak ollyatén nem himlőzöttek, kik több ideig a' külső egészségnek legkissebb változása nélkül bizonyos elrejtett nyavalyákat táplálnak. Tegyük például a' gyermekek' közönséges nyavalyáját: a' gelesztákat, némellykor esztendőnkint szenvednek ezekben minden legkissebb látzató fogyatkozás nélkül. Oltassék beléjük a' himlő, buskodva fogja a' béoltó a' himlő kiütő hideggel az egyben szőtt geleszta hideget szemlélni. Mennyire meg nem dönti e' kettős nyavalya a' beteget, bár tsak el ne ragadná! Mekkoraát nem botlik-meg itt' is az amugy hafznos béoltás!

H a r m a d i k o k.

A kiütő himlővel való helytelen Bánás.

Valamint még néhány esztendők előtt is, mennyire tsak lehetett, melegen tartották

ták a' himlőzőket, ugy most halván a' szabad levegőnek csak nem tsudálatos hafznát, némellyek minden külömbség nélkül a' legkeményebb hidegre is kibotsáttyák. Az e' féle hideg levegő egészes, erős embereket is megpróbál, hogy ne ártana gyenge, beteges gyermekeknek? Itten is a' béoltás botlott?

N e g y e d i k o k.

Rofz, alkalmatlan időben történt Béoltás.

Rofz, alkalmatlan időben történhetik a' béoltás mind a' *himlőzendőre*, mind *magára az időre* nézve.

A' *himlőzendőre*: Ha azon kívül is beteges, ha p. o. fogai hasadnak, ha hurutol, ha egyéb nehezítő fakadékok lázhatnak testén; 's a' t. Ezek a' fogyatkozások már magok elegendő veszedelemmel feneghetnek, annyival inkább, ha a' himlő kiütő hideggel öszve esküsznek.

Az *időre* nézve: Ha ki derék nyáron, vagy télen venné elő a' béoltást. Az első esetben a' fonnyasztó hévség; a' második-

ban

ban a' kemény hideg nem kevés bút szerezne a' himlő Oltónak.

Ö t ö d i k o k.

Egy véletlen, reménytelen eset.

Ki bizonyos egy napról, tsak egy óráról, hogy halálos ágyba ne essék? A' legégségesebb néhány szempillantások mulva halott lehet. Semmi élet' ideje, semmi Nem, semmi legrendesebb élet' módgya sem szabad az e'féle szomorú esetektől. Mért szidalmazzuk hát a' béoltást, ha illyetén reménytelen bal eset a' himlőzők közül-is némellykor valamellyikét éri?

Ezen öt, 's több hasonló okoknak érettebb megfontolása megesmérteti ennek utánna azon lappangó farkasokat, mellyek a' béoltás neve alatt a' himlőzőkön eddig la-torkodtak; megmutattya, hogy még eddig tsak egy himlőzőnek halálát sem lehet a' mesterséges himlő béoltás tagadhatatlan fajzattyának mondani.

A' mi, ha úgy vagyon, a' mint nints különben, szünnyék-meg e' hasznos talál-mány

mánytól való irtózás; hozzuk-bé kedves Hazánkba, kövessük a' természet' törvényét: tartsuk-meg magzatink' életét, 's épségét a' legkönnyebb, legbátorságosbb móddal. Előzük-meg a' természetet a' mesterséges béoltással.

**A' MESTERSÉGES HIMLŐ OLTÁS-
NAK LEG EGYÜGYÜBB, ÉS LEG BÁTORSÁ-
GOSBB MÓDGYA.**

A' béoltandók' előre való elkészítéséről.

A' vólt mindenkor a' béoltók' vigyázásának első, és főbb tárgya, hogy a' gyermek, a' kiben a' természetet himlőzésre gerjesztik, egészséges legyen. Mennél egészségesebb testben megy végbe a' béoltás, annál kisebb a' himlőnek ereje, annál bátorságosbb a' himlőzésnek kimenetele. Ezen tekintetre nézve még a' szokott élet' módgyától sem fogatnak-el a' béoltást követő hatodik, vagy hetedik nap előtt; akkor tiltatnak-el mindennemű hus eledeltől, melly tilalmat annál könnyebben megállják, mennél kisebb benne a' következő napokon az étel kívánás.

Egy általlyában: Egészséges gyermeknek a' himlő oltáskor valami kis üresítő szernél semmire sints szüksége. Ezt a' béoltás előtt adni hafznos, a' himlözés után szükséges.

Ha a' béoltandónak valami részről hibitt egészsége, a' béoltás előtt kell meggyógyítani, noha nem egy a' példa, hogy a' hofszas, és majd másképp' meg nem gyógyítható betegségek himlő oltás által tökéletesen meggyógyultanak.

A' béoltandók élet idejéről.

Születésnek órájától számlálván, minden része éltünk idejének alkalmas a' béoltásra, tsak a' fog-keles, melly maga nem ritkán halálos, úton ne érje. Harmadik, és tizedik esztendő' köze legalkalmasbb a' béoltásra.

A' béoltásnak legjobb módjáról.

Nem egyenlő minden oltóknál a' mesterséges béoltásnak módja. Mások egy töt, mellyet előbb himlő mirigybe mártottak, több izbe a' béoltandónak karjába, avagy

más

más tagjába szurnak. Mások meghasítyák kevesé a' bőrt, és abba himlő varat, avagy himlő mirigybe mártott fonalat raknak. Egyebek a' megfzárított himlő mirigyet a' himlőzendőnek beadgyák. Némellyek flastrommal hólyagot szivatnak, és annak helyét fris, vagy száraz himlő mirigygyel hintikbé. Olyanok is találatnak, kik a' himlőzöttről levont meleg inget a' himlőzendőre adgyák. 's a' t. *)

Legegyügyűbb, 's legbátorságosbb mód, mellyet magam is követek, a' Lántsával való béoltás: Ennek hegye belé mártatik valamelly himlőbe, innéd a' béoltandónak karába a' felső bőr, és a' valóságos bőr közé egy könnyű, és semmi fájdalmat nem okozó szurással által tétetik.

Illyetén módot követ az Oláh Nemzet is a' himlő béoltásban azzal a' különbséggel, hogy mi a' két karokba, azok pedig a' homlokba, hüvelyk, 's mutató újj között lévő táj

---

*) Ez a' béoltás módja a' természetes béoltástól nem sokat, vagy éppen semmiben nem különbez; azért szinte azon veszedelmek alá vettetett, millyeneket a' természetes himlőzésben tapasztalásból tudunk.

tájba oltanak; hogy első tekintetre is kinek kinek szemébe tűnhessenek azok, kik a' mesterséges béoltás által a' természetes himlőzésnek kegyetlenkedését kikerülhették.

Ezen lántsával való béoltás azzal is kedvesebb más béoltás' módjánál, hogy az ama' Lántsával okozott alig érezhető seb hamar eltűnik; holott a' más rendbéli béoltást nem csak fájó, hanem egyszersmind veszedelmes seb is követi; melly ollykor az Oltónak nagyobb gondot szerez, hogy sem maga a' himlő.

A' szabad Levegőről.

Alig képzelhetni, melly nagy gyógyító erő legyen a' szabad, 's tiszta Levegőben. A' szabad Levegőben való mulatozás még a' legnagyobb közbe szökött nyavalyákat is a' himlőzendőkről mintegy elfújja. A' nagy hideg, a' forróság, fő fájás, a' vég nélkül való bádgyasztó szunnyadozás, lankatság, inafzakadás, a' külömbféle gyuladó, 's hagymász nyavalyák, 's a' t. alig jelennek-meg, már is távoznak a' fris Levegőre; azért, mihelyt a' béoltás végbe ment,

mind-

mindgyárt minden hallafztás nélkül szükség a' béoltottakat a' szabad Levegőre bortsátani. Éjtszakán, vagy kellemetlenebb időn kívül szobában ne maradjanak; hanem tiszta, fris, és szabad Levegőben, minden kigondolható játékokkal, mintegy szüntelen való mozgásban tartassanak.

Legalkalmatosbb erre egy fákkal ültetett árnyékos kert, mellytől mindennemű rosz indulatu gőzök, 's büzek, mellyek által a' Levegő megvesztegetődik, távúl legyenek.

Azomban igen gyakorta az okosságnak határát meghalladó szeretet annyira megvakít némelly szülőket, hogy mintegy jót akarván tenni magzattyokkal, a' fris, és szabad Levegőtől elrekefztik, és ugy a' mivel beteg magzattyoknak kedvét keresik, azzal öldögelik.

Nints különben a' nyugodalommal is: sokért nem háborgatnák őket, noha az által szüntelen öregbedik a' többi környül lévő beteges állapotokkal együtt a' himlő kítő hideg is, ugy hogy végtére semminémű Orvosi szerrel sem lehessen őket hely-

re hozni; elhálnak. Ki a' bünös? A' himlő oltás! — — —

Nem tanitom én azt, hogy a' béoltotakat egészen elkellessék tiltani a' nyugodalomtól; nyugodgyanak, de a' szükséges aluvás idejénél tovább ne terjedgyen; ez eltelvén, hogy az előbb említett veszedelmes következesek megelőztessenek, szükséges a' testet mozgásba hozni, 's tartani.

A' BÉOLTÁS UTÁN NAPRÓL NAP- RA VALÓ MEGYELENÉSEK.

Első, és második Nap.

A' béoltást követő két első nap alatt az oltás' helye egészen beforr, és úgy elenyézik, hogy, ha a' himlő mirigy jó indulatu, és a' Lántsa éles vólt, a' béoltás' helyét szemes vigyázással is alig találni-el. (ebből ítélhet a' béoltó a' himlő mirigynek többi testben lévő folyó részekkel való egybe egyeledésére, a' béoltás' hathatóságára.)

Harmadik Nap.

Harmadik nap a' béoltott helyen valami kisdud, piros, bolha tsipéshez hasonló meg-

megtűzesült foltotskát látni, mellyet némelyeknél valami könnyü vízketés követ a' nélkül, hogy e' nap előbbeni egésségekre nézve tsak legkissebb fogyatkozást is szenvedgyenek.

Negyedik Nap.

Nevelkedik már ezen a' napon a' béoltott helynek tüzesülése; közönségesen mintegy gombos-tő foka felemelkedik, mellyet illetéssel megérezhetni. Némelyeknél nagyságára nézve egy kis lentse szemetskéhez hasonló. Megesik az is, noha ritkán, hogy már e' nap a' hónallyok', 's karokban lévő fájdalomról panaszolkodgyanak.

Ötödik Nap.

Ötödik nap sokkal inkább tüzesül már, tapaszthatóbban emelkedik, és mintegy megfeszül az illetésre fájdalmas béoltásnak helye, közepe, mintha gyenge kis égetés esett volna rajta, meghólyagosodik. Ebből a' hólyagotskából, melly napról napra terjed, emelkedik, 's megevesül, lészen végére a' himlő anya. E' nap közönségesen mindnyájan már panaszolkodnak a' hónallyok

lyok alatt lévő fájdalomról, a' kezekben, 's vállokban lévő szaggatásról. 's a' t.

Hatodik Nap.

Hatodik nap a' gyuladott béoltott hely sokkal feszültebb, hogy sem ez előtt; közepébe egy fehér vizes nedvel megtelt hólyagot látni, magokat pedig még többnyire könnyen érzik az béoltottak, ámbátor a' kezdődő himlő kiütő hidegnek elől-járó postáiról panaszolkodnak; ugymint: Szemek' homályosodásáról, tagok' lankadtságáról, szédelgésről, fő, és ágyék fájásiról, válak', 's karok' szaggatásiról, az elvesztett étel kívánásról, 's a' t.

Hetedik Nap.

Nagyobb erőt vesz már hetedik nap a' béoltott mirigy a' természetén. Ezen a' napon a' béoltott helynek gyuladása kiterjed gyakran egy fél tenyérnyire, némelyeknek majd fél karát el-lepi. A' himlő anya hig, 's vékony évvel kezd telni; kiket a' himlő kiütő hideg hatodik nap meg nem borzasztott, ma megjelenik. Ezeket bádgyadtság, kedvetlenség, nyelvnek megfejeződése, és az álom kívánás mellett, nyughatatlan álom követi. Az

Az élet-ér' nem egyenlő szökése, és a' szájból kigözlő különös szag (melly csak a' nagyobb tapasztalásu béoltónak esmére-tes) tsalhatatlaná tesz a' közel lévő himlőzést.

Nyoltzadik Nap.

Nyoltzadik nap a' himlő anya fejeér' nyetséggel megvagyon telve, mellynek ke-
rületét a' bőr alól serkedező apróbb him-
lötskék keritik. Nem szokatlan eset, hogy
némelleyek ezen a' napon érzék elsöben
a' himlő kiütő hidegnek lankasztó hévségét.

Kilentzedik Nap.

E' nap közönségesen nagyobb a' him-
lő kiütő hidegnek ereje: szüntelen való szun-
nyadozás kerülgeti a' béoltottakat, melly-
nek, ha erőt vehet, rosz, és veszedelmes
származattjai vannak. *) Alig bujik-ki egy

két

---

*) Vélik némelley szülők, hogy jót tesznek, ha szun-
nyadozó magzattokat befödik, 's alumi engedik;
holott ilyen többszeri aluwásnak, és a' testnek min-
den mozgás nélkül egy helybe való nyugovásának ár-
talmas szüleményei: a' tagok' görtsös öszve vonódá-
sa, öszve sugorodása, 's a' t. Melly nyavalyák an-

nál

két himlő, azontul eltűnnek, mintha elfujnának, az említett lankasztó környülállások: A' fő fájás, a' vállok, 's hónallyok között tapasztalt fájdalek megfzűnnek, az ábrázat valamennyire vidámul, a' szemek frisebben tsillámlanak; 's a' t.

Ezt tapasztalhatni kilentzedik nap azoknál, a' kikenél a' himlő kiütő hideg már hatodik nap kezdődött.

Tizedik Nap.

Tizedik nap szokott legközönségesebben a' himlő kiütni: azonnal enged a' himlő kiütő hideg; azoknál pedig, kiken kevés himlő léssen, egészen eltűn.

Kikenél a' himlő kiütő hideg még csak nyoltzadik nap magát jelengette, azoknál még e' nap sem, hanem tizen-egyedik nap indulnak-meg a' himlők.

Gyermekek, kik gelesztákban szenvednek, ezekben a' napokban közönségesen rágást, 's hasmenést kapnak, melly közben néha geleszták is mennek-el.

Ti-

---

nál tovább tartanak, annál nehezebben távoznak, mennél melegebben tartatnak, 's mennél kevesebbet mozognak a' himlőzők a' fris Levegőben.

Tizen-egyedik Nap.

Szemlátomást könnyebbülnek a' tizen-egyedik nap a' béoltottak: a' még eddig víz-fza maradott himlők egészen elől jönnek, a' bádgyadtság tűnik, a' fájások enyhülnek, a' gyermekek ébrettebb, 's vigabb érzékenységgel vannak.

Tizen kettődik, 's tizen-harmadik Nap.

Ezeken a' két napokon a' himlők eleinten egészen pirosak, utóbb mind jobban felemelkednek, 's lassankint piros karimát hagyván magok körül, évvel, melly nem sokára sikeresedni kezd, megtelnek.

Tizen negyedik Nap.

Tizen-negyedik nap már mintegy megteltek érett genyetséggel a' himlők; azok is, mellyek utóbb fakattak-ki, már kezdenek e' nap evestülni. A' béoltott helyen a' himlő anya szárad, és varrá lesz.

Néha megpattanik a' himlő anya, az év nagy részről kifoly, a' seb öszve huzza magát, 's megvarasodik; a' gyermekek semmiről nem panaszkodnak, már vig kedvel vannak, elveszett erejek víz-fza tér, jó iztün esznek, 's tsendesen alúfznak.

Tizenötödik, és a' következő Napok.

Tizenötödik, és ezt követő napokban száradnak a' himlők, melly száradásra éppen nem sok idő kivántatik, kivált ha kevés vólt a' himlő.

Nem szükség, hogy az egész ábrázatot, vagy az egész testet el-lepje a' himlő, elég ha a' himlő anya a' himlőzésnek rendét, és módgyát megtartván, rend szerint megtüzesül, 's megevesedik. Ez az egy himlő megmenti a' többszeri himlőzéstől a' béoltottat egész életére.

Ha 11-dik, 12-dik, vagy 13-dik napon is szaporodnak a' himlők, azoknak elszáradására több napok kivántatnak. A' himlő anya' vara sokszor hosszabb ideig megmarad, végre önként elhull, billyeget hagyván maga után, mellyről a' béoltottakat meg-esmérhetni.

Im' a' mesterséges himlő oltás' módgyának leg együgyübb Leirása. Elegendő ez azoknak, kik eddig, nem tudom, minő hóhér martzangolásokat képzetek magoknak benne.

A VÖRÖS HIMLŐRŐR.

De Morbillis.

A' vörös Himlő egy vörös foltokkal különös, magának tulajdon mirigyből eredett heves, ragadós nyavalya, melly főképp' a' gyermeki ezftendőket, néha a' közép időbélieket is nyavalygattya; az öregeket pedig vagy soha, vagy igen ritkán bántya.

A' kiütés eleinten hasonlít a' kitsiny, kerekcs, vörös bolha tsipéshez, melly lassankint szélesebbre terül, meg nem eveseedik, hanem néhány napok alatt elszárad, és a' felső bőrrel korpásan le hull.

Néha a' hólyagos himlőt megelőzi, legtöbbször követi; edgyütt a' hólyagos himlővel még semmi betegben sem lehetet látni.

Az idő választásban nem kényes, de még is tavaszkor üt-ki legörömeftebb, el tart a' nyárig, azután lassankint elvész. Szintén olly ragadós mint a' hólyagos himlő; sokszor jó, sokszor rosz indulatu, veszedelmes, és halálos.

Kezdeté. Kezdetével első nap gyakrabban horzadáft, fázáft, és héséget okoz; bádgyott,

és

és kedvetlen a' beteg; második nap már nyilvánabb a' hideglelés, a' beteg rofzszab-
bul vagy on, a' hőség, és szomjuság neve-
kednek, az étel kívánás elvész, a' nyelv
nedves, de fejér; a' fő elnehezül, szédeleg,
és fáj, a' szemek nehezek, vörösek, égők,
fájók, szikrázók, és könnyesek, néha a'
világot sem szenvedhetik. A' szem-héjak
az orral edgyütt megdagadnak, elvörösöd-
nek, vízketnek, 's égnek; nátha, és gya-
kor ptrüszegés; torok fájás hiába való hu-
ruttal, és nehéz nyeléssel; a' lélek vétel is
elnehezül; az elnehezült gyomrot követi
néha nyomába az okádás, vagy hasmenés;
az éjtízakák nyughatatlanok; az álom ke-
vés, vagy semmi, a' testnek külső színe
száraz, és forró, az ér-szökés, a' millyen
a' heves nyavalyákban szokott lenni. A'
számlált történetek harmad napra mind in-
kább nevednek; a' szomjuság, a' fő fá-
jás, a' kábultság, a' hurut, és okádás mind
inkább öregbednek.

A' mely' nehézség, az állandós, száraz
hurut, a' fejér nedves nyelv, a' nátha, az
orból, és szemekből tsepegő tsipösség, a'
gya-

gyakor ptrüszentések, a' vörös égő, szikrázó, 's könyvező szemek, és a' szinte tsufzos felpuffadása az ábrázatnak, és a' forró hideg adgyák közönségesen megesmérni a' vörös himlőt.

Közönségesen negyedik nap jelenik meg a' kiverés: legelőszer a' homlokon, és az ábrázatban, azután a' melyen, hason, kezeken, és lábokon; megjelenik sok apró, vörös bolha tsipéshez hasonló pontomok formájában, mellyek naponkint szaporodnak, 's elterjednek, de olly tsekélyt emelkednek, hogy fzemmel éppen nem, tapogatással pedig tsak a' gyakorolttabb kéz érezheti. Ötödik, és hatodik napon legszámosabban vannak, mint ha az egész test bé vólna hintve.

A' kiverés után az okádáson kívül a' többi történetek mind megmaradnak, sőt a' hurut, és a' nehéz lélek vétel öregbednek. Az egy or-vér folyás enyhíti, 's kistsinyíti valamennyire a' nyavalyát.

Hetedik nap, a' homlokon a' nagy vörösség elvész, a' felső bőr felpattog; nyolczadik nap az ábrázatban, azután a' testen,

vég-

végre a' kezeken , és lábokon elhalaványodik a' vörös himlő ; kilentzedik nap , a' bőr hártya megreped , lehámlik , 's korpásan lehull.

Illy formán , ha a' vörös himlő jó indulatu vólt , ha kezdetétől fogva annak rende szerint bántak vele , ha semmi veszedelmes történet véletlen hozzá nem ütközött , hetedik naptól fogva mind alább hagyván , kilentzedik , vagy tizedik napra egészen elmulik , és a' beteg fel-lábodoz valami kevés huruttal , melly némellykor még néhány hetekig eltart.

A' rosz indulatu , avagy vele helytelen bánt vörös himlőnél a' kilentzedik nap leggonoszabb : Ezen a' napon a' hideg , és a' többi történetek leghevesebbek , azért leginkább e' napon forog a' betegnek egészsége , és élete veszedelemben.

A' vörös himlő a' járvány nyavalyákkal igen örömeft egybe szövetkezik , ugyan azért mind természetére , mind kimenetelére , mind orvoslására nagy különbséget szenved , 's hol egészségre , hol más nyavalyára , hol pedig *halálra* fordul.

Kimenetele. Ha jó indulatu, ha más nyavalyától ment, ha jól bántak vele, kilentz, tiz napok alatt meggyógyul. Ha rosz indulatu, ha mindgyárt eleinten elhalaványul, setét veres, olom színü, avagy éppen feketés lesz, ha más járvány nyavalyával egybe szökött, vagy heltelen való vele bánáccsal elgonofzodott, halál a' vége; avagy más nyavalyára változik. Tüdő evesedések, lap-pangó hideg, hoszszas fonnyasztó hurut, vizi-korság, hoszszas szem gyuladások, 's a' t. szoktak a' közönséges következesek lenni.

A' hólyagos himlőben a' fris levegő a' jáltatott, itten tiltatik. A' beteg az ágyban maradgyon, 's elegendőn bé legyen takarva, hogy meg ne hütse magát, nyáran tsak egyedül a' Levegőnek megújítása véget nyittassanak-meg néha az ablakok azzal a' vigyázással, hogy a' fris levegő egyenesen a' beteget ne érje.

Mind ezek józan értelemben vetetődgyenek, ne talántán még egy felől segíteni akarunk, más felől nagyobb veszedelembé döntődgyék a' beteg. Az igen meleg

szoba, a' sok párnák, a' mód felett nagy takaródzás, a' heves gyulafztó italok a' beteget nyughatatlanítanak, az erőt elvonnék, fő fájást, nezelődést, ín-rángalódásokat okoznának, 's így a' jó indulatu Vöröft inkább rosz indulatuvá tennék.

Orvoslása. A' mint előbb mondatott, a' vörös igen örömeft lép a' járvány nyavalyának társaságába, mihez képest az orvoslás lehetetlen, hogy egy féle legyen; a' mint is majd gyuladást kell gyógyítani, majd az epétől kell a' beteget tisztítani, majd rothadást kell akadályoztatni, a' minő indulatu tudniillik a' nyavalya, ahoz kell az orvoslást is szabni. Lepjen-meg száraz, kemény hideggel, a' mikor a' járvány nyavalya gyuladózó indulatu valami megnőtt, erős, vérmes személyt, legyen az ér-szőkés kemény, nagy, tellyes, legyen a' fő nehéz, fájó, szédelő; a' lélekezés fáradságos szünetlen huruttal, szökjék a' gyuladózó hideghez torok, avagy tüdő gyuladás, oldal nyilallás; ki nem láttya az érvágásnak elkerülhetetlen szükségét? Igaz, hogy gyermekeknél többnyire a' piótzázás elegendő szokott lenni.

A'

A' nedves, egésségtelen idővel járó vörös közönségesen az akkor uralkodni szokott epe nyavalyával fordul elő. Ollyankor a' nyelv motskos, sárgás, nyálkás, a' szájíz keserű, ragadós, émelgős édes szokott lenni; a' fő kábult, nehéz tompa fájdalommal; az éjtzakák nyughatatlanok, a' gyomorból tsipös keserűt, avagy émelgős édeset böfög; a' sziv vermetske táján nehézségről, és fájdalomról panaszolkozik a' beteg; a' has, és oldal lágygyai kemények, puffadtak. 's a' t. Ugyan azért, a' mint az epe hidegben tanittatott, majd gyengén feloldó, és hashajtó, Nro. 177. majd valóságos hánytató, vagy hashajtó szerekre kell fakadni. (Lásd az epe hideg: Nro. 124—125—126.)

A' gyenge hashajtók a' nyavalyának vége felé is igen hasznosok, sőt többnyire szükségesek, hogy az undokság, melly a' nyavalya folyása alatt meggyűlt, a' testből kiürödjék.

Igaz, hogy minekutánna a' vörös himlő közönségesen gyuladózó indulatu, ritka eset, hogy mindgyárt kezdetével az erősítő,

tő, és rothadást akadályoztató szerekre kelessék fakadni; inkább folytatában, és vége felé nagyon reájok szükség; minekutánna tudniillik a' természet' ereje akár minő okból elveszett annyira, hogy a' vörös vagy ki nem üthet, avagy ha kiütött, meg hirtelen visszafra ment.

Ha a' beteg külömben beteges, nyomorék testtel völt, ha meleg, nedves időben egészségtelen, posványos környékben jön-elő, a' hol valóságos rothadt hideg, avagy más rosz indulatu járvány nyavalyával öfzve barátkozva dühösködik; a' mikor is a' vörös himlő setét vörös, avagy ólom színű kezd lenni; a' beteg pedig felette gyöt-rődik; a' lélekezés szapora, rövid, nehéz, és rendetlen, a' nyelv fekete, kerges, az ér-szökés kitsiny, gyenge nem egyenlő, refzető, az érző inak rángatódnak, a' hasmenések dög büztiek, a' szemek vörösek, szárazak, porosak, és béesettek. Illyenkor minden tétovázás nélkül tüstint a' mint a' rothadó hidegben javasoltatott, a' Kina héjat. a' gálitzkő Spiritust, és a' többi erő-sítő,

sító, és a' rothadásnak ellent álló szereket a' körülállásokhoz szabva kell elő venni.

Némelly a' vörös himlővel járó történetekre a' kedvetlen következesek miatt különös szem kívántatik. Olyanok a' szemek' gyuladása, a' torok', és tüdő gyuladás, oldal nyilallás, a' felette erős köhögés, okádás, hasmenés, és nyavalya törés.

A' *Torok*, *tüdő*, és *szemek*' gyuladását úgy kell gyógyítani, a' mint a' torok fájásban, szem' és tüdő gyuladásban (Lásd lap 81—105—119.) javasoltatott. Nem különben az oldal nyilallást is (Lásd lap 136.)

A' *köhögés* a' nyavalya kezdetétől végeztéig megszokott maradni. Ez a' tsipős vizes máteriának a' torokra, és tüdőkre való leszivázkodásától vagyon, nem is kíván különös orvoslást. Ha türhető: langyos, nyálkás, lágyító szerek, meleg levegő, és meleg tartás elegendők. De ha szünet nélkül ostromló, tsiklandozó, hogy miatta a' beteg felette el-lankad, akkor lágyító, és gyengén tsendesítő szerekkel kell könnyebbiteni. Nro. 178—179. Kívül ruhákat édes tejbe mártván a' torokra, és mélyre páro-

ló gyanánt kell rakni, gőzét bé is lehet szivatni. Belől a' mondola olaj, avagy tojás szeke két, vagy három rész birs alma mag nyálkával egybe törve, és nádmézzel, avagy Szent János kenyér Syruppal keverve is igen jó, ha kávék kanalankint adatik.

Ha a' *köhögés* hig, vizes, vagy genyetséges pökdözésekkel, és bádgyasztó izadásokkal, talán lappangó hideggel is egybe kötve vagyon, akkor a' Kina héj az egyéb ide tartozandókkal legjobb szolgálatot téstzen. Nro. 180—181.

Az *okadás*: vagy a' tsipös, vizes materiától származik, melly a' torokba leszávárog, és a' lehellő gégének felső felét izgattya; vagy valami a' gyomorban kóválygó undokságnak következése. Ha ez az okadás nem szinte szünet nélkül ofstromló, és a' beteg sem bádgyad-el felette, talán inkább könnyebbül utánna, akkor mint természetnek hafznos munkálkodását tekintvén, melly által mind az első utak kitisztulnak, mind pedig a' kiütés is sürgettetik, nem kell bántani.

Illyetén *okádás*, avagy *hasmenés* néha a' nyavalyának vége felé is szokott elő jönni, ezt sem szabad elállítani, inkább langyos, lágyító italokkal kell a' természetet hafznos munkájában segíteni. Más az, ha a' beteget felette elbádogyasztaná, a' szomjuság, és hévség gyarapodnék, nőne, akkor annak rende szerint tsilapítani, és elállítani kellene.

Ha *nyavalya-törés*, görtsös rángalódások, vagy egyéb veszedelmes történetek jelengetnék magokat, tüstént ezeknek gerjesztő okait kellene kikeresni, 's megrogtani.

Életrend. Az élet módgya abban határozatik-meg, hogy a' beteg meg ne hűtse magát. Azért az ágyban maradgyon, és takarja-bé magát; az ablakok mikor, és mi vigyázással nyittassanak-ki, már fellyebb megmondattott; ugy szinte az is megmondattott, hogy a' beteget felette nagyon bepárnázni, és nem tudom minő hevesítő élelményekkel tartani sem szabad.

Éllyen a' nyavalya kezdetével, és még a' kiütés tart, kevés, hig, könnyen emészte-

hető étkekkel: marha hus lévben főt árpa, avagy ri's kásával, piritott 'semlével, gyenge zöldségekkel, és főt gyümöltsel.

Italul a' köhögéft engesztelő, és a' gözelgéft sürgető szer adassék. Legfoganatosbb lészzen a' ro's virágból, pap sajt füből, ökör-farkfü virágból, és édes gyökérből készített herbathé, mellyet vagy nádmézzel, vagy más ide alkalmas Syruppal meg lehet édesíteni. Többnyire az elmebéli, és testi tsendesség, és nyugalom szükségesek.

Ezzel az élet módgyával a' természet maga közönségesen elégséges ennek a' nyavalyának meggyógyítására, ha tsak más valami fogyatkozás, és nyavalya hozzá nem járult.

A' már gyógyuló beteg még azután is jó ideig melegen tartsa magát, nagy bádgyasztó mozgásokat ne tsinállyon, a' hirtelen meghütéstől magát ójjá; hevétő, erős részegítő italokat, nem külömben a' kemény, nehezen emészthető, fü szerzámos étkeket, mindenek előtt a' mértékletlenséget kerüllye. A' test tisztulásai, kivált a' párolgás, és ganajlás meg ne rekedgyenek. E' végre

jó továbbá is napjában kétszer, háromszor is bodza virág, vagy Hollandiai Herbathét kevés bor kövel inni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 177.

Végy: Három lat pörje gyökeret, annyi savanyú Pálma gyümöltset, vagdald-öszve, 's főzd elegendő vízben három fertályig, azután olvasz-fel egy lat sok basznu sót, két könting kettős sót, szűrj-le fél megszelyt, 's adgy hozzá három lat tzitrom lév Syrupot. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 178.

Végy: Egy grán opiumot, olvazd-fel hat lat hársfa virág vízben, azután adgy hozzá két lat pipats virág Syrupot. Egyelitsd-öszve, 's adgy bé minden órában egy kanállal.

Nro. 177.

℞. Rad. Gramin.
Tamarind. enucl. aa.
Unc. un. sem.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 3/4 hor.
deinde dissolve.
sal. Polych. Unc. sem.
arc. dupl. dr. duas.
Colat. libr. sem. adde.
Syr. acetos. citr. Unc.
un sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 178.

℞. Laud. pur. gr. un.
solve in Aqu. fl. tiliae
Unc. trib.
deinde adde.
Syr. fl. Rhaead. Unc. un.
m. d. oi. hor. un. Cochl.

Nro.

Nro. 179.

Vegy: másfél könting sá-
lep gyökeret, vagdald-öszve,
's főzd elegendő vízben egy
fertályig; azután szárj-le
másfél meszszelyt, 's adgy
hozzá három lat Szent Já-
nos kenyér Syrupot, Egye-
litsd-öszve, 's adgy minden
órában fél findsiányit.

Nro. 180.

Vegy: Két lat választott
Kina héj port, tizenöt grán
sálep gyökeret; főzd elegen-
dő vízben fél óráig, szárj-
le egy meszszelyt, adgy hoz-
zá két lat fejer málvá Syru-
pot. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
bé minden órában fél findsi-
ányit.

Nro. 181.

Vegy: Két lat választott
Kina héj port, főzd elegendő
vízben fél óráig; azután adgy
hozzá egy-maréknyi sállya
levelet; hadd álljon befödve
forrón egy fertályig; Szárj-

le

Nro. 179.

R. Rad. salep. dr. un. sem.
c. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/4 hor.

Colat. libr. un. sem.
adde.

Syr. diacod. Unc. un. sem.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 180.

R. Cort. per. rud. tus. se-
lect. Unc. un.
Rad. salep. gr. quindéc.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.

Colat. lib. un.
adde.

Syr. alth. Unc. un.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 181.

R. Cort. per. rud. tus. se-
lect. Unc. un.
coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.

deinde adde.

Herb. salv. man. un.
c. m.

le egy mefzszelyt, 's adgy	c. m. relinque in ferv. in-
bozzá két lat Szent János	fus. p. 1/4 hor.
Kenyér Syrupot. Egyelitsd-	Colat. libr. un.
öszve, 's adgy-bé minden órá-	adde.
ban fél findsiányit.	Syr. diacod. Unc. un.
	m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

A' SKÁRLÁTRÓL.

De Scarlatina.

Az a' hideglelés, mellyben a' bőr ugy megvörösedik, mintha Skárlát posztóval vólna béhoritva, *Skárlát hidegnek* nevezetik.

Néha a' felső tagok, néha egyedül az alsók, közönségesen az egész test ezzel a' skárlát színü kiütéssel béburkoltatik.

Ifju gyermeki esztendőket, a' kényes aszonyi Nemet, és a' gyenge nyomorék férfiakat szöki-meg.

Az esztendőnek akár mellyik részében láthatni, de leginkább az öszt, a' gyenge, lágy meleg telet, és tavasz eleit szereti.

Okai. A' skárlátnak okaiban mái napig sem egyeznek-meg az Orvosok. Némellyek valami epés tsipösségben helyhefztetik. Má-

sok

sok valami bizonyos, ragadós mirigynek lenni vitattyák, azért ezek ragadósnak lenni állittyák; amazok tagadgyák. Következendők bizonyosok, 's ezeket emez Orvosoknak kétséges vetélkedésekben az emberi Nemzetnek segedelmére mint bizonyítottani, elég, tudniillik: az egészséges, bajnaki, különben a' gyuladásra hajlandó test a' *tüzes skarlátra* kész; a' felesleg meggyült epe *epés indulatu* skarlátat gerjeszt; ha pedig tsipősek, és a' rothadásra hajlandók a' nedvek, *rothadt* hideg lesz belőle.

Kezdete. Kezdete nem mindenkor egyféle, de közönségesen úgy kezdődik, mint a' vörös himlő. A' beteg előbb megbádgyad, azután megborzad, a' borzadási nyomba követi a' forróság, és fő fájás; a' szemek valamennyire megvörösednek, az ábrázat megpirosodik, a' száj, és nyelv megfzárad, a' torok megtüzesül, a' beteg nehezen, és fájdalmasan nyel, a' lélekzés elnehezül, 's meggyorsul, a' gyomor émeleg, többnyire okádik; nagy szomjuságról, és étel utálásról panaszolkodik; a' vizelet vörös, a' bőr száraz; 's a' t.

Ezek

Ezek a' történetek eltartanak, méglen a' bőr megkezd vörösedni, tudniillik: méglen az ábrázaton, és a' testnek egyéb tagjain sok apró vörös pontomok ki nem ütnek, mellyek csak hamar kiterjednek, 's egybe folynak, 's eképp' a' skárlát posztóhoz hasonló vörösséget tsinállyák; mellyre a' test kevesé felduzzad, ég, és vízket; a' történetek pedig valamennyire tikkadnak ugyan, de egészen el nem mulnak.

Kimenetele. Hetedik nap a' nagy vörösség elhalaványul, és a' felső bőr lassan lassan mint a' korpa lehull; ezt a' felső bőrt sokszor a' kezekről, és lábokról keztyü formán lehet lehuzni, 's ekkor, ha a' nyavalya jó indulatu vólt, minden történetek elmulnak, a' hideglelés is egészen megszűnik, ugy, hogy tizedik, avagy tizen-egyedik napra a' beteg egészen egészséges.

Ellenben, ha a' történetek inkább súlyosodnak, vagy ujjakkal szaporodnak, akkor vagy halállal végződik, vagy más nyavalyába által öltözkedik. P. o. kezdgyen a' beteg hirtelen efze nélkül beszélleni, szenvedgyen nyavalya rontást; az ér-fzőkés le-
gyen

gyen gyors, erős, kemény, és feszült, a' fő legyen felette fájó, és kábult, az agyvelő, avagy a' lehellő gégének felső részegyuladgyon-meg, avagy fenesedgyék-meg, nints bizonyosbb a' hirtelen halálnál, ez fejezi-bé a' nyavalyát.

A' nyavalyák között legkönnyebben vízi kórságot hágy maga után, melly egyedül a' meghütésből következik, ha tudniilik a' beteg időnek előtte, az az: a' mikor a' bőr még igen gyenge, a' levegőre kimegy; avagy ha külömben a' testnek gözölgése hirtelen megreked, 's elszorul.

Orvoslása. A' skárlátnak Orvoslása annak külömbféle okaiban, és természetében határozódik-meg; szükség azért azokat előre kinyomozni, és a' járvány nyavalyákat jól megismerni, mellyekkel egybe szövetkezett, 's mellyeknek természetében öltözkedett.

Legyen azért a' járvány nyavalya gyuladózó indulatu; jelennyen-meg a' skárlát a' közönséges történetein kívül gyuladózó, és az evesedésre hajlandó vérrel; erős, kemény, és feszült ér-fzőkással, legyen nagy a'
for-

forróság, és türehetetlen a' szomjuság, vörösedgyenek-el, 's szikrázzanak a' szemek, legyen nehéz, és fájdalmas a' nyelés, gyuladgyanak-meg a' tüdők, torok, avagy más belső tagok, nehezedgyék, 's gyorsullyon a' tüdők gyuladása miatt a' lélekzés; hurutullyon, 's befzéllyen eszén kívül a' beteg; gyenge ézfzel birna valóban Az, ki eme' skárlátat tüzes, égő skárlátnak lenni nem mondaná, 's mint gyuladozó nyavalyát, vért vékonyító, hivesítő, és gyengén gözöltető orvosságokkal nem gyógyítana.

Ugy ha a' szemek elsárgultak, ha a' nyelv motkos sárga, ha az ételt utállyá, ha a' szájban, és torokban keserű izt érez, ha a' gyomor nyomódik, fáj, és émeleg, ha sárgát, avagy zöldet, és keserüt okádik; szóval: ha az epe sár, avagy az epés ifzap nagyon meggyült, 's azon fellyül a' járvány nyavalya is epés indulatu; való, hogy nem más, egyedül az epés hideget orvosló mód lészzen Gyógyítója; az az: a' beteg addig meg nem gyógyul, még az epétől meg nem tisztul; melly végre az okádtatók, és hasajtók, azután a' vizes savanyótska, és
gyen-

gyengén gőzöltető orvosságok kivántatnak; a' mint az *epe hidegben* tanított (Lásd az *epe hideg*: lap 243. 's a' t.)

A' *skárlát hideg* valamint gyuladozó, vagy epés lehet, ugy ha hozzá szegődik az akkori garázdálkodó rothadt indulatu járvány nyavalyához, valóságos rothadt hideg-
lelés lesz belőle. Nagy ollyankor a' nyughatatlanság, nehéz, kábult a' fő; a' beteget az álomtalanság, avagy nyughatatlan álom, az ájulásra való hajlandóság, a' gyomor émelgés, 's a' t. környékezik, 's gyötirik. Az ér-szőkés mindgyárt kezdettől kitsiny, és gyenge; némellyeknél kitsiny, és kemény, másoknál lágy, és tellyes; a' vizellet eleinten vörös, azután a' savóhoz hasonló, 's idővel mindég sárgább lesz, a' beteg efze nélkül beszél, és mind egyre dörög.

Mihent jobbul a' beteg, azonnal megzavarodik a' vizellet, és liszt, avagy téglapor forma seprűt szállit az edény fenekére, okádik, és hasmenésbe esik.

Ha a' vizellet meg nem törik, ha okádás, avagy hasmenés nem következik, szóval:

val : ha a' beteg nem jobbul , sőt inkább a' nyavalya mind egyre sulyosodik , veszedel-
emben forog élete; mert a' szomjuság kisseb-
bül ugyan', de a' nyelyv gyökere sárga, bar-
nás kéreggel béborul , a' nyers hushoz ha-
sonló lesz; a' lehellés émelyegtető , 's fe-
lette bűdös , végre olly rothadt bűzü , hogy
majd maga a' beteg sem tűrheti. Némel-
lyik egészen elbámulva , és majd minden ér-
zékenység nélkül fekszik; magával értetle-
nül befélget , 's dörög; a' bőr megfzár-
rad , és orbántz gyanánt setét veresen bé-
borul. Veszedelmesek ezek a' történetek
mindenkor, de kivált estye-felé sulyosodnak-
el; a' forróság , és a' nyughatatlanság szem-
látomást nevelkednek , ugy szinte a' többi
történetek is estvélre kelvén , nőtten nőnek.

Különös természet' titka , hogy mikor
a' gyermek' esztendőket a' skarlát ostromol-
lya , akkor a' megnőtt , 's élemedetteket
sokszor gonosz indulatu torok fájás fojto-
gattya.

Ez a' torok fájás a' kiütést néha meg-
előzi , néha követi; vannak olly példák is ,
hol a' bőrre semmi ki nem ütött , hanem a'

bőr

bőr alatt kemény nyilallást, vagy is inkább vízfkető szurdalást érzett a' beteg, és a' bőr utánna lehámlott.

Azon fellyül, hogy ezt a' gonolz indulatu torok fájást a' rothadt skárlátnak történetei környékezik, feldagadnak, 's meggyuladnak a' nyeldeklő, a' mondola, és az alsó áll-kaptzán fekvő ikrás husok; világos vörösek', és fényesek kezdenek lenni, külömb külömb fejéres fókák támadnak, melyek tsak hamar annyira nevelkednek, hogy vagy az egyik, vagy mind a' két mondola ikrás husokat is egészen befedik, 's béborittyák.

Ez a' torok fájás, ha a' rothadt skárláttal egy indulatu, tsupán tsak a' kívül, és belől adott rothadás ellen segítő orvosságokra távozik, ha tsak a' beteget hirtelen meg nem fullasztja. Ha pedig gyuladózó, akkor az érvágás, piótzázás, köpölyözés, és a' lágyító párolások lesznek segítségül. Lásd a' Torok fájás: lap 105. 's a' t.

A' mint tehát ezzel, avagy azzal az indulatu nyavalyával öszve szövetkezik, 's ennek, avagy amannak a' természetét fel-

veszi a' skarlát hideg, ugy az orvoslása is már gyuladáft emésztt, már epét ürit, már a' rothadáft akadályoztattya. Mindenikről, vólt különösen beszéd, hogy azért kelletlent ne tegyek, lásd mindenikét az ő helyén.

Életrend. Az életrend foglalatoskodik a' beteg körül tartandó tisztaságban, melly itten szint' ugy, mint más egyéb nyavalyákban megkivántatik. Az életre nézve is ugyan azt a' rendet tartya, melly általlyában a' többi heves nyavalyákban javasoltattott; tsak tsupán az italban azt a' külömbséget rendeli, hogy egyszersmind a' testnek külső színére is hathasson, az az: a' test gőzölgéft is gyengén gyarapítsa.

Többnyire a' beteg mindenkor mértékletes melegben legyen, meg ne hütse magát. A' fris levegőből tsak annyit kell bébótsátani az ablakokon, a' mennyi a' szobába lévő levegőnek megfrisítésére, de nem meghütésére, szükséges.

Minekutánna felgyógyult a' beteg, a' nyavalyának maradékait a' fris tiszta levegő, a' könnyen emészthető eledelek, és a' testnek mértékletes gyakorlásai elhajtyák.

A' KÖLES HIMLŐRŐL.

De Miliaribus.

A' kiseded, kerek, felemelkedett, köles szemekhez hasonló hólyagotskák *köles-Himlőnek* neveztetnek, mellyek a' magokban foglalt hig nedvekről majd fejérek, majd vörösek. Amazok *fejér*, ezek *vörös köles himlőnek* neveztetnek.

Köles-himlőt magánosan látni, ritkaság, azért alig vagyon nyavalya, mellyhez nem kaptsolná magát; nints is különös máteriája, hanem minden a' viz eretskébe már által szökött, avagy még az első útakban kóválygó, de már megbomlott, meghigult ifzap, melly a' gőzölő eretskék végéin megszorult, szülője. Azért minden nyavalyához szegődhetik, mindenikkel egyaránt megjelenhet ott, hol az első utak nem tiszták, és a' hol az első útakban sompolgó undokság az éretlen orvoslással mint egy erőszakosan a' vérbe verődött, a' honnénd azután a' testnek külső színére kiütés képében magát kiadgya.

Nem

Nem tart semmi bizonyos időt, hol előbb, hol utóbb buvik-ki: néha a' nyavalya kezdetével 3-dik 4-dik nap jön elő: más-kor folytában, leg gyakrabban a' nyavalya végével látni. Néha egyszerre üt-ki, más-kor több napokig tart kijövele, úgy, hogy még egy felől mulik, más felől meg elő jön.

A' betegre nézve nagyon kétséges. A' következésből tudódik-ki még, ha jó, ha bíráló-e, avagy ha rosz, és tsak mint nyavalyát súlyosító történet jött-e elő? Ha jó, és bíráló, a' nyavalyának vége felé vagy előző, vagy vele járó veréjétkkel adgya-ki magát, és minthogy ilyenkor a' nyavalyát okozó matéria vagy egészen, vagy nagyobb részben a' testnek külső színére által teteződik, a' beteg tsak hirtelen könnyebbül, meg is gyógyul utánna. Ellenben ha rosz, és tsak történetü, mellyre a' nyavalya inkább öregbül, akkor már elein, már folytán szokott megjelenni, és a' beteg a' könnyebbülés helyett inkább nehezül, roszabul lesz.

A' *köles-himlőt* meg lehet jövendölni a' savanyú büzből, mellyet a' kiütés előtt a'

I. Darab.

E e

be-

beteg' szájjából érezni. A' mely elnehezül, és fáj, a' beteg keményen hurutol, a' tagokat valami futó fájdalom állya-el, az érzökés tsak nem természetes; rövid idő várta az egész testet egy közönséges verétek áztattya, mellyre, ha a' kiütés jó indulatu, ha birálló, a' hurut, a' mely-szorulás, és a' tagok fájása, ha egészen el nem mulnának is, legalább szemlátomást tikkadnak.

Száraz, szellős helyeken ritkán látni: az alaton, nedves, posványos környékeket szereti; azért főképp' vizenyős tavaszkor, és őszkor a' taknyos hideglelésekkel jár, és különösen a' gyermekeket, az afzoni Nemet, a' lágy, gyenge, taknyos, lüsta természetűeket bántya.

Akár jó, és biráló, akár rosz, és tsak történetü a' *köles himlő*, elég az, ha a' testnek külső színéről visszsa verődik, ha hirtelen visszsa szökik, a' beteg mindenkor veszedelemben forog. Ugyan is tsak szökjékvisszsa a' vérbe, azonnal gonofzabbak lesznek a' történetek, a' hideg nőttön nő. Verődgyék az agyvelőre, a' tüdőkre, avagy más
bel-

belső tagra, mennyi szerentsétlen eseteket nem fogunk látni! guta ütés, szünetlen való álmoság, nyavalya rontás, dühödés, rángalódások, oldal nyilallások, fulladozások, belső gyuladások lesznek, 's a' t. a' boldogtalan következtések.

Kezdeté. A' köles-himlő a' mind ezzel, avagy amazzal a' nyavalyával egybe szövethet, 's ezt, avagy amazt a' nyavalyát késéri, 's követi, úgy ugyan annak a' nyavalyának történeteivel kezdődik, 's azok által esmérteni-meg magát, indulattyát, 's természetét. Szövetkezzék p. o. a' gyuladózó hideggel egybe, léfzen kezdeté erősen rázó majd tsontig ható fázással, a' fázást felfogja váltani a' kemény forróság, a' fő kábult, és nehéz lesz, az ábrázat neki pirul, 's duzzad, a' nyelv eleinten piros, és nedves, későbbre az ajakakkal, 's az egész szájjal kifzárad, a' szomjuság nagy, a' lélekzés gyors, és fáradságos léfzen majd több, majd kevesebb hurutolással, az érzökés erős, kemény, tellyes, és gyors. Szóval a' gyuladózó hidegnek majd több, majd kevesebb elő forduló történetei elég-

ségesen megfogják esmértetni a' köles-hímlőnek gyuladozó indulattyát, természetét.

Eképpen kell a' köles-hímlőről elmélkedni akkor is, a' mikor *epe*, avagy *rot-hadt*, avagy más akármiféle indulatú hideggel egybe keveredik: felvévén annak indulattyát, természetét, ugyan annak szokott történeteivel kezdődik.

Kimenetele. Általában kiknek tüdejek, avagy más belső tagjok fogyatkozott, más épeknél nagyobb veszedelemben forognak. Külömben a' hidegletéstől, és a' vele járó történetektől függ kimenetele. Azért mennél inkább alább hagyott a' hideg, mennél többet apadtak a' kiütés után a' történetek, annál nagyobb a' reménység. Ellenben, ha a' kiütésre semmit nem könnyebbül a' beteg, az ér-szökés, és a' lélekzés egy állapotban maradtak, semmit nem lettek szabadabbak, és a' bőr, mellyet előbb talán egyenlő meleg veréjtek el-lepett, most inkább szárad; a' vizellet sem zavarodik, sem törik-meg, hanem tisztá marad, és illy formán minden környülállások inkább elsúlyosodnak; olyankor halálos a' veszedelem,

kivált ha hozzá járulnak a' gyakor foházkodások, ájulások, külső tagok', és ajakak' refzketése, hideg veréjték, nehéz alkalmazatlan hurutolás, tsuklás, szünetlen álomtalanság, és eszelősség.

Orvoslása. Mivel hogy a' köles-himlőnek máteriája nem különös tulajdonságu tsipősség, sem a' nyavalyák, sem a' történetek, mellyekkel szövetkezik, nem egy féliek; és minekutánna ez a' kiütés többnyire a' helytelen orvoslásnak szüleménye, és majd jó, majd gonofz indulatu, nyilván való, hogy orvoslása sem különös, sem egyféle, hanem a' minő indulatu a' hideg, ahoz kell alkalmaztatva lenni az orvoslásnak is. Legyen azért a' hideglelés gyuladozó: kétséget sem szenved a' gyengén hivesítő, és lágyító szereknek foganatossága, az érvágás, piótzázás, köpölyezés, az all-lövelések. 's a' t. Legyen epe hideg, kiki a' savanyós, feloldó, gyenge has hajtó, avagy okádtató szereket fogja rendelni. (Az okádtató szerek a' külső test színére is különösen munkálódnak ugy, hogy a' vízfsza szökött kiütést már többszer magok az okádtató

tató szerek megint kihajtották.) Ha rothadt hideggel vagyon, és a' beteg nagyon elerötlenedett: a' kina-héj, az olasz uti-fű, a' kámför, a' hólyag szivatók lesznek segítségül. 'S e'képpen, a' mi az orvosláft illeti, a' köles-himlő tekintetbe sem jön, az egész orvoslás a' hideglelésre alkalmaztatik.

Életrend. Az életrend mind az ételre, és italra, mind pedig a' többi rendtartásra nézve a' hidegleléshez legyen szabva. Egyedül, hogy a' kiütés miatt valamivel melegebben tartsa magát, és a' meghütéstől őrizkedgyék mindenkép' a' beteg, ne talántán vízszja nyomódgyék. Erre nézve igen jó a' gyenge gözölgéft gerjesztő szereket adni; a' verétéket melegített rukákkal szorgalmasan letörülni, és a' vizes fejér ruhát, a' hányszor szükséges, száraz megmelegítetttel feltserélni.

A P A T É T S R Ó L.

De Petechiis.

Piros, sima, bolha tsipéshez hasonló, nem vízkető fótotskák *Patétsnek* hivattatnak.

nak. Ezek nem tsak a' külső test színt, sokszor a' belső tagokat is elfogják.

Mentül jobb formájúak, és színűek, annál jobb indulatuak; mentül pedig roszabb formájúak, és roszabb színűek, mentül szerdesbbek, feketébbek, annál gonofzbb indulatuak.

Kivül a' melegen bétakartt tagokon legelőbbfzer, 's legsürűbben látni; tudniillik: a' nyakon, és melyen, azután a' vál-lapitzkákön, hátön, és vékonyokon, néha az ábrázaton is, végre a' karokon, és a' tzomok' belső felén. Belől alig vagyön ollyas tag, mellyet már meg nem lopott vólna.

A' *Patéts* általlyában szereti az alaton, nedves, 'sombékos környékeket, és az elrekedt levegőt. Azért olly közönséges vendég a' beteg házokban, és a' 'szegények' hajlékaiban.

Okai. Származik, ha akár minő okból a' vér, avagy más nedvesség a' bőren az eretskékből ki, és széjjel öntődik. Éppen azért a' Patétset mind annyi valóságos belső okból származott vér kiöntéseknek kell tartani, melly kiöntések a' belső tagokon színt

ugy

ugy, mint kívül megeshetnek. Ettül a' kiöntött vérnek, vagy egyéb nedvességnek mennyiségétől, színétől, és minémiségétől függetlenül azután a' sokféle színe, formája, 's nagysága is a' Patétsnek.

A' Patéts magánosan nem jár, hanem mindenkor valami nyavalyával leginkább az *epe*, és *rothadt* hideglelésekkel dühöskeedik. Nem tart bizonyos időt, többnyire folytatásban, avagy vége felé a' nyavalyának mutatya magát; igen rossz, ha már második, és harmadik nap jön elő. Nem lehetetlen, de ritka eset, hogy a' betegnek halálakor, avagy halála után kiüssön.

Igaz, hogy a' Patéts' gerjesztésére elegendő a' megromlott, rothadt élelményekkel való étés; tudniillik: ha valaki rothadt húst, záp tojást, beteges, avagy eldöglött marha húst eszik, penészes, dohos gabonából készült eledelkkel, és porványos rossz vízzel él; meleg, megvesztegetett levegőben, beteg házakban, fogságokban, alacsony, nedves környékekben lakik. Igaz, hogy mind ezek a' Patéts' gerjesztésére elegendők, de többnyire, és közönségesen az

első

első utakban heverő undokság, melly az epés, rothadt hideglelésekben annak ideiben ki nem ürült, hanem inkább az éretlen orvoslással mintegy alkalmasabbá tétetett a vérbe való bészökésre, a' legközönségesbb, és legfőbb gerjesztő ok.

Orvoslása. Nints tehát a' Patétsnek semmi tulajdona, és a' nyavalyák, mellyekkel jön, nem mindenkor egy rendbéliek, következésképpen az orvoslása sem különös, semmiben sem is másallya-meg jelenléte a' vele jött nyavalyának kezdett orvoslását, hanem a' minő orvosló módot a' hideglelés, és a' több, vagy kevesebb vele lévő történetek kívántak, azt tovább is meg kell tartani, a' mellett álhatatosan meg kell maradni.

Kérdezze már valaki: Hogy mért néha az okádtató, máskor a' hashajtó szerek szükségesek a' Patétsben? Mért kellek a' Patétsben néha eret vágni némellyeknél, másoknál pedig rothadás ellen való szerekkel viaskodni? Mért azoknál az élet erőket alább szállítani, ezeknél pedig élelfteni, fel-emelni?

Mind-

Mindazonáltal, bátor a' Patétsnek jelenléte semmit nem változtat az orvosló módban, bizonyos még is, hogy annak nagyságából, színéből, és formájából a' nyavalyának tulajdonságára, a' betegnek állaptyára, és a' következésekre nézve sokat lehet tanulni. Ugy a' kerek, lentse forma patéts szelidebb, és közönségesen olyan epés, és rothadt nyavalyákban üt-ki, melyekben az első útnak kiürítése elmulasztott. 'S azért többnyire okádtató szerekre engesztelődik, azután pedig a' vékonyító, savanyú italokra egészen elmulik.

A' világos vörös sem olly veszedelmes, mint a' setét vörös, a' szederjes, kiterült, és szegeletes. A' zöldellő, feketés még veszedelmesebb, és tsak nem mindenkor halálos. A' hamu színű, ugy, hogy a' test mintegy márványozott, a' betegnek az élethez semmi reménységet nem hágy, bizonyosan megöli.

Kimenetele. Tekéntvén eképpen a' patétsnek színét, nagyságát, és formáját, ha egy úttal a' nyavalyának többi történetei is velősen megmérsekeltetnek, a' betegnek ál-

lapattyáról, veszedelméről, és a' nyavalyának következéseiről bizonyos ítéletet tenni éppen nem léfzen nehéz; például lehet: ha a' patéts mellett a' szájból, belekből, avagy tüdőkből a' beteg vér folyáft szenved; melly kitsiny akkor a' reménység! de ez is elenyézik, ha vért hudgyik. Nem külömben, ha a' felfekvéstől kipárlatt, kisebesedett részek szederjes barnák, és feketék lesznek, és hirtelen megfenesednek; akkor is bizony lehet tenni minden reménységet. Olyan gonofz jel az is, ha a' patétsel a' has dobgyanánt felpuffad, avagy az ér-szökés reszkető, ugrándozó, rendetlen.

Életrend. Az életrend a' nyavalyához, mellyel a' patéts szövetségben vagyon, legyen szabva, úgy, hogy, ha rothadt, epés, avagy gyuladozó, ugyan az ezeknek leírásaiban rendelt élet módot kell felkeresni, azt kell elő venni.

A' T S A L Á N H I M L Ő R Ő L.

De Urticata.

Halavány piros, vagy fehér vörösen karimázott, tsalán tsipésből támadott hólyagok.

gokhoz hasonló vizkető, és égető fókok *Tsalán himlőnek* neveztetnek.

A' *Tsalán-himlő* nem szokott a' testen nagyon kiterülni, hanem tsak egyik, avagy másik részén mutattya magát. A' rész, a' mellyen magát mutattya, valamennyire dagadt, és vörös, de a' vörösege az ujj nyomás alatt rövid időre elvész.

Minden kiütések közt a' *Tsalán-himlő* legszelidebb, 's alig hágy is maga után valamikor rozsz következéseket.

Egyenlőn támadgya-meg a' megnötteket, és gyermekeket. Az idő járásban sem tesz semmi különbséget; még is a' tavaszt, a' hanyatló nyarat, és ősz, az epe hideget, és epés hasmenéseket főképp' szereti.

Okai. Gerjesztő okai: az epés, avagy más tsipős nedvesség, az első útakban heverő ifzap, avagy a' testnek akadályoztatott gőzölgése, mellyekre valami kis borzadás, héség, fő fájás támad; azután a' bőren vizketséget érezni, mellyre a' *Tsalán-himlő* tsak kibuvik, melly is néhán napok múlva korpásan meg elhúl.

Kezdeté. Nints tehát a' *Tsalán-himlőnek* különös gerjesztő matériája, és a' vele járó hideg is nagyon szelid. Magokat felváltó borzadás, és forróság, fő fájás, és nyughatatlanság szoktak a' legközönségesebb történetek lenni, mellyek estve felé valamenyire nevednek, de reggelre engednek, alább hagynak. A' kiütés is néha a' hideggel együtt eltűnik, és csak estve felé üt-kimégint, mellyre ujjonnan könnyebbül a' beteg, végre ki-izzad, és a' közönségesen sürrü lenni szokott vizellet seprüt ver, mellyre a' kiütés többnyire a' hidegteleléssel együtt tellyességgel elvész.

Kimenetele. A' *Tsalán himlőt* sokszor minden hidegtelelés nélkül is láthatni, nem nagy akkor a' baj. Az első utak' kiüresítésére, és a' gyenge' izzasztókra csak könnyen távazik.

Orvoslása. Nints a' *Tsalán himlőnek* különös tulajdonságu matériája, nem is vár azért különös orvoslást. Az első útnak kiürítése, és a' testnek gözölgése főbb tárgya az orvoslásnak. Azért a' beteg az ágyban maradgyon, és gyengén izzasztó herba-

batheákat igyék; mert jó lehet a' tsalán-
himlő magában nem rosz indulatu, még is,
ha hirtelen vízfsza verődnek a' belső tagok-
ra, könnyen kedvetlen következéseket o-
kozhatna.

Az életrendet nem a' kiütés, hanem a'
vele lévő hideglelés határozza-meg; tudni-
illik: a' minő a' hideglelés, olyan legyen
a' kiszabott életrend is.

A Z O R B Á N T Z R Ó L.

De Erysipelate.

Valami meleg, halavány-piros, néha
felette vörös, tündöklő, széles, égő, avagy
vízkető daganat, mellynek fézke közön-
ségesen tsak a' bőrnek felső felében vagyon,
Orbántznak hívattatik. De mivel gyakran
bujdosik, az az: egyik tagról a' másokra szö-
kik, azért *vörös folyásnak*, *vörös futás-
nak*, *tsuszának* is neveztetik némellyektől.

Az ujjal tett nyomitás alatt meghala-
ványodik, de utánna meg tsak vízfsza ve-
fszi előbbi színét. Sokszor hólyagokat ver,
mellyekből valami tsipös, égető nedvesség

foly-

folydogál. Közönségesen a' bőr lecorpázásával végződik.

Az *Orbántz* a' testnek akárminő részét megszálhattya; legtöbbszer az ábrázatot, a' tzombokat, lábokat, azután a' nyakat, karokat, és emlőket bántya. A' hason, és hátton igen ritkán látni.

Felosztása. Nagyságára, színére, formájára, kimenetelére, és egyéb vele járó környülállásokra nézve több fele felosztásokat szenved. Ha a' bőr felette vörös, feszült, fájó, forró, égető, száraz, lüktető: tüzes Orbántz a' neve. A' midőn a' bőr halvány piros, sárgás, a' daganat puhább, nem annyira feszült, a' forróság, az égetés, és viszkettség is türethetőbb: hideg daganatu Orbántznak mondatik. Ha színe, formája, és a' többi történetek szelidek, ha jó, és ítélő, jó indulatunak. Ellenben, ha matériája, nagyon tsipős, felette romlott, a' hideglelést is keményebb, és veszedelmesbb történetek kísérik, a' beteg nagyon bádgyadt, a' nedvek mód nélkül megvesztegetettek, akkor gonosz indulatu Orbántznak hivattatik, (ennél alig lehet jó ki-
me-

menetelt várni.) Ha színe szederjes, zöldellő, hamu színű, feketés: akkor *fenés Orbántznak* tartatik. A' tüzes orbántznak megérleléséből lesz: Az *eves Orbántz*: Ha pedig a' rosz indulatu tsipős materiája az ikrás husokba száll, akkor az ikrás husok, vagy kemény tsomókká válnak, vagy rákfenés fekélyek lesznek belőlek.

Érzékeny testek hajlandóbbak reá, 's az az oka, hogy némelleyek majd soha, mások pedig igen is gyakran szenvednek benne. Ugy vannak némelleyek, kiket ofstromonkint több ízben, és majd mindenkor egy időben gyötör. Igaz, hogy ezeknek az ilyen ofstrom könnyebbülésekre, 's egésségekre válik, minthogy a' vérből kifejtődött tsipősségtől megmenekednek, melly egyébbránt a' vért megvesztegetné, és más sokkal súlyosabb, 's veszedelmesebb betegséget serkentene.

Kezdeté. Az ilyenek az orbántz kitítése előtt megbádgyadnak, egymást felváltó fázás, és hőség közt gyötrődnek, 's nyughatatlanul alusznak, az ételt nem kíványák, majd többet, majd kevesebbet szomjuhoz-
nak,

nak, fejek fáj, 's végre a' bőr víszketni, és égni kezd, mellyre tsak hamar kiterül a' vörösség, kiütt az orbántz; alig mult-el az ofstrom, már tökéletesen meg is gyógyultanak.

Az Orbántz közönségesen tsak némelly személyeket lop-meg, de néha egyszerre sokakat ofstromol, 's akkor *járvány Orbántz-nak* neveztetik, 's hidegleléssel vagyon; külömben a' *nélkül* szokott lenni.

Okai. Akár mikor támadhat, de még is nyár végével, őszkor, az epés hideglelésekkel legközönségesbb azt látni; mivel hogy a' ködös, hideg levegő leg inkább kedvez néki, melly a' test gőzelgést akadályozza. A' testnek mértékletlen mozgásai, és a' hirtelen meghűtés, a' nagy hé, és hideg éjtzakák, a' kemény harag, és megijedés, a' vérben víszsza szökött kiütések, a' fekélyeknek időtlen bé-forrása, még a' testnek különös állapottya is sokat segíti az Orbántzat, nem külömben a' hig, heves, tsipős, epés nedvek. Hányszor okoztatik egyedül az első útakban heverő epés, avagy egyéb tsipős, ifzapos undokságtul!

Kimenetele. Ha az Orbántz magánosan más nyavalya nélkül, minden különös baj, és alkalmatlanság nélkül a' testnek valami részén kiüt, a' rendes orvoslásra néhány napok mulva csak hamar elmulik; de ha rosz, és gonosz indulatu, ha a' vér megvesztegetődött, akkor sokáig tart, és többnyire rosz, veszedelmes következéseket hágy maga után; ugymint: hideglelést, oldal nyilallást, okádást, fájdalmas hasmenéseket.

2. 's a' t. Talán néha meg is öli a' beteget?

Orvoslása. Abból, hogy az orbántz nem mindenkor egy rendbéli, hanem a' különbözőféle okokra, és nyavalyákra nézve, mellyekhez szegődik, sok féle indulatu, természetesen következik, hogy orvoslása sem egy, és hogy nintsenek különös szerek, mellyek ötet mindenkor meggyógyítanak; hanem a' mint az orbántz magánosan, avagy más nyavalyával szövetkezve jön, természetéhez, és a' többi történetekhez alkalmaztatva majd a' hánytató, majd a' hashajtó, majd az izzasztó, majd oszlató, majd erősítő, és a' rothadás ellen való szerekhez kell folyamodni.

A' külömben szelid, rendes, semmi más nyavalyával nem szegődött orbántz, ha más-képp egészséges személyt megfzökik, a' gyakor ofzlató, 's gyengén izzasztó meleg ita-lokra Nro. 182—183. távozik, tsak egy-fzersmind mértékletes melegben tartsa ma-gát, és a' meghütéstől őrizkedgyék a' be-
teg; kívül pedig az orbántzos helyet szá-raz kötésekkel borítsa. Nro. 184.

Szármozzék az orbántz epés, avagy más rendbéli tsipősségtől, avagy az első utak-ban lappangó ifzaptól; legyen epe hideg-gel, epés hasmenéssel 's a' t. egybe szür-ve; egyedül a' kiürítő szerek fognak hafz-nálni.

Ha nints mi tiltya, eleinten az okád-tatók hathatósbbak a' hashajtóknál; mint-hogy egyfzersmind a' test' gözelgést is iz-gattyák, 's szaporittyák. Vége felé a' nya-valyának gyenge hashajtót adni mindenkor jó, sőt szükséges, hogy, ha valami tsipős máteria vízfza maradott volna, kiürüllyen, ne talántán a' belső részekre vitetődgyék, és uj veszedelmet okozzon. Nro. 185—186.

Fellyebb mondatott, hogy az orbánztot kívül száraz kötésekkel kell borítani. De ha a' daganat nagyon felfűlt, vörös, és forró, úgy hogy valóságos kemény, égő lüktető gyuladással vagyon, akkor nem száraz, hanem meleg nedves lágyító kötések szükségesek; p. o. édes téjben főtt 'semle, és bodza virág, avagy Nro. 187. alatt kített kötés.

Ezek mellett: ha a' beteg majd borzad, majd hevül, nagy fő fájásokról panaszolkodik, és nagyon szomjuhozik, az ér-szőkés felfűs, kemény, és tellyes; akkor a' sok vért vékonyító, lágyító, és hivesítő italokon kívül vért kell letsapolni, és egy úttal hivesítő all-lövellésekkel, gyakor lábferesztésekkel, és a' talpakra rakott izgató kötésekkel a' vért a' felső részekről az alsókra kell levonni.

Ha az első utak motskosak, ha tsipős epe, sár-viz, avagy valami más emésztetlen máteria taláztatik benne; ürítők, a' mint már fellyebb mondatott, az az: Okádatató, avagy hashajtó szerek lesznek segítségül.

A' fenesedő Orbántzat kina héjból, 's más rothadás ellen való füvekből készített kötésekkel kell győzni, az az: ezeket a' szereket borban meg kell főzni, 's velek szünetlen párolni. Nro. 188. Belől is a' Kina héj más a' környülállásokhoz alkalmaztat-takkal tészzen leg jobb szolgálatot.

A' felette engedetlen, és végre valami tsumós keménységgé váló Orbántzat a' kü-lömböző környülállásokhoz képest majd száraz, majd nedves ofzlató füvekkel, és fla-stromokkal kell kötözni; belől pedig leg-hathatósbbak a' bürök, és a' piskoltzból készített orvosságok. Nro. 189. Kivált ha közben sok savót, avagy széles lapú, és édes gyökerekből tsinált italokból sokat iszik.

Ha pedig ez a' tsumós keménység gon-nosfz indulatu fekélyé válnék, akkor azt bürökből, és bodza virágból készített, és tiszta mézzel egyelített szerekekkel gyengén kimosni, és fetskendezni, azután ugyan eb-be a' szerbe mártott tépettel kell bekötöni. Nro. 190.

A' halavány , és vizes daganatú Orbántz ellen legjobb a' ro's , és bab liszt kevés kámforral egyelítve , zatskóban melegén reá kötve. Ellenben minden 'siros , és olajos szerek az Orbántznak akármiféle nemében ártalmasak , ha a' daganatra kenetnek.

A' gyakran bizonyos időben ostromonkint elő fordulni szokott orbántz ellen leg-hafznosabbak a' belől adott vért , és első útakat tisztító szerek : a' Ló sóska , a' széles lapú , Jalapa , és Rhebárbára gyökerek , 's a' t. Kivül pedig a' környülállásokhoz alkalmaztatva majd száraz , majd nedves meleg kötések. Első , és legfőbb orvoslása pedig a' rendes élet mód.

A' járvány Orbántznak gyógyítását a' vele szövetkezett nyavalya , és a' többi hozzá járult történetek határozzák-meg.

Vagyon az Orbántznak még más Neme is: Látni tudniillik a' testnek külömbkülömb részein valami setét , tűz módra égő , és felette nagyon fájó vörösséget , melly sok apró hólyagotskákából áll , 's mellyek valami keményen rágó , és egető tsipösséggel tele vannak , melly is gyakran kemény

gyuladást, és súlyos hideglelést gerjeszt. Az ilyen orbántz *Szent Antal tüzének* nevezetik. Sokszor a' hason övedző gyanánt titki, és *Orbántz övnek* mondatik.

Ennek, 's más egyéb orbántz Nemeinek sints különös orvoslások. Az orbántznak indulattya, és termézfete, a' mint magánosan, avagy más nyavalyával szövetkezett, határozza-meg az előbb mondott mód szerint az orvoslást.

A' helytelen orvoslás, avagy más elkövetett hiba által a' jó indulatu Orbántz is rosz következéseket hagyhat maga után. Ugy ha akár mi okból hirtelen eltűnik, és a' belső részekre által tetetődik, annál veszedelmesbb, mennél nemesebb a' rész melyre leszáll, és mennél gonoszbbak a' reá következő történetek. Ugy egy reá következő súlyos hideglelés, agyvelő, avagy tüdő gyulladás, mely szorulás, görtsös hurut, kólika, az élet erőknék szembe tűnő fogyatkozása; 's a' t. valóban veszedelmekkel tellyes következések.

Félre illyenkor minden tétovázással. Jól meg kell vizsgálni a' helyet, a' hová által

tal tétetődött, és a' reá következett súlyos történeteket, mellyekhez képeft, ha gyuladást okozott, a' betegnek ereihez szabva eret kell vágni, a' nyak-tsigára, és a' láb-ikrákra hólyag-huzó flastromot kell kötni; belől pedig sok langyos, izzasztó italokat kell adni, hogy a' viszfza vertt Orbántzot a' test színére ismét kihajtsák. Nro. 191.

Erre az orvoslásra a' beteg nagyon megizzad, a' gyötrődés is szünik, és az Orbántz vagy megint elől jön, vagy három, négy napok mulva valami taknyos, vagy genyetséges pökés következik, mellyre a' beteg szemlátomást könnyebbül, és végre meggyógyul. Más az: ha mind ezekre a' beteg nem javul, inkább nehezedik, a' történetek is nem hogy alább hagynának, inkább nőttön nőnek; olyankor az olyan viszfza verés közönségesen halálos.

Életrend. Itten is, valamint más akármi nyavalyában, az életrendet meg kell szorosán tartani. A' hideg, nedves, ködös, nem külömben a' keskeny helyen által fuvó, levegőtől ójja magát a' beteg. A' hirtelen ijedés, és képtelen harag is nagyon

gyon ártalmasak, a' heves részegítő italok, kemény, 'siros, fűszerzamos, nehéz emészthető, vagy felesleg sok ételek, nagyon izzafztó, és gyullasztó, szint' ugy az erősebb hashajtó szerek mind annyi mérgek. A' szorulások, a' szükségtelen ér-vágások, 's egyéb szembe tűnőbb ürülések nagyon ártalmasak.

Kivül is távasztassanak-el mind azok, mellyek a' test' gőzölgéft hátrállják, avagy éppen elnyomják; a' millyenek az öszvefzivó szerek, a' kövér, olajos írek, az ólomból készített orvosságok, a' hideg vizzel, avagy Spiritusokkal való mosása, és feresztése a' daganatnak, 's a' t. Minthogy ezek a' gőzölgéft akadályofztattják, azért az orbántzat erőszakosan vizsgálja verik.

R E T Z E P T E K.

Nro. 182.

Vegy: fél könting salitromot, annyi mosatlan izzafztó piskoltzot, két lat etzetes mézet, annyi bodza Lik-táriumot, nyoltz lat bodza

vi-

Nro. 128.

Ry. Nitr. pur.
stib. diaph. n. abl. aa.
dr. sem.
Oxim. simpl.
Roob. samb. aa. Unc. un.
Aqu.

virág vizet. Egyelitsd-ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik
órában két kanállal.

Nro. 183.

Végy: másfél marék bod-
za virágot, annyi ökörfark-
fű virágot. Egyelitsd-öszve,
's add herbatének, igyék a'
Nro. 182. orvosságra belőle.

Nro. 184.

Végy: Nyoltz lat bodza
virág lisztet, annyi székfű
virág lisztet, ugyan annyi
bab lisztet, harmatfél kön-
ting kámsfort. Egyelitsd-ösz-
ve, 's add száraz kötésnek.

Nro. 185.

Végy: Negyven grán Rhe-
hárbarát, annyi sok hasznu
sót. Egyelitsd-öszve, 's add
egyszerre.

Nro. 186.

Végy: Egy lat senna le-
velet, bárom lat választott
Mannát, két könting bor kö-
vet; vagdald-öszve, 's hadd

Aqu. fl. samb. Unc. quat-
uor.

m. d. oi. 2. hor. 2. cochl.

Nro. 183.

Rx. Fl. samb.

— Verbasc. aa. man. un.
sem.

m. d. spec. p. The; super
bibat. mixt. Nro. 182.

Nro. 184.

Rx. Farin. fl. samb.

— — cham.

— fabar. aa. Unc.
quatuor.

Camphor. stae. dr. duas.
sem.

m. d. spec. p. fomentaoe

Nro. 185.

Rx. Rad, Rh. elect.

sal. Polychr. aa. scr. duos.

m. f. Pulv. p. dos.

Nro. 186.

Rx. Fol. senn. Unc. sem.

Mann. elect. Unc. un.
sem.

Crem. tart. dr. duas.

álljon fél megszűszely forró viz-
ben fél óráig; azután szűrd-
le, 's add italul egyszerre.

Nro. 187.

Végy: Löberfü virágot, bodza virágot, papsajt-fü levelet, bürköt, és olasz útifüvet, mindenikből két maréknyit. Vagdald-össze, 's add nedves kötésnek

Nro. 188.

Végy: Ürmöt, vízi fokbagymát, fekete peszértzét, olasz úti füvet, mindenikből két marékkal; vagdald-össze, 's főzd-meg borban kötésnek.

Nro. 189.

Végy: Egy lat bürök kivonást, egy könting laxáló kivonást, tsinálly bárom grányi pilulákat belőlek, 's adgybé minden nap báromszor bárom szemet.

c. m. infund. in Aqu. ferv. libr. sem.
relinque vas. claus. p. 1/2 hor.
Colat. exhibe p. haustu.

Nro. 187.

Rx. Fl. Melilot.
— samb.
Fol. malv.
Herb. cicut.
— arnic. aa. man. duos.
c. m. d. spec. p. Catapl.

Nro. 188.

Rx. Herb. absinth.
— scord.
— marrub.
— arnic. aa. man. duos.
c. m. d. spec. in vino coquend. p. fomentaoe.

Nro. 189.

Rx. Extr. Cicut. Unc. sem.
Mass. Pill. Extr. Cathol. dr. un.
m. f. l. a. pill. gr. trium.
d. ter. de die tres.

Nro. 190.

Végy: egy marék bürköt, ugyan annyi bodza virágot, vagdald-öszve, 's tartsd e-
légséges forró vízben egy fer-
tályig; azután szűrj-le más-
fél-meszszelet, 's adgy hoz-
zá három lat tiszta mézet.
Egyelitsd-öszve, 's add mos-
ni, és kötni való szernek.

Nro. 191.

Végy: másfél marék bod-
za virágot, egy lat édes gyö-
kér port, tölts reá forró vi-
zet, 's tartsd bé-födve egy
fertyályig jó melegen; azután
szűrj-le tizen-hat lat vizet,
's adgy hozzá egy könting
salitromot, három lat bodza
Liktáriumot. Egyelitsd-ösz-
ve, 's adgy-bé minden órá-
ban egy fndsiaúval lággy me-
legen.

Nro. 190.

Ry. Herb. Cicut.
fl. samb. aa. man. un.
c. m. infund. s. q. Aqu.
ferv. p. 1/4 hor.
deinde colat. libr. un.
sem.
adde.

Mell. pur. Unc. un. sem.
m. d. p. fomentaoe.

Nro. 191.

Ry. Fl. samb. man. un. sem.
Liquirit. ras. Unc. sem.
m. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/4 hor. vas. claus.
Colat. Unc. octo.
adde.

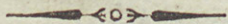
Nitr. pur. dr. un.

Roob. samb. Unc. un.
sem.

m. d. oi. hor. un. vascul.
tepidé.

ESMÉRETLENEBB SZAVAKNAK

LAISTROMA.

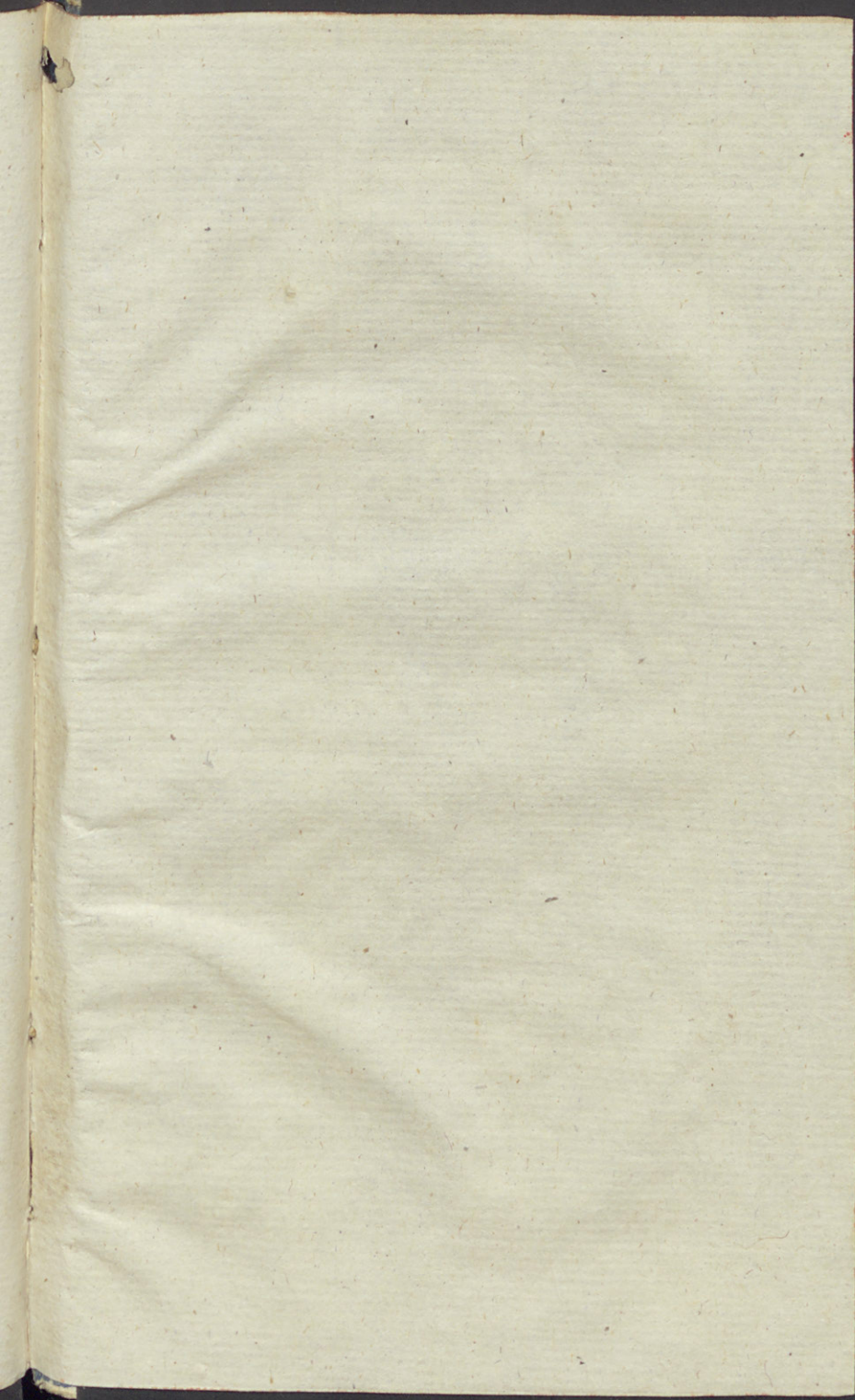

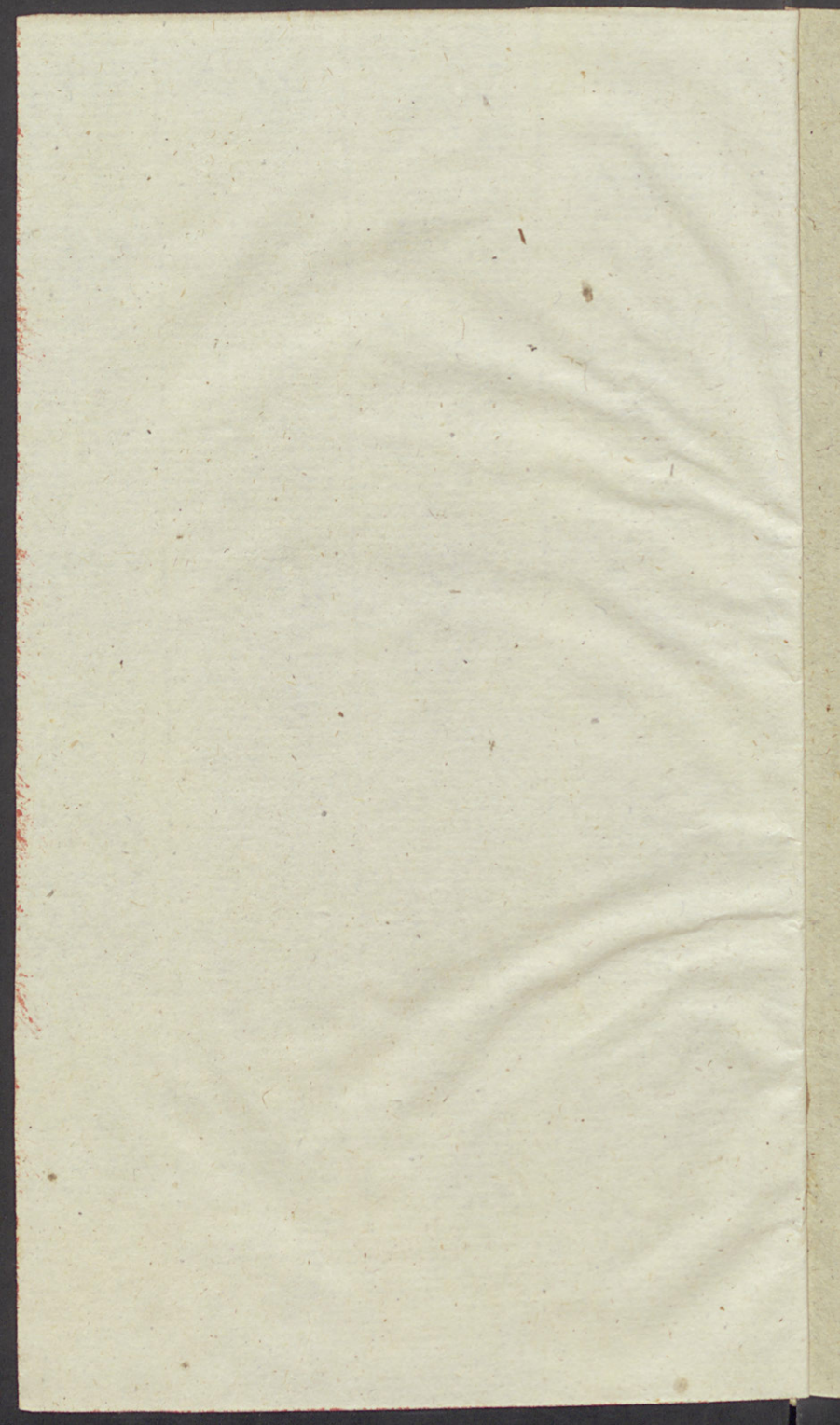
<i>Alálb bagyó Hideg</i>	-	-	Febris remittens.
<i>Állandó Hideg</i>	-	-	Continua.
<i>All-lövellés</i>	-	-	Enema.
<i>Birálló Üresedések</i>	-	-	Criticae Evacuationes.
<i>Egybe szövött Mód</i>	-	-	Composita Methodus.
<i>Elő-járó Pósták</i>	-	-	Prodromi.
<i>Érző in erősítő Mód</i>	-	-	Methodus Nervina.
<i>Fekély</i>	-	-	Ulcus.
<i>Felső bőr, bőr hártya</i>	-	-	Epidermis.
<i>Fene</i>	-	-	Gangraena.
<i>Főbb Hideglelések</i>	-	-	Cardinales Febres.
<i>Gonosz indulatu Hideg</i>	-	-	Maligna Febris.
<i>Hideg daganat</i>	-	-	Oedema.
<i>Hideglelés Folyása</i>	-	-	Decursus Febris.
<i>Hóny - Nyavalya</i>	-	-	Endemicus morbus.
<i>Hus szakadás</i>	-	-	Sarcocele.
<i>Járvány Nyavalya</i>	-	-	Epidemicus morbus.
<i>Idő állapotása</i>	-	-	Stadium temporis.
<i>Jó indulatu Hideg</i>	-	-	benigna Febris.
<i>Közép bus</i>	-	-	Perinaeum.
<i>Ló szér</i>	-	-	materia pro Enemate.
<i>Mely tályog</i>	-	-	Empyema.
<i>Mirigy, Kemény Mirigy</i>	-	-	Scirrhus
<i>Nyálka</i>	-	-	Mucilago.
<i>Oldal Hártya</i>	-	-	Pleura,

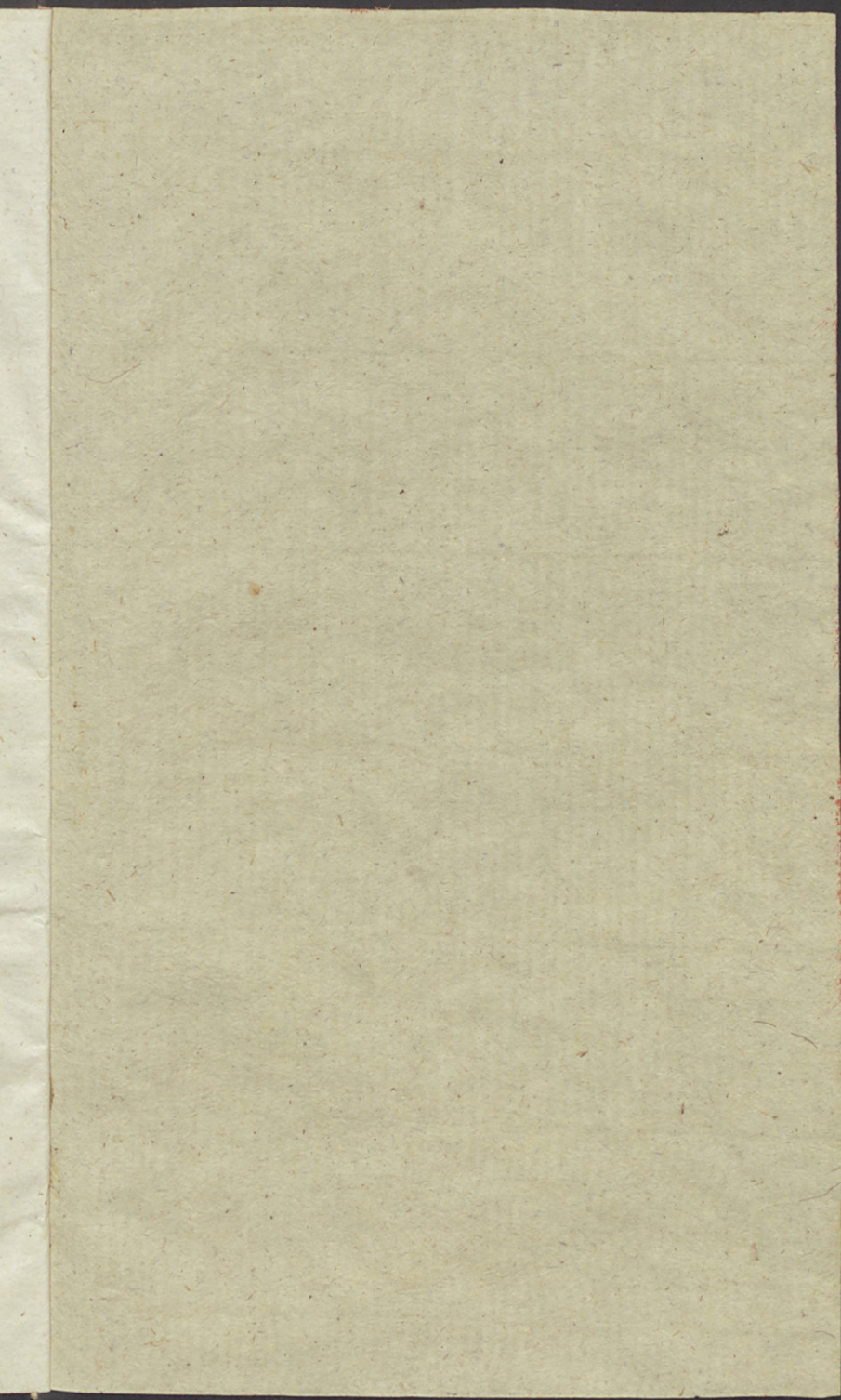
Oldó, oldató M ^ó d	-	-	Solvens, resolvens Methodus.
Ostrom	-	-	Paroxismus.
Párolás	-	-	Fomentatio.
Rák-fene	-	-	Cancer.
Rendes Hideglelés	-	-	Febris regularis.
Rendetlen —	-	-	Febris anomala.
Rotyogtatás	-	-	Gargarisatio.
Súly	-	-	Scorbutus.
Szinlett Hideglelés	-	-	Febris larvata.
Tályog	-	-	Abscessus.
Tökök' Toldalékja	-	-	Epididymis.
Történet, Tünetény	-	-	Symptoma.
Tső fekély	-	-	Fistula.
Tüzes Kelés	-	-	Anthrax.
Véeres szakadás	-	-	Varicocele.
Víz szakadás	-	-	Hydrocele.
Zavaró M ^ó d	-	-	Confundens Methodus.

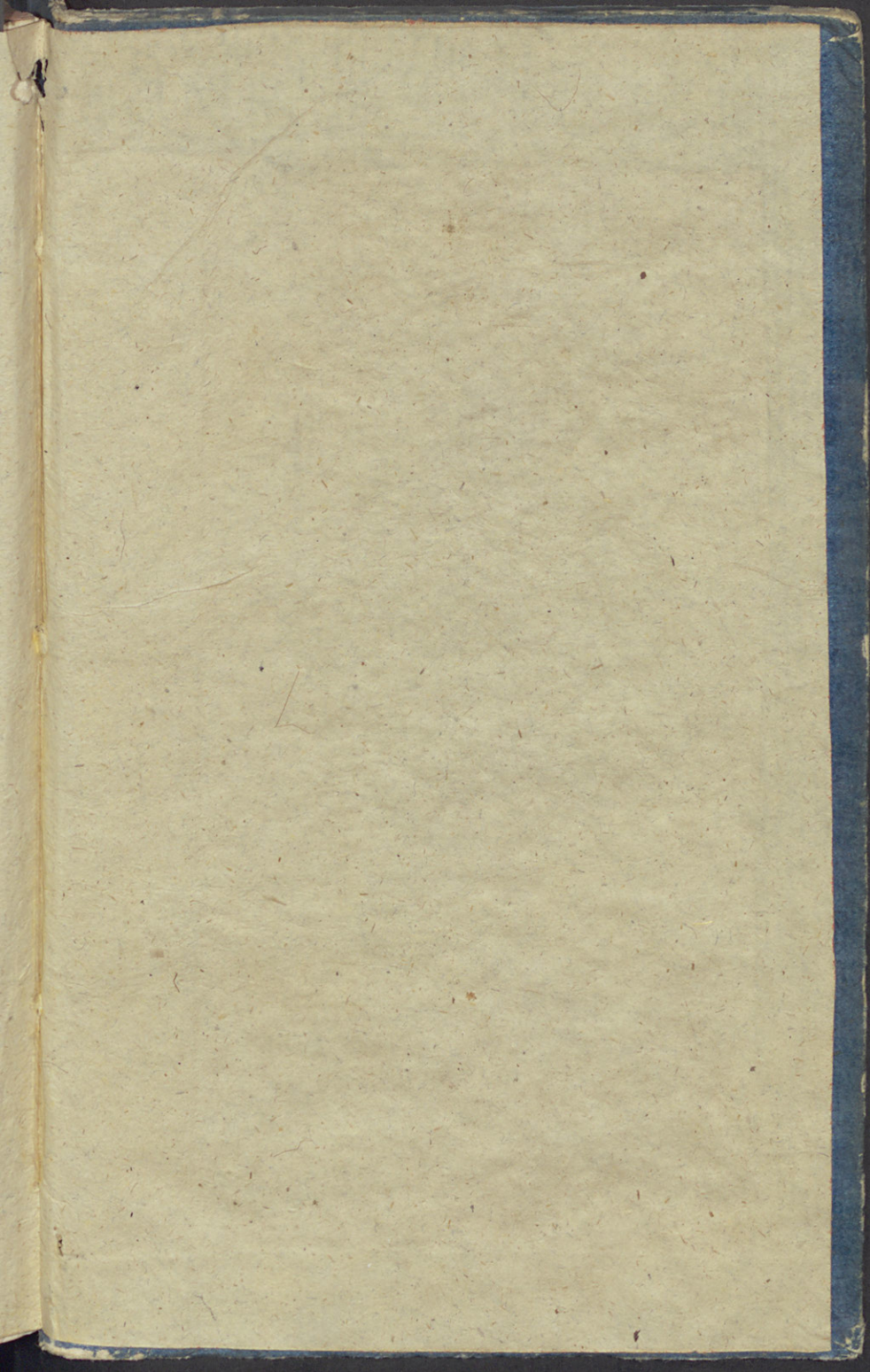
DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
 Lett.
 24.536-1955

757919

